henri troyat

«Biblioteca pentru toți»
vă oferă în săptămînile viitoare:

*** — *Nuvele turcești*, 2 vol. (I. *Sub piersici*, II. *Oglinda de pe plajă*).

*** — *Nuvele australiene* (*Stînca lui Joe Anchor*).

Colette — *Chéri* * *Sfîrșitul lui Chéri*, romane.

Pierre Grimal — *Civilizația romană*, 2 vol. («Cultură generală»)

Paul Claudel — *Teatru* (*Cap de aur* * *Schimbul* * *Cumpăna amiezii*).

George Sion — *Versuri* * *Suvenire contimpurane*, 2 vol.

Alain — *Studii și eseuri*, 2 vol. (I. *Istoria cugetărilor mele*, II. *Păreri despre fericire*) («Cultură generală»).

*** — *Dialogul neîntrerupt al teatrului în secolul XX* (I. *De la Caragiale la Brecht*, II. *De la Lorca la Brook*) («Cultură generală»).

B. Prus — *Anielka*, nuvele.

Yasunari Kawabata — *Șalul cu păsări albe* (*Sembazuru*) * *Vuietul muntelui*, romane.

*** — *Pionierii romanului românesc. De la Ion Ghica la G. Baronzi*.

Vol. I—III, lei 15

editura minerva

726

henri troyat

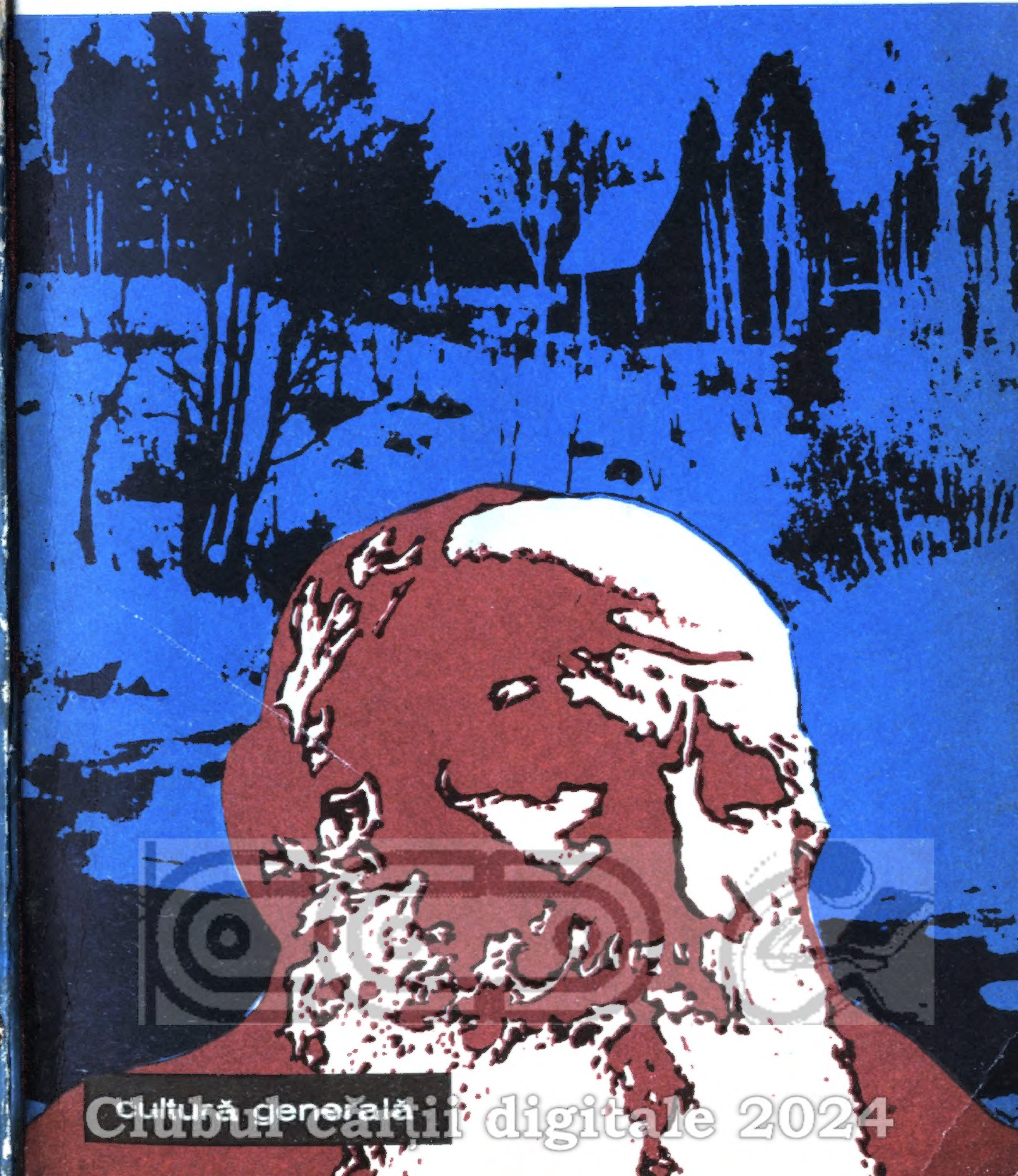

henri troyat

viața lui tolstoi

***

Cultură generală

Ilustraţia copertei : *Florin Ionescu*

henri troyat

viața lui tolstoi

★★★

TRADUCERE DE PAUL B. MARIAN

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI • 1973
EDITURA MINERVA • BUCUREŞTI

Partea a şaptea

APOSTOLUL NON-VIOLENŢEI

1

ÎNVIEREA ; DUHOBORII

Era parcă anume făcut ca de fiecare dată cînd Lev Tolstoi era gata să se pasioneze pentru personaje fictive, o nedreptate, o nenorocire, lovindu-i pe compatrioții săi, îl smulgea din visare și îl readucea la rolul de protestatar. Un atît de numeros public vedea în el încarnarea conștiinței secolului, încît era obligat, cu riscul de a-și pierde prestigiul, să ia o atitudine fermă în fața evenimentelor. Dealtfel, sinceritatea sa era întotdeauna desăvîrșită, iar curajul său nu datora nimic impunității de care se bucurase pînă acum. La începutul anului 1895 se auzi din nou în Rusia vorbindu-se de o veche sectă religioasă, duhoborii, sau „ostașii spiritului", pe care țarul Alexandru I îi exilase odinioară în Caucaz. Doctrina lor amintea pe aceea a lui Lev Tolstoi : ca și dînsul, ei preconizau castitatea, regimul vegetarian, abstinența de la tutun și băuturi alcoolice, punerea în comun a tuturor bunurilor și neîmpotrivirea la rău prin violență. Această ultimă convingere îi făcea să se opună la înrolarea în armată, iar refuzul lor atrăgea pentru unii pedepse disciplinare foarte grave. Odată cu suirea pe tron a lui Nicolae al II-lea, tendința reacțio-

nară a guvernării se accentuă şi duhoborii fură supuşi unei supravegheri mai stricte. În primăvara anului 1895, cei care trăiau în Caucaz şi care se obişnuiseră să poarte arme pentru ca să se apere împotriva atacurilor neaşteptate ale muntenilor, hotărîră, la îndemnul şefului lor spiritual, Verighin, să distrugă pumnale, pistoale şi puşti şi, cu această ocazie, să proclame refuzul serviciului militar. În noaptea de 28 spre 29 iunie 1895, autodafeurile armelor avură loc în toate regiunile locuite de duhobori. În faţa rugurilor uriaşe unde se consumau trosnind şi pocnind uneltele morţii, sectarii se rugau şi cîntau psalmi. Trimişi să „restabilească ordinea", cazacii irupseră val-vîrtej, înconjurară pe nenorociţi şi îi biciuiră pînă la desfigurare cu lovituri de nagaică. Apoi, prin decizie administrativă, pămînturile duhoborilor fură confiscate, casele devastate, patru mii dintre ei expediaţi cu domiciliul forţat în satele de la munte, iar „conducătorii" arestaţi.

Lev Tolstoi fu profund impresionat aflînd de aceste persecuţii. Nu oare lectura operelor sale dăduse acestor oameni sărmani curajul de a-şi proclama credinţa ? La 4 august, discipolul său, Biriukov, plecă în Caucaz pentru a studia problema la faţa locului. Aduse cu el un articol de o atare violenţă, încît nici nu putea fi vorba de a-l publica în Rusia. Dar Lev Tolstoi îl făcu să apară, fără numele autorului (înţeleaptă prevedere !) în ziarul *Times* din Londra, sub titlul *The persecution of Christians in Russia in 1895.* [1]

În anul următor, aflînd că din cei patru mii de duhobori exilaţi în satele de munte, patru

[1] *Persecuţia creştinilor în Rusia în 1895 (Times*, 11/23 octombrie 1895) (n. a.).

sute pieriseră de mizerie, el încurajă pe Certkov, Biriukov şi un alt discipol, Tregubov, să redacteze un manifest pentru a atrage atenţia publicului asupra suferinţelor acestor oameni nevinovaţi. Manifestul se intitula *Ajutor !* şi era completat cu o postfaţă de Lev Tolstoi. De astă dată, textul era semnat, ceea ce-i mărea valoarea morală. Bătut la maşină într-un număr mare de exemplare, fu trimis tuturor personajelor importante ale regimului. Chiar şi ţarul primi documentul prin poştă. Rezultatele nu se lăsară aşteptate. Poliţia percheziţionă domiciliul lui Certkov şi al lui Burinkov, ridică teancuri de documente ce se refereau la sectele religioase şi distruse tot ce putea compromite pe Pobedonosţev. Cîteva zile mai tîrziu, în februarie 1897, fură luate măsuri de sancţionare ; lui Biriukov i se dădu domiciliul forţat într-un orăşel din Curlanda ; cît despre Certkov, care se mai bucura de sprijin la Curte, îl puseră să opteze : ori domiciliul forţat cu „complicele său", ori exilul. El hotărî să plece în Anglia.

Lev Tolstoi se duse în mod special la Sankt-Petersburg, spre a-şi lua rămas bun de la discipolii săi. N-avea să-i mai revadă ani de zile. Plîngîndu-i, îi şi invidia, pentru că ei îndurau măcar suferinţa pentru o cauză dreaptă. Cînd oare i se va îngădui şi lui să devină un martir ? Scria, vorbind despre Biriukov şi despre Certkov : „Bucuria comuniunii spirituale (...) fu atît de puternică în comparaţie cu tristeţea despărţirii, încît nici acum nu poate stîrni în mine mîhnirea care este obişnuită într-un asemenea caz. Sînt (amîndoi) atît de puri, de fericiţi şi de simpli, încît nu inspiră nici o compasiune. Ce se petrece în sufletul lor este cu mult mai important decît

schimbarea de reşedinţă la care sînt condamnaţi."[1]

Sonia, care îl însoţise pe Lev Tolstoi la Sankt-Petersburg, era atît de revoltată de măsurile luate împotriva adepţilor soţului ei, încît uitase resentimentul ce-l nutrea faţă de Certkov. Cum acesta era pe cale de a dispare, ea îi descoperea chiar calităţi deosebite: „Locul pe care Tolstoi şi partizanii săi îl vor ocupa în această problemă în Istorie, scria ea cu mîndrie surorii sale, va fi mult mai de invidiat decît acela al domnilor Pobedonoşţev şi compania". Şi se destăinuia prietenei sale, doamna Annenkova: „Am plîns mult, căci consider pe acei care au fost surghiuniţi ca pe prietenii noştri cei mai buni şi mai devotaţi, şi este foarte supărător pentru noi de a fi despărţiţi de ei". Era pe vremea cînd se îndrăgostise platonic de Taneev. Soţul ei, Certkov, copiii, muzica, toate acestea se amestecau cu mai multă sau mai puţină fericire în capul ei. Lev Tolstoi îi era recunoscător că-l aproba în acţiunea sa morală în favoarea duhoborilor.

Dealtfel, în timpul şederii în capitală, se simţi tot timpul susţinut de opinia publică. Tinerii îl recunoşteau pe stradă după portretele sale, intrau în vorbă cu el şi îi exprimau admiraţia; vecinii lui Koni se opreau în mijlocul unei serbări dansante şi ieşeau pe palier pentru a vedea trecînd pe marele scriitor taciturn, îmbrăcat ca un mujic; la gară, în ziua plecării, mulţimea îl aclamă şi trebui să apară la portiera vagonului pentru a saluta, ca un om politic sau ca un actor. Singura persoană care îl primise rece la Sankt-Petersburg fu babuşka sa, Alexandrina. El

[1] Scrisoare către Hilcov, din 12 februarie 1897 (n. a.).

nu putuse rezista plăcerii de a-i spune tot răul pe care îl gîndea despre ţar şi clica sa, dar nu-i reproşa ereziile religioase. Se despărţiră certaţi. Lev Tolstoi o socoti „moartă, lipsită de bunătate, jalnică..." şi „stăpînită de un orgoliu exagerat".[1] Ea, la rîndul ei, va scrie: „Este îngrozitor să afirmi: «Nu am nevoie de Acel care este unicul Mîntuitor». Cum se pot oare înţelege meritele şi contradicţiile acestei firi excepţionale şi misterioase? De o parte, dragostea de adevăr, iubire pentru neamul omenesc, iubire pentru Dumnezeu, pentru Stăpînul a cărui măreţie nu vrea sau nu poate s-o admită; iar pe de altă parte, orgoliul, ignoranţa, lipsa de credinţă, prăpastia..."

După experienţa petersburgheză, Lev Tolstoi trecu prin zile de descurajare şi nesiguranţă. Acum, era limpede pentru el că guvernul, printr-o manevră abilă, prefera să-l ţină la adăpost de represalii şi să-i urmărească doar discipolii. Acesta era cel mai bun mijloc să-l facă să simtă remuşcări şi să-l discrediteze în ochii publicului. Se povestea — şi probabil era adevărat — că noul ţar, Nicolae al II-lea, imitînd pe tatăl său, răspunse unui ministru care-i propunea să-l exileze pe Tolstoi: „Nu vreau să adaug gloriei sale aureola martirilor". Stăpînindu-şi mînia, Lev Tolstoi scria unuia din adepţii săi, Gastev: „Eşti probabil la curent cu exilul lui Certkov şi Biriukov. Totul este perfect. Insuportabil este însă faptul că de mine nu se ating. Ei (oamenii de la putere) lucrează împotriva interesului lor, căci, lăsîndu-mă singur să spun adevărul, mă obligă

[1] Scrisoare către Biriukov, din 15 februarie 1897 (n. a.).

s-o și fac. Și am impresia că mai sînt încă multe de spus.“ [1]

În dorința de a se compromite definitiv, lua, în orice ocazie, apărarea „scumpilor săi frați suferind întru doctrina lui Hristos“. Micile secte religioase persecutate de Pobedonosțev n-avură aliat mai sigur ca el. Cînd, ca măsură polițienească, molokanii (sau băutorii de lapte) se văzură lipsiți de dreptul de a-și supraveghea copiii, pe motiv că nu-i creșteau în respectul ortodoxiei oficiale, el scrise țarului pentru a protesta împotriva acestui abuz de putere :

„Maiestate, pentru Dumnezeu, faceți un efort și, fără a mai întîrzia cu examinarea problemei, fără a o mai trimite pe la comisii și comitete, hotărîți dumneavoastră înșivă, din proprie inițiativă, fără să țineți seama de sfaturile altora, să fie interzise realmente aceste persecuții împotriva credinței, măsuri care acoperă Rusia de rușine, iar exilații să se reîntoarcă acasă ; încarcerații eliberați ; copiii redați părinților lor și, mai ales, să fie abolit acest ansamblu de legi și de regulamente administrative atît de complexe și confuze, încît servesc drept pretexte actelor ilegale.“

Înspăimîntați de violența acestei scrisori, molokanii, care trebuiau să o predea împăratului, preferară să o distrugă. Dar Lev Tolstoi, trecînd peste temerile lor, o recopie și acest al doilea exemplar fu remis lui Nicolae al II-lea prin Alexandr Olsufiev [2], care aparținea suitei militare a împăratului. El nu mai auzi niciodată nimic despre această cerere. La 19 septembrie 1897, scrise alta.

[1] Scrisoare din 26 februarie 1897 (n. a.).
[2] Era fratele lui Adam Olsufiev, la care Tolstoi sta adeseori la țară (n. a.).

Fără succes. Peste patru luni, o rugă pe fiica sa Tania, care nu era încă măritată, să continue demersurile. Ea obținu, la 27 ianuarie 1898, o audiență la Pobedonosțev și, cu îndrăzneală, îi expuse mizeria părinților molokani despărțiți de copiii lor. „Da, da, știu, mormăi Pobedonosțev. Episcopul de Samara a depus prea mult zel. Voi scrie imediat guvernatorului...“ Și se ținu de cuvînt. Copiii molokani se întoarseră la familiile lor. Lev Tolstoi fu atît de uluit, încît uită să se bucure.

Dealtfel, alte nedreptăți îi și solicitau atenția. Unii din prietenii săi stăruiau să semneze împreună cu personalități ruse liberale un manifest destinat să obțină grațierea ofițerului francez Dreyfus, acuzat de înaltă trădare. Lev Tolstoi se supără. Era oare Dreyfus un om din popor, un mujic, un sectar ? Nu, ci un ofițer, adică un individ de cea mai rea speță. Vinovat sau nu, el nu era demn de interes. „Ar fi ciudat ca noi ăștia, rușii, să luăm apărarea lui Dreyfus, a unui om cu nimic remarcabil, atunci cînd atîția oameni excepționali au fost, la noi, spînzurați, deportați, închiși“ [1], izbucni el.

În schimb, află cu un viu interes, prin persoane așa-zis bine informate, că, Comitetul Premiului Nobel, constituit de curînd în Suedia, se gîndea să-i acorde premiul. Se șoptea că suma s-ar ridica la o sută de mii de ruble [2]. Sesizînd ocazia, Lev Tolstoi adresă o scrisoare ziarului suedez *Stockholm Tagblatt* pentru a sugera oferirea acestei sume duhoborilor, care, prin refu-

[1] Citat de Tatiana Tolstaia în *Jurnalul* său, 5 februarie 1898 (n a.).
[2] Echivalentul a 760 000 de franci francezi actuali (n.a.).

zul de a purta arme, contribuiseră mai mult ca el la cauza păcii. Recomandarea sa nu avu urmare; dealtfel, Academia suedeză nu părea grăbită să desemneze pe primul laureat. Atunci, Lev Tolstoi, regăsindu-şi ardoarea de propagandist, înmulţi apelurile la caritatea publică, duse o campanie de presă în străinătate, scrise personal funcţionarilor superiori din Caucaz şi din Siberia, pentru a-i implora să se arate mai umani, şi trimise pe fiul său Serghei în Anglia, pentru a lua legătura cu un comitet de ajutorare.

Oricîtă simpatie ar fi nutrit Sonia pentru duhobori, era înspăimîntată la gîndul riscurilor nemaipomenite pe care şi le asuma Liovuşka, apărîndu-i. Oare n-o să-l deporteze şi pe el cu soţia şi copiii, pentru a-l învăţa ce înseamnă să-l sfidezi pe ţar? Ori poate cei mai zeloşi partizani ai autocraţiei îi rezervă o soartă şi mai cumplită? De cîtva timp primea scrisori anonime prin care era ameninţat cu moartea „pentru că îl ofensa pe Domnul nostru Isus Hristos şi se purta ca un duşman al ţarului şi al patriei". Unele din aceste bilete îi fixau chiar şi un termen: începutul anului 1898. Dacă pînă atunci nu se îndrepta, va fi executat. „Din nou scrisori de ameninţări cu moartea, nota el la 28 decembrie 1897. Îmi pare rău că există oameni care mă urăsc, dar acest lucru nu mă interesează şi nu mă tulbură deloc."

Nu fu comis nici un atentat împotrivă-i, dar în curînd, în corespondenţa sa, criticile prietenilor săi se întîlniră cu cele ale duşmanilor. Cei mai puri dintre tolstoieni îi reproşau renegarea principiilor, deoarece cerşea bani de la bogaţi pentru a-i salva pe săraci. Se găsise în faţa unui caz analog de conştiinţă, atunci cînd se ocupase cu salvarea ţăranilor în timpul marii foamete; îl rezolva

în acelaşi fel şi cu acelaşi sentiment de vinovăţie: „Să accepţi această soluţie (a ajutorului dat nenorociţilor), înseamnă să te afli în contrazicere cu ideile proprii, scria el lui Gastev, care era unul din cei mai înverşunaţi opozanţi. Să nu o accepţi, înseamnă să refuzi vorba şi fapta care ar putea uşura imediat mizeria." Şi se acuza de „slăbiciune de caracter", pentru că nu rezista milei. Într-o săptămînă redactă douăsprezece scrisori personale unor oameni cunoscuţi pentru imensa lor avere; în altă săptămînă şase...[1] Toţi aceşti „bogătaşi" răspunseră apelului său, trimiţînd, unii zece mii de ruble, alţii cinci mii. Aceşti bani, Tolstoi îi privea cu un amestec de silă şi de bucurie.

În acest timp, la Londra, Serghei reuşi să trezească interesul quakerilor pentru cauza duhoborilor; aceştia erau foarte apropiaţi de ei prin doctrină; iar la Sankt-Petersburg, guvernul, plictisit de emoţia stîrnită de această problemă în societatea rusă şi în presa străină, autoriză pe sectari să se expatrieze în Canada, unde pămînturi nedesţelenite erau puse de statul respectiv la dispoziţia lor. Mai trebuia doar să se termine cu strîngerea fondurilor necesare călătoriei şi instalării a aproape şapte mii de emigranţi. Cu toate străduinţele depuse de Tolstoi, sumele adunate prin subscripţii nu erau încă îndestulătoare. Se hotărî deci, împotriva declaraţiei sale de principiu, să nu renunţe la drepturile de autor asupra operelor pe care le avea în curs, ca să le vîndă cît mai scump posibil editorilor ruşi şi străini, în scopul de a veni în ajutorul sectarilor. Con-

[1] Scrisori din 17, 18, 24, 30 septembrie, 8 şi 12 octombrie (n. a.).

ştient de gravitatea acestei renegări, chiar dacă ea venea în sprijinul unei acţiuni umanitare, se scuză astfel faţă de Certkov : „Aceste povestiri, deşi nu satisfac cerinţele mele estetice actuale (în forma lor nu sînt accesibile tuturor), nu sînt vătămătoare în fond şi pot fi chiar folositoare cititorilor. Cred deci că ar fi bine să fie cedate la preţul cel mai ridicat şi să fie editate fără a mai aştepta moartea mea, iar fondurile să fie transferate comitetului de emigrare al duhoborilor.“ [1]

În slujba acestui scop filantropic, termină în grabă *Părintele Serghi* [2] şi se dedică din nou romanului său mai vast *Învierea*. Înainte chiar de a-l fi terminat, îl vîndu editorului Marx pentru revista *Niva (Ogorul)*, [3] la preţul „exorbitant“ (după expresia însăşi a Soniei) de una mie ruble [4] pentru coala de şaisprezece pagini.

•

Faptul că ţinea foarte mult la *Părintele Serghi* o dovedeau sutele de notaţii din carnetele sale. Strălucitorul locotenent de cuirasieri, prinţul Kasatski, după ce se logodise cu preafrumoasa Maria, domnişoară din cea mai bună societate, foarte apropiată de Curte, află că tînăra fată a fost, cu un an în urmă, amanta împăratului Nicolae I. Îngrozit, Kasatski o părăseşte, se călugăreşte şi devine un fel de sfînt, „părintele Serghi“, pe care pelerinii vin să-l vadă în sihăstria sa. Cu toată aparenta sa seninătate, părintele Serghi este nevoit să ducă o luptă lăuntrică cu două ispite : poftele trupeşti şi un fel de „ambiţie monahală“, de orgoliu al sfinţeniei, care-l împiedică să parvină la mîntuire. Într-o noapte, o femeie frumoasă, puţin băută, venită din oraşul vecin, pune rămăşag cu nişte prieteni că-l va seduce pe schimnic. Ea pătrunde la chilia sa, încearcă să-l seducă, îl tulbură. Şi părintele Serghi, pe punctul de a ceda, îşi taie un deget cu o lovitură de topor. Pedepsindu-şi în felul acesta trupul, se crede scăpat pentru totdeauna de diavol. Dar, mai tîrziu, se va lăsa ispitit de fata unui negustor, o femeie senzuală şi proastă. Înspăimîntat de păcatul făptuit, va fugi şi se va pierde în masa umililor, a săracilor, a anonimilor. Judecat ca vagabond şi deportat în Siberia, va găsi fericirea în decăderea fizică : „Munceşte la grădina de zarzavat a stăpînului, îi învaţă pe copii carte şi îngrijeşte de bolnavi“.

După ce scrisese această nuvelă, unde se aflau combinate ecouri din *Sonata Kreutzer* şi din *Care este credinţa mea ?*, Lev Tolstoi nu se hotărăşte s-o publice. Brutală, tulburătoare, enervantă, nuvela riscă să se expună ridicolului, să cadă în melodramă, dar devine admirabilă, depăşind-o. De cîte ori Lev Tolstoi nu dorise el însuşi să-şi taie un deget pentru a zăgăzui în el năvala dorinţei ? De

[1] Scrisoare din 14 iulie 1898 (n. a.).

[2] Tolstoi a lucrat la această nuvelă în anii 1890—1891, 1895 şi 1898 (n. tr.).

[3] Revistă săptămînală ilustrată ; a apărut la Petersburg în anii 1870—1928 (n. tr.).

[4] Echivalentul a 7 600 de francezi actuali (n. a.).

[1] Nuvela *Părintele Serghi* nu a apărut decît după moartea sa (n.a.). A fost publicată pentru prima dată în vol. II din *Operele literare postume ale lui L. V. Tolstoi*, Moscova, 1912 (din care lipseau — înlăturate de cenzură, paginile referitoare la Nicolae I şi la aventurile sale amoroase) şi, tot atunci, în ediţia berlineză a aceloraşi opere (n. tr.)

cîte ori nu nădăjduise la eliberarea de plăcerile glorioase ale apostolatului, fugind de acasă pentru a trăi ca un mujic? Între părintele Serghi și părintele Lev nu există decît grosimea unei foi de hîrtie.

Tot el, Lev Tolstoi, va apărea în scenă, sub numele de Nehliudov în *Învierea*. El, sau cel puțin gîndurile care-l frămîntă, remușcările care-l obsedează, revoltele care-l înalță în fața lumii așa cum aceasta se înfățișează.

Ideea acestui roman îi venise în iunie 1887, atunci cînd prietenul său Koni, în vizită la Iasnaia Poliana, îi povestise cea mai curioasă întîmplare din cariera sa de magistrat. Era procuror al tribunalului din Sankt-Petersburg, cînd un tînăr aristocrat i se plînse că administrația penitenciarelor refuza să predea un plic închis deținutei Rozalia Oni, sub pretext că toate scrisorile trebuiau citite, înainte de distribuirea lor. Koni explicase vizitatorului că, în adevăr, așa era regulamentul închisorii, și, intrigat, procedase la o anchetă asupra cazului acestei nenorocite. Îi fu dat să afle că Rozalia, fiica unui muncitor agricol, fusese adăpostită, la moartea tatălui ei, de către proprietara moșiei care o reținuse apoi ca servitoare. La vîrsta de șaisprezece ani fusese sedusă de fiul binefăcătoarei. Cînd rămase gravidă, fu alungată din casă. Nevoită să-și cîștige existența, ajunse repede o prostituată de cea mai josnică speță. Unul din clienții săi acuzînd-o că i-ar fi furat o sută de ruble, fu arestată și adusă în fața tribunalului. Or, printre jurați se găsea și omul care, seducînd-o, pricinuise decăderea ei: tînărul vizitator al lui Koni! Își recunoscuse victima sub trăsăturile acestei femei fanate, pierdute și, răscolit de remușcări, se oferise s-o ia

de soție pentru a-și răscumpăra vina. Dar, înainte de a se oficia căsătoria, Rozalia Oni murise de tifos în închisoare.

Ascultînd povestirea, Lev Tolstoi simțea cum îi crește emoția pînă la tulburare. Nu sedusese chiar el, în tinerețe, o servitoare, pe Gașa? Nu avusese un bastard de la o țărancă, la Iasnaia Poliana? Nu era și el un desfrînat ca tînărul aristocrat, despre care îi vorbise Koni? Îl invită pe acesta să scrie el însuși, pentru *„Posrednic“* (Mediatorul), povestea sfîșietoare pe care o istorisise. În primăvara anului 1888, Koni neputîndu-se ține de cuvînt, Lev Tolstoi reveni și-l rugă să-i cedeze lui subiectul, ceea ce acesta făcu cu dragă inimă. Totuși, abia în decembrie 1889, scriitorul așternu primele rînduri despre ceea ce el numea „romanul lui Koni“. Apoi, părăsi lucrarea timp de aproape cinci ani. În 1895, într-o tresărire de energie, redactă o primă ciornă completă, dar relativ scurtă. Ca și pentru *Război și pace*, voia să-și sprijine lucrarea pe o documentare fără cusur. Datorită prietenului său Davîdov, procuror al tribunalului din Tula, vizită închisorile, interogă deținuții, studie funcționarea aparatului judiciar.[1] Reluînd și schimbînd în lunile de vară această primă versiune a romanului său, o citi prietenilor și-și pierdu încrederea: „M-am convins că totul este prost, nota el, centrul de gravitate nu cade acolo unde ar trebui, iar problema agrară slăbește povestirea. Cred că voi renunța...“

[1] Tolstoi se familiarizează chiar cu judecățile; studia dreptul penal și ținea seama de îndrumările și sfaturile juriștilor. Unul dintre ei l-a ajutat să redacteze actul de acuzare, sentința judecătorească și actul cercetării medico-legale a cadavrului lui Snalkov (n. tr.).

Şi, în adevăr timp de trei ani, nu se mai atinse de manuscris. Proiectul de ajutorare a duhoborilor îl readuse, entuziasmat, la personajele sale. Întreaga vară şi toată toamna anului 1898, nu încetă să se ocupe de ele. Pe măsură ce înainta cu scrisul, povestirea creştea. Introducea în ea marile idei care-i călăuzeau viaţa şi le înmănunchea într-o formă virulentă, într-un testament violent. „Am început să mă gîndesc ce bine ar fi să scriu un roman de mare întindere, în lumina concepţiilor mele de astăzi asupra tuturor lucrurilor", notase el cu cîţiva ani în urmă. [1] Acum, era sigur de reuşita cărţii. Un vapor încărcat cu explozibile. Tocmai bun pentru a face să sară în aer lumea veche, putrezită. „Să nu uit să-i mulţumesc Domnului", care-i îngăduia, la şaptezeci de ani (d.m.t.) să ducă la bun sfîrşit această grea sarcină ! Scria discipolilor săi Skarvan şi Abrikosov : „Sînt foarte ocupat (...) cu romanul meu *Învierea*. Lucrarea mă preocupă în aşa măsură, încît mă gîndesc la ea ziua şi noaptea. Cred că această chestiune va avea răsunet." [2] Şi lui Certkov : „Aşa cum o ghiulea îşi accelerează cursa cînd se apropie de pămînt, astfel, văzîndu-mă ajuns spre sfîrşitul romanului, nu mă pot gîndi la nimic altceva — absolut la nimic altceva — decît la asta" [3].

În anul următor, refăcu lucrarea pe şpalturile de corectură, întorcînd cu susul în jos compoziţia, după obiceiul său, ştergînd pagini întregi, umplînd marginile şi dosul paginilor cu o sumedenie de adăugiri. Depăşiţi, editorii îl implorară să renunţe la o parte din aceste schimbări. Întrucît

[1] Notaţie trecută în *Jurnal* la 15 ianuarie 1891 (n. tr.).
[2] Scrisoare din 1 noiembrie 1898 (n. a.).
[3] Scrisoare din 12 noiembrie 1898 (n. a.).

textul apărea într-o revistă săptămînală, cea mai mică întîrziere în înapoierea manuscrisului risca să oprească publicarea. Scrisorile şi telegramele prin care i se amintea aceasta plouau pe masa autorului prea scrupulos. Pentru a-l ajuta în munca de revizuire, o antrenase pe Sonia, pe fiicele sale, pe Obolenski, pe Ivanov, copistul alcoolic. Prieteni în trecere se alăturau uneori echipei familiale. Unul dintre ei, Goldenweiser [1] descria astfel munca sa : „Manuscrise revăzute de Lev Nikolaevici şi care servesc drept ciorne ; corecturile trebuie făcute pe şpalturi curate, în două exemplare. «Corecturile-ciorne» rămîn acasă, «corecturile curate» sînt expediate unele lui Marx pentru revista *Niva*, celelalte lui Certkov, în Anglia. Este o treabă interesantă, dar minuţioasă şi penibilă. Pentru a înlocui un şpalt de corectură trebuie uneori recopiate trei sau patru pagini întregi. Corecturile lui Lev Nikolaevici sînt făcute adesea cu o scriere atît de măruntă, încît nu pot fi descifrate decît cu lupa." [2]

Publicarea *Învierii* începu la 13 martie 1899, în *Niva*, în timp ce Lev Tolstoi mai corecta încă şi dezvolta ultimele părţi ale manuscrisului. Cenzura imperială se înverşună împotriva romanului. [3] Dar chiar tăiat şi atenuat, el produse asupra cititorilor, de la primele apariţii, o impresie fulgerătoare.

[1] *Alexandr Borisovici Goldenweiser*, pianist, profesor de conservator, prietenul lui Tolstoi (n. tr.).
[2] Goldenweiser, *In preajma lui Tolstoi*, notaţie din 31 iulie 1899 (n. a.).
[3] Din 129 de capitole, cît avea *Invierea*, numai 25 au fost publicate fără denaturări, iar trei au fost cu totul eliminate. Textul original al romanului a fost restabilit de ştiinţa literară sovietică în anul 1933, în ediţia jubiliară a *Operelor complete ale lui L. N. Tolstoi* (n. tr.).

Prin povestea lui Nehliudov, care recunoaşte în prostituata Katiuşa Maslova pe tînăra ţărancă sedusă pe vremuri şi care, sub impulsul remuşcărilor, hotărăşte s-o însoţească în Siberia, structura societăţii moderne este pusă sub acuzare de către Lev Tolstoi. Cu toate acestea, în timp ce în *Război şi pace* şi în *Anna Karenina* digresiuni filozofice sau istorice opreau acţiunea romanului, aici autorul o conduce fără a-i încetini o clipă ritmul şi fără a se pierde în intrigi secundare. De la un capitol la altul, îi regăsim mereu pe Maslova şi Nehliudov, expuşi nedreptăţii, mizeriei şi hidoşeniei lumii. Ei formează o pereche de „reporteri", pe urma cărora coborîm în infernul justiţiei represive. „Reporteri" care sînt victimele universului pe care îl descoperă. Şi acest univers — duhoare şi beznă — începe exact în spatele lambriurilor din saloane, al catapetesmelor aurite din biserici, al sălilor de marmoră ale tribunalelor. Pentru a denunţa murdăria pe care o ascunde acest decor fastuos, Lev Tolstoi întrebuinţează o observaţie nemiloasă, un stil brutal în care fiecare cuvînt este calculat pentru a-l impresiona pe cititor.

În primul rînd, el vrea să deschidă ochii contemporanilor săi asupra ridicolului marilor instituţii ale imperiului. Prezentarea Curţii cu Juri, „văzută din culise", ajunge să arunce oprobriul asupra magistraturii. „Preşedintele tribunalului era un bărbat înalt, voinic, cu favoriţi mari, cărunţi. Deşi era căsătorit, ducea o viaţă foarte dezordonată, ca şi soţia lui dealtfel. Fiecare făcea ce voia. În dimineaţa aceea primise un bilet de la o guvernantă elveţiană, care fusese în timpul verii la ei în casă, şi acum, întorcîndu-se dintr-o călătorie de pe undeva din sud, la Petersburg,

era în trecere prin oraş. Îl înştiinţa că-l aşteaptă între trei şi şase la hotelul «Italia». De aceea, el dorea să înceapă şi să isprăvească procesul cît mai devreme. Pentru a-şi pune sîngele în mişcare, execută în biroul său cîteva exerciţii de mlădiere cu haltere. Unul din judecătorii săi, tocmai se certase cu soţia, celălalt era preocupat de crampele lui stomacale. Totuşi, cînd intră în sala de şedinţe, aceste deşeuri omeneşti, ţepene în uniformele lor, pretind să ofere o înfăţişare impunătoare acuzaţilor şi publicului. Comedia continuă prin defilarea juraţilor în faţa «unui preot bătrîn şi mititel, cu faţa puhavă, gălbejită, într-un anteriu cafeniu, cu o cruce de aur pe piept şi cu o decoraţie mică prinsă într-o parte». Acest om sfînt, care slujea de patruzeci şi şase de ani, se mîndrea că trudeşte «pentru binele bisericii, al patriei şi al familiei sale, căreia îi va lăsa, afară de casă, şi un capital de 30.000 de ruble în acţiuni». Treaba sa, continuă autorul, se reducea la prestarea jurămîntului pe *Evanghelie*, lucru interzis cu desăvîrşire chiar de *Evanghelie*."

Mai vehementă este evocarea serviciului divin într-o închisoare : „Slujba se oficia astfel : preotul îmbrăcat în odăjdii aurite, veşmînt ciudat şi incomod, tăia pîinea în bucăţele mici, pe care le punea mai întîi pe o farfurioară şi apoi într-o cupă cu vin, şoptind unele nume şi rugăciuni. În timpul acesta, dascălul citea fără întrerupere, apoi cînta, împreună cu corul alcătuit din puşcăriaşi, diferite rugăciuni în limba slavonă, şi aşa greu de înţeles, iar din pricina repeziciunii cititului şi al cîntatului, încă şi mai greu de priceput. Rugăciunile cuprindeau mai cu seamă urări de propăşire pentru ţar şi familia lui." Şi iată taina împărtăşaniei : „Preotul, ridică şervetul de pe

farfurioară, tăie în patru bucata de pîine din mijloc, o muie în vin şi o puse în gură. Chipurile, mînca o fărîmă din trupul Domnului şi bea o înghiţitură din sîngele lui. După ce dădu din «această pîine» şi din «acest vin» credincioşilor care înaintaseră spre el, duse înapoi cupa în spatele peretului despărţitor, înghiţi toate bucăţelele din trupul Domnului şi bău tot sîngele ce mai rămăsese în cupă, îşi supse cu grijă mustăţile, îşi şterse gura şi potirul şi ieşi bine dispus, cu paşi hotărîţi, scîrţîind din pingelele subţiri ale cizmelor sale de iuft..."

Acest pasaj o revoltă într-atît pe Sonia, încît, după ce îl copiase în manuscris, notă în *Jurnalul* ei : „Sînt scîrbită de descrierea voit cinică pe care o face despre slujba ortodoxă. De pildă, cînd preotul întinde poporului o cruce aurită «reprezentînd spînzurătoarea care servise pentru a-l executa pe Isus Hristos». Împărtăşania nu-i pentru el decît pîine fărîmiţată într-o ceaşcă. Toate acestea sînt absurde, cinice, nu văd în ele decît atacuri grosolane împotriva credincioşilor, şi acest lucru mă dezgustă." [1]

Bineînţeles, nici popa, nici diaconul, nici directorul închisorii, nici paznicii, nici deţinuţii nu-şi închipuie că ceea ce se petrece în biserică este „monstruos şi nelegiuit", şi că totul este „o farsă pe seama lui Hristos.". La preoţi, ritul ascunde adevărul, iar la funcţionari, regulamentul ţine loc de inimă. În intervenţiile sale ca să îmbunătăţească soarta Katiuşei Maslova şi a altor condamnaţi, Nehliudov se loveşte de toţi reprezentanţii posibili ai birocraţiei. Contele Cearski, fost ministru, este un parazit, care poate fi luat drept model,

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 26 ianuarie 1899 (n. a.).

aşteptînd totdeauna prilejul să obţină o favoare şi să primească sume mari din vistieria statului. „Încă din tinereţe, avea convingerea că, după cum este firesc ca păsările să se hrănească cu viermi, să fie îmbrăcate în pene şi puf şi să zboare, tot astfel era natural ca el însuşi să se hrănească cu bucate alese, pregătite de bucătari renumiţi, să poarte haine elegante şi scumpe, să aibă caii cei mai frumoşi şi mai iuţi." Generalul Kriegsmuth, comandantul fortăreţei Petrodvoreţk, a fost decorat prima dată în Caucaz „pentru că ordonase să fie ucişi peste o mie de locuitori, care-şi apărau libertatea, căminul şi familia, iar a doua oară, pentru că încurajase, în Polonia, nelegiuirile ţăranilor ruşi. Nehliudov asculta glasul acesta răguşit de bătrîn, se uita la membrele lui ţepene, la ochii stinşi, care-l priveau de sub sprîncenele cărunte, la obrajii fleşcăiţi şi raşi, care atîrnau peste gulerul tunicii, la crucea albă cu care se mîndrea omul acesta, şi pe care o primise pentru că măcelărise cu cruzime atîtea suflete şi-şi dădea seama că era de prisos să încerce să-l contrazică sau să-i explice ceva". Dar cel mai important dintre aceşti monştri este Toparov, o caricatură a procurorului general al Sfîntului Sinod, Pobedonosţev. Iată-l cu ţeasta lui mare, mîinile cu vine albastre, buzele încreţite într-un surîs blajin. Rece, mărginit, făţarnic, crud, el încurajează superstiţia, pretinzînd că susţine credinţa.

În ierarhia administrativă, subalternii sînt la fel ca şi stăpînii. La orice scară, „funcţia îl transformă pe om în monstru". Această galerie de portrete reaminteşte pe aceea a *Sufletelor moarte* a lui Gogol. Ca şi personajul Cicikov, descris de Gogol, Nehliudov, înfăţişat de Lev Tolstoi descoperă, la fiecare vizită a sa, un nou aspect al

josniciei, al desfrîului, al prostiei, al cruzimii şi al delapidării. Dar Gogol înţelegea să opună fiinţelor negative descrise în prima parte a *Sufletelor moarte*, fiinţe pozitive care, în partea a doua, vor înmănunchea speranţa omenirii, înainte de a se transforma în figuri cvasiangelice în cea de a treia parte a acestei *Divine Comedii* ruse. Totuşi, cu toate străduinţele, Gogol nu putuse adăuga un purgatoriu şi un paradis infernului pe care îl descrisese cu atîta măiestrie. Lev Tolstoi se hotărî să reunească în aceeaşi povestire personajele sumbre şi personajele luminoase. În faţa clicii înfiorătoare a puternicilor acestei lumi, — miniştri, judecători, preoţi, poliţişti, gardieni — el ne arată poporul simplu şi resemnat. În romanele precedente, masele muncitoare nu erau reprezentate decît de ţărani ; în *Invierea*, în afară de mujicii de pe moşia lui Nehliudov, apar cizmari, zidari, zugravi, muncitori în uzine, spălătorese, servitori, condamnaţi de drept comun. Pentru aceşti oameni mărunţi, victime ale unei societăţi strîmb întocmite, autorul nu are decît stimă şi tandreţe. Dacă îi descrie cu acelaşi realism ca şi pe personajele din înalta societate, el nu întrebuinţează niciodată ironia faţă de ei. Cum ar putea să-i batjocorească, de vreme ce zac la pămînt ? Zugrăveşte murdăria lor fizică în culorile cele mai întunecate şi nu vede decît lumină în sufletul lor. Iat-o pe Fedosia cu „glasul ei dulce“ şi „ochii limpezi“, pe Taras „cu o privire blîndă, albastră“, care-şi urmează în Siberia soţia pe nedrept condamnată, pe ţăranul Menţov, care are şi el ochii plini de lumină şi o inimă de aur. Chiar şi beţivii, brutele, au scuza mizeriei lor nemărginite. În faţa cititorului, defilează sute de siluete abia schiţate, dar care, laolaltă, formează un personaj colectiv a cărui prezenţă domină cartea. Este „un ţăran în picioarele goale, într-un caftan ferfeniţit, care ţine cu demnitate la subţioara braţului stîng, îndoit, o pălărie în zdrenţe“ ; este „un mujic în ţoale şi opinci, cu barba niciodată pieptănată“ ; este Anisia „o femeie slabă, cu obrazul supt, dar surîzător“. Mai departe, Nehliudov, într-un fel de transă, evocă pe cizmarii pe care îi vedea lucrînd la cîte o fereastră de subsol ; pe spălătoresele slabe, palide, ciufulite, „cu braţele goale şi osoase, călcînd de zor în faţa ferestrelor larg deschise, într-o atmosferă încărcată de aburi ; pe cei doi băieţi, vopsitori, pe care i-a întîlnit de curînd, pe stradă, cu şorţuri, cu ghete scîlciate, încălţate de-a dreptul pe piciorul gol, mînjiţi cu vopsea din creştet pînă la călcîie. Duceau cîte o căldare cu vopsea în mîinile lor slabe, vînoase, şi se certau într-una. Aveau feţele obosite şi încruntate. Aşa arătau şi căruţaşii cu obrajii negri, plini de praf, zdruncinaţi pe camioanele lor, şi femeile cu cîte un copil în braţe sau bărbaţii zdrenţăroşi şi buhăiţi, care cerşeau la cîte un colţ de stradă. Aceleaşi feţe se zăreau şi prin fereastra deschisă a cîrciumilor. În jurul meselor încărcate cu sticle şi pahare de ceai, printre care umblau legănîndu-se chelnerii cu şorţuri albe. şedeau oameni năduşiţi, cu feţele roşii şi îndobitocite, care vorbeau, strigau sau cîntau.

Între mulţimea cenuşie a victimelor şi micul grup înzorzonat al călăilor, sînt acei care vor să răstoarne ordinea stabilită : revoluţionarii. Este pentru întîia oară că Lev Tolstoi îi studiază. Partizan al non-violenţei, n-ar trebui să nutrească, în privinţa lor, decît aversiune. Şi totuşi, îi fixează şi le dă viaţă cu simpatie. Sînt printre ei aristocraţi, intelectuali burghezi, funcţionari, un

ţăran, un muncitor, cititor asiduu al lui Karl Marx. Desigur, cei mai falnici dintre aceşti agitatori se înşală proclamînd că trebuie „să activezi pentru mase şi să nu aştepţi nimic de la ele", să răstorni regimul prin violenţă, să impui poporului incult o consituţie care să-l facă fericit fără voia lui. Dar motivele care-i determină nu sînt niciodată josnice. Ei acceptă să sufere, să moară, pentru fericirea altora. Şi, prin urmare, se bucură de respectul autorului. Katiuşa Maslova recunoaşte ea însăşi că „n-a cunoscut niciodată şi niciodată nu şi-a putut închipui oameni mai minunaţi ca acei alături de care mergea ea acum".

Cît despre Nehliudov, el a încercat o revoluţie paşnică printre ţăranii propriului său domeniu. Astfel, după ce îl înzestrase pe Levin din *Anna Karenina* cu teoriile sale agrare de o clipă, Lev Tolstoi gratifică pe eroul din *Învierea* cu noile sale concepţii în această materie. Inspirat de lucrările sociologului american Henry George [1], Nehliudov visează un impozit funciar unic, destul de ridicat, pentru a obliga pe marii proprietari să-şi cedeze terenurile statului. Acest impozit ar suprima proprietatea particulară, iar statul ar da pămînturile strînse laolaltă şi naţionalizate astfel, tuturor ţăranilor care le muncesc. Este straniu faptul că Nehliudov (alias Lev Tolstoi) s-a entuziasmat de această utopie fals comunistă, fără a-şi fi dat seama că pentru a realiza o astfel de împărţeală, trebuia în primul rînd schimbat regimul, cu alte cuvinte, trebuia realizată o

[1] *Henry George* (1839—1897), economist american, adversar al marei proprietăţi funciare particulare ; el a preconizat introducerea unui impozit unic, în scopul trecerii rentei funciare în patrimoniul statului burghez. După părerea lui H. George, această măsură ar fi putut pune capăt pauperizării maselor (n. tr.).

răsturnare politică radicală şi, probabil, sîngeroasă. Cînd, în sfîrşit, Nehliudov se hotărăşte să renunţe la pămînturile sale, dîndu-le în folosinţă ţăranilor pe o arendă mică, se loveşte de neîncrederea acestora. Cu obişnuita sa sinceritate, autorul recunoaşte că există o prăpastie între proprietarul cel mai bine intenţionat şi popor. „Totul părea să decurgă cum nu se poate mai bine, totuşi Nehliudov se simţea oarecum stînjenit şi ruşinat. Îşi dădea seama că ţăranii, cu toate că unii îi spuseră cuvinte de mulţumire, nu erau mulţumiţi şi se aşteptau la mai mult... Cu senzaţia neplăcută de a fi lăsat ceva neisprăvit în urma lui, se urcă în trăsura cea luxoasă a administratorului, trasă de trei cai..." Morala : jumătăţile de măsură ale boierului sînt inutile şi chiar dăunătoare ; cît timp nu dă mujicilor totul, înseamnă că nu le-a dat nimic ; deci nu pentru a-i face fericiţi, ci pentru a-şi linişti conştiinţa, va renunţa într-o zi la bunurile sale. Atunci, fără avere, fără relaţii, fără griji, va putea pleca, iluminat, pentru a o însoţi pe Katiuşa Maslova în Siberia.

Cele mai multe dintre romanele lui Lev Tolstoi sînt dominate de ideea că adevărata viaţă a omului începe în clipa cînd, în el, forţele spirituale triumfă asupra animalităţii. Dar în *Război şi pace* şi *Anna Karenina* această căutare a perfecţiunii nu era unicul motor al operei. Ritmul povestirii, interesul ei cel mai viu se datora intrigilor amoroase care antrenau personajele principale (prinţul Andrei şi Nataşa ; Pierre Bezuhov, Hélène, apoi Nataşa ; Nikolai Rostov, Sonia, apoi prinţesa Bolkonskaia ; Levin şi Kitty ; Anna Karenina şi Vronski etc.). În *Învierea*, dragostea lui Nehliudov pentru Katiuşa Maslova nu constituie esenţa romanului, ci prefaţa sa. Această

dragoste reprezintă trecutul. Ea revine ca într-un joc de oglinzi. În schimb, din faptul că lectorul nu trebuie să urmărească mai multe istorisiri încrucișate ca în marile volume precedente, lucrarea cîștigă în unitate și în dinanism. Adevărata acţiune nu se leagă decît în clipa cînd Nehliudov recunoaşte în prostituata acuzată de furt pe tînăra servitoare pe care a sedus-o în tinereţe. Mai tîrziu nu se va mai simţi niciodată îndrăgostit de această femeie în sensul pe care îl înţelegem în mod obişnuit. O va urma, nu dintr-o pornire trupească, ci din milă, din nevoia de izbăvire, din dorinţa de a se înălţa amestecîndu-se printre cei mai umili. Ceea ce va da ritm şi căldură istoriei vieţii acestei perechi, nu vor fi consideraţiile sentimentale, ci denunţarea nedreptăţilor sociale şi căutarea unui leac pentru relele de care suferă omenirea.

De aici provin poate şi slăbiciunile acestei cărţi frumoase. Dacă toată partea de „reportaj" despre tribunale, închisori, marşul ocnaşilor, viaţa din temniţă este de un adevăr impresionant, drama lui Nehliudov şi a Katiuşei Maslova apare puţin convenţională. Ca şi Nikolenko Irteniev din *Copilărie, Tinereţe* şi *Adolescenţă ca* şi Nehliudov din *Dimineaţa unui moşier*, ca şi Pierre Bezukov din *Război şi pace*, ca şi Levin din *Anna Karenina*, Nehliudov din *Învierea* este Lev Tolstoi. Dar, cu vîrsta, distanţa dintre erou şi autor s-a mărit. Acestui vlăjgan de treizeci şi cinci de ani, chefliu, voinic, superficial, autorul îi împrumută ideile unui gînditor solitar de şaptezeci de ani. Aşa cum a observat Romain Rolland, se simte aici „juxtapunerea unui personaj foarte realist, cu o criză morală aparţinînd altui om, şi acest altul este bătrînul Tolstoi". Desigur, o astfel de criză morală este întotdeauna cu putinţă. Dar aici ea nu este prilejuită de ceea ce noi cunoaştem despre temperamentul şi viaţa eroului; ea apare la un moment dat, parcă mai mult prin voinţa autorului decît prin desfăşurarea tendinţelor psihologice ale purtătorului său de cuvînt; şi, odată dezlănţuită, se dezvoltă cu o rigurozitate mecanică.

Pentru a-şi ascunde stinghereala în faţa caracterului artificial al acestei dezvăluiri, Lev Tolstoi întrebuinţează bucuros expresii exagerate. Zărind-o pe Katiuşa Maslova la tribunal, pentru prima oară, Nehliudov „îşi dă seama că el este o *canalie* căruia ar trebui să-i fie ruşine să privească în ochii oamenilor..." Mai departe, „el simte toată *cruzimea, mîrşăvia*, nu numai a faptei lui, dar şi a întregii sale vieţi, *trîndavă, dezmăţată, crudă* şi *trufaşă*". Venind acasă, după proces, îşi repetă: „*Ruşinos şi dezgustător! Dezgustător şi ruşinos!*" Şi revăzînd un portret al mamei sale în rochie neagră, cu umerii goi şi pieptul plin, se sufocă de scîrbă pentru tot ce este „trup". Îşi aminteşte de o tînără fată, Missi, logodnica sa, pe care a văzut-o la fel de decoltată cu cîteva zile înainte. „Am să-i spun lui Missi adevărul, că sînt un *desfrînat* şi că nu mă pot căsători cu ea, că am tulburat-o degeaba... Am să-i spun Katiuşei că sînt un *ticălos*, că sînt vinovat faţă de ea şi am să fac tot ce pot ca să-i uşurez soarta." Luînd această hotărîre, nu se mai depărtează de ea. Bogat, stimat, pe punctul de a se căsători cu Missi, părăseşte totul pentru a îndrepta o veche greşeală; şi nici o singură dată, în timpul lunilor cît va dura calvarul său alături de Katiuşa Maslova, care este o femeie vlăguită, cu o expresie vicioasă, cu respiraţia grea, el nu va şovăi

asupra alegerii pe care a făcut-o. Chiar și atu cînd va afla că ea este gata să cadă din nou desfrîu, nu va avea un dram de regret, nici de c curajare.

Cum oare Lev Tolstoi, atît de nestatornic convingeri și sentimente, n-a socotit necesa să-și „nuanțeze“ mai mult eroul ? Mai puțin sigu de drumul său, Nehliudov ne-ar fi părut cu mul mai verosimil ! Dealtfel, el și Katiușa Maslov vor descoperi lumina urmînd căi diferite. Katiușa se va transforma, acceptînd să trăiască, fără să-l iubească, cu un condamnat politic ; se va îndepărta de Nehliudov care, a părăsit totul pentru a o salva ; se va îndepărta poate intuind că un bărbat ca el trebuie să-și găsească mîntuirea în singurătate. Și în adevăr, Nehliudov, simțind că „povestea sa cu Katiușa a luat sfîrșit“, deschide o *Evanghelie* și dă peste fraze care-l luminează. În cîteva minute este pocăit, regenerat, dezvinovățit. Pentru cititor, această convertire *in extremis* nu este deloc convingătoare. Ea nu se desprinde în mod natural din povestire și se datorează mai puțin textelor sfinte, cît oboselii unui autor grăbit să termine cu personajele sale. Cehov, citind romanul, va scrie la 28 ianuarie 1900, lui Menșikov[1] : „O operă artistică extraordinară ! Partea cea mai interesantă este aceea în care-i vorba de atitudinea lui Nehliudov față de Katiușa, și mai ales aceea în care descrie conții, generalii, mătușile, mujicii, deținuții și paznicii din închisori. Scena din biroul generalului comandant al fortăreței Petropavlovsk

[1] *Mihail Osipovici Menșikov* (1859—1919), publicist, prin 1890 colabora la ziarul narodnicist-liberal *Nedelea*. Cu începere din 1900 a fost colaboratorul permanent al revistei *Novoe vremea* ; reacționar notoriu (n. tr.).

a citit-o cu respirația tăiată, atît e de minunată ! Dar *madame* Korceaghina în fotoliu, dar mujicul, bărbatul Fedosiei ! Mujicul acesta spunea despre femeia lui că-i «muiere aprigă». Și pana lui Tolstoi e aprigă. În schimb, romanul n-are un final, sau mai bine zis încheierea lui nu poate fi numită final. Să scrii, să scrii, și pe urmă să te apuci să rezolvi totul cu un citat din *Evanghelie*, e din cale afară de teologic.“

În adevăr, finalul *Învierii* amintește uluitor pe acel al *Părintelui Serghi* ; și, de asemenea, sfîrșitul pe care Lev Tolstoi în *Jurnalul* său și-l dorește pentru sine însuși : să plece, să rupă cu societatea, să se amestece în lumea umiliților, să se piardă în mulțime...

Refuzul său de a trăi în lume este cu atît mai surprinzător cu cît niciodată nu avusese despre lume o înțelegere mai vie. Nu pentru că și-a pierdut simțul gustului se depărtează el de la masă, ci pentru că îi e frică de lăcomia sa. La șaptezeci de ani ca și la douăzeci, el scrie cu nările fremătînde, privirea trează, urechile la pîndă. Lui Sergheenko îi spune : „În artă nu trebuie să neglijezi nici un amănunt, pentru că, adesea, un nasture pe jumătate descusut poate explica o întreagă latură din viața unui individ ; este absolut necesar să înfățișezi acest nasture. Dar trebuie ca acest nasture să fie descris în funcție de viața lăuntrică a personajului și să nu abată atenția de la ceea ce este mai important pentru a o îndrepta spre accesorii și bagatele.“[1] Tare pe acest principiu, notează în zbor particularitățile fizice ale eroilor săi, îl caracterizează pe bătrînul Korceaghin prin „gîtul său de taur“,

[1] *Tolstoi în amintirile contemporanilor săi* (n. a.).

pe Maslenikov prin pumnul „alb şi gras“, pe Katiuşa Maslova prin ochii ca nişte coacăze negre, umezi şi puţin saşii, iar pe Missi, prin unghia subţiată, pe care o are la degetul cel mare al mîinii. Împrumută fiecăruia limbajul lui propriu : oameni din lumea bună, funcţionari superiori, mujici, paznici, teoreticieni revoluţionari, puşcăriaşi. Pentru aceştia din urmă foloseşte formulele suculente pe care le notase în cursul vizitelor sale prin închisori. Chiar şi monoloagele interioare sînt în conformitate cu complexul fizic şi cu rangul personajelor. În general, niciodată n-a scris într-o formă mai violentă, mai puţin artistică. Stilul său este cu atît mai aspru, cu cît nu urmăreşte să povestească o întîmplare, ci să stigmatizeze pe răspunzătorii ordinii sociale. Cruzimea amănuntelor naturaliste are ca scop să convingă pe cititor de întinderea răului care trebuie vindecat : femeia flecară şezînd pe marginea hîrdăului puturos, bătrînul pe obrazul căruia urcă un păduche urias, de culoare cenuşie, certurile deţinuţilor în jurul robinetului, în timpul spălatului... Doar amintirile trecutului îndepărtat al lui Nehliudov şi al Maslovei conţin puţină poezie. Cum să uiţi noaptea aceea de *Înviere*, înzăpezită, biserica plină de ţărani în straie de sărbătoare, Katiuşa atît de frumoasă, cu o fundă roşie în păr ; şi dezgheţul, ceaţa lăptoasă şi apariţia tinerei fete aşezată cuminte, în dosul unei ferestre ; şi creşterea dorinţei în vinele lui Nehliudov, în timp ce şi dinspre rîu se aude acelaşi uruit ciudat, acelaşi trosnet şi clinchet de gheaţă spart, iar din negură răsună cîntecul cocoşului“ ? Toată această mulţumire, toată această frumuseţe din vremea nevinovăţiei nu serveşte decît să întărească urîţenia prezentului. Prin distribuirea epitetelor, Lev Tolstoi îşi colorează desenul, pensula sa zboară de colo pînă colo, adaugă o tuşă aici, alta colo, accentuează o umbră, îngroaşă o siluetă : „Senatorii erau în număr de patru : preşedintele Nikitin, spîn şi cu ochi ca oţelul pe o faţă prelungă ; Wolff, cu buzele strînse tare, frunzărea cu *mîinile sale mici şi albe*, dosarul ; apoi Skovorodnikov, *gras*, greoi, *ciupit de vărsat*, un jurist savant ; al patrulea, Be, cu *înfăţişare patriarhală*, sosise ultimul. Odată cu senatorii, intrară grefierul şi procurorul general, un bărbat *tînăr*, de statură *mijlocie*, uscăţiv, ras şi smead la faţă, cu ochii *negri* şi *trişti*.“

Cînd Nehliudov se găseşte printre oameni din înalta societate, următoarele cuvinte revin mereu sub condeiul autorului : „ghiftuit“, „gras“, „curăţel, „trîndav“, „fudul“, „nesuferit“... Se amestecă în gloată ? Toţi care-l înconjoară sînt „slabi“, „palizi“, „zbîrliţi“, „sleiţi“, „arţăgoşi“, „buhăiţi“, „necăjiţi“... La Lev Tolstoi plăcerea de a întrebuinţa adjective, n-are măsură. Nu va suprima nici unul pentru a reduce vreo frază ori pentru a evita o ciocnire de vocale. Puţin îi pasă că scrie prost, dacă aceea ce spune este exact. Unui tînăr poet anonim, care în vremea aceea îi trimite lucrările sale, îi răspunde : „Nu-mi plac versurile şi socotesc că poezia este o ocupaţie inutilă. Cînd un om are ceva de spus, trebuie să încerce a spune totul cît mai limpede cu putinţă ; şi cînd n-are nimic de spus, cel mai bine este să tacă.“ [1]

Dacă Lev Tolstoi dispreţuieşte pînă într-atît muzicalitatea cuvintelor, acest lucru se datorează faptului că el este sensibil numai la importanţa ideii. Fraza sa, prost construită, legată cu „care“,

[1] Scrisoare din 23 ianuarie 1899 (n. a.).

cu „că", cu „căruia", cu „acesta din urmă", cu „acel care", cu „prin urmare", exprimă cu atît mai bine ceea ce gîndeşte. Cehov, deşi critica stilul bătrînului maestru, scria : „Citeşte, şi vezi printre rînduri un vultur care zboară pe cer şi care se preocupă prea puţin de frumuseţea penelor sale". Da, stilul lui Lev Tolstoi înseamnă libertatea totală, sinceritatea absolută. El este duşmanul misterului în literatură. Universul său este luminat din faţă, brutal. Fiecare umbră este determinată de poziţia soarelui. Fără miraje, fără fantome, fără prefăcătorie. Din dragoste pentru adevăr îi chinuieşte pe cei apropiaţi, din dragoste pentru adevăr îşi chinuie stilul. Pînă la urmă, ar vrea să trăiască şi să scrie ca un ţăran. Să înfigă cuvintele cum se înfig cuiele de lemn într-o talpă. Şi ele să ţină, să servească, să dureze timp de mai multe generaţii.

Redactată cu violenţa unui pamflet, *Învierea* ului Rusia. Chiar şi oamenii cu situaţie nu îndrăzneau să se revolte deschis faţă de această demascare a tarelor regimului. Toţi banii care se încasau serveau duhoborilor. „Romanul dumneavoastră este mai mult decît literatură, scria Nemirovici-Dancenko lui Lev Tolstoi, la 10 iulie 1899. În orice caz, nu-mi pot aminti să fi citit ceva asemănător. Citesc şi am impresia că nu citesc, ci că mă plimb şi-i văd pe aceşti oameni, aceste celule, aceste odăi, acest pian, acest trotuar..." Peste patru zile, Stasov întărea această părere : „O, ce miracol uluitor este *Învierea* dumitale. Întreaga Rusie trăieşte şi se hrăneşte cu această carte... Nici nu-ţi poţi închipui discuţiile şi dezbaterile pe care le stîrneşte. Mi se pare că, din toţi ruşii, doar cîţiva imbecili, cîţiva degeneraţi decadenţi sînt împotriva dumitale... Ca de pildă

nenorocitul de Merejkovski,[1] Minski[2] şi alţii..."[3] Iar la 2 ianuarie 1900 : „Este o lucrare care n-are pereche în literatura secolului al nouăsprezecelea. Este cu mult deasupra *Mizerabililor*, pentru că la dumneata nu există nici un pic de idealism, de născocire, de literatură, ci numai carne, carne vie !"

Cu toate acestea, Lev Tolstoi era sceptic. Ca de obicei, i se părea că lucrarea sa nu era îndeajuns de bună. Şi apoi, îi era cam ruşine de acest succes care îl omagia mai mult pe romancier decît pe filozof. Scuza sa era că duhoborii profitau din plin. Vărsase la casieria lor cele 80.000 de ruble[4] realizate din publicarea lucrării sale. Cu o cochetărie prefăcută, mărturisea prinţului Kilkov : „Bănuiesc că, aşa precum natura a înzestrat pe anumiţi oameni cu un instinct sexual pentru reproducerea speciei, tot astfel i-a înzestrat pe alţii cu un instinct artistic, în aparenţă tot aşa de absurd şi tot aşa de imperios... Nu pot să dau altă explicaţie faptului că un moşneag de şaptezeci de ani, care nu este prost, se consacră unei ocupaţii atît de neserioasă cum e scrierea de romane."[5]

Lev Tolstoi sărbătoreşte cei şaptezeci de ani ai săi, la 28 august 1898, la Iasnaia Poliana. La masă,

[1] *Dmitri Sergheevici Merejkovski* (1865—1941), prozator, poet, critic şi publicist ; unul dintre iniţiatorii simbolismului rus (n. tr.).
[2] *Valentin Nikolai Maximovici Minski* (1855—1937), poet (n. tr.).
[3] Scrisoare din 14 iulie 1899 (n. a.).
[4] Adică echivalentul a 608.000 franci francezi actuali (n. a.).
[5] Scrisoare din 8 iunie 1899 (n. a.).

patruzeci de persoane; cîntece, discursuri. Lev Tolstoi, cu barba lui patriarhală şi privirea duioasă, radia de fericire. Dar Preobrajenski voi să golească un pahar de vin alb în sănătatea maestrului, ceea ce semănă răceală printre comeseni, căci, aşa cum va trebui să explice Sonia, „nu se poate bea în sănătatea lui Lev Nikolaevici, deoarece el face parte dintr-o ligă a temperanţei". Se afla la apogeul gloriei sale, iar vigoarea sa fizică îl încînta şi-l dezgusta rînd pe rînd. Cînd oare era el sincer : în clipa în care se bucura de a putea cosi trei ore în şir, sau în clipa în care regreta sentimentele neruşinate pe care le simţea la trecerea unei slujnice de la fermă ? „Liovuşka mi-a făcut chiar el patul, nota soţia sa, şi după o plimbare călare de treizeci şi cinci de verste, era încă destul de viguros pentru a-mi dovedi pasiunea sa. Însemnez aceasta ca o dovadă a remarcabilei sale vitalităţi, la şaptzeci de ani." [1]

Faima sa îi aducea mereu din ce în ce mai multe scrisori şi vizite. Primea pe toţi străinii de vază în trecere prin Rusia, de la criminalistul Cesare Lombroso [2] („Un moşneguţ naiv şi mărginit", va spune Sonia), pînă la poetul Rainer Maria Rilke, care nu-i făcu nici o impresie. Deoarece Lombroso încerca să-i explice lui Lev Tolstoi teoria sa asupra „omului delicvent" a cărui răspundere este atenuată de ereditate, boală şi mediu, autorul *Învierii* încreţi sprîncenele, îşi încordă privirea şi explodă : „Curată nebunie ! Orice pedeapsă este o crimă !" [1]

Sculptorul Paolo Trubeţkoi, obţinînd autorizaţia să ajungă pînă la maestru, îi modelă un bust, în mărime naturală, cu braţele încrucişate, barba resfirată, chipul nemulţumit. Mai tîrziu, îl va înfăţişa călare pe calul său Delir : patriarhul are umerii drepţi, picioarele sprijinite în scările şeii, bluza umflată, frînele în mîini. Obrazul este aspru, zbîrcit, păros, asemenea unui bloc de pămînt crăpat şi acoperit cu muşchi pe alocuri. Pometii îi sînt ieşiţi, urechile mari. Sub arcada sprîncenelor stufoase, ochii săi — găuri negre — privesc în depărtare : să plece ! Al „doilea ţar al Rusiei", cum îi spuneau unii, nu renunţase la proiectul său. Mai ales după ce o uluise pe Sonia prin ardoarea lui, simţea această nevoie de ascetism şi vagabondaj. La 17 iulie 1898 scrise traducătorului său finlandez Jernefeld — pe care nu-l văzuse niciodată — pentru a-i anunţa în termeni nepreciși dorinţa sa de a-l întîlni. Apoi, dădu înapoi, în faţa scandalului ce l-ar fi stîrnit o fugă. „Mă avînt din tot sufletul, spunea el unui prieten intim, dar nu mă pot smulge de aici. Ştiţi de ce ? Mi-e teamă să nu trec peste o băltoacă de sînge, peste un cadavru. Ar fi atît de îngrozitor, încît prefer să-mi tîrăsc viaţa mea idioată, oricît de grea ar fi ea !" [2] Iar lui Certkov îi destăinuia într-o scrisoare din 21 iulie 1898 : „Nu da aceasta nimănui s-o citească... Sînt într-adevăr mediocru. Învăţ pe alţii, şi eu însumi nu ştiu să trăiesc cum trebuie. De cîţi ani îmi pun întrebarea : trebuie să continuu să trăiesc cum trăiesc ori tre-

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 7 noiembrie 1897 (n. a.).
[2] *Cesare Lombroso* (1835—1909), medic şi criminolog italian, întemeietorul şcolii antropologice. A elaborat teoria antiştiinţifică a „infractorului înnăscut" care poate fi identificat prin „stigmate" corporale (n. tr.).

[1] Lombroso, *Vizita mea la Tolstoi* (n. a.).
[2] Nikifov, *Amintiri despre Lev Tolstoi* (n. a.).

buie să plec ? Nu pot lua o hotărîre. Ştiu că totul se hotărăşte prin renunţare şi, cînd ajung aici, totul îmi devine limpede, dar aceste clipe sînt foarte rare.“

Pentru a-şi justifica nehotărîrea, ar fi putut invoca în acest an un alt motiv decît teama de a nu-şi supăra soţia. Sute de ţărani aveau nevoie de el : din nou, foametea ameninţa cele mai bogate provincii. Gubernia Cern, unde se afla Nikolskoie, moşia fiului său mai mare Serghei, şi Grinevka, moşia celui de al doilea fiu, Ilia, erau în special lovite. Se duse la faţa locului, organiză cu Serghei şi Ilia cantine, bucătării populare, distribui îmbrăcăminte şi scrise un articol : *Este sau nu este foamete ?* Cu toate acestea, nu se găsea în comuniune de gînduri cu cei doi vlăjgani, înrădăcinaţi în privilegiile lor. „Ce ciudată şi penibilă impresie îmi produc copiii mei care posedă pămînturi şi obligă oamenii să muncească, nota el. Am remuşcări. La mine nu este rezultatul unui raţionament, ci al unui sentiment foarte puternic. Oare n-am făcut rău neîmpărţind pămînturile mujicilor ? Nu ştiu !“ [1]

Serghei, după ce ocupase cîteva vagi servicii administrative, se instalase, în anul 1891, în urma partajului, pe lotul ce-i fusese destinat. Morocănos de felul lui, tandru şi singuratic, nu era fericit în căsnicie. Cu toate că avea un fiu din această căsătorie, se gîndea să divorţeze. Ilia, ducea şi el, pe pămînturile lui, o viaţă retrasă şi trîndavă, şi, de asemenea, nu se înţelegea cu soţia sa, de la care avusese mai mulţi copii. Dar dacă Serghei îşi descărca inima cîntînd la pian, Ilia se consola cu băuturica. Privindu-l, Lev Tolstoi

[1] *Jurnal*, 12 iunie 1898 (n. a.).

era cu atît mai afectat, cu cît acest „mujic“ cu ochii săi cenuşii, nasul turtit şi umerii largi, îi semăna ca fizic foarte mult. Călărind unul lîngă altul, se duceau să viziteze satele cele mai încercate ale guberniei. În diferite rînduri, poliţia voi să împiedice deschiderea cantinelor. Trebuiră să telegrafieze ministrului de interne pentru a obţine dreptul de a-i hrăni pe înfometaţi.

Într-o zi, Lev Tolstoi voi să revadă Spasskoie, moşia lui Ivan Turgheniev, care nu era decît la zece verste de domeniul lui Ilia. Străbătînd parcul părăsit, îşi reaminti de bătrînul scriitor elegant, cu barba albă şi vocea feminină, cu care se certase adeseori şi a cărui importanţă o aprecia acum mai bine. Dar această fantomă care îl urma nu-l întrista deloc. În amurg, pădurea era atît de frumoasă, de liniştită, încît te invita la odihna veşnică ! Scrise Soniei : „Iarbă proaspătă sub picioare, stele pe cer, parfum de salcîm înflorit şi de frunze veştede de mesteceni, triluri de privighetori, bîzîit de cărăbuşi, strigăte de cuc, singurătate, mişcarea plăcută a calului sub mine, senzaţie de sănătate fizică şi morală. Ca întotdeauna, mă gîndeam la moarte. Mi se părea evident că totul va fi la fel de bine — deşi în altă formă — de cealaltă parte a existenţei, şi am înţeles de ce israeliţii îşi închipuie paradisul sub aspectul unei grădini.“ [1]

De cum se întoarse la Iasnaia Poliana, Lev Tolstoi, tare decepţionat de cei doi fii ai săi, Serghei şi Ilia, se ciocni de cel al treilea fiu, Lev, nervosul, intelectualul, care suferea că nu este decît neînsemnatul urmaş al unui mare om, şi se chinuia şi el să scrie. De cîte ori se prezenta oca-

[1] Scrisoare din 6 mai 1898 (n. a.).

zia, lua în mod deschis în presă poziție împotriva ideilor tatălui său. Pînă acum, articolele sale, destul de slabe, nu stîrniseră, dealtfel, decît puțină vîlvă.

Or, iată că tocmai scrisese un roman intitulat : *Preludiul lui Chopin*, care nu era altceva decît o replică nerușinată la *Sonata Kreutzer*. Se vorbea aici despre o femeie, pe care soțul ei încerca s-o ucidă, dar care, rămînînd în viață, se retrăgea într-o mînăstire și punea ca în locul ei să fie înmormîntată o păpușă. Să fi fost oare recenta căsătorie a lui Lev cu domnișoara Vesterlund care-i dădea curaj să apere fericirea conjugală, atunci cînd tatăl său o condamnase ? Putea el pune în balanță mica sa experiență personală despre un cuplu, cu cea a patriarhului de la Iasnaia Poliana ? Și mai pretindea să și publice aceste mofturi ! Cu riscul de a-l ridiculiza pe autorul vieții sale ! Poți să predici indulgența creștină, nepăsarea față de agitația lumii și respectul părerilor semenului, dar anumite atacuri pornite de la propriul tău fiu nu sînt admisibile. Atins în demnitatea paternă și în orgoliul său de scriitor, Tolstoi spumega de mînie. Între cei doi Lev avură loc discuții foarte aprinse. În seara de 22 iunie, tatăl nota în *Jurnalul* său : „Lev mi-a vorbit despre romanul lui. I-am spus, cu asprime, că ceea ce a scris nu era numai prost construit (expresia sa favorită), ci stupid și lipsit de talent !“ În ciuda amenințărilor și a rugăminților, Lev hotărî să-și editeze proza. Peste doi ani, faptul va fi împlinit. Dar *Preludiul lui Chopin* va trece neobservat.

În timpul acesta, Serghei, despre care tatăl său vorbise atîta de rău, dădu dovadă, la sfîrșitul anului, de un devotament remarcabil, acceptînd să-i

însoțească pe duhobori pînă în Canada. La 21 decembrie 1898, se îmbarcă la Batumi, pe vaporul „Lake Superior“, cu două mii de sectanți. Alte două vapoare plecaseră în săptămînile precedente. Șase mii de persoane cu totul. Traversarea trebuia să dureze douăzeci și patru de zile. Lev Tolstoi putea să spună că făcuse posibilă această deplasare uriașă de populație organizînd colecte și mai ales vărsînd la casieria duhoborilor banii încasați de pe romanul *Învierea*. Puterea spiritului asupra materiei. Este de-ajuns o idee ca să hrănești mulțimile, ca să încălzești cazanele vaselor ! Înduioșat, mărturisi în *Jurnalul* său : „Serghei îmi este foarte aproape prin străduințele și prin sentimentele sale“.

Cel puțin dacă cei doi fii ai săi mai mici ar fi voit să-l imite pe cel mare ! Dar Andrei și Mihail trăiau pe lîngă tatăl lor ca niște străini. De altfel, trebuia să admită că nu-i înțelegea, că nu-i iubea. Andrei pretindea chiar că, un an întreg, tatăl său nu i se adresase decît pentru a-i spune : „Intră în casă“. Amîndoi băieții, după studii slabe și cu întreruperi, intraseră în armată. Leneși, cheltuitori, amatori de țigănci, nu apăreau la Iasnaia Poliana decît pentru a cere bani mamei lor. Cu toate acestea, spre surpriza generală, Andrei hotărî să intre în rîndul lumii și, la 8 ianuarie 1899, se căsători cu contesa Olga Dietrich, cumnata lui Certkov. Cît despre Mihail, după ce servise ca voluntar în regimentul Șumski, se va căsători, în 1901, cu o domnișoară Glebova.

Căsătorii, vrajbe, flirturi, certuri, prezentările logodnicelor, vizitele nurorilor, nașteri, toate acestea constituiau în jurnalul lui Lev Tolstoi o harababură de care îi păsa din ce în ce mai puțin. De la dubla dezamăgire pe care i-o pricinuiseră

Tania, căsătorindu-se cu Suhotin, şi Maşa, cu Obolenski, nu mai aştepta nimic de la fetele lui. Prima ducea o viaţă de castelană, la Koceti, moşia bărbatului ei ; a doua se instalase, cu soţul ei, la Pirogovo. Preotese, odinioară, ale cultului tolstoian, ele se străduiau acum să satisfacă toanele unor soţi imbecili. Totuşi, încă le mai vedea cu plăcere. Dar nu mai erau ale lui, adulmeca în jurul lor mirosuri suspecte. După o vizită pe care o făcu la Koceti, Tania nota în *Jurnalul* ei : „Mi-e ruşine că l-am trădat pe tăticu şi cu toate astea n-am remuşcări. Am vorbit puţin cu el cu inima deschisă. Mă temeam să nu-mi spună că-l mîhnea căsnicia mea..." [1] Iar el : „Mă îngrijorează frivolitatea Taniei, se dedică unui amor egoist. Nădăjduiesc că-şi va reveni." [2]

Cu totul prins de supărarea pe care i-o provoca plecarea celor două fiice mai mari, nu acorda nici o atenţie celei mai tinere, Alexandra, în vîrstă de cincisprezece ani, care-l mînca din ochi şi-i sorbea cuvintele. Emotivă, autoritară, geloasă de cînd o văzuse pe mama ei care nu mai putea de admiraţie ascultîndu-l la pian pe Taneev, o dispreţuia şi dorea să se apropie de Lev Tolstoi. Pentru ea, el era un zeu atotştiutor şi teribil, stăpînul Rusiei, singurul scriitor din lume. Într-o zi — era în ajun de Florii — Sonia se duse la soţul ei în birou şi, cu ochii scînteind de mînie îl anunţă că Saşa (Alexandra) refuza să meargă cu ea la biserică. Lev Tolstoi îşi chemă fiica. Singuri fiind, o întrebă, privind-o în adîncul ochilor, de ce luase această hotărîre.

[1] *Jurnalul* Tatianei Tolstaia, 3 noiembrie 1900 (n. a.).
[2] *Jurnal*, 26 iunie 1899 (n. a.).

„Pentru că sînt minciuni ! strigă Saşa cu o voce întreruptă de hohote de plîns. Totul este fals ! Nu pot !"

Ce zefir adia peste sufletul bătrînului luptător ! Atunci cînd se credea părăsit de întreaga sa familie, asista la naşterea unui nou discipol, în propria lui casă. Cel mai neaşteptat şi mai încîntător dintre discipoli ! O fetiţă cu fruntea încăpăţînată, cu părul împletit în cosiţe, cu rochia stînd băţoasă peste fustele scrobite pentru zile mari. „Chipul tatălui meu se îmblînzi, va scrie Alexandra Tolstaia. Ochii lui deveniră buni, mîngîietori."

„Du-te totuşi astăzi la biserică", zise el.

Şi se aplecă s-o îmbrăţişeze. Mîndră, fericită, ea se lăsă învăluită de parfumul acestei bărbi cărunte. Începînd din ziua aceea, se simţi legată de tatăl ei printr-o duioasă complicitate şi nu se gîndi decît s-o înlocuiască, pe lîngă el, pe maică-sa, despre care era sigură că nu-l înţelegea.

2

EXCOMUNICAREA ŞI POPASUL ÎN CRIMEEA

După un an de domiciliu forţat în gubernia Curlandei, Biriukov obţinuse autorizaţia să plece în Elveţia. Abia instalat la Geneva, se înţelese cu Certkov, care locuia atunci în Anglia, să înfiinţeze un ziar tolstoian : *Svobodnia (Gîndirea liberă)*. Toate operele maestrului, interzise de cenzura rusă, treceau graniţa, iar cei doi discipoli se ocupau de traducerea şi difuzarea lor. Practic vorbind, Lev Tolstoi nu mai scria decît pentru ei. Dirijată prin grija acestora, faima sa lua proporţii universale. Efigia nobilului bătrîn cu barbă albă, cu chipul numai suferinţă şi meditare, cu trupul ciolănos, îmbrăcat cu o bluză de pînză şi pantaloni largi, vîrîţi în cizme moi, se răspîndea, cu ajutorul ilustratelor, în lumea întreagă. El, însă, la începutul acestui secol, simţea prima oară oboseala vîrstei. Desigur, mai încăleca, străbătea pe jos verste întregi prin sate, muncea cît patru în biroul său, dar nu se mai atingea decît rar de bicicletă, juca puţin tenis şi se plîngea adeseori de crampe la stomac. Fusese nevoit chiar să renunţe, cu amărăciune, la gimnastică. Totuşi, i se părea că sufletul i se înălţa pe măsură ce trupul îşi pierdea din putere. „Progresul moral al omenirii se datorează bătrînilor, nota el în *Jurnalul* său. Bătrînii devin mai buni şi mai înţelepţi." Şi de asemenea : „Natura mă impresionează pînă la înduioşare : pajiştile, pădurile, lanurile de grîu, ţarinele, fîneţele. Îmi spun : «Nu trăiesc oare ultima mea vară ?» Ei bine, dacă aşa-mi este scris, n-am nimic împotrivă".

Spre deosebire de anumiţi bătrîni la care apropierea morţii se manifestă printr-o îngăduinţă sporită faţă de ei înşişi, el simţea, mai mult ca niciodată, nevoia de a se supune unei morale riguroase. Gustul pentru perfecţiune nu-i dispăruse o dată cu anii. În fiecare seară se închidea, cu punctualitate, în biroul său, deschidea un caiet şi, la lumina unei simple lumînări, fără a-şi pune ochelarii, cu nasul în hîrtie, însemna cu mîna sigură bunele sale intenţii, înfrîngerile, amărăciunile, slăbiciunile, izbînzile, îşi impunea reguli de purtare, ca la douăzeci de ani. În afară de *Jurnal*, mai avea un carnet de care nu se despărţea niciodată şi în care îşi nota din zbor impresiile şi gîndurile. Dealtfel, adeseori, indicaţiile din carnet se regăseau dezvoltate şi prelucrate în *Jurnal*. Lecturi, lucruri văzute, vorbe auzite, totul era pentru el pretext de meditaţie.

La 23 martie 1900, fiica lui, Tania, care suferea de un abces frontal, trebui să suporte, la Moscova, o trepanaţie. Chirurgul von Stein crezu de cuviinţă să propună lui Lev Tolstoi, care aştepta în sala vecină, să arunce o privire asupra operaţiei în curs. El intră, cu inima strînsă, o zări, între cîţiva bărbaţi în bluze albe, pe fiica sa culcată, palidă, cu craniul deschis, cu faţa însîngerată şi era cît pe ce să leşine. Fu susţinut, dus de acolo, în timp ce Sonia, revoltată, ridica tot spitalul în picioare cu ţipetele ei. Cu toate acestea, ceea ce îl izbi pe

Lev Tolstoi în acest incident, nu fu oroarea spectacolului sau lipsa de tact a chirurgului, ci nedreptatea care exista în îngrijirea acordată unor anumiţi privilegiaţi, de pildă fiica sa, atunci cînd atîta lume murea de boală din lipsă de mijloace. A doua zi, 24 martie, nota în *Jurnalul* său: „Ieri, îngrozitoarea operaţie a Taniei. Am înţeles limpede că toate aceste clinici construite de negustori şi fabricanţi, care s-au îmbogăţit exploatînd şi continuînd să exploateze zeci de mii de vieţi, nu pot să însemne decît ceva rău. Faptul că vor vindeca pe un bogătaş, după ce vor fi pricinuit moartea a sute, dacă nu chiar a mii de oameni săraci, este un lucru groaznic. La fel de groaznic este faptul că ei învaţă, chipurile, să facă să descrească suferinţele şi să prelungească viaţa, căci mijloacele pe care le folosesc în acest scop sînt de aşa natură (ei spun «pentru moment», iar eu zic «prin definiţie»), încît numai cîţiva inşi aleşi pot fi salvaţi sau uşuraţi de suferinţe, şi asta pentru că medicina se ocupă mai puţin de a preveni — mai ales prin igienă — decît de a vindeca..."

Ura sa faţă de cei înstăriţi atinsese un atare grad, încît nota de asemenea: „Nu mă pot bucura de naşterea unui copil aparţinînd claselor avute: înseamnă proliferarea paraziţilor"[1].

Cît priveşte dragostea fizică, problema tot îl mai chinuia cu toată vîrsta înaintată, şi el clasa astfel diferitele atitudini pe care le putea lua un bărbat în faţa dorinţei: „Cel mai bine în ce priveşte necesitatea sexuală este: 1. S-o înlături în mod definitiv în sinea ta. *Next best*[2]. 2. Să

[1] *Jurnal*, 12 iulie 1900 (n. a.).
[2] Binele cel mai apropiat (engl.) (n. a.).

trăieşti cu o singură femeie virtuoasă, care se bucură de încrederea ta, să creşti copiii cu ea şi s-o ajuţi cum te ajută şi ea. *Next worse.*[1] 3. Să vizitezi o casă de toleranţă cînd dorinţa este obsedantă. 4. Să ai legături vremelnice cu femei diferite fără să legi cu ele relaţii strînse. 5. Să ai legături cu o tînără fată şi s-o părăseşti. 6. Mai rău încă, să ai legături cu soţia altuia. 7. Mai rău ca orice, să trăieşti cu o femeie necredincioasă şi imorală."[2] Enumerarea se termina cu următoarea frază înscrisă într-un cerc: „Va trebui să rup această pagină".

Dacă socotea preferabil să nu-şi divulge părerea în această materie, în schimb nu făcea nici un mister despre sentimentele sale în domeniul politicii interne şi externe. Înăbuşirea revoltei filipineze de către Statele Unite[3], expediţiile armate ale englezilor în Transvaal[4] împotriva burilor răneau sentimentul său de dreptate. „Aceste războaie conduse de englezi şi americani sînt îngrozitoare într-o lume în care pînă şi elevii de şcoală condamnă războiul!"[5] scria el. Şi declara cît se poate de limpede unui prieten: „Consider mai presus de orice motivele morale care împing şi determină evoluţia istorică... Dacă Polonia sau Finlanda s-ar răscula (împotriva Rusiei), iar suc-

[1] Răul cel mai aproape (engl.) (n. a.).
[2] *Jurnal*, 16 ianuarie 1900 (n. a.).
[3] În ianuarie 1899, Filipinele s-au declarat independente. S.U.A., refuzînd să recunoască independenţa lor, au început acţiuni militare împotriva tinerei republici şi, după trei ani, eroica rezistenţă a poporului filipinez fu înfrîntă (1901) (n. tr.).
[4] Expediţii întreprinse între 1899 şi 1902 şi care au dus, după o înverşunată rezistenţă a burilor, la ocuparea republicilor bure, Transvaal şi Orange, şi transformarea lor în colonii engleze (n. tr.).
[5] *Jurnal*, 8 ianuarie 1900 (n. a.).

cesul ar fi de partea lor, ele ar cîştiga simpatia mea, în calitate de popoare asuprite." [1] Studiind munca muncitorilor din uzine şi a hamalilor din gara de mărfuri Moscova-Kazan, se revoltă împotriva exploatării omului de către om şi scrise *O nouă robie*. Asasinarea regelui Umberto al Italiei [2] îi inspiră un apel la conştiinţa universală : *Cine este vinovat?* La acestea se adăuga alte articole ocazionale : *Scrisori către „duhoborii" canadieni, Patriotism şi guvernare, Care este salvarea?, Este oare cu adevărat necesar?* Începu chiar un *Mesaj către chinezi* [3]. Chinezii îl pasionau de la o vreme, ca deţinători ai înţelepciunii supreme. Îl studia pe Confucius („Tot restul, în comparaţie, părea atît de secundar!") [4], medita asupra căilor de perfecţionare morală oferite de „regele fără regat" şi dispera că nu putea citi maximele acestuia în textul original. Din fericire, existau limbi mai accesibile : auzind spunîndu-se că cea mai bună versiune a *Bibliei* era aceea care circula în Olanda, se apucă să înveţe olandeza. Progresă destul de repede şi se minună de a redescoperi *Predica de pe Munte* trecînd prin dibuielile traducerii.

Convingerile sale religioase fură întărite în acest an de indignarea pe care i-o provocă opera lui Nietzsche : *Aşa grăit-a Zarathustra*. „Mi-am dat bine seama, nota el la 29 decembrie 1900, în *Jurnalul* său, că Nietzsche era nebun de-a binelea cînd a scris cartea, şi nu nebun în sensul figurat, ci în sensul cel mai propriu şi mai direct : incoerenţa, salturile de la o idee la alta, comparaţiile fără a se indica ce se compară, începuturi de raţionamente cărora le lipseşte sfîrşitul (...), toate acestea pe un arier-plan demenţial, cu această idee fixă că negînd cele mai nobile baze ale vieţii şi ale gîndirii umane, autorul demonstrează geniala-i superioritate!... Ce să mai spui de o societate în ochii căreia un asemenea nebun, care este un nebun periculos, trece drept un proroc?"

Susţinînd contrariul celor afirmate de Nietzsche, care glorifica voinţa de putere şi pretindea să-l ridice pe om la rangul de „supra-om", Lev Tolstoi simţea o bucurie adîncă înjosindu-se în faţa Domnului. Se trata de „ticălos dezgustător" [1] şi recunoştea că orice ar face, nu va şti niciodată, cu siguranţă, nici de ce se născuse, nici încotro se îndrepta, numai Domnul posedînd cheile misterului. Acum, în fiecare zi, îl ruga pe Dumnezeu în felul său şi discuta cu el în *Jurnal* : „Doamne, tu care eşti în mine, luminează-mă, dăruieşte-mi dragostea..." [2] Cu toate acestea, deşi îşi mărturisea neputinţa şi josnicia, păstra convingerea că se află pe pămînt pentru a-i învăţa pe semenii săi. În anumite clipe, „ticălosul dezgustător" înălţa capul. O adiere venită din ceruri îl însufleţea. Cu siguranţa liniştită a vizionarilor, îşi afirma rolul : „Trebuie să-mi amintesc că nu sînt un simplu muritor, ci un trimis a cărui funcţie constă în : 1. Să nu necinstesc demnitatea celui pe care îl reprezint. 2. Să acţionez întotdeauna după prescripţiile sale (iubire). 3. Să contribui întotdeauna la îndeplinirea misiunii cu care sînt în-

[1] *Amintiri* de Goldenweiser, 21 februarie 1900 (n. a.).
[2] Rege al Italiei, asasinat la Monza (n. tr.).
[3] Mai tîrziu renunţă la acest articol (n. a.).
[4] *Jurnal*, noiembrie 1900 (n. a.).

[1] *Jurnal*, 9 octombrie 1900 (n. a.).
[2] *Ibid.*, 6 aprilie 1900 (n. a.).

sărcinat (împărăţia Domnului). 4. De cîte ori interesele sale se ciocnesc cu ale mele, să le sacrific pe ale mele." [1]

În timp ce se pregătea astfel pentru un apostolat din ce în ce mai atotcuprinzător, demnitarii bisericii ortodoxe se sfătuiau asupra celui mai bun mijloc de a-i combate influenţa. Încă din 1886, preacuviosul Nikanor, arhiepiscopul Kersonului şi al Odesei, predicase împotriva „acestui maestru, ereticul nou venit" ; în 1891, Butkevici, arhiereul Harkovului fu acela care îl acuză de necredinţă şi nelegiuire ; în 1892, în timpul foametei, popii din bisericile rurale instigaseră pe mujici să nu primească pîinea renegatului ; în 1896 Pobedonoştev se străduise în zadar să obţină din partea ţarului surghiunirea lui Lev Tolstoi la mînăstirea din Suzdal. În sfîrşit, în aprilie 1900, preşedintele Sfîntului Sinod, înaltpreasfîntul Anton, mitropolitul Sankt-Petersburgului, revoltat de atacurile îndreptate în *Învierea* împotriva religiei ortodoxe, hotărî, la stăruinţele lui Pobedonoştev, să pronunţe excomunicarea vinovatului. O adresă administrativă confidenţială, destinată clerului, proclama pe Lev Tolstoi străin de comunitatea bisericească şi interzicea să se slujească liturghii pentru odihna sufletului său, dacă ar deceda nepocăit. Dar, după cîteva luni de gîndire, membrii Sfîntului Sinod, întruniţi în mare adunare, socotiră că-i mai cuminte să îndulcească termenii acestei circulare. La 22 februarie 1901 luară o hotărîre oficială şi porunciră afişarea ei la uşa tuturor bisericilor. Documentul era semnat de trei mitropoliţi, un arhiepiscop şi trei episcopi :

[1] *Jurnal,* 12 iulie 1900 (n. a.).

„Dumnezeu a îngăduit ca, în zilele noastre, să apară un nou învăţat mincinos, contele Lev Tolstoi. Scriitor cu faimă mondială, rus din naştere, ortodox prin botez şi educaţie, contele Tolstoi, lăsîndu-se amăgit de spiritul său orgolios, s-a ridicat cu obrăznicie şi semeţie împotriva Domnului, împotriva lui Hristos şi împotriva sfintei sale moşteniri. În mod deschis şi în faţa tuturor, s-a lepădat de mama care l-a hrănit şi crescut, Biserica ortodoxă, şi şi-a consacrat activitatea sa literară şi talentul pe care i l-a dăruit Dumnezeu, răspîndirii în popor a unor doctrine potrivnice lui Hristos şi Bisericii şi distrugerii, în spiritul ca şi în inima oamenilor, a credinţei părinţilor lor, credinţa ortodoxă care consolidează universul în care au trăit şi s-au izbăvit strămoşii noştri şi prin care Sfînta Rusie s-a păstrat puternică pînă în zilele noastre. În operele şi în scrisorile răspîndite în număr mare, de el şi discipolii săi, în lumea întreagă şi mai ales înlăuntrul graniţelor scumpei noastre patrii, el predică, cu înflăcărarea unui fanatic, abolirea tuturor dogmelor Bisericii ortodoxe şi a însăşi esenţei legii creştine ; el neagă pe Domnul viu, slăvit în Sfînta Treime, Creator şi Providenţă a universului ; el respinge pe Domnul nostru Isus Hristos, Dumnezeu-Om, Mîntuitorul şi Eliberatorul omenirii, care a suferit pentru noi, oamenii, şi pentru izbăvirea noastră şi care a înviat din morţi ; el respinge Neprihănita Naştere a Domnului nostru Isus Hristos, sub înfăţişarea lui omenească, de asemenea şi virginitatea înainte şi după naştere a Mariei, Maica Domnului, preacurată şi pururea fecioară, nu recunoaşte nici viaţa viitoare şi nici răsplata după moarte ; respinge toate tainele Bisericii, precumă şi acţiunea lor binefăcătoare ; şi,

ocărînd cele mai sfinte canoane ale credinței poporului ortodox, nu s-a temut să batjocorească cea mai mare dintre taine, sfînta Cuminecătură... Iată de ce Biserica nu-l mai recunoaşte ca pe unul din membrii săi şi nu-l va putea recunoaşte ca atare, atît timp cît nu se va pocăi şi nu va restabili comuniunea cu ea."

Abia publicată, dispoziția administrativă a Sfîntului Sinod stîrni proteste în întreaga Rusie. Chiar şi acei care nu aprobau ideile lui Lev Tolstoi se ridicară împotriva producerii arhaice dezgropată de preoți ca să-l doboare pe cel mai mare scriitor în viață din Rusia. Ce va gîndi străinătatea în fața acestor metode demne de Evul mediu ? Momentul anatemei era cu atît mai prost ales, cu cît, de cîtva timp, studenții moscoviți își manifestau solidaritatea față de colegii din Kiev, înrolați ca simpli soldați în armată, în urma dezordinilor universitare. Tot orașul era în fierbere. Oamenii se adunau pe la răspîntii. Duminică, 24 februarie 1901, ziua în care excomunicarea fu anunțată de *Terkovnie novosti (Ştiri bisericeşti)*, Lev Tolstoi, întorcîndu-se de la medicul său, se întîlni în piața Lubianka cu o masă de vreo mie de persoane, compusă din muncitori şi studenți. Unul din aceştia, recunoscîndu-l, strigă :

— Iată-l pe diavolul în persoană !

Imediat fu înconjurat, înghesuit, asurzit de strigăte vesele : „Ura, Lev Nikolaevici ! Slavă marelui om ! Ura !"

Deoarece se clătina, prins în îmbulzeală, un student îl ajută să se urce într-o sanie. Unii admiratori apucaseră calul de căpăstru. Un jandarm călare trebui să intervină pentru a deschide drum apostolului. Istovit şi încîntat, ajunse acasă triumfător. Sute de telegrame şi scrisori de felicitare

se şi îngrămădeau pe masa lui de lucru. Vizitatorii erau atît de numeroşi, încît trebui să se pună un registru în anticameră pentru a se trece în el semnăturile lor. Se prezentară delegații, aducînd coşuri cu flori. Se treceau din mînă în mînă mici poeme policopiate : *Leul*[1] *şi măgarii, Visul lui Pobedonosţev* etc.

În zilele următoare se organizară cortegii, grupuri de studenți năvăliră în fața casei pentru a-şi manifesta dragostea față de „excomunicat". Direcția generală a presei interzise publicarea prin ziare a „telegramelor şi altor dovezi de simpatie față de contele L. Tolstoi, excomunicat de Biserică". Dar era cu neputință să opreşti noutatea şi să înăbuşi comentariile. La 25 martie, la Sankt-Petersburg, cu ocazia unei expoziții itinerante, mulțimea se îngrămădi în fața portretului lui Tolstoi, de Repin[2], izbucni în aplauze şi expedie scriitorului o telegramă avînd trei sute nouăzeci şi opt de nume. „De mai multe zile, nota Sonia, domneşte la noi o ciudată atmosferă de sărbătoare. Vizitatorii defilează de dimineață pînă seara. Mulțimi întregi..."[3]

Ortodoxă zeloasă, se simțea foarte mîhnită de condamnarea soțului ei. Ca de obicei, deşi îl critica, era gata să-l apere cu trupul ei împotriva oricăror lovituri. Entuziasmul popular o cîştiga ; într-o izbucnire de curaj, ea scrise înaltpreasfîntului Anton, mitropolitul din Sankt-Petersburg, o scrisoare de protest, care, bineînțeles, fu interzisă de cenzură, dar care, în nenumărate copii, circula prin Rusia :

---

[1] Aluzie la *Lev*, care înseamnă în limba rusă leu (n. a.).
[2] Este vorba de portretul *L. N. Tolstoi în pădure, la rugăciune*, portret aflat azi la Ermitaj, în Leningrad (n. tr.).
[3] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 6 martie 1901 (n. a.).

„Citind ieri, în ziare, hotărîrea neînduplecată a Sfîntului Sinod, care îndepărta de Biserică pe soţul meu, contele Lev Nikolaevici Tolstoi, nu pot rămîne nepăsătoare în faţa acestei decizii. Nu găsesc cuvinte pentru revolta şi pentru tristeţea mea.. Dacă mă situez din punctul de vedere al Bisericii căreia îi aparţin şi de care nu mă voi îndepărta niciodată, care a fost întemeiată de Hristos pentru blagoslovirea, în numele Domnului, a tuturor marilor evenimente ale vieţii omeneşti (naşteri, căsătorii, decese, necazuri şi bucurii) şi care trebuie să proclame sus şi tare iubirea, iertarea greşelilor, sinceritatea faţă de duşmanii noştri, faţă de cei care ne urăsc, şi nevoia de a ne ruga pentru ei, din acest punct de vedere, zic, rezoluţia Sfîntului Sinod este de neînţeles pentru mine. Vinovaţi pentru păcatul de trădare a credinţei nu sînt acei care se rătăcesc căutînd adevărul, ci acei care în mod trufaş se află în fruntea Bisericii şi care, în loc de a practica iubirea, resemnarea, iertarea, se transformă în călăi religioşi. Dumnezeu va ierta mai lesne celor care, renunţînd la bunurile pămînteşti, trăiesc în afara Bisericii o viaţă de umilinţă şi de milostenie, decît purtătorilor de mitre strălucitoare şi de decoraţii, care condamnă şi excomunică..."

Dojana, reprodusă în străinătate, avu un asemenea răsunet, încît înaltpreasfîntul Anton se văzu nevoit să răspundă. El îşi redactă scrisoarea într-un stil mieros, citînd *Evangheliile*, demonstrînd că Biserica nu putea binecuvînta pe acei care o blestemă, subliniind că nu Sfîntul Sinod era acela care-l îndepărtase pe conte de Biserică, ci el însuşi se retrăsese din comunitatea credincioşilor : „Păstorii au fost numiţi de Dumnezeu şi nu se aşază ei înşişi, din trufie, cum spuneţi dumneavoastră, în fruntea Bisericii. Mitrele lor strălucitoare şi decoraţiile lor n-au nici o legătură cu serviciul divin... Dumnezeu să vă binecuvînteze şi să vă ocrotească, la fel şi pe contele, soţul dumneavoastră..."

Această binevoitoare punere la punct nu o mişcă deloc pe destinatară. „Tot ce spune este drept, dar rece, nota Sonia în *Jurnalul* ei. Scrisoarea mea, scrisă dintr-un elan al inimii, a făcut înconjurul lumii şi a tulburat pe oameni prin sinceritatea ei." [1]

Lev Tolstoi fu emoţionat şi stingherit în acelaşi timp de împotrivirea generoasă a soţiei sale. Deşi îi mulţumea pentru înflăcărarea depusă ca să-l apere, ar fi preferat să stea liniştită. Pentru el, o femeie din clipa cînd ieşea din umbră, îşi pierdea principalele virtuţi. Misogin incorijibil, încredinţa la 19 martie *Jurnalul* său : „Cînd, într-o societate, sentimentul religios scade, aceasta înseamnă că puterea femeilor creşte". Şi, de asemenea : „Femeia nu are decît două sentimente : iubirea pentru soţ şi iubirea pentru copii ; şi, ca urmare a acestor două sentimente : pasiunea gătelii, din cauza soţului şi dragostea de bani, din cauza copiilor. Tot restul este invenţie, imitaţia bărbatului, mijloace de seducţie, cochetărie, modă..." Scrise chiar fiicei sale, aşa : „Scrisoarea mamei către mitropolit a acţionat bine asupra ei. Cu femeile nu ştii niciodată la ce să te aştepţi. La un bărbat, gîndirea determină acţiunea ; la femeie (mai ales la o femeie feminină) acţiunea determină gîndirea."

Cît despre dînsul, primise excomunicarea cu o foarte mare linişte sufletească. Era o măsură care

---

[1] *Jurnal*, 27 martie 1901 (n. a.).

făcea din el cu cheltuială puțină un martir. Vizitatorilor veniți să-l felicite, le răspundea cu modestie că nu-l interesau aceste ridicole urlete ecleazistice de protest. Totuşi, după o lună şi mai bine de gîndire, se hotărî să răspundă judecătorilor săi. Aceasta pentru a o lua înainte materialiştilor şi ateilor care, foarte fericiți de cearta sa cu Biserica, urmăreau să-l prezinte ca pe unul de-al lor. În scrisoarea din 4 aprilie 1901, el denunță caracterul ilegal şi calomnios al hotărîrii sinodale, afirmă din nou că dogmele Sfintei Treimi şi a Naşterii Imaculate i se par de neînțeles, condamnă tainele ca pe nişte „vrăjitorii josnice şi grosolane" şi acuză ierarhia bisericească de a fi denaturat cuvîntul lui Hristos. Apoi, îşi formulă credința :

„Cred în Dumnezeu, pe care-L concep ca Spiritul, Iubirea şi Principiul tuturor lucrurilor.

Cred că El este în mine cum eu sînt în El.

Cred că voința lui Dumnezeu n-a fost niciodată mai limpede exprimată ca în doctrina lui Hristos-Omul ; dar Hristos nu poate fi considerat drept Dumnezeu, adresîndu-i rugăciunile, fără a se comite, după părerea mea, cea mai mare dintre profanări...

Cred că sensul vieții, pentru fiecare din noi, este de a face să crească iubirea pentru El.

Cred că această creştere a iubirii ne va aduce zilnic în viața pămîntească o fericire din ce în ce mai mare, iar în lumea de apoi o fericire cu atît mai desăvîrşită, cu cît vom fi învățat să iubim mai mult.

Cred că, pentru a progresa în iubire, nu există decît un mijloc : rugăciunea. Nu rugăciunea publică, în temple, pe care Hristos a condamnat-o categoric (Matei, VI, 5-13), ci rugăciunea pe care el însuşi ne-a lăsat-o, spre pildă, rugăciunea solitară, care constă în a restabili, a întări în sine conştiința sensului vieții noastre şi sentimentul că trebuie să depindem de voința Domnului."

Abia cunoscut de public, acest nobil răspuns dezlănțui un nou val de entuziasm. O mulțime de copii dactilografiate şi manuscrise se revărsară peste marile oraşe. Chiar tînăra Saşa, ajutată de unul din verii săi, se ocupa, pe ascuns, cu multiplicarea acestui „Crez" al tatălui ei. Alexei Suvorin [1] directorul ziarului *Nove vremea*" (Timpuri noi), nota în carnetul său : „Avem doi țari : Nicolae al II-lea şi Lev Tolstoi. Care din ei este mai tare ? Nicolae al II-lea este neputincios față de Tolstoi, el nu-i poate zdruncina tronul ; pe cînd Tolstoi zdruncină sigur tronul lui Nicolae al II-lea şi al dinastiei sale. El este blestemat, Sinodul pronunță o sentință împotriva lui. Tolstoi răspunde, răspunsul său circulă sub o formă de copii manuscrise şi apare în ziarele străine. Numai să încerce cineva să se atingă de Tolstoi, lumea întreagă va urla, iar cîrmuirea noastră se va da bătută !" [2]

Duşmanii lui Lev Tolstoi crezură, la începutul verii, că el îi va scăpa în curînd de prezența sa supărătoare, şi asta fără ca vreo constrîngere polițienească să fie exercitată împotriva lui : de cîteva timp slăbea, suferea de reumatism şi de dureri de stomac, se plîngea că simte o fierbințeală mare la cap. În iunie 1901, o criză acută de paludism

[1] *Alexei Sergheevici Suvorin* (1834—1912), prozator, dramaturg şi foiletonist ; editorul ziarului *Novoe vremea;* şi-a început activitatea literară în publicațiile democratice, dar mai tîrziu a trecut în lagărul reacționar (n. tr.).

[2] *Jurnalul* lui Suvorin, 29 mai 1901 (n. a.).

îl sili să stea la pat. Întreaga familie alergă la căpătîiul său. Îngrijorarea medicilor era atît de mare, încît ministrul de interne se şi grăbi să adreseze telegrame cifrate tuturor guvernatorilor şi tuturor şefilor de poliţie pentru a interzice manifestaţiile în cazul morţii scriitorului.

El îşi dădea totuşi seama de starea sa şi întrezărea fără teamă încercarea care-l aştepta. „Mă găsesc la o răspîntie, murmură el Soniei. Mi-ar fi la fel de plăcut să merg înainte(către moarte) ori înapoi (către viaţă)... Şi totuşi, mai am încă atîtea de spus oamenilor !“ Apoi, mişcat de devotamentul soţiei sale care-l răsfăţa ca pe un copil, izbucni în lacrimi : „Mulţumesc, Sonia. Să nu care cumva să-ţi închipui că nu-ţi sînt recunoscător, că nu te iubesc !“ Dînsa îi săruta mîinile, spunea că pentru ea este o bucurie să-l îngrijească, se învinovăţea de a-l fi necăjit adeseori fără să vrea... Zece zile mai tîrziu, se simţi mai bine, surîse în faţa fericirii celor care-l înconjurau, ceru *Jurnalul* şi scrise cu asprime, la data de 16 iulie 1901 : „Principalul talent al femeilor constă să ghicească rolul care place fiecăruia şi să joace tocmai acest rol“. Acum, că se făcuse bine, regreta, pentru viitorul doctrinei sale, faptul că martiriul n-a fost mai strălucit. „Dacă vrei să te faci auzit de oameni, nota el în aceeaşi zi, trebuie să le vorbeşti din înălţimea Golgotei, să afirmi adevărul prin suferinţe şi, mai bine, prin moarte.“ Fiica sa, Maşa, se dovedi de asemenea, pe neaşteptate, foarte preocupată de şansele viitoare ale tolstoismului. Testamentul pe care tatăl ei îl inserase în *Jurnalul* său, în 1895, şi prin care ceda domeniului public toate drepturile de autor, nu fusese legalizat. Existau trei copii, păstrate respectiv de ea, de Serghei şi de Certkov. Pentru ca voinţa lui Lev Tolstoi să nu poată fi contestată în nici un fel după moartea lui, ea îl rugă, fără ştirea mamei sale, să semneze documentul aflat în posesia ei. Cum era de aşteptat, Sonia nu întîrzie să afle de uneltirea fiicei sale. La 28 august, între cele două femei izbucni o ceartă de o violenţă nemaipomenită. Desfigurată de furie, Sonia strigă Maşei că nu era decît o prefăcută şi o ipocrită, că ştiuse să ceară la timp partea sa de moştenire pentru a-l întreţine pe „cerşetorul ei de soţ“, că nu avea dreptul, acum, s-o facă pe dezinteresata. Şi îl implora pe Liovuşka să distrugă hîrtia pe care în mod nesocotit o semnase. Urletele şi hohotele de plîns ale soţiei sale îl tulburară într-atîta, încît simţi palpitaţii la inimă. Temîndu-se ca boala să nu i se agraveze, cele două rivale se liniştiră. Maşa înapoie mamei sale testamentul, dar ţinu s-o prevină că, dacă dispoziţiile tatălui ei nu vor fi respectate, va comunica presei textul exact al documentului.

Peste opt zile, la stăruinţele medicilor, Lev Tolstoi acceptă să plece în Crimeea, pentru a-şi termina convalescenţa la soare. O prietenă a familiei, extrem de bogata contesă Panina, pusese la dispoziţia bolnavului somptuoasa ei vilă din Gaspra. Urmau să-l însoţească pe Liovuşka Sonia, fiica lor Saşa, perechea Obolenski, „bravul tolstoian“ P. A. Boulanger, doctorul Bertenson, medicul Curţii, pianistul Goldenweiser... O jumătate de duzină de servitori completau escorta apostolului sărăciei. El era atît de slăbit, încît au trebuit să-l urce în caleaşcă.

Gara din Tula era la o distanţă de şaptesprezece verste. Porniră noaptea, pe o ploaie cu găleata, pe drumuri noroioase. Rîndaşul lumina calea cu o lampă cu gaz. Ajungînd la Tula, Lev Tolstoi,

frînt de hurducături, era cît pe-aci să leşine. O clipă, Sonia se întrebă dacă nu era preferabil pentru el să se întoarcă acasă. Dar P. A. Boulanger, care era funcționar în birourile companiei de căi ferate, linişti pe toată lumea arătînd extraordinarul vagon special pe care-l reținuse pentru călători. Fiecare avea compartimentul său, cabinet de toaletă ; vagonul cuprindea în plus o bucătărie, o sufragerie şi un salon cu un pian. Prea obosit pentru a protesta împotriva acestui confort seniorial, Lev Tolstoi nu se împotrivi.

A doua zi, după un somn liniştit, avu destulă putere să privească peisajul. Ajungînd la Harkov, văzu cu surprindere că o mulțime entuziastă, alcătuită aproape numai din studenți, invadase peronul. Cum oare aflaseră despre plecarea sa în Crimeea ? Aclamații frenetice se înălțau spre vagonul în care el se ghemui într-un colț, înspăimîntat, plictisit şi mormăind : „O, Dumnezeule ! De ce ?... Toate acestea sînt de prisos !..." Fu nevoit totuşi să primească o delegație, apoi o alta şi să răspundă complimentelor acestor tineri entuziaşti. Apoi mulțimea ceru să apară la fereastră.

— Nu poate ! Este bolnav ! spuse Sonia.

— Numai o clipă, Doamne Dumnezeule ! Să se arate doar, atîta !

În clipa cînd trenul se puse în mişcare, Lev Tolstoi se apropie de fereastră. Toate capetele se descoperiră.

— Ura ! Tolstoi ! Lev Nikolaevici ! Multă sănătate ! Drum bun ! [1]

Trenul se urni şi studenții se repeziră alergînd, în urma lui. Curînd, rîndurile lor se răriră. Ultimii dispărură gesticulînd printre rotocoale de fum.

[1] *Tatăl meu*, de Alexandra Tolstaia (n. a.).

Istovit, Lev Tolstoi îşi suflă nasul, se culcă şi avu un nou acces de febră.

La Sevastopol, din fericire, publicul nu cunoştea ziua sosirii sale, astfel că numai cîteva doamne exaltate, care de patruzeci şi opt de ore făceau cu schimbul la gară, îl întîmpinară cu țipete stridente şi fluturări de batiste. Aici, se odihni o zi, vizită oraşul, în trăsură, se tîrî, gemînd şi gîfîind pînă la al patrulea bastion, de unde, cînd fusese foarte tînăr, deschisese focul împotriva inamicului, şi se reîntoarse la hotel, cu capul clocotind de amintiri.

A doua zi, două diligențe, trase fiecare de patru cai, transportară familia Tolstoi şi suita sa spre Gaspra. Drumul îngust urca în zig-zag pe marginile stîncilor. De la o cotitură la alta, schimbările de peisaj smulgeau Saşei strigăte de admirație. Sate tătăreşti cu hornurile fumegînde, duhnind de un miros tare de *kiziak* şi de seu de oaie, bărbați purtînd pe cap căciuli rotunde din blană de miel, femei cu chipul voalat şi unghiile lăcuite, păduri, puhoaie, promontorii şi, deodată, printr-o deschizătură a frunzişului, marea.

Spre seară, trăsurile pătrunseră într-un parc de vis, pe o alee mărginită de flori. Castelul, uriaş, în stil scoțian, străjuit de două turnuri, se înfunda pe jumătate în glicină. În spate, zidul stîncos al muntelui Ai-Petri, în fața unei esplanade plantate cu trandafiri, apoi statui, boschete, bănci de marmură, o fîntînă arteziană a cărei apă cădea într-un bazin plin de peşti...

Servitorii contesei Panina erau înşiruiți pe peron şi administratorul german prezentă călătorilor, după tradiție, pîinea şi sarea ospitalității. Timp îndelungat Lev Tolstoi privi cu un aer reprobator scara de marmură, uşile sculptate, plafoanele înalte

împodobite cu picturi, mobilele prețioase și tablourile întunecate, cu lacul crăpat. Fiicele sale erau uluite de atîta lux. Dar totul fu uitat atunci cînd noii sosiți se regăsiră la catul de sus, pe o terasă de unde privirea îmbrățișa orizontul marin. Dincolo de peluzele plantate cu chiparoși, nuci și lauri trandafirii, scînteierea valurilor corespundea cu azurul transparent al cerului. Umbrare de viță încărcate cu poame coapte se întindeau sub verandă. Aerul era călduț, îmbălsămat, îndulcit. Păsări necunoscute își ciripeau chemările înainte de a adormi prin arbori.

Stimulat de schimbarea aerului, Lev Tolstoi se refăcu repede. După cincisprezece zile, închirie cai și făcu cîteva plimbări, în împrejurimi, cu fiica lui, Sașa. Reîncepu să scrie un eseu *Ce este religia ?*, își reluă *Jurnalul*, scrise zeci de scrisori pentru a-și pune la punct corespondența întîrziată, primi vizitatori, pe unii cu bucurie, pe alții cu prudență și plictiseală. Primei categorii îi aparțineau scriitorii ruși din tînăra generație : Balmont, Korolenko, Cehov, Gorki ; celei de a doua, marele duce Nikolai Mihailovici, unchiul țarului.

Proprietatea marelui duce, situată nu departe de Gaspra, era păzită de sentinele. El veni ca vecin, se plimbă prin parc cu dușmanul jurat al monarhiei, îl cuceri prin simplitatea sa și chiar îl rugă să i se plîngă, dacă ar avea vreo supărare din partea autorităților locale.

— Sînt un ciumat, un excomunicat, îi spuse Lev Tolstoi. S-ar putea ca din cauza mea să aveți neplăceri ; veți fi privit chiorîș ; vi se va reproșa că frecventați un om politicește compromițător.[1]

[1] *Tatăl meu,* de Alexandra Tolstaia (n. a.).

Cu toată această avertizare, marele duce, care, deși tradiționalist, deplîngea faptul că țarul este atît de prost sfătuit, își menținu simpatia sa pentru Lev Tolstoi. Acesta profită pentru a-l ruga, încă în ianuarie 1902, să înainteze împăratului o scrisoare care, spera el, putea contribui la salvarea Rusiei. Marele duce transmise mesajul și-l înștiință pe Lev Tolstoi că Nikolae al II-lea făgăduise să studieze personal scrisoarea și să n-o arate nici unuia dintre miniștrii săi.

— Vedeți, conchise marele duce, cît de bun și de sensibil este suveranul nostru la suferințele altuia ; tot răul vine de la camarila sa !

În scrisoarea sa către țar, Lev Tolstoi îl conjura să acorde libertate națiunii, pentru a evita un război civil. „Autocrația, scria el cu o îndrăzneală uluitoare, este o formă de guvernămînt perimată, care poate răspunde necesităților unui trib din Africa Centrală, izolat de lume, dar nu nevoilor poporului rus, care asimilează din ce în ce mai mult cultura universală. Iată de ce nu se poate menține această formă de guvernare, la fel ca ortodoxia de care este legată, decît prin violență, sau, mai bine zis, așa cum se procedează în prezent, prin întărirea Ohranei[1], expulzări administrative, execuții, persecuții religioase, interzicerea cărților și ziarelor și, în general, prin tot felul de măsuri condamnabile și brutale.“ Apoi, amintind greșelile regimului, de la „stoarcerea de impozite în Finlanda“ pînă la „monopolul asupra votcăi“, trecînd prin „restrîngerea autonomiei provinciale“, el afirma : „N-ați fi putut săvîrși aceste

[1] **Poliția secretă în Rusia țaristă, creată în 1880 în scopul luptei împotriva mișcării revoluționare. A fost desființată în timpul revoluției din februarie 1917 (n. tr.).**

fapte dacă n-aţi fi urmărit, după sfatul nechibzuit al colaboratorilor voştri, scopul imposibil, nu de a opri viaţa poporului rus, ci de a-l readuce la situaţia anterioară, cu totul perimată."

Această scrisoare, evident, nu primi nici un răspuns. Dar spioni poliţieneşti suplimentari apărură în jurul casei. Din clipa cînd Lev Tolstoi ieşea din parc, o umbră se lua după el. Plecările şi sosirile celor apropiaţi erau de asemenea puse sub observaţie. Adesea, tînăra Saşa, mergînd la plimbare, se distra să se descotorosească pe drum de spionul însărcinat s-o supravegheze.

Supravegherea poliţienească nu împiedica pe prietenii maestrului să-i facă vizite dese. Unul din acei pe care-i primea cel mai bucuros era Anton Cehov. După o burlăcie îndelungată, Anton Cehov se căsătorise cu tînăra şi încîntătoarea actriţă Olga Knipper. Dar, prea bolnav pentru a împărţi existenţa agitată a soţiei sale, se refugiase în Crimeea, la soare, pentru a se îngriji. Ros de tuberculoză, judeca fiinţele şi lucrurile cu seninătatea aceluia care se ştie condamnat să le părăsească în curînd.[1] Îl văzuse pe Lev Tolstoi de mai multe ori la Iasnaia Poliana şi la Moscova, dar nu-şi schimbase scepticismul cu privire la filozofia tolstoiană. Tot ce ştia despre viaţă îl convingea că nu „încălţînd opinci" şi „dormind pe vatră alături de muncitor" se va salva poporul din mizeria morală şi fizică în care zăcea, ci înmulţind şcolile, spitalele, mijloacele de comunicaţie, ridicînd nivelul cultural al oamenilor simpli, chemîndu-i la funcţii importante în stat. Dealtfel, deşi combătea doctrina ilustrului său confrate, se înclina în faţa nobleţei sufleteşti şi în faţa talentului acestuia. La Gaspra

[1] Va muri trei ani mai tîrziu, la 2 iulie 1904, la Badenweiler, în Germania (n. a.).

prietenia sa pentru Lev Tolstoi crescu şi mai mult, cînd constată cît de tare îmbătrînise. „Adevărata lui boală este bătrîneţea, care a şi pus stăpînire pe dînsul"[1], îi scria el lui Maxim Gorki. Iar soţiei sale: „Dacă, ferească Dumnezeu, s-ar întîmpla ceva, te anunţ printr-o telegramă. În telegramă o să-i spun «bunicul», altfel, s-ar putea să nu ajungă."[2] Cu un an în urmă exprimase într-o scrisoare către Meşnikov, afecţiunea filială pe care i-o inspira marele om: „Mă tem de moartea lui Tolstoi. Dacă ar muri, în viaţa mea s-ar produce un gol imens. Mai întîi, trebuie să mărturisesc că n-am iubit pe nimeni aşa cum l-am iubit pe el... Al doilea, cînd în literatură există Tolstoi, e uşor şi agreabil să fii scriitor. Chiar şi dacă recunoşti conştient că n-ai scris şi nu scrii nimic, lucrul nu pare prea grav, deoarece Tolstoi scrie pentru toţi. Activitatea lui serveşte de justificare tuturor aşteptărilor şi nădejdilor ce se pun în literatură. Al treilea, Tolstoi e un stîlp, o autoritate uriaşă, şi atît timp cît va trăi, gustul prost în literatură, trivialitatea neruşinată sau plîngăreaţă, amorul propriu înăcrit vor rămîne departe, ascunse în umbră. Autoritatea lui morală e suficientă ca să susţină la înălţime aşa-zisele curente şi tendinţe literare. Fără el, literatura noastră ar fi ca o turmă fără păstor..."[3]

Pe terasa din Gaspra, în faţa mării strălucitoare, cei doi bărbaţi stăteau mult de vorbă. Cehov, îmbrăcat ca un învăţător, cu bărbiţa de culoare închisă, ochelarii atîrnînd, pieptul scobit, se străduia, cu o voce blîndă, să-şi contrazică gazda, atingîn-

[1] Scrisoare din 24 septembrie 1901 (n. a.).
[2] Ibid, 17 noiembrie 1901 (n. a.).
[3] Scrisoare către Menşikov, din 28 ianuarie 1900, citată de Sofia Laffitte : *Lew Tolstoi şi contemporanii săi* (n. a.).

du-şi uşor cu palma pălăria de fetru pusă pe genunchi. Stînd lîngă el, în faţa unei ceşti de ceai răcit, Lev Tolstoi, zgribulit în bluza sa ţărănească, cu capul ascuns sub o panama lată, picioarele încălţate cu ciubote, barba albă răsfirată, abia îl asculta şi vorbea de toate, condamnînd una, aprobînd alta, cu argumente fără apel. Îl iubea pe Cehov, „ateu, dar om bun", zicea el ; aerul său „modest şi blînd de domnişoară" îl fermeca ; afară de asta, socotea că are mult talent ca scriitor ; va merge pînă într-acolo încît va proclama : „Limba sa este extraordinară. Îmi amintesc că la prima lectură, ea mi s-a părut ciudată, «stîngace» ; dar imediat ce am început să citesc mai atent, această limbă m-a impresionat... Lăsînd la o parte orice falsă modestie, afirm că din punct de vedere tehnic Cehov îmi este net superior..." [1] Este drept că Cehov va fi mort cînd Lev Tolstoi îi va decerna acest *satisfecit.* La Gaspra, maestrul se dovedi mai sever faţă de operele mezinului său. Desigur, îi admira povestirile, nuvelele, cu toate că deplîngea absenţa unei idei mistice în elaborarea lor ; dar în faţa pieselor sale de teatru, de care publicul rus era nesăţios, se indigna ! „Un talent atît de mare, spunea el, dar despre ce scrie ? Nu este vorba la el numai de o lipsă de înţelegere a lumii, ci mai mult, de o înţelegere greşită, josnică, materialistă, mulţumită de ea însăşi !" [2] Socotea că *Pescăruşul* era un galimatias, nu putuse face efortul să citească *Trei surori,* iar *Unchiul Vania* îl revolta.

[1] Sergheenko, *Tolstoi şi contemporanii săi.* Declaraţie făcută în iulie 1904 unui corespondent al ziarului *Rossia (Rusia)* (n. a.).

[2] Cuvintele lui Lev Tolstoi reproduse de Gusev *(Doi ani cu Tolstoi),* cf. *Lev Tolstoi şi contemporanii săi,* de Sofia Laffitte (n. a.).

Într-o seară, îşi trecu braţul în jurul umerilor lui Cehov şi îi spuse cu o sinceritate brutală :

— Piesele lui Shakespeare sînt proaste, dar ale dumitale şi mai proaste ! [1]

Iar altă dată, mai blînd :

— Scumpul meu prieten, te rog, nu mai scrie drame ! [2]

Cehov pleca fruntea, surîdea, îşi înăbuşea o mică tuse seacă, dar nu se supăra. Atunci, Lev Tolstoi îşi expunea concepţia personală despre teatru :

— După părerea mea, scriitorii moderni au pierdut noţiunea despre ceea ce trebuie să fie o dramă. Drama nu trebuie să ne povestească întreaga viaţă a unui om, ci să-l plaseze într-o astfel de situaţie, să-i lege destinul în aşa chip încît, din felul cum va dezlega nodul, întreaga sa fiinţă să se descopere ! Da, l-am criticat pe Shakespeare. Dar cel puţin, la el, fiecare personaj acţionează, şi este limpede de ce acţionează aşa cum acţionează...

Şi Cehov asculta totuşi, nemişcat şi politicos, această condamnare a operei sale teatrale, compusă toată din mistere, din intenţii, acţionînd asupra spectatorului printr-un farmec de nedefinit, fără concluzii, fără morală, fără „folos". „Am impresia, va scrie Serghei Tolstoi, că tatăl meu ar fi vrut să se apropie de el, să-l supună influenţei lui, dar simţea un refuz tacit, o barieră de netrecut, care împiedica orice înţelegere". În cele din urmă, Lev Tolstoi bombănea, dezamăgit : „Cehov nu este un om religios !"

Maxim Gorki nu era mai mult decît el. Dar cel puţin „avea stofa unui adevărat om din popor".

[1] Serghei Tolstoi, *Schiţe din trecut* (n. a.).

[2] Citat de Alexandra Tolstaia, *Viaţa cu tatăl meu* (n. a).

Înalt, deșelat, cu capul rotund, părul dat pe spate, mustața pe oală, nasul cîrn, pomeții proeminenți, ochii albaștri luminoși, copilăroși, te surprindea de la început printr-un aer de bunătate și stîngăcie. Exilat de guvern pentru apartenența sa la grupurile marxiste, trăia la două verste de Gaspra. Prieten al „sărăntocilor", practicase cele mai diferite meserii — comisionar, calfă de brutar, spălător de vase, cantonier, debitant de băuturi — se instruise citind tot ce-i cădea în mînă și uluise publicul prin sinceritatea și forța primelor sale cărți. Lev Tolstoi aprecia darul său de povestitor, recunoștea că nu-i lipsea fondul, dar socotea că personajele erau „inventate", „fabricate", că psihologia lor era artificială, iar stilul slăbea pe alocuri. „În gîndirea dumitale există multă puerilitate, zicea el, ceva care nu s-a copt încă, dar cunoști viața..." Deși îl iubea pe acest plebeu autentic, nu se putea împiedica de a-l trata cu un aer de superioritate și curiozitate. „Deodată, va scrie Gorki, în spatele măștii cu barba de mujic și bluza mototolită apărea vechiul boier rus, aristocratul mîndru, și atunci interlocutorului obișnuit îi trecea un fior prin spate și pălea." Nici unul, nici altul nu erau în largul lor în această confruntare a două clase sociale prin persoane interpuse. Boierul, care se voia țăran, se temea de privirea batjocoritoare a musafirului său care cunoscuse cu adevărat mizeria ; iar acesta din urmă, la fiecare cuvînt, simțea superioritatea intelectuală a gazdei sale, deghizate în mujic. Cu toate acestea, trăncăneau la nesfîrșit despre literatură, muzică, despre Dumnezeu, politică și femei. Cu privire la acestea, Lev Tolstoi se exprima întotdeauna, va spune Gorki, „cu grosolănia unui mujic rus". Într-o zi, îl întrebă brusc pe Cehov :

— Ai fost un mare destrăbălat în tinerețea dumitale ?

Și cum Cehov, stingherit, nu răspundea nici da, nici nu, autorul *Învierii* adăugă privind în depărtare marea, cu ochi aspri : „Eu am fost un nesățios !"

Dădu amănunte. Cuvinte triviale îi ieșeau din gură. Gorki, care se afla și el de față la convorbire, fu la început neplăcut surprins, apoi înțelese că „spunînd lucrurilor pe nume", Lev Tolstoi se străduia pur și simplu să fie veridic. Vulgaritatea sa nu era decît o urmare a urii ce o purta înfrumusețării. În vorbele ca și în cărțile sale ținea, înainte de toate, să nu mintă.

Puțin după aceea, îi mărturisi lui Gorki :

— Omul îndură cutremure de pămînt, epidemii, boli cumplite, tot felul de frămîntări spirituale, dar pentru el cea mai oribilă tragedie este și va rămîne tragedia camerei de culcare.

Și pentru a-i dovedi tînărului confrate că era îndreptățit să vorbească astfel, îi dădu *Jurnalul* său să-l citească. Uimitoare încredere a maestrului față de un străin ! Amabilitate senilă de a-și etala rănile în fața oricui voia să le vadă ! Totul în acest om, se gîndea Gorki, era pasionant, instructiv, inevitabil ! Deschizîndu-și inima, încuraja pe ceilalți să facă la fel. Dar Gorki rămase în defensivă, înclinat mai mult să observe decît să-și răcorească sufletul. „Interesul pe care i-l stîrnesc este de ordin etnografic, scria el. În ochii lui, sînt un individ făcînd parte dintr-un trib puțin cunoscut de el și nimic mai mult." Această discreție îl enervă pînă la urmă pe Lev Tolstoi, care, după o discuție obișnuită, strigă fulgerîndu-l cu privirea :

— Sînt mai mujic ca dumneata și simt mai bine ca dumneata, așa cum simt mujicii.

Notînd această frază în carnetul său, Gorki adăugă : „Vai, Dumnezeule, nu trebuie să se laude cu asta, nu, nu trebuie !"

Rînd pe rînd agasat și fermecat de acest moșneag nesuferit, se ducea să-l vadă zi de zi, îl însoțea în plimbările la țară sau pe malul mării, îl asculta, îl contrazicea, și se întorcea acasă vrăjit, cu o sumedenie de imagini în minte. Iată-l pe Lev Tolstoi, încruntînd sprîncenele mari și stufoase, scrutînd zarea și oftînd spre nesfîrșitele depărtări : „O, ce bine mă simt ! Dacă aș putea să și sufăr puțin !" Iată-l umblînd sub o burniță cenușie, sărind șanțurile, scuturîndu-și picăturile de apă strecurate în barbă, adulmecînd mirosul pămîntului, al mușchiului, și zvîrlind în toate părțile aforisme morale și sentințe literare : „Trupul trebuie să fie cățeaua supusă a sufletului. Unde merge sufletul, acolo trebuie să alerge și trupul !..." „Cehov ar scrie și mai bine dacă n-ar fi medic !..." „Francezii au trei scriitori : Stendhal, Balzac, Flaubert și de asemenea pe Maupassant, dar Cehov prețuiește mai mult decît acesta..." „Fără falsă modestie, *Război și pace* este o *Iliadă*..."

Într-o seară îl uimi pe Gorki, întrebîndu-l pe neașteptate :

— De ce nu crezi în Dumnezeu ?

— N-am credință.

— Nu este adevărat ; ești prin natură un credincios și nu te poți lipsi de Dumnezeu. Îți vei da seama de acest lucru curînd. Dacă nu crezi, o faci din încăpățînare, de ciudă că lumea nu este așa cum ai voi. Uneori, de asemenea, cînd nu crezi, o faci din timiditate. Asta se întîmplă adolescenților : adoră o femeie și nu vor să i-o arate, de teamă că ea n-o să înțeleagă ; le lipsește curajul. Credința ca și dragostea pretinde curaj, îndrăzneală. Trebuie să-ți spui : „Cred", și totul va fi bine...

Această convorbire se desfășura în biroul lui Lev Tolstoi. Așezat pe divan, cu picioarele strînse, surîse în barbă, clipi din ochi și după o scurtă pauză adăugă ridicînd un deget : „Nu te vei putea descotorosi de această problemă tăcînd."

„Iar eu, va scrie Gorki, eu, care nu cred în Dumnezeu, îl priveam, nu știu de ce, cu o mare prudență, de asemenea cu puțină teamă, îl priveam și gîndeam : «Acest om seamănă cu Dumnezeu»."

Va mai spune :

„Acest moșneguț era legat prin nu știu ce rădăcini adînci și puternice de pămînt... Te gîndeai la un fel de personaj foarte bătrîn, care ar fi fost proprietarul a tot ce-l înconjura — proprietarul și creatorul — și care revenise după o lipsă de un secol pe domeniul ce-l construise. El umblă pe drumuri și pe cărări cu mersul repede, grăbit, al unui cunoscător al pămîntului ; ochii săi pătrunzători, cărora nu le scapă nici o pietricică, nici o idee, privesc, măsoară, pipăie, compară..."

Tolstoi, „bătrînul vrăjitor", nu știu să-l convertească pe Gorki la creștinism, și tot așa Gorki nu știu să-l convertească pe acesta la marxism. Încă din 1900, Gorki îi scria lui Cehov : „Lev Tolstoi nu-i iubește pe oameni, nu, nu-i iubește. Nu face decît să-i judece cu asprime. Și prea-i judecă neînduplecat. Nici opinia lui despre Dumnezeu nu-mi place. Ce fel de Dumnezeu mai e și ăsta ? E o părticică din contele Lev Tolstoi și nu Dumnezeu, acel Dumnezeu fără de care oamenii nu pot trăi. El spune despre sine : «sînt anarhist». Dintr-un

punct de vedere aşa şi este. Dar, nimicind unele legi, el creează altele, la fel de aspre pentru oameni şi la fel de grele. Şi asta nu-i anarhism, ci un fel de despotism." [1]

Mai tîrziu, se va exprima cu o violenţă crescîndă, într-o scrisoare către Korolenko :

„Nu există om mai demn ca el de numele de geniu, nu există om mai complex, mai contradictoriu, mai admirabil în toate, da, da, în toate, într-un fel larg şi nelămurit... Este un om înglobîndu-i pe toţi oamenii, un om-umanitate. Dar am fost dezgustat întotdeauna de tendinţa sa încăpăţînată, despotică, de a transforma viaţa contelui Lev Nikolaevici Tolstoi în viaţa preafericitului nostru tătuc, boierul Lev. Ştiţi, de mult timp, se pregătea să «sufere»... Nu voia să sufere doar pentru a-şi încerca puterea de voinţă, ci cu intenţia evidentă, despotică — repet cuvîntul — de a face să crească importanţa doctrinei sale, de a o face irezistibilă, de a o face să strălucească în ochii lumii prin suferinţa sa, de a sili — înţelegeţi bine : de a sili! — oamenii să-i împărtăşească ideile... Tot timpul vieţii a urît moartea, tot timpul vieţii sufletul său a fost stăpînit de «groaza de la Arzamas». Tolstoi să moară ? Întreg universul, întreg pămîntul are ochii aţintiţi asupra lui. Din China, din India, din America, din toate părţile se întind spre el firişoare vii şi tremurătoare. Sufletul său este al tuturor, pentru totdeauna ! De ce oare natura n-ar face o excepţie de la regulă, acordîndu-i, numai lui singur, nemurirea fizică, da, de ce nu ?"

[1] Scrisoare adresată lui Cehov din Nijni Novgorod, la 11 sau 13 octombrie 1900 (n. tr.).

Gorki va reveni asupra acestui portret, zugrăvit cu pasiune, pentru a-l preciza şi mai mult, într-o scrisoare către Vengherov [1] :

„Contele Lev Tolstoi este un artist genial, poate chiar un Shakespeare al nostru. Însă cu toate că-l admir, nu ţin la el. Este un om lipsit de sinceritate, peste măsură de îndrăgostit de propria sa persoană şi, în afară de dînsul, nu vede şi nu ştie nimic. Smerenia lui este ipocrită, iar dorinţa lui de a suferi este dezgustătoare. În general, năzuinţa asta nu o poate avea decît un spirit bolnav şi pervertit. În cazul de faţă, marele vanitos doreşte să stea puţin la închisoare, numai ca să-şi întărească autoritatea. Îl văd cum, fiindu-i frică de moarte, se înjoseşte şi cochetează cu ea. Pentru el, care este un individualist, afirmarea autorităţii constituie o oarecare iluzie a nemuririi... Ceea ce e o lăcomie ridicolă, chiar comică ! În sfîrşit, de peste douăzeci de ani, din clopotniţa asta înaltă răsună un dangăt întrutotul potrivnic credinţei mele... Nu, în ciuda măreţiei şi frumuseţii lui, el este cu totul străin pentru mine."

Totuşi, era de-ajuns ca teribilul moşneag să dea semne de oboseală, pentru ca Gorki să intre în panică la ideea de a-l pierde. Astfel, chiar şi acei care îl criticau, nu puteau să se lipsească de el. În ianuarie 1902, starea sănătăţii sale se înrăutăţi brusc ; se declarase o pneumonie ; febra creştea repede ; inima reacţiona slab ; doctori din Sankt-Petersburg şi Moscova sosiră în grabă pentru a-i asista pe practicienii localnici ; alarmată, întreaga familie refăcu cercul în jurul patului.

Revenită la rolul ei de infirmieră, Sonia stătea noaptea la căpătîiul soţului ei pînă la patru dimi-

[1] Scrisoarea lui Gorki către Vengherov, sfîrşitul lui iulie 1908 (n. a.).

neața. Tania și Sașa o schimbau. Mașa era de serviciu în timpul zilei. De îndată ce un focar de infecție se stingea, un altul izbucnea în altă parte. Lev Tolstoi, scheletic, livid, gîfîind, luptă săptămîni întregi cu moartea. Doar respirația îi sfîșia plămînii. Cum nu putea rămîne culcat fără să se înăbușe, i se așezau sub cap pernițe care îi mențineau bustul ridicat. Sașa avea grijă de toaleta lui. Învelea pieptenele cu vată pentru a-l trece prin părul bolnavului, un păr alb, foarte subțire, care îi atîrna în cîrlionți pe gît, „ca la copii". Apoi, îi peria barba, care era lungă, ondulată și încîlcită ; cum dinții pieptenului se agățau în ea, gemea de durere. Dar un surîs slab îi apărea pe buze cînd tînăra fată îi săpunea mîinile, îi spăla obrazul, gîtul, cu un burete și îl ștergea cu o cîrpă îmbibată cu colonie...

În clipele de răgaz, își aduna puterile și dicta Mașei, cu o voce abia perceptibilă, gînduri, scrisori. Cu adîncă indiferență află că premiul Nobel, pentru care fusese propus, i se atribuise lui Sully Prudhomme. Oare nu-l clasificase el însuși în *Ce este arta ?* pe Sully Prudhomme printre cei mai mari poeți ai Franței ? Cîțiva scriitori suedezi îi adresară o scrisoare pentru a-și exprima dezaprobarea în fața unei atari nedreptăți. Le răspunse, la 22 ianuarie 1902, în franceză, între două accese de febră :

„Am fost foarte mulțumit că premiul Nobel nu mi-a fost decernat. *Primo*, faptul m-a scăpat de o mare încurcătură, aceea de a dispune de acești bani, care, ca banii în general, după convingerea mea, nu pot produce decît rău, și, *secundo*, acest fapt mi-a procurat onoarea și marea plăcere de a primi expresia sentimentelor de simpatie din partea atîtor oameni foarte stimați, deși, personal, necunoscuți."

Din nou, guvernul luă măsuri preventive pentru eventualitatea morții lui Lev Tolstoi. Trebuiau sau nu autorizate publicarea necrologurilor ? Cum să se organizeze transportarea corpului la Iasnaia Poliana, evitîndu-se riscul unor eventuale manifestații ? Librarii vor avea dreptul să expună fotografiile defunctului ? Sfîntul Sinod, dornic să anunțe omenirii că excomunicatul se pocăise, trimise la Gaspra un preot, care ceru să fie introdus în camera muribundului. Înștiințat de acest demers de către fiul său, Serghei, Lev Tolstoi murmură :

— Acești domni nu vor deci să înțeleagă că, și în fața morții, doi și cu doi fac tot patru ?

Mitropolitul Anton, la rîndul său, scrise Soniei îndemnînd-o să-și împace soțul cu Biserica ortodoxă. Ea îi vorbi lui Liovușka despre această mînă de ajutor întinsă, iar el spuse :

— Nu poate fi vorba de împăcare. Mor fără pică și fără ură. Dar ce este oare Biserica ? Ce împăcare poate exista cu un obiect nedeterminat ? [1]

La sfatul lui, ea nu răspunse mitropolitului. Focarele de infecție se înmulțeau, acum ambii plămîni ai bolnavului erau prinși. I se administrară injecții cu morfină. Abia respira, pulsul îi slăbea. Într-o noapte, medicii anunțară copiii că nu mai exista nici o nădejde. Sonia, extenuată de veghile repetate, nu mai părăsea din ochi acest chip din care viața dispărea cu fiecare suflare. Nota în *Jurnalul* ei : „Situația este aproape (pentru a nu spune cu totul) disperată. Noapte fără somn. Dureri la ficat. Spaimă. Excitație neașteptată sub efectul picăturilor de valeriană și al șampaniei... Scumpul

---

[1] Serghei Tolstoi, *Schițe din trecut* (n. a.).

Liovușka, nu ațipea puțin decît cînd îi masam pîntecele și regiunea ficatului cu o mînă ușoară. Îmi mulțumea și îmi spunea : «Scumpa mea, ești obosită»“ [1].

În noaptea aceea, nimeni nu dormi în casă. Trei doctori se instalară provizoriu în sufragerie și, din cînd în cînd, veneau, în vîrful picioarelor, lîngă bolnav. În zori răsunară gemete, dar veneau din altă odaie : Olga, soția lui Andrei Tolstoi era gravidă și, deoarece de curînd căzuse, se temea ca sarcina să nu se termine printr-un avort. Primele dureri o apucară atunci cînd socrul ei se simțea cît se poate de prost. La ora șapte dimineața, ea născu un copil mort. În timp ce un medic lua micul cadavru, el, bătrînul, se crampona de viață. Ca și cum acest sacrificiu al unui trupșor tînăr ar fi potolit divinitățile dușmănoase, starea sănătății lui se îmbunătăți. Bîlbîi :

— Iată, totul este bine organizat. O să-mi faceți o injecție cu camfor și voi muri... Apoi ațipi. Criza trecuse. A doua zi, inflamația cedă. Spuse doctorului Volkov :

— Ei, bine, văd că trebuie să continui să trăiesc !

— Și asta te supără ? îl întrebă Sonia.

— Cum așa ? Deloc ! Este foarte bine astfel ! replică el cu voiciune.

Și adăugă : — O boală lungă este ceva minunat ! Îți îngăduie să te pregătești de moarte... Sînt gata la orice : să trăiesc și să mor...

Curînd, putu să iasă pe balcon pentru a respira aerul mării. După ce-și dorise moartea, se îngrijea mult de sănătatea sa, ceea ce o surprindea și o enerva pe Sonia : „De dimineața pînă seara, nota ea, oră cu oră, se preocupă de trupul lui și se

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 7 februarie 1902 (n. a.).

îngrijește... Altădată vorbea de moarte, de rugăciuni, de legăturile cu Dumnezeu, de viața veșnică. Acum, observ cu groază că în el nu există nici urmă de spirit religios. Cu mine este pretențios și puțin amabil.“ [1] Se simțea singură, părăsită, oarecum ridicolă, prin simplul fapt că terminase cu munca de infirmieră. Dacă măcar ar fi putut-o dori ca altădată ! Dar era prea obosit, prea bătrîn, pentru a nădăjdui din partea lui o reaprindere a văpăii. Chiar cu cîteva luni în urmă, constatase în *Jurnalul* ei : „S-a întîmplat cu Lev Nikolaevici exact ceea ce prevedeam. Cînd, în urma îmbătrînirii, a trebuit să înceteze legăturile amoroase cu soția sa (ceea ce a avut loc foarte de curînd !), n-am văzut apărînd în locul lor, așa cum mi-am dorit întotdeauna cu înflăcărare, o prietenie liniștită și tandră, ci un vid absolut.“ [2]

Fără să-i pese de proasta dispoziție a Soniei, Lev Tolstoi revenea la viață cu recunoștință. Era plin de proiecte : să scrie articole despre problema religioasă, un mesaj adresat tineretului, un comentariu al teoriilor lui Henry George despre reforma agrară... Din nou se pasiona pentru evenimentele din lumea aceasta, pe care era cît pe ce s-o părăsească. Asasinarea de către un student a ministrului de interne, Sipiaghin, care reprimase cu asprime rebeliunile din anul ce trecuse, îl tulbură adînc. Scrise marelui duce Nikolai Mihailovici : „Este o acțiune oribilă prin mînia, ura, dorul de răzbunare pe care îl va stîrni printre oameni, dar ea era de neevitat și prevestește nenorociri și mai grave, dacă guvernul nu-și revizuiește linia de conduită [3].“ În schimb, cînd Cehov

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 13 aprilie 1902 (n. a.).
[2] *Ibid.*, 2 decembrie 1901 (n. a.).
[3] Scrisoare din 5 aprilie 1902 (n. a.).

îl rugă să i se asocieze pentru a protesta împotriva unei hotărîri a țarului care anulase alegerea lui Gorki la Academie, el mormăi : „Nu mă consider academician". Şi se cufundă în lectura unei cărţi.

Cînd orice pericol păru îndepărtat, rudele apropiate se împrăştiară. Însăşi Sonia, lăsîndu-l pe Liovuşka să guste plăcerea convalescenţei, luă trenul spre Moscova, ca să rezolve cîteva probleme de editură şi, pretindea Saşa, să meargă la concerte. La întoarcerea ei, la 1 mai 1902, crezu într-o pedeapsă a cerului. Liovuşka recidivă, îmbolnăvindu-se de astă dată de febră tifoidă. Pregătiri de luptă. Din nou se lansară telegrame în toate direcţiile, familia sosi şi se strînse în jurul bătrînului, medicii reapărură, devotaţi, îngrijoraţi, iar Sonia se cufundă din nou, cu remuşcări, în această atmosferă de veghe, de tratamente şi de emoţii. Dintre băieţi, cel mai mare, Serghei, fu cel care o ajută cel mai bine în munca ei. Înalt şi puternic, el ghicea cele mai mici dorinţe ale bolnavului şi, la nevoie, îl ridica în braţe ca pe un copil. De asemenea şi Ilia se arătă plin de atenţii. Numai Lev, intelectualul, îl dezamăgea pe tatăl său. Nu se hotărîse, oare, să publice iarăşi un roman despre ravagiile tolstoismului ? Ce îl enerva pe bătrîn nu era faptul că acest tînăr prostuţ pretindea să-i combată ideile, dar că, purtînd numele de Tolstoi, avea atît de puţin talent ! În schimb, fetele îi dădeau mare satisfacţie. Saşa, Maşa, Tania îşi plecau asupra lui chipurile lor angelice. Erau triste văzîndu-l că se prăpădeşte. Dealtfel, el se simţea mai bine. Era oare cu putinţă ? Ei da, pentru a treia oară în zece luni, zădărnicea capcanele morţii. Poate că era într-adevăr nemuritor ? Pofta de mîncare îi reveni, se aşeză într-un

fotoliu, ieşi în grădină sprijinindu-se de un baston, se minună de migdalii şi magnoliile înflorite, de soarele strălucind deasupra mării. Dar cît de mult îmbătrînise ! „Sărmanul ! scria Sonia. Nu pot privi la această celebritate mondială care, în viaţa de toate zilele este un moşneguţ slab şi vrednic de plîns !"[1]

În sfîrşit, la 25 iunie 1902, familia Tolstoi părăsi Gaspra plecînd la Iasnaia Poliana. Urmau să se îmbarce la Ialta pentru Sevastopol şi, de acolo, să continue drumul cu trenul. În port, o mulţime de curioşi care se călcau în picioare. Romancierul Kuprin, care putuse să se strecoare pe bordul vasului, văzu coborînd dintr-un echipaj un bătrînel purtînd un palton prea scurt, o pălărie tare şi încălţat cu cizme. Pe punte, cineva îl prezentă maestrului : „Îmi amintesc că am fost cuprins de uimire, spunea Kuprin. În loc de un strămoş uriaş şi venerabil, semănînd cu *Moise* al lui Michelangelo, am văzut un moşneag de talie mijlocie, cu mişcări precise şi prudente." Deoarece Lev Tolstoi înainta spre un colţ al vasului unde se îngrămădeau nevoiaşii, mulţimea îi făcu loc. „Mergea, asemenea unui rege care ştie că nu i se poate refuza trecerea". Mai tîrziu, prietenii îl înconjurară pentru a-i ura drum bun. „Atunci, continuă Kuprin, am văzut un alt Tolstoi. Un Tolstoi care aproape cocheta. Deodată, omul avu treizeci de ani : o voce puternică, o privire limpede, maniere elegante..."

La Sevastopol, un vagon de dormit, care era şi salon în acelaşi timp, îl aştepta pe profet. Flori, ovaţii, ţipete de femei înghesuite ; omul se obişnuise cu ele.

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 13 iunie 1902 (n. a.).

Reîntors la cămin, îşi dădu seama că, în pofida frumuseţilor Crimeii, nimic nu preţuia pentru el mai mult decît peisajul, liniştea, climatul, ţăranii de pe moşia sa. Doctorii fură toţi de aceeaşi părere, şi-l sfătuiră să trăiască tot anul la ţară. Spre marea sa bucurie, proiectul de a petrece iarna la Moscova fu abandonat. La Iasnaia Poliana, părăsi apartamentul boltit şi umed de la parter pentru a se instala la primul etaj în două odăi însorite. Nu mai împărţea camera cu soţia sa, ci dormea într-un fel de chilie monahală, mobilată cu un pat, un taburet şi o masă de toaletă. Alături se găsea biroul, care dădea într-un balcon.

Sonia fusese atît de neliniştită în timpul bolii scumpului ei Liovuşka, încît acum se temea mereu de o recidivă. De douăzeci de ori pe zi îi lua pulsul, se informa de starea stomacului şi a plămînilor săi, îl implora să se acopere bine. Întotdeauna ostilă regimului vegetarian, ea adăuga în secret suc de carne în legume, pentru a-i reda puterile. Îi tricota şepci, îi croia şi îi cosea cămăşi călduroase... Puţin enervat de această împovărătoare bunăvoinţă, el era totuşi fericit că a cîştigat atenţia familiei. Ori de cîte ori ieşea, mergea tot mai departe în plimbările sale. Cu prudenţă, reîncepu să facă gimnastică. Apoi, într-o dimineaţă, ajutat de Saşa, încălecă pe calul său şi porni, cu chipul strălucind de mîndrie. „Mi se pare că aptitudinea sa de a se bucura de viaţă, de flori, de arbori, de copii, de tot ce-l înconjura crescuse după boala sa", va scrie Saşa (Alexandra Tolstaia). La întoarcerea dintr-o plimbare, se apropie de ea, cu faţa arsă de soare, barba şi părul alb, zbîrlite, ochii sclipind de bucurie, gulerul cămăşii deschis peste claviculele proeminente şi-i arătă nişte ciuperci pe care le pusese în pălăria sa.

— Vîră-ţi nasul în ele, îi spuse. Ce frumos miros !

În ziua aceea, ea ştiu că este vindecat.

Reîncepu să scrie „ca şi cum s-ar grăbi să facă cît mai mult în timpul vieţii", va spune Sonia.

Sfîrşitul anului 1902 şi întreg anul 1903 fură pentru el o epocă liniştită şi laborioasă. Fără a se mişca de la Iasnaia Poliana, alcătuise o antologie a principalilor moralişti, intitulată *Cugetările înţelepţilor*, cîteva nuvele, dintre care şi *Bancnota falsă*, două piese de teatru (*Şi lumina luminează în întuneric* şi *Cadavrul viu)* şi un eseu : *Shakespeare*, în care îl desfiinţa în mod brutal şi odată pentru totdeauna pe dramaturgul englez. „Citind în continuare piesele sale considerate drept cele mai bune : *Regele Lear, Romeo şi Julieta, Hamlet* şi *Macbeth*, nu numai că nu mi-au plăcut deloc, dar am simţit o silă irezistibilă, o plictiseală fără margini şi m-am întrebat dacă eu eram nebun găsind nule şi detestabile opere care sînt socotite în toată lumea instruită drept culmea perfecţiunii, ori poate această lumea instruită era nebună, acordînd o atare semnificaţie operelor lui Shakespeare." Scrise, de asemenea, cîteva pagini de *Amintiri*, la cererea lui Biriukov, care lucra cu evlavie la întocmirea biografiei scriitorului. În sfîrşit, urmări redactarea romanului său *Hagi-Murad*, a cărui primă ciornă data din anul 1896 şi care se găsea, la anumite pasaje, la a cincea versiune.

Ca întotdeauna, se documentase cu pasiune pentru această lucrare. Propriile sale amintiri de viaţă militară la staniţa Starogladkovskaia şi la fortul Stării Iurt nu-i ajungeau pentru a evoca epopeea căpeteniei circaziene. Îşi procură peste optzeci de volume despre problemă — de la *Memoriile* lui Poltoraţki la acelea ale lui Loris-Meli-

kov, fără să omită lucrarea lui Verderevski : *Prizonier la Samil*, — le citi, le adnotă şi extrase din ele toată seva. Afară de aceasta, ceru unor prieteni să se informeze în numele său, pe lîngă principalii participanţi ai campaniei din Caucaz. Înclinaţia lui pentru detaliul autentic era atît de dezvoltată, încît îl preocupa să ştie care era culoarea cailor călăriţi de Hagi-Murad şi partizanii săi în cursul ultimei lor incursiuni. Pe de altă parte, Alexandrina se făcu luntre şi punte pentru a-i satisface curiozitatea cu privire la viaţa secretă a lui Nicolae I. „Trebuie negreşit să pot găsi cheia caracterului său, îi scria el la 26 ianuarie 1903. Pentru asta, culeg informaţii, citesc tot ce-i în legătură cu viaţa şi personalitatea sa... Mai cu seamă am nevoie de amănunte privind viaţa cotidiană, ceea ce se numeşte «mica istorie» : povestea intrigilor legate de bal mascat, legăturile lui cu Nelidova, felul cum se purta soţia sa cu el... Nu-mi reproşa, scumpa mea prietenă, că mă ocup de asemenea nimicuri, atunci cînd stau cu un picior în groapă. Aceste nimicuri îmi umplu timpul liber şi mă odihnesc de gîndurile grave de care-mi este plin sufletul."

Inatacabilă pe plan istoric, *Hagi-Murad* se prezintă totuşi ca o lucrare romanescă pură. Este curios că tocmai în clipa cînd Lev Tolstoi se consacră din ce în ce mai mult propagării doctrinei sale, iar cărţile distractive i se par inutile şi chiar dăunătoare, să fi scris această poveste, ruptă de orice preocupare religioasă, a cărei extraordinară frumuseţe îl copleşeşte cu totul pe cititor. Nu s-ar spune oare că, la sfîrşitul carierei sale, după ce-şi plătise tributul fiozofiei, a voit să facă dovada că artistul din el nu murise ? Cochetărie de septuagenar, ca aceea pe care o remarcase Kuprin pe

vapor. Dintr-o dată, bătrînul a regăsit în el, pentru a povesti aventurile lui Hagi-Murad, prospeţimea, vigoarea, dragostea de viaţă care-l însufleţiseră atunci cînd scria, cu patruzeci şi cinci de ani în urmă, *Cazacii*. Dar, de la un roman caucazian la altul, problema evocată a cîştigat în seriozitate, tabloul în dimensiuni.

În *Cazacii*, Lev Tolstoi studia cazul de conştiinţă al unui tînăr aristocrat cucerit de viaţa aspră şi liberă a muntenilor, dorind să se contopească cu ei şi recunoscînd că nu era în stare. În *Hagi-Murad*, temele principale sînt, pe de o parte zdrobirea unui popor liber şi mîndru de către falsa civilizaţie rusă, pe de altă parte uscăciunea omului care încearcă să scape de familia sa, de tradiţiile sale, de credinţa sa, pentru a satisface un vis de putere. Acţiunea se petrece prin anul 1850. Eroul, Hagi-Murad, este o îmbinare de curaj, de nobleţe, de cruzime, de viclenie şi de nevinovăţie copilărească. Adversar înverşunat al colonialismului, nutreşte totuşi o atît de mare ură împotriva lui Samil, şeful rezistenţei musulmane, împotriva invadatorului, încît se hotărăşte să-şi ofere serviciile sale ruşilor, pentru a-l doborî. Ca preţ al trădării, va primi, socoate el, dreptul de a stăpîni triburile din Caucaz, în numele „ţarului alb". Ruşii, în adevăr, primesc cu braţele deschise pe acest aliat neaşteptat şi prestigios, îl copleşesc cu atenţii şi făgăduieli. Dar părăsindu-i pe fraţii săi, Hagi-Murad şi-a lăsat familia în mîinile lui Samil. Ideea sa fixă este de a se întoarce acolo, cu ajutorul forţei, pentru a-şi salva cele două soţii şi pe fiul său Iusuf, reţinuţi ca ostateci. Bănuitori, ruşii se opun unei operaţii care din punct de vedere militar şi politic li se pare inutilă. Pe zi ce trece, Hagi-Murad se simte şi mai mult pri-

zonier. Este copleşit cu onoruri, dar îngrădit într-un sistem administrativ care-i limitează mişcările. Dezrădăcinat, se plictiseşte, se înăbuşă, îşi pierde raţiunea de a fi, ca acea floare frumoasă de ciulin, smulsă, călcată în picioare, despre care Lev Tolstoi vorbeşte la începutul cărţii. Pentru a-i regăsi pe ai săi ca şi pentru a se cufunda din nou în viaţa barbară care a constituit întotdeauna elementul său, înşală supravegherea ruşilor şi întreprinde o expediţie nebunească, din care ştie că nu există nici o şansă de a reveni.

Pe acest trădător, pe acest renegat, Lev Tolstoi nici măcar nu încearcă să-l scuze. Dar îl redă vrednic de compasiune şi, prin urmare, apropiat de noi, analizînd cu o precizie matematică distrugerea sa în drumul lui spre putere. Dorinţa de putere este o boală care înjoseşte pînă şi pe fiinţa cea mai călită. Obsedat de dorinţa de a-i lua locul lui Şamil, Hagi-Murad pregăteşte propria sa cădere. Este în acelaşi timp victima dorinţei sale de putere şi a acelor care deţin puterea pe care el o rîvneşte : de o parte ţarul, de cealaltă parte Şamil. A fi aliatul primului este tot atît de periculos pentru el ca a fi duşmanul celui de al doilea. „Nu mă reţin doar Hagi-Murad şi tragicul său destin, spunea Lev Tolstoi lui Şulghin. Socotesc foarte interesant paralelismul celor doi duşmani care se înfruntau în epoca aceea : Şamil şi Nicolae I. Ei reprezintă cei doi poli ai absolutismului : asiatic şi european !"

Bineînţeles, acela dintre cei doi despoţi care exercită puterea cea mai mare are şi conştiinţa cea mai încărcată. A fi ţar, înseamnă a fi vinovat în faţa lui Dumnezeu şi a oamenilor. Dar Nicolae I, aşa cum îl descrie Lev Tolstoi, este, fără îndoială, mai înfricoşător decît înaintaşul său

Alexandru I şi decît urmaşii lui Alexandru al II-lea, Alexandru al III-lea şi Nicolae al II-lea. Dincolo de această figură rece, există o asemenea josnicie şi un asemenea orgoliu, încît orice contact omenesc pare cu neputinţă între el şi muritorii de rînd. Îmbătat de linguşirile anturajului său, se crede un cavaler al timpurilor moderne, dar, cu o desăvîrşită ipocrizie, scrie următoarea decizie pe marginea unui raport privind soarta unui student polonez acuzat de a-şi fi lovit profesorul : „Merită pedeapsa cu moartea. Dar, slavă Domnului, pedeapsa cu moartea nu există la noi, şi nu sînt eu acela care o voi introduce. Să fie trecut de douăsprezece ori printr-un front de o mie de oameni[1]." Or, el ştia bine că douăsprezece mii de lovituri de vergi înseamnă o moarte cumplită şi sigură. Cel puţin aparenţele vor fi salvate ! Cu toate că era „binefăcător al poporului său", ţarul ordonă să fie supuşi judecăţii unei Curţi Marţiale ţăranii care refuză botezul. Soţ model, are o amantă oficială şi aventuri cu tinere fete din cea mai bună societate. Ortodox practicant, este convins că orice îi este îngăduit, de la adulter pînă la crimă.

În portretul fizic al împăratului, Lev Tolstoi stăruie asupra trupului său mătăhălos, strîns încins peste „pîntecul ieşit în afară", „mîinile mari, albe", „faţa lunguiaţă şi albă", „deosebit de rece," „ochii spălăciţi", privirea „lipsită de viaţă", simbolizînd principiul distrugător al despotismului. Iar aceste semne exterioare ale puterii se regăsesc la autocratul care îi este opus. Ca şi Nicolae I, Şamil are „un trup înalt, drept şi puternic", care dă „o impresie de măreţie" ; ca şi Nicolae I,

[1] Trecerea „prin front", însemna bătaia cu vergile sau cu paturile puştilor (n. tr.).

el are „o față palidă", „încremenită, ca de piatră", și „ochi care nu se uită la nimeni" ; ca și Nicolae I, se mîndrește cu „mîinile sale mari și albe" ; în sfîrșit, amîndoi își joacă la perfecție rolul de stăpîn atotștiutor și atotputernic. „Cernișov — citim în carte — știa că atunci cînd Nicolae I trebuia să rezolve vreo chestiune importantă, țarul n-avea decît să se concentreze cîteva clipe, inspirația divină se pogora asupra lui și hotărîrea cea mai dreaptă se formula singură, ca și cum o voce lăuntrică i-ar fi șoptit-o." Și iată-l pe Samil ; „Închise ochii și tăcu. Sfetnicii săi știau că el ascultă acum glasul profetului care-i suflă ce are de făcut. Trecu astfel un răstimp, apoi rupînd tăcerea solemnă, Samil deschise ochii și spuse..."

În adevăr, Samil, dar mai ales Nicolae I, nu sînt indivizi, ci încarnarea unui sistem. Colaboratorii lor apropiați sînt și ei într-un fel oarecare contaminați de putere ; așa este prințul Voronțov, guvernatorul general al Caucazului, gata la orice compromis, la orice masacru, pentru a servi intențiile guvernului. Așa este ministrul de război, Cernîșov, pe care însuși țarul îl socotește drept un „adevărat ticălos". Așa este Loris-Melihov, intrigant notoriu... Toți acești domni împing slugărnicia pînă la a-l imita pe monarh în ținuta și în comportările sale. Astfel, deoarece Nicolae poartă „un veston negru, fără epoleți, ci numai cu contraepoleți", îl vedem pe Voronțov purtînd ca de obicei un veston militar „negru, fără epoleți, ci numai cu contraepoleți". Prințul Vasili Dolgoruki, subsecretar de stat la ministerul de război, are „plictiseala întipărită pe fața lui stupidă, împodobită cu favoriți, mustață și șuvițe pe tîmple, întocmai ca Nicolae". În ce privește gradele inferioare, aghiotanții îi imită pe miniștri și poartă

„mustăcioară și cotleți pieptănați în sus, spre ochi, așa cum poartă împăratul Nikolai Pavlovici".

Printre aceste ființe, care se abătuseră de la viața adevărată, prin grija de a domni asupra unui cît mai mare număr posibil de semeni de-ai lor, Hagi-Murad rămîne foarte demn, cu toată trădarea sa. Refugiat în tabăra rușilor, el domină prin farmecul său fizic, amabilitatea sa orientală și disprețul față de lingușirile funcționarilor superiori înzorzonați, ale tinerilor ofițeri arivişti și ale doamnelor provinciale, cochete și curioase, care voiau să-l atragă în lumea lor. Intrigile care se țes în jurul lui îl lasă nepăsător. Nimic nu-l uimește, cu toate că se află pentru prima oară în contact cu ceea ce este convenit a se numi civilizație. Pătruns de amintirile unei existențe primitive și independente, el își trage forța morală din refuzul de a trăi ca învingătorii. Desigur, se minunează ca un copil cînd tînărul Voronțov îi dăruiește ceasul său, dar nu manifestă nici un interes pentru femeile decoltate pe care le întîlnește la guvernator, la un bal. Înalt și subțire, cu capul ras, ochii negri, depărtați, șchiopătînd ușor, el pare un superb animal al pădurii rătăcit într-o grădină artificială, un animal care nu cunoaște altă lege decît cea a propriei sale conservări. Îl trădează pe Samil fără cea mai mică remușcare și tot așa se supune trupelor țarului și va omorî, mai tîrziu, pe vitejii cazaci însărcinați cu escorta sa. Împresurat din toate părțile, își va apăra viața pînă în ultima clipă, cu o încăpățînare absurdă. Va muri, cu pumnalul în mînă, așa cum visase întotdeauna s-o facă. Și autorul nu va cere pentru el nici o milă.

Dar povestea lui Hagi-Murad nu constituie întreaga materie a romanului. Ca lumînările unei

lustre care se aprind succesiv la contactul unei flăcări mergînd de-a lungul unui fir invizibil, tot aşa, în această carte, personaje în aparenţă foarte îndepărtate unele de altele, se luminează şi se descoperă pentru că o legătură misterioasă le uneşte. Plecînd de la un banal episod de guerilă, Lev Tolstoi ne arată consecinţele, la toate treptele ierarhiei sociale. De la cel mai umil la cel mai mare, sute de oameni îndură repercusiunile hotărîrii unuia singur. Călăuziţi de autor de-a lungul capitolelor, trecem de la Hagi-Murad la consilierii intimi ai ţarului care discută cazul său, la Nicolae I, al cărui suflet crud şi rece ne este brusc înfăţişat, la Voronţov, care şi el are problemele sale, la neîmblînzitul Samil, la fiul lui Hagi-Murad, reţinut în captivitate, la cazacii care atacă, pradă şi dau foc aulelor duşmane, la simplul soldat Avdeev, omorît într-o încăierare, la satul lui Avdeev unde în acest timp se treiera ovăzul la arie, la nevasta lui Avdeev care, aflînd de moartea bărbatului ei, hohoteşte în plîns, dar de fapt se bucură, căci a rămas gravidă cu funcţionarul la care este servitoare...

Cîmpul de vedere se lărgeşte, depăşeşte Caucazul, cuprinde toată Rusia. În puţine pagini, o mulţime uriaşă ne este prezentată. Cine este eroul? Hagi-Murad, Nicolae I sau soldatul Avdeev? Nu se mai ştie. Cum nu se mai ştie nici ce a voit să dovedească autorul. Avem aici o operă slăvind viaţa, natura, seva plantelor şi a oamenilor, în afara oricărei consideraţii morale. Se poate oare vorbi despre deosebirea dintre bine şi rău în faţa unui ciulin smuls? Acest roman scris într-o limbă de o sobrietate şi de o precizie puşkiniană, fără nici o digresiune, fără nici o concesie, o limbă concentrată, nervoasă, virilă,

dovedeşte că arta lui Lev Tolstoi a atins perfecţiunea. Cu toate acestea, el nu va publica *Hagi-Murad* în timpul vieţii.[1] Cum va lăsa oare cenzura să treacă acest mănunchi de critici împotriva autocraţiei, a războiului, a tratamentului aplicat de ruşi triburilor caucaziene? Corijîndu-şi manuscrisul pentru ultima oară în 1904, Lev Tolstoi îl pune, fără părere de rău, într-un sertar. La vîrsta la care a ajuns, părerea generaţiilor viitoare îl interesează mai mult decît cea a contemporanilor.

Tot aşa, va refuza să-şi publice a treia lucrare, *Cadavrul viu*, unde a reluat o temă care îi este scumpă: aceea a falimentului conjugal şi a eliberării prin fugă. Constatînd că, după zece ani de viaţă comună, soţia sa nu-l înţelege, ba chiar îi preferă o fiinţă după „tiparul comun", Protasov simulează o sinucidere, îşi părăseşte familia, rupe cu societatea şi trăieşte cu ţiganca Maşa. Căldura şi simplitatea legăturilor cu Maşa contrastează cu minciuna amorului consfinţit de căsătoria ortodoxă. Dar refugiul este descoperit. Prins în angrenajul legilor, nu va evada din această situaţie decît omorîndu-se.[2] Astfel, Lev

---

[1] Romanul nu va fi publicat decît în anul 1912, după moartea lui Lev Tolstoi (n. a.). A apărut întîia oară cu mari tăieturi făcute de cenzură în *Opere postume ale lui L. N. Tolstoi*, vol. III, Moscova, 1912 şi în întregime în *Opere postume ale lui L. N. Tolstoi*, editate de „Svolodnoe Ilovo" la Berlin în 1912 (n. tr.).

[2] La baza dramei *Cadavrul viu*, stă procesul soţilor Ghiner, despre care Tolstoi a aflat în 1897. Fondul acestui proces este următorul: soţii M. S. şi E. P. Ghiner s-au despărţit pentru că el s-a dedat beţiei, a fost dat afară din slujbă şi a decăzut. La cererea soţiei, el a simulat sinuciderea şi ea s-a putut mărita cu un altul, fiind considerată văduvă. Simularea a fost întîmplător descoperită şi soţii Ghiner au fost aduşi în faţa judecăţii (n. tr.).

Tolstoi porneşte încă o dată la război împotriva căsătoriei, a dreptăţii făurite de oameni împotriva societăţii. În Protasov se îmbină trăsăturile eroului din *Sonata Kreutzer* (aversiunea cuplului legitim) şi ale eroului din *Învierea* (nevoia de a se uni cu o femeie de condiţie inferioară, de a renunţa la ipocrizia lumii, de a se pierde în mulţime).

Autorul resimţea el însuşi aceste două sentimente, într-un mod, ca să spunem aşa, permanent. Dar plăcerea pe care i-o procura scrisul îl ajuta deocamdată să îndure remuşcările pe care i le producea bunăstarea sa. „M-am lăsat cu totul pradă ispitelor destinului, îi scria lui Biriukov, la 2 septembrie 1903, trăiesc în lux şi în inactivitate fizică. Astfel, remuşcările mele sînt constante. Dar mă consolez, gîndindu-mă că trăiesc în bună înţelegere cu toţi ai mei şi că scriu pagini care mi se par importante."

Printre aceste pagini importante erau nu numai *Hagi-Murad* şi *Cadavrul viu*, ci şi articole, nuvele ca *Bancnota falsă* şi *După bal*, scrisori către personaje importante. În august 1903, izbucnind un pogrom la Chişinău, îşi exprimă indignarea în termeni foarte vii. O adresă scrisă de el fu încredinţată guvernatorului din Chişinău.

„Adînc zguduiţi de atrocităţile comise la Chişinău, exprimăm dureroasa noastră simpatie pentru nevinovatele victime ale sălbăticiei mulţimii, groaza noastră în faţa actelor de cruzime comise de ruşi, dispreţul nostru, scîrba noastră cu privire la acei care au împins poporul pe această cale, ca şi cu privire la cei care au lăsat să se săvîrşească această groaznică crimă."

În luna decembrie a aceluiaşi an, află că mătuşa sa de gradul al doilea, Alexandrina Tolstaia, era

grav bolnavă. Prietenia faţă de ea se cam răcise, pentru că ea stăruia cu îndîrjire să-l readucă în sînul Bisericii ortodoxe. Dar, dacă îi făcea plăcere s-o înfrunte cînd era pe picioare, curajoasă, militantă, nu-şi putu reţine compătimirea cînd află că era pe patul de moarte. Îi scrise, la 22 decembrie, o scrisoare afectuoasă, mulţumindu-i pentru binele pe care i-l făcuse în timpul acestei „jumătăţi de secol de prietenie". Profund emoţionată, Alexandrina Tolstaia îi răspunse că regăsise, citind acest ultim mesaj, „acea notă de totală sinceritate care vibrase între ei" din vremea cînd erau tineri. Peste cîteva luni, la 21 martie 1904, bătrîna domnişoară de onoare, în vîrstă de optzeci şi şase de ani, se stinse la Sankt-Petersburg, în apartamentul ei din Palatul de Iarnă. O dată cu ea, dispărea prietena credincioasă, confidenta gata oricînd să se devoteze pentru salvarea scumpului ei nepot, ale cărui idei le detesta. Totuşi, Lev Tolstoi nu fu atît de afectat de această moarte, aşa cum se temuseră cei din anturajul său. El însuşi se simţea atît de apropiat de sfîrşitul vieţii, încît nu mai avea chef să se înduioşeze de alţii. În luna august 1904, un nou doliu, şi mai crud încă : fratele său Serghei, bolnav de un cancer al limbii, murea, în suferinţe cumplite, la şaptezeci şi opt de ani. Serghei se depărtase de fratele său mai tînăr, atunci cînd acesta începuse să predice o evanghelie neo-creştină. Îl învinuia că recomandă castitatea şi sărăcia, trăind totuşi în viciu şi bogăţie. Dar amintirile familiale fuseseră mai tari decît conflictele ideologice şi, în cele din urmă, cei doi bătrîni se împăcară.

Cu toate că nu-i putea suferi pe tolstoieni, Serghei venea adeseori la Iasnaia Poliana, şi Lev, fără pică, îi întorcea vizita la Pirogovo. Domeniul

din Pirogovo, cu aleile sale nisipoase, cu gardurile vii de arbuşti tunşi, cu copacii înşiruiţi ca la paradă, contrasta cu aspectul neglijent al Iasniei Poliana, unde vegetaţia nu era inclusă în nici un plan. În opoziţie cu fratele său care umbla îmbrăcat ca un mujic şi-şi cosea ciubotele, Serghei se purta ca un boier de modă veche, autoritar, distant, elegant, suspicios. Ţăranii săi îl salutau de departe şi se temeau de el. Soţia lui (fosta ţigancă Maşa) nu îndrăznea să ridice glasul în prezenţa sa. Cele trei fete ale sale, în vîrstă de peste cincizeci de ani, nemăritate, nu-şi închipuiau că vreun pretendent va îndrăzni într-o bună zi să le ceară mîna acestui părinte tăcut şi rece. Dealtfel, ele citiseră *Sonata Kreutzer* a unchiului lor şi priveau căsătoria în lumina ei cea mai dezgustătoare. Asta n-o împiedica pe una din ele să murmure în franceză : „Sîntem un cuib de fete bătrîne şi copiii noştri vor forma, de asemenea, un cuib de fete bătrîne", fără a-şi da seama de antinomia anulabilă între cei doi termeni ai acestei fraze. Tatăl lor, care era un mizantrop, le adora, dar se sfia să-şi dea pe faţă sentimentele. Zile întregi se închidea în birou, pentru a calcula veniturile bunurilor sale. Uneori, era auzit de după peretele despărţitor, scoţînd oftaturi adînci : „Of, of, of !" Familia era obişnuită : „Serghei se gîndeşte la ceva", se spunea. Cînd ieşea din birou, închidea cu grabă uşa în urma sa, pentru ca nici o muscă să nu intre în urma lui. Îi era groază de muşte, de gîze. De asemenea, de artişti, de profesori, de negustori, de pisălogi, de oameni de societate, de înfumuraţi. Original şi sarcastic, semăna, va spune nepotul său Ilia, cu bătrînul prinţ Bolkonski din *Război şi pace*.

Cînd Serghei fu pe patul de moarte, Lev Tolstoi se instală pentru cîteva zile la Pirogovo. Ţiganca şi cele trei fiice ale sale ar fi voit ca muribundul să se spovedească şi să se împărtăşească, dar nu îndrăzneau să-i ceară acest lucru, căci el încetase de multă vreme orice practică religioasă. La stăruinţele lor, fratele lui mai mic, scriitorul excomunicat, se însărcină să îndeplinească acest serviciu. Pentru a face pe placul familiei, Serghei acceptă să primească un preot.

În ziua înmormîntării, cu toată vîrsta sa înaintată, Lev Tolstoi ajută la purtatul sicriului pînă la biserică. Reîntors la Iasnaia Poliana, îi povesti Soniei cum îşi luase rămas bun de la mort, de la acest frate „de neînţeles şi drag". Şi scrise în *Amintirile* destinate să ajute la biografia pe care o întocmea Biriukov : „La bătrîneţe, în ultima vreme, Serghei m-a iubit mai mult şi mi-a preţuit dragostea. A fost mîndru de mine şi ar fi voit să avem aceleaşi vederi, dar n-a putut şi s-a păstrat la fel cum a fost întotdeauna : un om cu totul deosebit, o personalitate, bărbat frumos, distins, mîndru şi mai ales sincer şi iubitor de adevăr cum n-am mai întîlnit vreodată"...

3

RĂZBOIUL RUSO-JAPONEZ

Lipsită de distracţiile marelui oraş, Sonia duc totuşi la Iasnaia Poliana o viaţă destul de acti Tria corespondenţa uriaşă a soţului ei, ră pundea în locul lui la anumite scrisori, clasa că ţile pe care le primea de la editori, înscria noi titluri într-o condică, aduna tăieturile din ziar şi le lipea în registre, developa ea însăşi clişeele fotografice şi scotea copii după ele, aduna toate hîrtiile care erau aruncate prin casă şi le dădea foc, smulgea buruienile din faţa peronului... Învăţă dactilografia ; apoi se pasionă pentru pictură şi recopie portretele strămoşilor care împodobeau salonul ; voi, de asemenea, să se lanseze în literatură şi publică în revista *Jizu deia vseh (Viaţa pentru toţi)*, un poem în proză scris de ea, intitulat *Gemete* şi semnat : „O femeie plictisită“ [1].

Cît priveşte muzica, nu încetase o clipă de a fi îndrăgostită de ea şi, cum dispunea de o oră liberă, se aşeza le pian pentru a cînta, foarte prost, din Beethoven, Mozart, Mendelsohn sau Taneev...

Aceste îndatoriri multiple n-o împiedecau să conducă energic moşia, să se ocupe de soţul ei,

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 18 ianuarie 1904 (n. a.).

să-şi ţină *Jurnalul* şi să primească vizitatorii care soseau în pelerinaj la Iasnaia Poliana. După masă, în timp ce Liovuşka îşi făcea siesta, se transforma cîteodată în călăuză şi conducea un grup de curioşi prin toată casa. I se părea, în acele clipe, că marele om era mort, că ea era custodele unui muzeu şi că o lumină cădea asupra ei din străfundurile celuilalt tărîm. Cît îl iubea, cum îl admira cînd nu se afla în faţa ei pentru a o dezamăgi ! Dar, imediat ce îl regăsea, la masă, în salon, în parc, manierele lui o enervau. Într-o zi, el îşi bătu joc, în prezenţa ei, de prostia şi de îngîmfarea medicilor. Uitase oare că ea însăşi era fiică de medic, sau o făcea înadins ca s-o supere ? „Sînt indignată, va nota ea. Acum, desigur, este sănătos dar după Crimeea, unde nouă medici s-au ostenit, cu atîta abnegaţie şi pricepere să-i salveze viaţa, nu trebuia, dacă era un om cuviincios şi cinstit, să se comporte astfel faţă de ei.“ Ea ar fi tăcut, totuşi, dacă el n-ar fi adăugat că — după Rousseau — medicii erau în cîrdăşie cu femeile. „Aici, am izbucnit... Dacă nu crede în medicină, de ce oare chemase şi-i ascultase pe medici, de ce li se supusese ?“ [1] Odată mînia trecută, ea raţionă : soţul ei era un geniu. Putea ea, cu mintea ei cea proastă, să-l înţeleagă şi să-l judece ? „Nu trebuie să uit că misiunea lui este de a-i învăţa pe oameni, de a scrie, de a predica“, nota patru zile mai tîrziu, în *Jurnalul ei*. „Viaţa sa, a noastră, a tuturor celor apropiaţi, trebuie să servească acestui scop şi, prin urmare, este de datoria noastră de a-l înconjura cu atenţii, cît mai mult cu putinţă. Trebuie să închidem ochii asupra compromisurilor, a absurdităţilor şi a contradicţiilor sale şi să nu

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 1 iulie 1903 (n. a.).

vedem în Lev Nikolaevici decît pe marele scriitor, predicatorul, maestrul...*

Această hotărîre înțeleaptă nu putea să reziste în fața realității cotidiene. Printr-un joc nefericit de echilibristică, dacă, întîmplător, Liovușka era bine intenționat față de soția sa, ea era prea ocupată pentru a remarca acest lucru, iar cînd dînsa simțea nevoia de a se apropia de el, acesta o jignea cu nepăsarea lui. Nepotrivirile de acest fel alimentau *Jurnalele* intime ale celor doi soți. Sonia însă, neavînd alt interes în viață decît de a-și apăra fericirea conjugală, era adesea mai aspră în atacurile ei. „Intru în camera lui Lev Nikolaevici, nota ea la 17 noiembrie 1903. Se pregătește de culcare și, înainte de a adormi, își trage în sus cămașa de noapte și, în picioare, își masează pîntecele cu o mișcare circulară. Picioarele sale subțiri, de om bătrîn, sînt vrednice de milă. «Iată, zice el, îmi masez burta mai întîi așa, apoi așa...» Îmi dau seama că niciodată nu mă voi bucura din partea lui de un cuvînt de mîngîiere, de tandrețe. Ceea ce prevăzusem, s-a întîmplat : soțul pasionat a încetat de a mai exista ; soțul-prieten n-a existat niciodată ; ce o să devină acum ?"

Peste cîteva săptămîni, aceste mici supărări personale se îndepărtară în fața gravității unui eveniment care interesa întreaga țară. La 27 ianuarie 1904, după o lungă încordare diplomatică, ostilitățile începură în mod brutal între Rusia și Japonia. Fără o prealabilă declarație de război, torpiloarele japoneze atacaseră flota rusă în rada Port-Arthurului, scoțînd șapte mari unități din luptă. În Rusia, o tresărire de patriotism răspunse acestui dezastru. Lev Tolstoi fu uluit de această trezire a violenței în lume. „Tot nu mă restabilesc, nota el a doua zi, la 28 ianuarie, în *Jurnalul* său. Ficatul bolnav și un guturai... Am reflectat mult cu privire la războiul care începe. Aș vrea să scriu că la începutul unei chestiuni atît de îngrozitoare cum este războiul, toți fac sute de presupuneri asupra sensului sau a urmărilor conflictului, însă nimeni nu meditează asupra lui însuși... Aceasta este cea mai bună și cea mai limpede dovadă că nimic n-ar putea îndrepta răul existent, în afară de religie."

Zilele următoare nu se putu gîndi la altceva. Cele cinci continente așteptau cuvîntul său. Încercă să scrie un articol pacifist : *Treziți-vă* ! Dar își dădea bine seama că în pofida autorității sale morale, nu era capabil să oprească vărsarea de sînge. Citea ziarele cu înfrigurare, întreba pe țăranii care se întorceau din oraș, se ducea el însuși călare, la Tula, pentru a se informa cît mai repede despre telegramele de pe front. În sate, se auzeau cîntul acordeonului și plînsul femeilor. Recruți beți umblau din poartă în poartă, împleticindu-se. Rudele celor care plecau se plîngeau boierului : unul fusese înrolat în disprețul legii, actele altuia nu erau în regulă... Lev Tolstoi se silea să-și păstreze calmul, dar revolta îl înăbușea.

— Nu pot să citesc aceste articole în care se glorifică măreția, frumusețea evenimentelor sîngeroase, pentru a stimula patriotismul poporului, bombănea el.

Dar, imediat ce sosea un vizitator din Tula, întreba :

— Ei, ce știri mai sînt de pe front ?

Sonia nu-și ascundea mînia împotriva japonezilor care-i loviseră pe ruși, mișelește. Bucătarul de la Iasnaia Poliana fu mobilizat ca să gătească pentru generalul Gurko. Andrei, al patrulea fiu

al lui Tolstoi, se angajă voluntar. La drept vorbind, motivele sale nu erau pur patriotice : îndrăgostindu-se de altă femeie, își părăsise tocmai soția și pe cei doi copii și, cuprins de remușcări, nădăjduia să se transforme prin încercarea focului. Fratele său, Lev, se mulțumi să declare zgomotos că era partizanul războiului dus cu înverșunare. Tatăl lor îi dezaprobă atît pe unul cît și pe celălalt. Dar Sonia fu mîndră să-l însoțească pe Andrei pînă la gara de îmbarcare, la Tambov. Avea o ținută atît de frumoasă, gîndea ea, în uniforma lui de subofițer, cu capela pusă într-o parte, pe cap, pieptul bombat într-o cămașă de „culoarea nisipului", călărind cu eleganță în fața oamenilor săi ! Totuși, cînd toți fură îngrămădiți în vagoane, iar trenul se urni, o cuprinse disperarea. Mulțimea plîngea, se văita. Nu mai era vorbă de patriotism. Un general voi să ridice moralul mobilizaților și al familiilor lor strigînd : „Să le arătați acolo cu cine au de-a face !" „Aceste cuvinte, va scrie Sonia, răsunară urît, deplasat și ridicol."

Ziarul *The North American Newspaper*, din Filadelfia, întrebîndu-l pe Lev Tolstoi, telegrafic, de partea cui era, el răspunse „Nu sînt nici cu Rusia și nici cu Japonia, ci pentru muncitorii celor două țări, înșelați de guvernele lor și obligați să participe la un război potrivnic bunei lor stări, conștiinței și religiei". Cu toată această atitudine pacifistă, fostul ofițer simțea cu tărie loviturile date țării sale. El îi mărturisi ziaristului francez, George Bourdon, venit să-l intervieveze pentru *Le Figaro*,[1] că nu reușea întotdeauna să treacă peste o

[1] Cotidian francez ; apare la Paris din 1825. Exprimă interesele cercurilor politice de dreapta (n. tr.).

anumită limită a discuției și că fiecare înfrîngere rusească avea un răsunet dureros în ființa sa. De la primele lupte scurte, inferioritatea armatei ruse devenise evidentă. Deoarece teatrul de război, la o distanță de șapte mii de verste, nu era legat de metropolă decît printr-o singură linie de cale ferată, dealtfel neterminată și cu un randament insuficient, era fatal ca aprovizionarea corpului expediționar, cu alimente și muniții, să fie proastă. După mai multe înfrîngeri, orașul fortificat Port-Arthur, asediat de pe uscat și dinspre mare, se predă japonezilor, la 20 decembrie 1904. Aflînd această veste, Lev Tolstoi, consternat, oftă :

— O, nu așa se băteau pe vremea mea ! Să predai o fortăreață cînd mai dispui de muniții și de o armată de patruzeci de mii de oameni ! Ce rușine !

Și nota în *Jurnalul* său, la 31 decembrie :

„Predarea Port-Arthurului m-a mîhnit profund. Sufăr. Acesta-i patriotism. Am fost crescut în acest sentiment și nu m-am eliberat de el. La fel, nu m-am eliberat de egoismul personal, de cel familial și chiar de cel aristocratic. Toate aceste egoisme trăiesc în mine, dar tot în mine există conștiința legii lui Dumnezeu, și această conștiință înfrînează aceste egoisme atît de bine, încît nu ele mă pot supune. Și, încetul cu încetul, aceste egoisme se atrofiază."

În februarie 1905 se produse dezastrul de la Mukden[1] ; iar în luna mai a aceluiași an, flota rusă din Baltica, după o călătorie istovitoare de șapte luni, străbătînd trei oceane, ajunse în strîmtoa-

[1] Azi Șenian, oraș în nord-estul R. P. Chineze (n. tr.).

rea Țușima[1] și intră în luptă cu flota inamică, ale cărei vase erau mai rapide, mai bine înarmate și mai bine cuirasate. În cursul unei bătălii inegale, cele mai falnice unități ruse fură scufundate sau capturate, cu toată rezistența lor eroică. Pierderile depășiră șapte mii de oameni. Distrus de rușine și mîhnire, Lev Tolstoi nu mai putea să țină balanța dreaptă între ruși și japonezi. „Rușii îmi sînt mai dragi, îi spunea el lui Macovițki. Printre ei se găsesc copiii mei, mujicii. O sută de milioane de țărani fac parte din armată și nu vor ca ea să fie învinsă..." Și, încercînd să explice cauzele acestui dezastru militar, nota, la 19 mai 1905, în *Jurnalul* său : „Mi-a apărut în mod clar că nu se putea și nu poate fi altfel : deși sîntem răi creștini, nu putem ascunde că războiul este în contradicție cu dogma creștină. În ultima vreme (de vreo treizeci de ani), această contradicție a devenit din ce în ce mai evidentă. De aceea, într-un conflict cu un popor care nu este creștin, pentru care idealul cel mai înalt este patriotismul și eroismul militar, poporul creștin trebuie să fie învins... Nu spun asta pentru a mă consola de faptul că noi am fost bătuți de japonezi. Rușinea și umilirea rămîn aceleași..."

Continuîndu-și deducțiile, ajunse la părerea că înfrîngerea țării sale se datora excesului de materialism, predominării tehnicii, uitării marilor adevăruri ale *Predicii de pe Munte.* În căutare de vinovați, lunecă fără a-și da seama în antisemitism. „Acest dezastru, scria el la 18 iunie, nu este numai al armatei ruse, al flotei ruse, al statului rus, ci și al civilizației pseudo-creștine...

[1] Arhipelag japonez la intrarea meridională a mării Japoniei, între Coreea și Japonia (n. tr.).

În sfîrșit, datorită intervenției președintelui Statelor Unite, Theodore Roosevelt, negocierile între Rusia și Japonia începură la Portsmouth, iar pacea fu încheiată în august 1905. Rusia pierdea Port-Arthurul, partea de sud a insulei Sahalin și renunța la orice influență în Coreea și Manciuria meridională. Primind telegrafic această informație, Lev Tolstoi se posomorî și mormăi : „Ce știre importantă ! Mi-e rușine, dar trebuie să recunosc că lupt împotriva patriotismului meu ! Sperasem mereu că rușii vor fi victorioși !"[1]

Cum era de așteptat în țară, încă înainte de sfîrșitul războiului se produseră tulburări. Înfrîngerile suferite de armata rusă demonstraseră tuturor neprevederea guvernului, incapacitatea administrației, slăbiciunea unui regim în aparență solid înscăunat. Orientarea precis conservatoare a guvernului nu mai corespundea nevoilor reale ale populației și nici năzuințelor clasei celei mai evoluate. Țarul, prost sfătuit, răspunse manifestațiilor studențești, mișcărilor muncitorești, grevelor din centrele industriale prin represiuni polițienești. Nu numai că aceste măsuri de menținere a ordinii nu intimidau cercurile revoluționare, dar le instiga la intensificarea luptei. Societățile secrete se înmulțeau, manifeste antiguvernamentale inundau universitățile și uzinele și, din cînd în cînd, un atentat politic, de o îndrăzneală uluitoare, dovedea puterea de acțiune a dușmanilor autocrației : asasinarea marelui duce Serghei, guvernatorul general al Moscovei, asasinarea ministrului Pleve...

[1] *Jurnalul* lui Makovițki, 17 august 1905 (n. a.).

Duminică, 9 ianuarie 1905, mii de muncitori conduşi de popa Gapon [1], se îndreptară în ordine spre Palatul de Iarnă pentru a înmîna ţarului o petiţie cerînd ziua de muncă de opt ore şi o Constituţie. Ei fură împrăştiaţi cu sălbăticie de trupe, lăsînd pe caldarîm mulţi morţi şi răniţi. Urmăririle şi împuşcăturile se prelungiră pînă noaptea tîrziu. Rezultatul „Duminicii sîngeroase" a fost că acei liberali care mai şovăiau încă să se pronunţe împotriva lui Nicolae al II-lea trecură în rîndurile opoziţiei. Indignarea resimţită în străinătate în faţa acestui masacru inutil [2] încuraja pe conducătorii revoluţionari de a se folosi fără întîrziere de nemulţumirea generală. Mai avură loc greve în uzine, în tipografii, la căile ferate, rebeliuni în cazărmi, răscoale la ţară ; cîteva conace de moşieri fură incendiate de ţărani ; la 27 iunie 1905, marinarii cuirasatului Potiomkin se răsculară pentru a protesta împotriva hranei proaste, omorîră mai mulţi ofiţeri şi conduseră vasul la Odesa, unde muncitorii grevişti se băteau cu armata. [3] Liga reacţionară „Sutele negre" răs-

[1] *Gheorghi Apollonovici Gapon* (1870—1906), preot, agent secret al Ohranei ţariste. A creat organizaţia diversionistă „Asociaţia muncitorilor ruşi din fabrici şi uzine de la Petersburg". El a organizat, din ordinul poliţiei ţariste, în scopuri provocatoare, manifestaţia cunoscută apoi sub denumirea de „Duminica sîngeroasă", manifestaţie la care au participat 140.000 de muncitori (n. tr.).

[2] În semn de solidaritate cu proletariatul rus, muncitorii din Bucureşti au organizat, la 24 ianuarie 1905, o întrunire publică, iar la 27 ianuarie a fost tipărită gazeta *Jos despotismul,* ca protest împotriva măcelului (n. tr.).

[3] Lipsit de rezerve de cărbune, alimente şi apă, crucişătorul Potiomkin a intrat apoi în portul Constanţa, unde vasul a fost predat autorităţilor române, iar marinarii au fost primiţi în România ca emigranţi politici. Răscoala de pe Potiomkin a fost prima manifestare revoluţionară de masă din armata şi din flota rusă (n. tr.)

punse prin pogromuri la violenţele comise de social-revoluţionari.

În luna octombrie o grevă generală, începută la Moscova, paraliză viaţa ţării. Nu mai funcţionau trenurile, poşta, telegraful, tramvaiele, electricitatea, nu mai apăreau ziare. Sub presiunea evenimentelor, Nicolae al II-lea îl consultă pe contele de Witte [1], care negociase cu succes pacea de la Portsmouth şi publică, la 17 octombrie 1905, un manifest prin care acorda supuşilor săi libertatea de conştiinţă, de cuvînt, de presă, libertatea de întrunire şi asociere, respectarea demnităţii şi a personalităţii umane. Mai făgăduia, în afară de asta, să lărgească regimul electoral şi stabilea principiul că nici o lege nu va putea intra în vigoare fără aprobarea unui parlament provenit din sufragiul universal : Duma. Dacă o parte din public salută cu entuziasm acest ansamblu de măsuri liberale, oamenii politici moderaţi îl primiră cu suspiciune. Cît priveşte pe ultrareacţionarii şi pe revoluţionarii convinşi, ei se revoltară, pentru motive contrarii, cu o egală energie. „Nu există nimic în el (în manifest) pentru popor", va nota Lev Tolstoi. Agitaţia reîncepu şi mai straşnic : diferite greve, răzvrătiri la Kronstadt şi la Sevastopol, împrăştierea de către poliţie a Asociaţiei muncitorilor din Sankt-Petersburg.

În luna decembrie izbucnind la Moscova o a doua răscoală, începură lupte de stradă, regimentele de gardă luară cu asalt baricadele, urmăriră pe răsculaţi în ascunzătorile lor şi îi uciseră fără milă. Contele de Witte, socotit că-i prea slab, fu înlocuit din fruntea guvernului printr-un om

[1] Contele *Serghei Iulievici Witte* (1849—1915), prim-ministru din 1905 pînă în 1906 (n. tr.).

tare : Stolîpin. Şase luni mai tîrziu, prima Dumă era dizolvată.

La Iasnaia Poliana, ecourile acestor lupte fratricide îl impresiona pe Lev Tolstoi chiar mai mult decît războiul împotriva japonezilor. Dacă era partizanul unor anumite reforme, îl indigna violenţa teroriştilor de stînga şi-şi bătea joc de acei care pretindeau să asigure fericirea poporului înlocuindu-l pe împărat printr-un oarecare conducător republican... „Toate aceste lupte, condamnări, toată această ură, toate duhnesc a sînge", scria el la 4 septembrie 1905 [1]. Dar atacase atît de des pe ţar şi Biserica, încît, fără voia lui, se descoperea aliatul revoluţionarilor, ale căror mijloace sîngeroase îi produceau groază. Conştient de această anomalie, se străduia să se justifice faţă de cele două partide extreme. După *Treziţi-vă !* scrise un articol intitulat *Evenimentele actuale din Rusia,* o *Scrisoare către Nicolae al II-lea* şi o *Scrisoare către revoluţionari.* Şi unora şi altora le spunea că n-aveau dreptate să caute soluţia diferendului lor în forţă şi că orice reformă socială, care nu era precedată de o reformă spirituală, era destinată unui eşec. Nici asupritorii şi nici asupriţii nu voiau să-l asculte. Predica în gol, dar, în fond, se complăcea. Nu se întîmpla pentru întîia oară ca, fiind sigur de părerea sa, să aibă o senzaţie de perfecţiune şi de supremaţie. Aristocrat revoltat, utopist înzestrat, proprietar anarhist, se simţea la fel de în largul său cînd îi critica pe susţinătorii regimului imperial ca şi pe adversarii ţarului. Pentru el, aşa cum nu încetase să repete, toate formele de guvernămînt erau suspecte, fiindcă toate erau întemeiate pe

[1] Scrisoarea lui Lev Tolstoi către Iuşko (n. a.).

supunerea maselor unei ordini prestabilite. Marxiştii îi displăceau pentru că nu urmăreau — credea el — decît satisfacerea nevoilor materiale ale poporului şi nu şovăiau să folosească violenţa pentru a-şi ajunge scopul ; monarhiştii îl scoteau din fire pentru că erau apărătorii inegalităţii în domeniul social şi a minciunii în domeniul religios ; liberalii îl enervau pentru că erau intelectuali flecari, care pretindeau că sînt prietenii mujicului şi nu ştiau nici măcar să mînuiască o coasă ! Fiului său Serghei, care ţinea cu partidul liberal sau „partidul cadeţilor", îi declară furios :

— Tu, tu eşti pentru Constituţie, alţii pentru monarhie, revoluţionarii pentru socialism, şi voi credeţi că puteţi hotărî soarta poporului ? Iar eu vă dau în scris, că numai atunci cînd fiecare om se va strădui să ducă o viaţă bună, fără să se amestece în viaţa altuia, numai atunci viaţa tuturor oamenilor va deveni mai bună ! [1]

Ginerele său, Suhotin, fiind ales deputat în prima Dumă, el notă cu ironie în carnetul său : „Supuşii unui stat constituţional care se cred liberi sînt asemenea prizonierilor care şi ei se cred liberi pentru că li s-a îngăduit să-şi aleagă călăul" [2].

Şi de asemenea :

„Intelectualii au adus în viaţa poporului de o sută de ori mai mult rău decît bine" [3].

Lev Tolstoi repeta cu gravitate aceste fraze corespondenţilor de presă americani, englezi, francezi, suedezi, germani care alergau la Iasnaia Poliana pentru a auzi părerea înţeleptului printre înţelepţi. Îl întrebau despre politică, iar el le

[1] Alexandra Tolstaia, *Viaţa cu tatăl meu* (n. a.).
[2] *Carnete,* Lev Tolstoi, septembrie 1905 (n. a.).
[3] *Jurnal,* 30 iulie 1905 (n. a.).

răspundea vorbind despre religie ; ei se refereau la țar, la miniștri, la conducătorii revoluționari, iar el le vorbea despre Dumnezeu ; ei invocau cerințele actualității, iar el proclama că adevărata actualitate era cea de pe lumea cealaltă. Dealtfel, văzîndu-i pe toți acești străini avizi de informații, simțea că devine din ce în ce mai slavofil. Rusia nu avea ce face cu experiențele occidentale. Ea trebuia să urmeze propria ei cale, luminată de Dumnezeu. Nu i se părea deloc absurd ca Dumnezeu să fie rus. „Dacă poporul rus este în adevăr un popor necivilizat, barbar, asta înseamnă că avem un viitor, nota el în *Jurnalul* său. Popoarele occidentale sînt barbari civilizați și nu mai au, prin urmare, nimic de așteptat. Pentru noi, faptul de a imita popoarele occidentale ar fi tot atît de ciudat ca pentru un vlăjgan solid, muncitor și sănătos, de a invidia pe un tînăr bogătaș parizian, chel înainte de vreme, și care, instalat în palatul său, ar geme : «O, cît mă plictisesc !» Nu trebuie să-l invidiem, ci să-l plîngem" [1].

Și prezicea că revoluționarii ruși, dacă-i vor maimuțări pe occidentali, vor suferi, ajungînd la putere, acțiunea degradantă a politicii : „Mulțumire de sine, mîndrie, orgoliu și, mai ales, dispreț față de oameni."

Acest refuz de a se angaja, fie într-un sens fie într-altul, începea să-i nelinișteasă pînă și pe tolstoieni. Certkov, primind în Anglia textul manifestului, *Guvernul, revoluționarii, poporul*, îl citi cu surprindere și-i scrise lui Lev Tolstoi, rugîndu-l să atenueze anumite expresii prea tari la adresa marxiștilor. Lev Tolstoi se făcu că n-aude deoarece socotea a fi împărțit cu dreptate lovitu-

[1] *Jurnal*, 3 iulie 1906 (n. a.).

rile de baston între adversari. Articolul său avea să fie publicat mai tîrziu, cu retușări neînsemnate. Cu aceeași grijă pentru dreptate se hotărî să rupă orice legătură cu marele duce Nikolai Mihailovici, a cărui amabilitate și largheţe de spirit le apreciase cînd locuise în Crimeea. „Există în legăturile noastre ceva nefiresc și consider că-i mai bine să nu le continuăm, îi scrise la 14 septembrie 1905. Dumneavoastră sînteți mare duce, un om bogat, o rudă apropiată a țarului, iar eu sînt un personaj care neagă și condamnă ordinea stabilită, puterea, păreri pe care nu le ascund față de nimeni."

Marele duce îi răspunse la 1 octombrie că-l înțelege și chiar ținea din toată inima cu el, însă era obligat să tacă din cauza siutației sale la Curte. „Această tăcere mă supără cu atît mai mult, mărturisea el, cu cît toate rănile regimului îmi sar în ochi și nu văd leacul decît într-o schimbare radicală a tot ce există. Dar bătrînul meu tată mai este în viață și, din respect pentru el, trebuie să mă arăt prevăzător, din teama de a nu-l jigni prin raționamentele și actele mele... Deci, vă spun la revedere, scumpe Lev Nikolaevici, iar nu adio..." [1]

Acest răspuns îl mișcă pe Lev Tolstoi. Existau deci oameni bine intenționați în toate straturile societății ? Totuși, acolo, în marile orașe, sîngele curgea încă. „Revoluția e în toiul ei, nota Lev Tolstoi la 23 octombrie 1905. Se ucide de ambele

[1] Doi ani mai tîrziu, Lev Tolstoi revenind, va scrie marelui duce : „Mi-e rușine acum, gîndindu-mă la scrisoarea mea din 1905. Astăzi, n-aș fi scris-o. Nu vă puteți închipui cum evoluează gîndurile pe măsură ce te apropii de bătrînețe, adică de moarte. Ceea ce astăzi are cel mai mare preț pentru mine, este o comuniune afectuoasă cu toți oamenii, fie ei țari sau cerșetori". (n. a.)

părţi... Contradicţia constă în faptul că după cum se întîmplă întotdeauna, se urmăreşte gîtuirea violenţei prin violenţă." Şi, puţin mai tîrziu, îi mărturisea lui Certkov oboseala şi dorinţa de a se da deoparte: „Cu cît revoluţia se dezlănţuie, cu atît doresc să mă retrag în mine însumi, şi să nu particip nici prin faptă, nici prin vorbă, nici chiar prin judecată la această afacere" [1].

În toiul tulburărilor sociale, un eveniment neaşteptat îi bucură pe locuitorii de la Iasnaia Poliana. De la căsătoria lor, Tania şi Maşa, victime ale unui ghinion permanent sau ale unei misterioase malformaţii, nu avuseseră decît avorturi şi copii născuţi morţi. Or, la 6 noiembrie 1905, spre uimirea generală, Tania — avea aproape patruzeci de ani — născu, în casa familială, o fetiţă care trăia, era normal conformată şi căpătă prenumele mamei sale. [2] Aflînd despre această naştere prin tînăra Saşa, Lev Tolstoi o mustră pentru că părea tulburată: „Proastă mai eşti! bombăni. De ce plîngi?" Dar el însuşi trebui să-şi sufle nasul ca să-şi ascundă lacrimile. Puţin după aceea, tatăl copilului, Mihail Suhotin, căruia medicii îi recomandară ţările calde, plecă la Roma cu Saşa, Maşa şi soţul ei Obolenski, „parazitul".

„Te sfătuiesc, scria Lev Tolstoi Maşei, la 22 martie 1906, să profiţi cît poţi mai mult de Europa. Personal, eu n-aş vrea să profit cu nimic, cu toată curăţenia şi limpezimea care o caracterizează. Spre marele meu regret, constat că împrumutăm de la ea, tot timpul, resturile: partidele, agitaţia electorală, blocurile politice etc.

[1] Scrisoare din 10 noiembrie 1905 (n. a.).

[2] Înainte de această fată, Tania avusese cinci copii născuţi morţi (n. a.).

Aceasta-i josnic!... Toate aceste constituţii nu pot duce la nimic altceva, decît să îngăduie cîtorva oameni exploatarea majorităţii. Vor fi schimbări de persoane, aşa cum se întîmplă în Anglia, în Franţa, în America, peste tot; împboldiţi de febra de a profita cît mai mult unii de alţii, oamenii vor părăsi din ce în ce mai mult munca de pe ogoare, care, singură, asigură o viaţă rezonabilă şi cinstită, şi vor încredinţa aceste treburi grele sclavilor veniţi din India, din Africa, din Asia, din Europa, de pretutindeni. Viaţa europeană este materialmente foarte curată şi moralmente foarte murdară."

Ţăranului Voronin, din gubernia Kostroma, care-i scrisese pentru a-i cere părerea asupra celei mai bune alegeri în materie de partide politice, îi răspunse fără ocolişuri: „Te sfătuiesc să nu aderi la nici un partid, în afară de partidul tolstoian, dacă, bineînţeles el există".

În acest partid tolstoian i-ar fi plăcut să-şi înroleze rudele, dar, afară de fiica lui Saşa, toţi cei care purtau numele de Tolstoi îi respingeau doctrina. Fiii săi, Lev şi Andrei (acesta din urmă fusese demobilizat după cîteva luni de serviciu [1]) avură chiar tupeul, într-o zi, să susţină, în prezenţa sa, că pedeapsa cu moartea era, în anumite cazuri, recomandabilă. Contrazicerea dusă pînă la un astfel de punct, i se păru lui Lev Tolstoi ca o insultă adusă părului său alb. „Le-am spus, scrise el, că nu mă respectau, că mă urau. Am ieşit din odaie trîntind uşa. Şi, timp de două zile, n-am putut să-mi revin." [2] Din nou atmosfera de

[1] Andrei fusese demobilizat pentru tulburări nervoase şi retrimis la vatră în ianuarie 1905 (n. a.).

[2] Scrisoare către fiica sa Maşa, din 14 iulie 1906 (n. a.).

la Iasnaia Poliana i se părea irespirabilă şi se gîndea să părăsească această viaţă nobiliară prea largă, plină de falsitate, de flecăreli, de ghiftuială şi bogăţie. Dar prevedea şi urmarea. „Este limpede pentru mine, spunea el fiicei sale Saşa, că, după două zile Sofia Andreevna mă va regăsi cu lacheii şi cu doctorii ei, şi totul va reîncepe ca înainte."

În luna august 1906, atunci cînd disperase că nu se putea despărţi de soţia sa, aceasta se îmbolnăvi grav. De multă vreme se plîngea de dureri de pîntece. Brusc, durerile se accentuară ; fu nevoită să rămînă în pat, medicii constatară că avea un fibrom şi o sfătuiră să se opereze. Dar ea era prea lipsită de putere pentru a fi transportată la spital. Fu deci chemat acasă un chirurg eminent, profesorul Sneghirev, împreună cu asistenţii săi, fu adusă o infirmieră şi chiar o masă de operaţie. Alarmaţi prin telegrame, toţi membrii familiei care se aflau departe, veniră în grabă. Văzîndu-şi fiii şi fiicele reuniţi în jurul ei, Sonia era încredinţată că va muri. După ce îngrijise atît de des pe alţii, era uimită de a fi îngrijită la rîndul ei. Slăbită de spasme, de febră, de dietă şi de gîndul morţii, devenise atît de blîndă, încît Lev Tolstoi abia o mai recunoştea. Îşi cerea iertare pentru deranjul pe care-l pricinuia în mersul gospodăriei, murmura cuvinte duioase celor apropiaţi precum şi bătrînilor ei servitori. Cînd Lev Tolstoi intra în odaie, ea se străduia să surîdă pentru a-l încuraja şi, uneori, luîndu-i mîna zbîrcită o săruta, rugîndu-l să-i ierte răul pe care i-l făcuse. Tulburat de această înălţare spirituală, el se îndepărta, cu lacrimi în ochi, rătăcea, cu capul plecat, prin casă, revenea în biroul său şi aşternea cîteva

cuvinte pe hîrtie. „Boala Soniei se agravează, nota la 1 septembrie 1906. Am simţit astăzi pentru ea o milă nespusă. E emoţionant cît este de rezonabilă, bună, dreaptă... Cei trei fii ai mei — Serghei, Andrei şi Mihail — sînt aici, la fel ca şi cele două fiice — Maşa şi Saşa. Casa este plină de doctori. E supărător. În locul supunerii la voinţa Domnului şi a unei stări de suflet triumfal de religioasă, se merge spre egoism, revoltă, meschinărie..." Deplîngea înverşunarea fiilor săi de a voi să-şi păstreze mama în viaţă. Nu înţelegeau ei oare că intervenţia lor neîndemînatică putea să tulbure măreţia unui final perfect creştin ? „Văzută în acest fel, moartea nu este încetarea unui lucru oarecare, ci o revelaţie completă", adăuga el cu o pană entuziastă.

Sonia puse să i se aducă un preot, se spovedi şi se împărtăşi. Evident, acestea erau maimuţăreli inutile, şi Lev Tolstoi ar fi preferat ca ea să moară în pura credinţă tolstoiană, dar nu se putea cere prea mult unei femei slabe, a cărei educaţie religioasă se vădea în ultimul moment. Generos, nota în *Jurnalul* său : „Nu numai că am fost de acord cu această dorinţă, dar am ajutat-o să şi-o satisfacă. Există fiinţe care nu se pot înălţa pînă la o comuniune abstractă, pur spirituală, cu principiul a tot ce este viaţă. Aceste fiinţe au nevoie de o formă mai grosolană."

Totuşi, chirurgul mai şovăia să efectueze intervenţia : se declarase o peritonită. Explicînd riscul în faţa căruia se găsea, profesorul Sneghirev ceru lui Lev Tolstoi autorizaţia legală de a-i opera soţia. Cuprins din nou de ura sa pentru medicină, moşneagul refuză.

— Dar dacă nu este operată, va muri ! strigă chirurgul.

Lev Tolstoi îi aruncă o privire furioasă şi mormăi :

— Faceţi dar ce vreţi ! [1]

Pentru el, nu conta faptul ca Sonia să fie fiziceşte salvată, din moment ce moralmente părea să fie. Poate nu va mai fi niciodată în starea spirituală în care se afla dacă aceşti imbecili ar vindeca-o cu bisturiul şi cu drogurile lor. Poate că, pentru ea, era cea mai bună clipă de a părăsi pămîntul... Revoltaţi, fiii săi îl priveau fără să-l înţeleagă. Atunci îşi luă bastonul de cireş, porni spre uşă, spuse că se duce în pădure să se roage şi ceru să se sune cu două lovituri de clopot dacă operaţia reuşea şi cu o singură lovitură, în caz contrar. Apoi, răzgîndindu-se :

— Nu, nu sunaţi deloc ! Am să mă întorc cînd am să vreau eu ! [2]

Şi aşteptarea începu. Din cînd în cînd, Saşa se furişa spre camera operatei, întrezărea prin uşa întredeschisă, duşumeaua spălată cu apă multă, siluete în bluze albe, vată într-un lighean, auzea clinchetul instrumentelor metalice, respira un miros de eter şi se îndepărta, chinuită. Deodată uşa se deschise larg, chirurgul apăru, transpirat, roşu la faţă ; infirmiera îi aruncă o pătură în spate ; el ceru şampanie, bău cîteva înghiţituri pentru a-şi reveni şi spuse că totul merge bine.

Imediat Saşa alergă în pădure. Îl descoperi pe tatăl ei aşezat într-o poiană, în mijlocul stejarilor, şi îi strigă :

— Tată ! A reuşit !

— Ce fericire ! Ce fericire ! zise el.

---

[1] Alexandra *Tolstoia, Viaţa cu tatăl meu* (n. a.).
[2] Ilia Tolstoi, *Tolstoi, amintirile unuia din fiii săi* (n. a.).

„Dar, va scrie Saşa, departe de a exprima bucuria, chipul său reflecta o mare suferinţă."

N-o urmă pe fiica sa care se întoarse acasă, ci rămase în luminiş. Vie, soţia sa nu-l mai interesa. Nu era grăbit s-o revadă. Deocamdată nu voia să aibă de-a face decît cu Dumnezeu. Timp îndelungat se rugă, visă, în murmurul frunzişului. În sfîrşit, se duse la Sonia care începuse să-şi revină şi gemea de durere. Abia o zări, că ieşi din odaie, înspăimîntat :

— Doamne, Dumnezeule ! Ce îngrozitor ! spuse. Să nu laşi oamenii să moară în pace ! O femeie sărmană, cu pîntecele deschis şi legată de pat, fără pernă !... Asta-i o tortură ! [1]

În aceeaşi seară, retras în biroul său, îşi încredinţă *Jurnalului* dezamăgirea în faţa amînării pe care medicii o acordaseră Soniei, atunci cînd ea era atît de bine pregătită pentru a se înfăţişa Domnului. „Sonia a fost operată azi, scrise el. Se spune că operaţia a reuşit. Încerc o deziluzie. În această dimineaţă ea se afla într-o frumoasă stare spirituală. Ce calm în faţa morţii !..." Şi, mai departe : „Murind, Sonia ni se dezvăluieşte" [2].

Operaţia, în adevăr, reuşise ; tumoarea nu era malignă ; Sonia se restabili repede. Dar lui Lev Tolstoi i se părea că ea nu-şi redobîndea forţele fizice decît în detrimentul celor morale. În curînd, nimic nu mai dăinuia din dulcea, din preafericita muribundă, în această matroană robustă de şaizeci şi doi de ani, cu obrajii plini, privirea vioaie, pofta de mîncare aţîţată, care alerga din nou prin casă, bruftuia pe servitori, ţinea registrele de socoteli, cînta la pian şi cosea cămăşi. Cîteva săp-

---

[1] Ilia Tolstoi, *Tolstoi, amintirile unuia din fiii săi* (n. a.)
[2] *Jurnal*, 2 septembrie 1906 (n. a.).

tămîni după operaţie, la 10 octombrie 1906, descurajat, Lev Tolstoi scrise în *Jurnalul* său : „Viaţa noastră este prea abjectă ; ei se distrează, se îngrijesc, pleacă nu ştiu unde, studiază cîte ceva, se ceartă, se ocupă de ce nu-i priveşte ; dar nu trăiesc, pentru că n-au obligaţii. E groaznic !"

Ploile şi noroaiele de toamnă izolară Iasnaia Poliana. În anul acela, familia Obolenski se instală în pavilion. Într-o seară, venind de la o plimbare, Maşa, care avea o constituţie delicată, se plînse de frisoane şi dureri de cap. Răcise şi trebui să stea în pat, dîrdîind de febră. Medicii diagnosticară o dublă penumonie. Numai după cîteva zile, bolnava, sfîrşită de accesele de tuse, devenise de nerecunoscut. Cu ochii ficşi şi strălucitori, cu obrajii ca para focului, buzele uscate şi îngălbenite, abia avea putere să-şi mişte mîna. Pulsul îi slăbea. Totuşi îşi păstra întreaga luciditate.

Cînd doctorii mărturisiră că nu o vor putea salva, Lev Tolstoi dădu dovadă de o ciudată resemnare. Ca şi la operaţia soţiei sale, îşi înăbuşea durerea, gîndindu-se la fericirea care o aştepta pe muribundă. „Cu toate că este cea mai bună prietenă a mea, aceea pe care o prefer tuturor celor din jurul meu, scria el lui Certkov, moartea ei, egoist vorbind, nu mă înspăimîntă, nu mă întristează... Sufăr şi o plîng doar, independent de orice gînd căci, fără îndoială, dat fiind vîrsta ei, ea ar fi voit să trăiască... Moartea, în ultima vreme, mi-a devenit atît de apropiată, că nu-mi mai produce teamă şi o găsesc naturală, necesară. Moartea nu este opusă vieţii, ci legată de ea, o prelungeşte. Şi prin urmare, dacă este normal să lupţi împotriva morţii din instinct, nu trebuie să

lupţi împotriva ei din raţiune. Orice luptă chibzuită, inteligentă împotriva morţii — cum e cazul pentru medicină — este regretabilă şi rea în sine." [1]

La 26 noiembrie 1906, era evident că Maşa nu va mai apuca ziua. Soţul, tatăl, mama, Saşa se strînseră la căpătîiul ei. O lampă voalată abia lumina camera. În tăcerea adîncă, respiraţia tinerei femei devenea, din clipă în clipă, mai sacadată. Conştientă pînă la urmă, deschise ochii, luă mîna lui Lev Tolstoi, o apăsă pe pieptul ei şi şopti : „Mor". Puţin după aceea respiraţia i se opri, trăsăturile deveniră ţepene. Se sfîrşise. Avea treizeci şi cinci de ani. Lev Tolstoi ieşi din cameră, se închise în biroul său şi îşi deschise *Jurnalul :*

„*27 noiembrie*. Este ora unu dimineaţa, scrise el. Maşa a murit. Lucru ciudat, nu resimt nici groază, nici teamă, nici conştiinţa vreunui lucru excepţional, nici chiar milă sau mîhnire. Mă credeam oricît obligat să provoc în mine un sentiment special de înduioşare, de supărare şi am reuşit ; dar în adîncul sufletului meu, mă simţiam mai liniştit decît dacă aş fi luat parte la o faptă urîtă sau nedreaptă comisă de un altul, cu atît mai liniştit decît dacă aş fi luat parte la o faptă cu un caracter pămîntesc şi, prin urmare, indiferent. N-am părăsit-o din priviri tot timpul cît a agonizat : o linişte surprinzătoare. Era pentru mine o fiinţă care înflorea, înainte de a-mi veni mie rîndul s-o fac. Observam această înflorire şi mă bucuram. Iată însă că această înflorire încetă în zona care mi-era accesibilă (viaţa), adică înceta de a fi percepută pentru mine. Dar ştiam că

[1] Scrisoare din 26 noiembrie 1906 (n. a.).

există în realitate. Unde ? Cînd ? Sînt întrebări care se referă la procesul revelației aici, pe pămînt, și care nu pot fi aplicate vieții adevărate, care se situează în afara spațiului și în afara timpului."

În ziua înmormîntării, însoți cosciugul pînă la micul cimitir din Koceaski, unde erau îngropați strămoșii și copiii ei morți de timpuriu, Nikolenka, Petia... Cînd convoiul străbătu satul, țăranii ieșiră din izbe și puseră monezi în mîna preotului, pentru a se oficia un serviciu funebru în memoria aceleia care îi îngrijise și iubise atît de mult. Bocitoarele hohoteau de plîns. Drumul era lung, gloduros. La poarta cimitirului, convoiul se opri. Lev Tolstoi nu voi să meargă mai departe. Își luă rămas bun de la defunctă și se întoarse acasă. „Îl văzui depărtîndu-se, va scrie fiul său Ilia. Mergea prin zăpada topită, cu mersul lui de om bătrîn, cu pași mici, repezi, cu vîrfurile picioarelor aduse în afară. Nici o singură dată nu se uită înapoi." Abia ajuns, Lev Tolstoi redeschise *Jurnalul* și notă : *„29 noiembrie 1906.* Au luat-o, au dus-o s-o îngroape. Mulțumesc lui Dumnezeu, îmi păstrez bine moralul".

Sonia arătă mai multă mîhnire ca el, deși n-o iubise niciodată cu adevărat pe Mașa, tolstoiana. Cum era dintr-un aluat mai simplu, nu se putea bucura de pierderea unuia din copii. Admira faptul că soțul ei își și reluase ocupațiile obișnuite : scria, se plimba, călărea... Cu toate acestea, chiar cînd el simula o perfectă seninătate de spirit, uneori, la căderea serii, îl cuprindea spaima și simțea ca o privațiune absența fiicei sale preferate. Singura care găsise drum spre sufletul său, singura în care,

din cînd în cînd, se recunoștea : „Trăiesc și îmi amintesc adesea ultimele clipe ale Mașei, scria el, o lună mai tîrziu. Stă așezată, înfundată în pernele ei, îi țin mîna adorată și slabă și simt cum viața se duce, se duce... Acest sfert de oră este unul din cele mai importante și mai grave din toată existența mea." [1]

[1] *Jurnal,* 28 decembrie 1906 (n. a.).

Partea a opta

DEZNODĂMÎNTUL

1

VIAȚA COTIDIANĂ ȘI ANIVERSARĂ

După însănătoșirea Soniei și moartea Mașei urmă o lungă perioadă de liniște în viața lui Lev Tolstoi. Chiar și politicii părea că i se pusese surdină pentru a se cruța nervii patriarhului. La vîrsta sa avea nevoie de o întrebuințare uniformă a timpului pentru a continua să mediteze, să scrie, să trăiască. Această rutină era, gîndea el, ceea ce îl menținea sănătos. Sculat dis-de-dimineață, se spăla cu apă rece, își golea ligheanul, își aranja patul, îl acoperea cu o cuvertură croșetată și garnisită cu motive grecești, mătura pe jos și, iarna, aducea lemne și făcea foc în sobă. Apoi își îngăduia o plimbare scurtă în pădure și se așeza pe o bancă pentru a nota cîte o idee filozofică sau vreun proiect literar. Reîntors la ora nouă în odaia sa, își lua de unul singur micul dejun (cafea și pîine goală), parcurgînd ziarele : două cotidiane rusești și *Times* [1].

[1] Cotidian de orientare conservatoare din Anglia, unul dintre cele mai vechi ziare engleze. Apare, la Londra, din 1785 (pînă în 1788 sub titlul *„Daily Universal Register“*) (n. tr.).

Între timp, Felitşka, un mujic roşcovan şi jegos, purtînd pe cap o şapcă uriaşă, neagră, poreclit „poştaşul lui Tolstoi", încăleca un cal şi pleca să aducă corespondenţa de la gară. Se întorcea cu un sac plin şi deşerta conţinutul pe masa stăpînului. Acesta, deslipind plicurile, termina de băut cafeaua. Treizeci, patruzeci de scrisori pe zi, venite din toate colţurile lumii. Valul de corespondenţă care se rostogolea la picioarele sale îi arăta măsura popularităţii şi a neputinţei sale. Cum să-i ajute pe toţi aceşti necunoscuţi care aveau nevoie de el? În adevăr, la cîteva cereri emoţionante, se adăugau multe care veneau de la vizionari, maniaci ai scrisului, isterici, scriitori rataţi, inventatori ai mişcării perpetue şi tolstoieni mărginiţi care se întrebau dacă aveau dreptul să ucidă microbii, să mănînce mierea datorată muncii albinelor sau să utilizeze clei fabricat din oasele animalelor. Lev Tolstoi adnota plicurile cu un „F.R." (fără răspuns), sau „St." (stupid), sau „Cer." (cerere de ajutor). Uneori răspundea personal, dar, în cea mai mare parte, scrierea sa devenind neciteaţă, zmîngălea cîteva rînduri pe care fiica lui, Alexandra (drăgăstos numită în intimitate Saşa), le transcria pe curat.

Odinioară secretariatul lui Lev Tolstoi era o organizaţie primitivă: Sonia şi cele două fete mai mari, copistul Ivanov, invitaţi, îşi împărţeau lucrul de copiat. Cu toate acestea, Tania cumpărase o maşină de scris şi bătea unele scrisori ale tatălui ei. Sonia o înlocuia în această sarcină şi generaliză întrebuinţarea „Remington"-ului, pentru corespondenţă şi manuscrise. Scrisorile primite şi copia răspunsurilor erau clasate şi păstrate în registre. Nu se făcea excepţie decît cu scrisorile lui Certkov. Tot ce scria Lev Tolstoi trebuia să-i fie trimis în Anglia în scopuri publicistice. Paznic al gîndirii maestrului şi apărător al prestigiului său, veghea ca orice nouă lucrare să apară simultan în toate limbile. Dacă, din nenorocire, Lev Tolstoi trimetea un articol direct unui ziar străin, izbucnea o asemenea explozie de reproşuri, încît autorul, copleşit, cerea iertare despoticului slujitor al gloriei sale. Într-o zi, spuse Saşei, surîzînd cu tristeţe:

— Fiindcă veni vorba, Certkov pretinde ca nimeni să nu-i citească scrisorile, care urmează să-i fie imediat înapoiate.

Şi cum Saşa se revoltă de atîta impertinenţă, el o imploră, cu un aer obosit şi confuz, să nu învenineze legăturile cu exilatul.

După ce-şi termina corespondenţa, lucra pentru el însuşi pînă la două după-amiază. Întrucît continua să refuze să poarte ochelari, se instala, ca să scrie, pe un scaun scund, care-i servise Taniei în copilărie. În felul acesta, n-avea nevoie să se aplece pentru a sta cu nasul în hîrtii. Îşi ţinea condeiul între degetele strînse, fără a-şi întinde arătătorul de-a lungul acestuia. Cu o pernă de cauciuc, pusă sub şezut, cu capul plecat, coatele depărtate, semăna cu un şcolar bătrîn şi bărbos, chinuindu-se cu temele. „Cînd scria, va nota Saşa, îşi ţuguia buzele ca şi cum ar fi suflat. Apoi punea un punct şi-şi înălţa sprîncenele stufoase şi zbîrlite..." Nimeni nu avea dreptul să-l deranjeze în timpul orelor de creaţie. Pretindea o linişte absolută în vecinătate, căci, spunea el, cel mai mic zgomot îl împiedica să se reculeagă. Dacă dorea ceva, apăsa pe o sonerie în formă de broască ţestoasă sau lovea în perete cu bastonul lui gros

din lemn de cireş. Cel mai adesea, o făcea pentru a cere alungarea cîinilor care lătrau în faţa peronului şi a găinilor care cotcodăceau sub ferestrele sale. Un servitor făcea înconjurul casei cu o nuia în mînă, pentru a goni animalele. Făcîndu-se linişte, Lev Tolstoi continua să înnegrească paginile cu scrierea sa cursivă. Scria de obicei pe un sfert de pagină şi folosea de preferinţă bucăţi de hîrtie rupte din scrisorile primite. Uneori, într-un pasaj mai delicat, în loc de a schimba ordinea frazelor, tăia manuscrisul în fîşii lungi, le numerota cu cifre mari, accentuate şi spunea Saşei cu un glas de om vinovat :

— Atenţiune ! Nu rătăci nimic. Astăzi am făcut destui tăieţei.

„Scria fără a termina cuvintele, va spune ea, fără semne de punctuaţie şi, dacă le punea, niciodată nu le punea unde trebuia. Uneori făcea greşeli gramaticale."

Cu ce sentiment de mîndrie, Saşa, în vîrstă pe atunci de numai douăzeci şi trei de ani, lua preţioasele hîrtiuţe în „sala Remington", rezervată lucrărilor de secretariat ! În timp ce îndărătul uşilor dînd spre bibliotecă şi salon, invitaţii schimbau vorbe deşarte şi rîdeau, ea, stînd dreaptă în faţa maşinii, era prima care cunoştea noua operă a lui Lev Tolstoi. În afara lucrărilor curente, recopia *Jurnalul* tatălui ei şi astfel luă cunoştinţă de părerile pe care le avea despre cei apropiaţi şi despre el însuşi. Dacă lui Lev Tolstoi îi plăcuse întotdeauna să-şi încredinţeze secretele celor din jurul său, de astă dată i se întîmpla să fie jenat că o tînără fată, propriul său copil, să-l urmeze în meandrele cele mai intime ale gîndirii sale. Dar Certkov ceruse ca *Jurnalul* să fie dactilografiat

şi să i se trimită un exemplar. Nu te puteai opune voinţei acestui om. Pentru a încerca, destul de lamentabil, de a salva iluzia că scrie pentru el însuşi, Lev Tolstoi spunea fiicei sale :

— Ia *Jurnalul* fără să-mi spui, ca să nu ştiu că-l baţi la maşină, altminteri, gîndul acesta mă va împiedica să-l redactez. [1]

La ora două, un sunet de clopot vestea ora prînzului. Lev Tolstoi, cu pasul vioi „puţin ţopăind", se ducea în sala cea mare unde masa era pusă. Faţă de masă albă, argintărie, servitori în livrea şi mănuşi albe. La apariţia stăpînului, toţi se ridicau şi conversaţiile se opreau brusc. Lev Tolstoi avea o vorbă prietenoasă pentru fiecare şi se aşeza în dreapta soţiei sale. Se găseau acolo, în afară de membrii familiei, secretarul, medicul său particular, Duşan Makoviţki, preceptorii şi guvernantele nepoţilor săi, prieteni, străini în trecere, vecini... În total, vreo douăzeci de persoane. Două meniuri : unul al mesenilor obişnuiţi, celălalt a stăpînului, care se compunea de obicei dintr-un ou moale, pătlăgele roşii crude, macaroane cu brînză. Mînca repede şi fără alegere. Niciodată oaspeţii săi nu-l auziră dîndu-şi părerea despre hrana pe care o înfuleca. Deoarece îşi pierduse toţi dinţii, obrajii săi se încreţeau tare mult în timpul masticaţiei. În zilele sale proaste, suferea din cauza luxului care-l înconjura, arunca priviri ucigaşe servitorilor, cristalurilor, nu lua parte la nici o discuţie şi se grăbea să părăsească masa. În schimb, cînd era bine dispus, îşi fermeca invitaţii cu vioiciunea vorbelor ce le rostea. Sărind de la un subiect la altul, îşi dădea părerea despre orice, într-o limbă simplă, plină de imagini, se

[1] Alexandra Tolstaia, *Viaţa cu tatăl meu* (n. a.)

înflăcăra la cea mai neînsemnată contradicţie, îşi ducea atît de departe afirmaţiile, încît ajungea la paradox, apoi îşi cerea iertare pentru pornirea sa violentă şi se bucura, cu privirea pătrunzătoare, cu chipul fremătînd, de tulburarea auditoriului său.

După prînz se ducea la plimbare, în parc. Dar, pentru asta, trebuia mai întîi să străbată barajul milogilor. Erau aşezaţi, de ore întregi, în faţa casei, pe o bancă, sub ulmul bătrîn, aşteptînd cu răbdare să le vină rîndul. Pelerini în drum spre mînăstirile din Kiev, mujici din sate apropiate sau depărtate, prostănaci, cerşetori de profesie, un întreg mic popor în zdrenţe se închina şi murmura cuvinte de binecuvîntare la apropierea boierului. El îi chestiona, îi cinstea cu cîteva sfaturi evanghelice şi cîteva copeici. În salon, sus, exista în acest scop, un ulcior mare plin cu monede. Cea mai mare parte a vizitatorilor îi mulţumea, primind pomana. Dar mulţi bombăneau că, fiind atît de bogat, le-ar fi putut da mai mult.

— Şi totuşi mi s-a spus că-i un om bun! striga cîte o femeie privind cu ciudă în căuşul palmei sale.

La aceşti umili se adăugau şi personaje de un rang mai înalt, veniţi cu trăsura de la gara din Iasenki. Toţi aceştia erau oameni „cu probleme". Aveau suflet şi voiau să şi-l facă cunoscut. „Aici, va scrie Saşa, vezi un proprietar funciar care recunoaşte că proprietatea particulară este un păcat şi nu ştie cum să-l ispăşească; mai încolo, un student care cere bani cu titlu de „expropriere revoluţionară"; dincolo vedem o aiurită care-l roagă pe Tolstoi s-o ajute în propaganda ei în favoarea limbii esperanto; dincoace, un tînăr rătăcit care vrea să fie readus pe drumul drept; un ţăran, care n-a satisfăcut serviciul militar din motive religioase, îşi povesteşte nenorocirile... şi mai sînt curioşii, care vor să-l vadă pe «marele scriitor al gliei ruseşti»..."

Pentru toţi aceşti oameni, Lev Tolstoi era un monument naţional, şi nimeni nu avea dreptul de a-i împiedica să-l viziteze. În prezenţa sa, unii simulau o admiraţie de neofiţi, alţii nu-şi dădeau nici măcar această osteneală, puneau întrebări indiscrete scriitorului şi intimilor lui şi cotrobăiau prin casă pentru a culege materiale necesare unui reportaj literar. Biografi, cronicari, fabricanţi de amintiri, plecau cu carnetul plin de notiţe, şi scorneau după aceea că-l cunoscuseră în intimitate pe maestru şi că-şi scriau *Memoriile*. Unii reveneau, o dată, de două ori, făceau mici servicii, şi, cu toate că nu erau simpatici nimănui, sfîrşeau prin a se contopi în micul clan care-l înconjura pe Lev Tolstoi. Te obişnuiai cu figura lor; nu-ţi mai supravegheai limbajul în prezenţa acestora; poate că într-o zi, bazaţi pe ceea ce văzuseră şi auziseră, îşi vor defăima în linişte gazda. „De obicei, va spune cu melancolie Saşa, oamenii îşi aleg prietenii şi cunoştinţele după gustul lor. Nu astfel se petrecea la noi. Din cauza renumelui tatălui meu, vedeam sosind adesea indivizi neinteresanţi, înfumuraţi..."

După ce-i îndepărta pe pisălogi, Lev Tolstoi pleca, în sfîrşit, pe jos sau călare, în pădurea Zasieka. Îngrijorată de aceste plimbări, Sonia obţinuse ca el să se lase însoţit, la patruzeci de paşi distanţă, de un servitor, de secretarul său, de un prieten. El se resemnă, în silă, cu această escortă tăcută. Adesea, pe drum, se oprea pentru a lua note şi, vara, culegea flori. Era întotdeauna cel dintîi care aducea violete, nu-mă-uita, mărgări-

tărele. Mirosea, cu o expresie voluptoasă şi ironică buchetul ce-l ţinea strîns în mînă :

— Ce parfum delicat ! S-ar spune de migdale amare.

Cei care-l întovărăşeau străbătînd cîmpiile şi pădurile erau surprinşi de talentul său de călăreţ. La optzeci de ani, călărea pe credinciosul său Delir, escalada rîpile, sărea şanţurile, se înfunda în galop sub crengile joase. Fiica lui, Saşa, tremura de frică, atunci cînd o lua cu el în aceste excursii silvestre. Din cînd în cînd, întorcea capul spre ea şi striga :

— Merge ?

— Da, sînt tot în şa, răspundea ea printre dinţi, cu o voce întretăiată.

El rîdea :

— Ţine-te bine !

Pentru aceste plimbări îşi punea de obicei o pălărie ciudată, din muselină albă, întinsă pe o armătură de sîrmă. O bluză din pînză groasă, pantaloni grosolani şi cizme cu tureatca moale completau echipamentul. Uneori schimba pălăria de muselină cu o şapcă. Văzut de la distanţă, părea un om tînăr deghizat într-un moşneag, cu o barbă falsă şi sprîncene de bumbac. Într-o zi, Delir, care era foarte sprinten, se înspăimîntă trecînd pe lîngă o topitorie, se împiedică şi căzu. Fără a lăsa frîul, Lev Tolstoi îşi desprinse piciorul din scară, sări deoparte şi rămase în picioare, nevătămat.

— Nu spune nimic mamei ! bombăni el, întorcîndu-se către Saşa. [1]

La întoarcerea din plimbare, către ora cinci, obişnuia să bea un pahar de ceai, se închidea în biroul său şi, întins pe divanul de piele, visa, citea,

[1] Alexandra Tolstaia, *Viaţa cu tatăl meu* (n. a.).

lua note sau îşi făcea siesta. Dar era de ajuns să nu se simtă bine — un guturai sau o oarecare oboseală — şi totul se schimba. Se înfofolea în halat, îşi acoperea umerii cu un şal roşu, din păr de cămilă, îşi îndesa pe cap o tichie de mătase neagră şi, aşezat în penumbră, căsca să-şi rupă fălcile într-un fel atît de prelungit şi de sonor încît era auzit, cînd ferestrele erau deschise, pînă şi în grădină. [1]

Pe la ora şapte, apărea din nou, după ce toată familia era aşezată la masă, pentru cină. De astă dată meniul său era mai bogat : supă de varză, perişoare de orez sau din cartofi, desert. Foarte rar, o picătură de vin alb într-un pahar mare de apă. După cină, în timp ce femeile, adunate în salon, în jurul unei lămpi mari, acoperită cu un abajur din hîrtie încreţită, se ocupau cu croitoria, el juca o partidă de şah cu unul din fiii săi sau cu un prieten în trecere. Scriitorii veneau să-l viziteze : Dmitri Merejkovski cu soţia sa, Zenaida Hippius („Vreau să-i iubesc, dar nu pot"), traducătorul său Halperin-Kaminski... Adeseori se făcea muzică. În sală erau două piane şi etajera se clătina sub partiturile lui Haydn, Mozart, Chopin, Glinka, Beethoven. De obicei, pianistul Goldenweiser, prietenul casei, era acela care făcea să zboare clapele pianului sub degetele lui iuţi. Afară de cazul cînd era vreun invitat de vază, ca Wanda Landowska, în 1907 [2]. Deşi denunţa vraja muzicii, Lev Tolstoi nu putea rezista farmecului ei. Cînd îi plăcea o melodie, chipul său reflecta o expresie de blîndeţe şi suferinţă. Aşezat în vechiul său fotoliu „Voltaire", cu capul înclinat, ochii închişi,

[1] Goldenweiser, *În preajma lui Tolstoi* (n. a.).
[2] Ea îşi adusese clavecinul (n. a.).

ofta, plîngea, incapabil de a-şi stăpîni nervii. Sub lumina albăstrie a marelui abajur, profilul său, cu barba şi părul alb avea „ceva imaterial şi serafic". Odată ameţeala trecută, purta pică compozitorului şi interpretului de a-l fi impresionat atît de tare :

— Lacrimile mele nu înseamnă nimic, bombănea el. Ce vreţi, nu pot auzi o anumită muzică fără a plînge, aşa cum fiica mea Saşa nu poate mînca fragi fără a căpăta urticarie ! Dealtfel, mi se întîmplă uneori să plîng rîzînd ! Este ceva nervos, pur şi simplu nervos ! [1]

Pe la ora zece seara se lua ceaiul pentru ultima dată. La unsprezece, Lev Tolstoi se retrăgea, după ce ura noapte bună fiecăruia. „Strîngerea sa de mînă era foarte personală, nota Gusev. Reţinea mult timp mîna interlocutorului şi îl privea drept în ochi, cu prietenie." Singur în biroul său, îşi aprindea lumînarea, se aşeza pe scaunul de copil, în faţa mesei, şi scotea carnetul din buzunar. Tot ce îşi notase în aceste pagini, dezvolta în *Jurnal*, adăugînd reflecţii, impresii, care îi veniseră între timp în minte. Apoi trăgea o linie sub această dare de seamă şi însemna data zilei următoare, cu menţiunea obişnuită „d.m.t." (dacă mai trăiesc).

Odată examenul de conştiinţă terminat, trecea în odaia de alături, se dezbrăca, medita, se ruga, se întindea pe pătuţul său de fier şi arunca în jurul lui o privire liniştită. Pe noptieră un clopoţel, un ceasornic sub un glob de sticlă, o lumînare, chibrituri. Deasupra căpătîiului, portretul fiicei sale Tania. O masă de toaletă într-un colţ. Alte portrete : tatăl său în uniformă, Maşa, moartă cu un an în urmă, Sonia... Totul era în ordine. Îşi

[1] Maurice Kues, *Tolstoi în viaţă* (n. a.).

apăsa obrazul pe pernă, trăgea peste el pătura garnisită cu motive greceşti, închidea ochii şi aştepta somnul.

Această viaţă regulată avea totuşi numeroşi memorialişti. Cei mai înverşunaţi erau noul secretar Nikolai Nikolaevici Gusev, pe care Certkov îl recomandase lui Lev Tolstoi, pianistul Goldenweiser şi doctorul Duşan Makoviţki, ataşat de puţin timp pe lîngă persoana maestrului. Toţi trei îşi ţineau *Jurnalul* cu o punctualitate scrupuloasă. Gusev, în vîrstă de douăzeci şi cinci de ani, era un tolstoian pasionat, înzestrat cu o atare uşurinţă la scris, încît Lev Tolstoi îl însărcină să răspundă în numele său la anumite scrisori şi la anumite expedieri de cărţi. În loc să mulţumească cu o banală formulă de politeţe, Gusev redacta epistole pe patru pagini, în care doctrina tolstoiană era expusă cu entuziasm. De asemenea, primea pe vizitatori şi discuta cu ei în calitate de discipol. Cu toate acestea, în ciuda admiraţiei sale pentru Lev Tolstoi, nu citise *Război şi pace*. „Tolstoi-artist nu există pentru mine", spunea dînsul. Însuşi Tolstoi respingea operele sale din trecut. Meteahna principală a lui Gusev era lipsa de igienă. Saşa, care lucra cu el în „sala Remington", se plîngea că nu-i poate suporta mirosul cînd era cald.

Cu totul altfel era Goldenweiser, pianistul, în vîrstă de vreo treizeci de ani, care locuia nu departe de ei şi venea aproape zilnic în casă. „Era trist, cum erau tolstoienii în general, înalt, şi toată făptura lui degaja ceva posomorît şi profund plicticos", va scrie Maurice Kues, preceptorul elveţian al nepotului lui Lev Tolstoi. Scriitorului îi plăcea să joace cu el o partidă de şah, să trăncănească, să se plimbe prin pădure. Cronicar precis, Gol-

denweiser se interesa de cele mai neînsemnate amănunte ale acestor întîlniri. Nu uita să noteze că Lev Tolstoi avea un uşor defect de vorbire, vorbea puţin peltic, ori că mergea în vîrful picioarelor punînd pe pămînt mai întîi călcîiul, că era avar cu lucrurile mărunte (hîrtie, lumînare) şi răspîndea un miros foarte caracteristic „reamintind aroma lemnului de chiparos“.

Şi mai de temut la capitolul observaţiei era doctorul Duşan Makoviţki. Deşi afirma că dispreţuieşte medicina, Lev Tolstoi avea pe lîngă el, din anul 1898, un medic particular. Doctorului Bertenson, care-l însoţise în Crimeea, îi urmase doctorul Nikitin, apoi doctorul Berkenheim şi în sfîrşit doctorul Duşan Makoviţki, un slovac din Ungaria. Acesta din urmă îşi părăsise ţara şi se fixase la Iasnaia Poliana, din dragoste pentru apostolul non-violenţei, căruia îi cunoştea lucrările pe de rost. Era un prichindel plăpînd, anemic, cu capul chel şi chipul de ceară, terminat cu un barbişon cărunt. Dar acest înveliş firav ascundea un suflet înflăcărat. Şi-ar fi sacrificat bucuros viaţa pentru idolul său. Lev Tolstoi zicea despre el : „Duşan este un sfînt. Dar cum nu există sfinţi veritabili, Dumnezeu i-a transmis un cusur : ura împotriva evreilor.“

Într-adevăr, Duşan Makoviţki, blîndul, pacifistul, era atît de antisemit, încît putea să-şi piardă uneori mintea. Înzestrat cu o memorie uluitoare, cita la orice ocazie statistici stabilind superioritatea slavilor asupra evreilor. O mustra pe Saşa cînd afla că fusese într-un magazin evreiesc.

„Oh, Alexandra Lvovna ! Nu vă este ruşine ? Dar de ce să cumpăraţi de la evrei, de ce ? De

ce să nu sprijini pe ai tăi ? Vedeţi doar bine că evreii vă urăsc, că vi se urcă în cap.“ [1]

Suferea că evreul Goldenweiser era tratat ca un prieten al familiei.

Activitatea sa era uimitoare pentru un om aparent atît de slab. Dădea consultaţii în fiecare dimineaţă în satul Iasnaia Poliana, într-o izbă amenajată ca infirmerie, apoi pornea cu teleaga să viziteze, la zeci de verste distanţă, bolnavi ce nu puteau veni pînă la el. Imediat ce avea o clipă liberă, alerga la Lev Tolstoi şi ciulea urechea pentru a culege vorba cea bună. Niciodată întemeietorul unei religii n-avu alături de el un hagiograf mai zelos. Numai ideea de a face o apreciere asupra doctrinei i se părea un sacrilegiu.

Exista pe pămînt pentru a înregistra şi a depune mărturie. Pentru a nu atrage atenţia maestrului, căruia nu-i plăcea să se consemneze tot ce spunea, imaginase un mijloc ciudat de însemnare. Scria în buzunarul său pe dibuite, cu un creion minuscul şi foarte bine ascuţit, pe fişe de carton tare. Datorită unui antrenament zilnic, devenise foarte îndemînatic în acest exerciţiu de redactare oarbă. Adeseori, la ora ceaiului, Saşa observa că Makoviţki avea mîna stîngă pe masă, în timp ce mîna dreaptă, nevăzută, zmîngălea în întuneric.

— Duşan, murmura Saşa, am să te spun tatei !

— O, nu, Alexandra Lvovna, nu faceţi aşa ceva, se bîlbîia el, îmbujorîndu-se de ruşine şi retrăgîndu-şi mîna dreaptă din buzunar.

Peste cîteva clipe relua poziţia de pîndă. Din nou mîna sa dreaptă dispărea, privirea sa devenea sticloasă. Cu spiritul încordat, el nota, nota, pentru posteritate.

---

[1] Alexandra Tolstaia, *Viaţa cu tatăl meu* (n. a.).

„În felul acesta eram lipsiţi de marea bucurie de a trăi între noi, va scrie Saşa, de a spune prostii, de a glumi, de a cînta, de a nu ne stingheri cu nimic. Ştiam că fiecare din vorbele noastre, fiecare acţiune, va fi imediat înregistrată". [1]

Duşan Makoviţki şi Gusev îl ajutau pe Lev Tolstoi să reunească textele autorilor celebri pe care le destinase viitoarei sale ediţii : *Ciclul de lecturi*. Fără îndoială că tot colecţionînd aceste pagini pilduitoare, bătrînul fu recucerit de gustul pedagogiei. Scrise o broşură : *Învăţătura lui Hristos pe înţelesul copiilor* pregăti un *Ciclu de lecturi pentru copii* organiză pe neaşteptate, la el acasă, cursuri serale pentru micii mujici din Iasnaia Poliana. La început veniră vreo cincisprezece. Adunîndu-i în bibliotecă, Lev Tolstoi încercă să le bage în cap, foarte simplu, nu cunoştinţe ştiinţifice, istorice, gramaticale, ci principii relgioase şi morale. Îl ascultau, păreau că-l înţeleg. Bătrînul nu mai putea de bucurie. „În ultimul timp, nota el în *Jurnalul* său la 17 martie 1907, n-am făcut altceva decît să predau lecţii copiilor. Cu cît înaintez, cu atît mai mult văd greutăţile acestei sarcini şi, în acelaşi timp, contez pe succes." Sonia dădea din umeri. „Lev Tolstoi are o nouă idee fixă, zicea ea. Citeşte cu copiii cîteva adevăruri creştine. Micuţii repetă pe de rost ca papagalii... N-are importanţă ! Oricum, tot vor deveni beţivi şi hoţi." Deşi se revolta de reaua voinţă a soţiei sale, Lev Tolstoi se vedea obligat să admită că elevii săi, în ciuda chipurilor lor fermecătoare şi a glasurilor lor pure, nu erau îngeri. Ar fi voit să descopere în ei o nevinovăţie fundamentală, puritatea sufletelor ferite de civilizaţie, şi se lovea

[1] Alexandra Tolstaia, *Viaţa cu tatăl meu* (n. a.).

de toate instinctele rele pe care învăţase să le cunoască la omul matur. Într-o seară, se întoarse, profund impresionat de la plimbare şi spuse fiicei sale : „Este îngrozitor ! Îngrozitor ! Mă plimb, dimineaţa este măreaţă, păsările cîntă, un miros de trifoi se răspîndeşte... şi deodată aud sudălmi murdare. Mă apropii : erau nişte copii ascunşi după un salcîm, care păzeau caii şi se înjurau groaznic. Mi-au venit lacrimi în ochi." [1]

Din zi în zi numărul elevilor se micşora. Lev Tolstoi nu ştia dacă trebuia să atribuie această dezertare copiilor înşişi sau părinţilor lor, cărora nu le plăcea să-şi vadă copiii îndoctrinaţi de boier. Cu toate că revoluţia fusese înăbuşită, o duşmănie surdă stăruia în sufletul sătenilor împotriva proprietarilor funciari. Grevelor şi răzmeriţelor le urmară acte de violenţă izolate. Chiar fratele Soniei, Viaceslav Bers, inginer şef, însărcinat cu organizarea de lucrări aproape de Sankt-Petersburg, fu omorît de şomeri. Pe moşia fiului lui Tolstoi, Mihail, ţăranii dădură foc şurelor conţinînd material agricol. La Suhotini se declarase de asemenea un incendiu datorat dorinţei de a distruge a mujicilor. La o vecină, doamna Zveghinţeva, nişte vagabonzi uciseră prin împuşcare pe cei doi servitori trimişi să le ceară actele. Chiar şi la Iasnaia Poliana, borfaşii jefuiau adesea prin grădina de zarzavaturi şi paznicul de noapte se plîngea că s-ar fi tras focuri de armă asupra lui în timp ce căuta să-i surprindă ; în sfîrşit, o sută douăzeci şi nouă de copaci îndrăgiţi de Lev Tolstoi fură doborîţi de ţăranii care-şi însuşiră lemnul. Sfătuită de fiul ei Andrei, Sonia ceru intervenţia guvernatorului provinciei, S. D. Kobeko. O descindere a poliţiei

[1] Alexandra Tolstaia, *Viaţa cu tatăl meu* (n. a.).

avu loc în sat. Cîțiva țărani care dețineau arme de foc fură arestați. Foarte mulțumit să dea amploare întîmplării, guvernatorul puse santinele la proprietatea și chiar în locuința lui Lev Tolstoi. Astfel, apostolul non-violenței se găsea pus sub protecția poliției. Situația era cu atît mai paradoxală, cu cît Iasnaia Poliana era singurul domeniu din district care se bucura de sprijinul autorităților. A, dușmanii tolstoismului puteau să jubileze în fața ridicolului în care se vîrîse profetul ! El își strigă revolta în fața soției sale :

— Cum de nu înțelegi că prezența poliției care arestează și închide pe țărani îmi este insuportabilă ?

— Atunci vrei să se tragă asupra noastră, aici ? replică ea.

— Este un infern ! Un adevărat infern ! Nu se poate crea o atmosferă mai proastă decît aceasta ! Cînd te gîndești că avem aici, pe moșie, șapte oameni înarmați !" [1]

Soțiile, rudele țăranilor arestați veneau să-l implore pe boier să intervină pe lîngă guvernator. Lev Tolstoi putea să le explice mult și bine că totul se petrecuse fără știre sa, că, din supunere față de idealul său de sărăcie cedase toate bunurile soției și copiilor, că nu mai era proprietarul Iasniei Poliana și că, prin urmare, nu putea face nimic pentru vinovați, nu era crezut. „Ei nu pot admite că nu sînt stăpînul — întrucît trăiesc aici — și mă fac răspunzător de tot ce se petrece, nota în *Jurnal* la 7 septembrie 1907. Este foarte supărător." Și, de asemenea, în carnetul său : „În clipa aceasta a sosit guvernatorul cu tot alaiul. Este dezgustător și vrednic de milă." Acum, în vestibul,

[1] Alexandra Tolstaia, *Viața cu tatăl meu* (n. a.).

pășeau țanțoși doi gardieni înalți, greoi, grosolani, cu revolverul la șold. În jurul lor, Sașa aspira un miros neplăcut „de tutun prost și de nădușeală bărbătească". Ea o imploră pe mama ei să-i expedieze pe acești indivizi, să-i ierte pe mujici, să aibă milă de tatăl ei. Dar Sonia nici nu se gîndea. Atunci, Lev Tolstoi o trimise pe fiica sa la Tula, la guvernatorul Kobeko. Urma să-i predea o scrisoare. O primi guvernatorul adjunct, Lapuhin. Parcurgînd petiția lui Lev Tolstoi, se întoarse spre Sașa și conchise zîmbind :

— Mama dumneavoastră, contesa, ne-a rugat să garantăm siguranța familiei dumneavoastră la Iasnaia Poliana, iar noi nu facem altceva decît să ne conformăm dorințelor ei.

Îi arătă o scrisoare a Soniei cerînd menținerea gardienilor, cu orice preț. Revenind acasă, tulburată, Sașa alergă la mamă-sa și proferă cu glasul, întretăiat de hohote de plîns :

— Atîta pagubă dacă pierdem totul, nu numai cîțiva stejari, ci întreaga Iasnaia Poliana ! Nu-l putem pune pe tata într-o asemenea postură !

— Numai neplăceri pot să aștept de la tine ! replică Sonia cu glas sec. Știu foarte bine că îți este perfect egal dacă Iasnaia Poliana va fi prădată. Dar eu nu am dreptul să judec așa : eu am copii !

Polițiștii rămaseră la Iasnaia Poliana vreme de doi ani și Lev Tolstoi le suferi prezența ca pe cele mai dureroase remușcări. „Dacă ar vorbi cineva despre mine ca despre un străin care trăiește în lux, înconjurat de oameni înarmați, care despoaie pe țărani și-i aruncă în închisoare, cu toate că predică și practică creștinismul și împarte copeici, iar pentru toate aceste fapte josnice se ascunde în spatele scumpei sale soții, nu aș șovăi

să-l tratez pe acel om de canalie" va scrie el.[1] Din nou, dorința de a fugi îl obseda. Dar în clipa cînd se hotăra, dădea înapoi și scornea scuze : „Cît de dornic sînt să ascult chemarea idealului meu, mă simt incapabil ; nu fiindcă iubesc bucatele bune, dulceața culcușului meu, plăcerea de a încăleca, ci pentru alte motive : nu pot pricinui nenorocirea unei femei, nu pot provoca mînia aceleia care este convinsă că-și face datoria..."[2]

La 22 octombrie 1907, Gusev fu arestat ca propagator de idei revoluționare și Lev Tolstoi scrise guvernatorului Kobeko, apoi contelui Olsufiev, pentru a-i obține eliberarea. Cînd Gusev fu pus în libertate la sfîrșitul lunii decembrie 1907, bătrînul îl îmbrățișă spunînd : „Cît te invidiez ! Cît aș vrea să fiu închis într-o temniță, una adevărată, împuțită !... Se vede că nu merit această onoare !"[3]

Zdruncinat de aceste emoții, suferi în cursul iernii 1907—1908 cîteva scurte sincope însoțite de pierderi de memorie. Dar înflăcărarea sa combativă nu slăbise. Urmărea cu neliniște politica noului guvern prezidat de Stolîpin, care recursese la maniera forte. Înainte de revoluția din 1905, pedeapsa capitală se aplica în Rusia numai în cazuri excepționale, crimele de drept comun fiind pasibile de închisoare sau muncă silnică. Dar, în urma atentatelor comise de teroriști, represiunea se intensifică. Vinovații de asasinate politice fură, în cea mai mare parte, pedepsiți cu moartea. În fiecare zi, Lev Tolstoi căuta în ziare comunicatele privind execuțiile. În această răfuială sîngeroasă dintre societatea țaristă și adversarii ei, el plîngea

[1] Iulie 1908 (n. a.).
[2] Scrisoare către Popov din ianuarie 1908 (n. a.).
[3] Alexandra Tolstaia, *Tatăl meu* (n. a.).

atît victimele cît și călăii. Visa să scrie o povestire pe această temă. „Aș vrea să arăt în această lucrare că nu există vinovați, spunea el. Aș vrea să explic că președintele tribunalului care a semnat sentința și călăul care l-a spînzurat pe condamnat au fost puși în mod natural în situația de a o face — la fel de natural ca atunci cînd noi bem ceai împreună, în timp ce atîția oameni dîrdîie de frig și sînt uzi de ploaie."[1] Dar un roman nu ar fi impresionat de-ajuns opinia publică. Problema era prea gravă pentru a încredința apărarea ei unor personaje fictive. Profesorul Davîdov, avocatul Muraviev, tînărul tolstoian Biriukov îi comunicau lui Lev Tolstoi documente secrete, fotografii de oameni spînzurați... Cîte erori ! Cît arbitrar ! Cîtă violență ! Pentru a suprima această violență, trebuia început cu suprimarea proprietății particulare ! La 26 iulie 1907, Lev Tolstoi adresa ministrului P. A. Stolîpin o scrisoare de avertizare :

„Două căi se deschid în fața dumneavoastră. Ori continuați activitatea pe care ați ales-o aprobînd și chiar conducînd politica de exilări, de munci silnice și de execuții capitale, și, neîndeplinindu-vă scopul, veți lăsa despre dumneavoastră o amintire detestabilă și, ceea ce este mai grav, vă veți pierde sufletul ; ori, punîndu-vă în fruntea tuturor țărilor europene, veți acționa pentru abolirea celei mai vechi și mai mari nedreptăți, comună tuturor popoarelor, proprietatea funciară individuală..."

Fratele lui P.A. Stolîpin, ziarist la *Timpuri Noi,* fu acela care, la rugămintea lui Lev Tolstoi, transmise scrisoarea destinatarului ; și tot el se însăr-

[1] Gusev, *Doi ani cu Tolstoi* (n. a.).

cina să răspundă scriitorului, în numele ministrului prea ocupat :

„În ce priveşte proiectul de suprimare a proprietăţii funciare, fratele meu mi-a spus că ar fi o transformare absolut nerealizabilă, şi asta cu atît mai mult cu cît el este acum stăpînit pînă la fanatism de speranţa de a situa Rusia pe calea prosperităţii, instituind şi consolidînd proprietăţile mici, adică urmînd o idee exact opusă celei a dumneavoastră... Ştiţi doar cum iubesc copiii proprietatea, cîtă bucurie le produce primul lor căluţ, primul lor căţel. Aceeaşi bucurie cutremurătoare nu se poate dezvolta la oamenii din popor, decît dacă este vorba de propriul lor pămînt, pe care se găseşte propria lor casă, înconjurată de propriul lor gard..."[1]

Lev Tolstoi scrise din nou ministrului, în ianuarie 1908, fără nădejdea de a fi înţeles. În luna mai a aceluiaşi an, deschizînd ziarul *Rusia*, citi următoarea informaţie : „Astăzi, 9 mai, la Kerson, pe esplanada Strilbiţki, au fost spînzuraţi douăzeci de ţărani care au ocupat, cu armele în mînă, o moşie în gubernia Elizavetgrad". Mototoli ziarul şi gemu :

„Este cu neputinţă ! Nu se poate trăi astfel! Nu! Nu !..."

În aceeaşi zi se hotărî să lanseze un nou apel guvernului : *Nu pot să tac !* La începutul anului, Thomas Edison îi trimisese din America, drept omagiu, un dictafon. Pînă acum, nu se putuse servi deloc de aparat. În clipa cînd lua cuvîntul, se enerva, se zăpăcea, căuta cuvintele... De astă dată, voi să-şi învingă timiditatea şi, înfipt în faţa maşinii, cu glasul tulburat de lacrimi începu să dicteze încetişor. Discursul se desfăşura bine. Saşa îl dactilografie la maşina „Remington". La 31 mai, textul refăcut, corectat, era bun de imprimat :

„Se scrie, se vorbeşte acum despre execuţii, spînzurători, asasinate şi bombe, cum se vorbea şi se scria altădată despre ploaie sau timp frumos. Liceeni, aproape copii, se duc să expropieze şi să ucidă cum se duceau pe vremuri la vînătoare... Aşa nu se poate trăi, cel puţin eu nu pot şi nici nu o voi face..."

Mai departe, soma guvernul să oprească această supralicitare sîngeroasă şi cerea, ca o favoare, să fie persecutat pentru părerile sale.

„Să fiu aruncat în închisoare, scria el, sau şi mai bine ar fi, — atît de frumos încît nici nu pot spera la o astfel de fericire ! — să fiu îmbrăcat într-un giulgiu ca acei doisprezece sau douăzeci de ţărani, să fiu împins de pe scaun pentru ca greutatea corpului meu să strîngă în jurul bătrînului meu gît juvăţul frecat cu săpun."

Acest manifest fu interzis de cenzură, dar cîteva extrase apărură în presa rusă. Ziarele care le publicaseră suportară amenzi grele. Nenumărate copii imprimate, policopiate, manuscrise, circulau în public. În străinătate, textul integral fu publicat simultan în toate limbile. Întreaga Europă vorbi imediat de protestul ridicat de către marele Tolstoi împotriva justiţiei expeditive a ţarului. La Iasnaia Poliana, corespondenţa se înzeci ca volum de la o zi la alta. Cele mai multe din scrisori felicitau pe autor pentru curajul său. Altele îl insultau pentru opera sa de distrugere. Un pachet sosi prin poştă : desfăcîndu-l, Lev Tolstoi găsi o casetă, care conţinea o frînghie de grosimea unui deget. Un bilet însoţea coletul : „Conte, iată răspunsul la mesajul dumneavoastră ; puteţi foarte bine să

[1] Scrisoarea lui A. A. Stolîpin către Lev Tolstoi din 24 august 1907 (n. a.).

faceți asta și singur [1], fără a mai deranja guvernul ; nu este greu ! Veți servi patria și tineretul nostru. *O mamă rusă.*"

În acest timp admiratorii lui Lev Tolstoi nu voiau să lase să treacă acest an 1908, fără a celebra cu strălucire a optzecea aniversare a sa. Pentru unii, era vorba de un omagiu adus celui mai mare scriitor al Rusiei, pentru alții, de un mijloc de a cîștiga bani prin publicări de articole și de fotografii, iar pentru alții de a întreprinde o manevră politică menită să discrediteze guvernul. Încă din luna ianuarie, un comitet fu creat la Sankt-Petersburg, cu scopul de a pregăti sărbătorirea. Apelul lansat de organizatori fu auzit peste tot, în Rusia și în străinătate. Liste de subscripție circulară pînă în Anglia pentru constituirea unui „fond Tolstoi". Această agitație îl supără pe bătrîn. „De-a lungul întregii mele vieți mi-a fost silă de orice fel de aniversări, zicea el. Este un lucru ridicol. La vîrsta mea înaintată, atunci cînd nu te mai poți gîndi decît la moarte, se intenționează să mi se pricinuiască o astfel de neplăcere !" [2]

Pe de altă parte, guvernul se îngrijora. Îndată ce numele lui Tolstoi apărea în presă, te puteai aștepta la ce e mai rău ! Confuzia cercurilor oficiale se traducea, ca de obicei, printr-un schimb de telegrame cifrate între capitală și marile orașe din provincie. Bătrîna principesă Dondukov-Korsakov o înștiință pe Sonia că ortodocșii s-ar simți grav jigniți dacă s-ar aduce vreun omagiu public celui mai mare dușman al religiei. Existau de asemenea nemulțumiri în tabăra adversă căci, pentru un adevărat tolstoian, acest gen de manifestări nu

[1] Adică : „spînzurați-vă" (n. a.).
[2] Alexandra Tolstaia, *Viața cu tatăl meu* (n. a.).

însemna decît o înșelătorie. Bodianski scrise lui Gusev că ar fi trebuit „întemnițat Lev Tolstoi pentru jubileul său, ceea ce i-ar fi dat o adîncă satisfacție morală". Lev Tolstoi răspunse prințesei Dondukov-Korsakov că-i aprobă revolta și că sărbătoririle ce se pregăteau îi erau „mai mult decît penibile", iar lui Bodianski : „În adevăr, nimic nu m-ar fi mulțumit și nici nu mi-ar fi făcut atîta plăcere ca încarcerarea mea : într-o închisoare bună și adevărată, rău mirositoare, unde se suferă de frig și de foame..."

Luminat astfel de ambele părți asupra datoriei sale, el notifică refuzul său lui Stahovici, care era membru al comitetului de onoare : „Îți adresez o rugăminte stăruitoare ; fă tot ce îți stă în putință pentru a anula jubileul și a mă elibera. Îți voi fi veșnic recunoscător." [1]

Comitetul cedă dorinței sale, dar liniștirea opiniei publice, surescitată de anunțul aniversării, nu mai era posibilă. Astfel, deși ziarele confirmară că toate manifestările ar fi fost contramandate în urma dorinței lui Lev Tolstoi, guvernul și Biserica își intensificară vigilența. Episcopul Saratovului publică chiar o dispoziție interzicînd credincioșilor sărbătorirea „necredinciosului lovit de anatemă și a anarhistului revoluționar Lev Tolstoi", „Iuda rus disprețuit și blestemat", „putred din punct de vedere moral pînă în măduva oaselor", „corupător intelectual și ucigaș al tineretului"...

Dealtfel, acest „Iuda rus" avea deocamdată sănătatea cam șubredă. Avusese noi sincope care-i încurcau astfel ideile, încît atunci cînd își venea în fire nu-și mai amintea de împrejurările indispoziției sale. Apoi, în luna iulie, se declară o fle-

[1] Scrisoare din 28 februarie 1908 (n. a.).

bită. Medicii îl obligară să stea culcat cu gheață pe piciorul ținut ridicat cu scîndurele de lemn. Data aniversării se apropia și el se gîndea din ce în ce mai mult la moarte. Prea slăbit pentru a-și scrie *Jurnalul,* îl dicta :

„Situație supărătoare. Nu mă simt bine. În aceste ultime zile am avut mereu febră și dureri ; le îndur anevoie. Fără îndoială, sînt pe cale de a muri. Este greu să trăiești în condițiile absurde și luxoase la care am fost condamnat să-mi petrec întreaga mea existență, și este și mai neplăcut de a muri într-o astfel de ambianță : agitație, medicamente, ușurări efemere, vindecare, atunci cînd toate astea sînt insuportabile și inutile, căci nu rezultă decît o agravare a stării sufletești" [1].

Și, pentru orice eventualitate, își preciză ultimele dorințe : toate cărțile să aparțină domeniului public, nici o slujbă funebră, un sicriu de lemn foarte simplu și, ca loc de îngropare, acela din pădurea Zakaz, aproape de rîpă, „acolo unde fusese îngropat bastonul verde".

Patru zile după ce-și stabilise dispozițiile pentru cazul cînd va muri, temperatura îi scăzu. Înțelese, încă o dată, că era salvat. Fu fericit ? El pretinse că nu, deoarece viața îl apăsa și pierduse gustul de a lucra. Dar, chiar de la 17 august, nota în carnetul său șapte noi subiecte de roman, dintre care acel al unui tînăr preot care, „citindu-l pe Tolstoi", are brusca revelație a principalelor probleme care se pun în fața omenirii. [2]

La 28 august 1908, cu toate că sărbătorirea trebui să se limiteze la o reuniune familială, vizitatorii

[1] *Jurnal,* 11 august 1908 (n. a.).
[2] Nici unul din aceste romane n-a fost scris (n. a.).

năvăliră de dimineață. Clinchetele atelajelor îl deranjau pe bătrîn care scria, ca de obicei, în biroul său. Oficiul poștal era copleșit de scrisori, telegrame, pachete, venite din toată lumea. La prînz, Lev Tolstoi se înfățișă, așezat într-un fotoliu rulant cu fundul capitonat, și primi urările celor apropiați. Purta o bluză albă foarte curată, barba frumos pieptănată se resfira larg pe pieptul său ; întrucît i se tăiase foarte scurt părul, urechile păreau uriașe. Fiicele și fiii săi erau acolo, cu excepția lui Lev, reținut în Elveția. Foarte emoționată, Sonia, cu obrazul ca marmora, spatele țeapăn, rochia foșnitoare, alerga peste tot pentru a pune la punct ultimele pregătiri. Capul ei se clătina ușor, cu o mișcare nervoasă. Plimba asupra ființelor și lucrurilor o privire încețoșată de mioapă.

Moșneagul fu adus în fața darurilor. Cutii de bomboane, cărți, portrete ale scriitorului brodate pe batiste, un album cu desene originale oferit de pictorii ruși Repin, Pasternak, Levitan [1]... Din Franța primise douăzeci de sticle de aperitiv purtînd această deviză : „Cel mai bun prieten al stomacului" ; manufactura de tutun „Otoman" îi trimisese o ladă cu țigări cu efigia lui (le înapoie imediat cu o scrisoare stigmatizînd pe fumători) ; lucrătorii din restaurante, reuniți la Sankt-Petersburg, cotizaseră pentru a-i oferi un samovar splendid...

În sfîrșit clopotul sună pentru cină. Peste treizeci de persoane se așezară în jurul meselor în formă de potcoavă. Băieții citiră cîteva din cele o mie șapte sute de telegrame de simpatie. Printre expeditori erau savanți, scriitori, studenți, ar-

[1] *Isaak Ilici Levitan* (1961—1900), pictor peisagist rus, membru al grupării peredvijnicilor (n. tr.).

tişti, prăvăliaşi, ingineri, cultivatori, muncitori, ocnaşi, aristocraţi şi chiar clerici. „Să trăiţi încă mult timp pentru a lupta împotriva puterii întunericului", semnat: „Profesorii Institutului politehnic din Sankt-Petersburg". „Teatrul artistic se înclină astăzi în faţa dumneavoastră, mare învăţător", semnat „Stanislavski şi trupa sa". „Să nu taci, moşneag inspirat de Dumnezeu", semnat : „Un ţăran". „Dumnezeu să vă prelungească viaţa, puternic semănător de adevăr şi de iubire", semnat : „Un grup de dogari". „Căutătorului de Dumnezeu, sănătate !" semnat: „Un preot catolic". Scriitorii englezi Thomas Hardy, George Meredith, H.G. Wells şi Bernard Shaw îi adresaseră un mesaj de prietenie. Mesaje asemănătoare continuau să sosească din Franţa, Germania, Australia. Lev Tolstoi avea lacrimi în ochi. Zgomotul vocilor, clinchetul paharelor îl ameţeau. Era aşezat la o masă separată, cu piciorul întins. Pe obrazul său obosit, pupilele palide scînteiau sub stufărişul sprîncenelor. După friptură, servitorii aduseră sticle de şampanie învelite în şervete. Dopurile săriră. Toţi comesenii se apropiară de bătrîn, cu cupele în mînă.

Între timp, la Iasnaia Poliana soseau într-una grupuri de delegaţi care se adunau pe peluze. Un banchet în aer liber fusese organizat pentru noii veniţi. Lev Tolstoi înaintă către ei în fotoliul său rulant, ale cărui roţi cauciucate le punea în mişcare cu ambele mîini. Îl înconjurară. Cum să potoleşti setea tuturor acestor oameni lacomi de o vorbă bună ? Discipolii care odinioară îl ascultau pe Hristos, trebuie să fi avut aceleaşi chipuri naive şi respectuoase. Se aştepta de la înţeleptul de la Iasnaia Poliana o Predică de pe Munte. La vîrsta sa, însemna a-i cere prea mult. Dealtfel, nu ştiuse

niciodată să vorbească în public. Bombăni cîteva formule banale, mulţumi, strînse mîini, îmbrăţişă copii, surîse în legendara-i barbă special pentru fotografi, care erau numeroşi ; o fanfară cînta sub tei. Un operator de cinema filma scena pentru posteritate. Istovit, Lev Tolstoi îi părăsi pe admiratori şi se izolă pentru a face o partidă de şah cu ginerele său, Suhotin. Acesta îl lăsă să cîştige. El se bucură mult. Pentru a termina seara îl rugă pe Goldenweiser să interpreteze la pian *Studiile* lui Chopin. Muzica îl tulbură. Se retrase în odaia sa. Fiicei lui, Saşa, care-i ură noapte bună, îi murmură : „Mi-e inima grea !"[1]

Apoi veni Sonia să-l învelească cu pătura garnisită cu motive greceşti pe care o croşetase chiar ea. El aruncă spre ea o privire de sfîşietoare tristeţe. Era ca un copil, în ciuda părului alb şi a zbîrciturilor. Aniversarea se sfîrşise. Nici o jucărie nu merita să-i consacre gîndurile. Sonia trase marginile cuverturii sub umerii bătrînului ei soţ. El mormăi de plăcere :

„Ce bine este ! Ce bine este ! Numai să nu se termine cu o nenorocire !"[2]

El îi spuse să plece. Înainte de a adormi nota în carnetul său : „Să mănînci atunci cînd ţi-e foame, să bei apă cînd ţi-e sete, este una din marile plăceri ale corpului ; dar să refuzi hrana, băutura, tot ce doreşte corpul, nu este numai o plăcere, este însăşi bucuria sufletului."[3]

---

[1] Alexandra Tolstaia, *Viaţa cu tatăl meu* (n. a.).
[2] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 7 septembrie, 1908 (n. a.).
[3] *Jurnal*, 28 august 1908 (n. a.).

2

ÎNTOARCEREA PRESTIGIOASĂ A LUI CERTKOV

Printre oaspeţii care, la 28 august 1908, îl felicitaseră pe Lev Tolstoi cu cea mai mare căldură se afla Vladimir Grigorievici Certkov. I se îngăduise, în anul care trecuse, să se întoarcă în Rusia, după zece ani de exil. Din această lungă şedere în Anglia, la Christchurch, el aducea o încredere neştirbită în doctrina maestrului, o neînduplecare sporită, iar în ţinută, ceva din rigiditatea britanică. Cu toate că părul i se rărise şi luase proporţii, Certkov avea încă o înfăţişare chipeşă. A fi suferit pentru credinţă, îi conferea în ochii tuturor tolstoienilor şi mai ales în aceia ai lui Lev Tolstoi însuşi un prestigiu de neegalat. Desigur, tînărul Biriukov, trebuise şi el să se expatrieze, dar se bucurase de o graţiere în anul 1904 şi trăia de atunci, cu familia, aproape de Iasnaia Poliana. Autoritatea sa era departe de a o egala pe cea a exilatului de la Christchurch.

În Anglia, dincolo de mări, Certkov condusese cu energie lupta pentru cauza cea bună. Dealtfel, maestrul, subjugat, îl însărcinase de mult să-l reprezinte. Nici un rînd al lui Lev Tolstoi nu putea să apară fără bunul de tipar al mandatarului său.

Certkov era acela care ducea tratative cu editorii, atît ruşi cît şi străini, el alegea traducătorii, el le controla munca, el fixa datele editării. Unicul slujitor al unui pontif prea bătrîn şi prea slab pentru a-l contrazice, era tot atît de puternic pe cît era de loial. Dacă i se întîmpla să ia atitudine împotriva lui Lev Tolstoi, o făcea întotdeauna în numele tolstoismului. Se considera ca o încarnare a doctrinei. Era un Lev Tolstoi, descotorosit de ispitele sale, dar şi de geniul său. O caricatură, o reflectare într-o oglindă deformantă. Condamnarea însăşi a tezelor pe care credea că le apără. Într-o zi călduroasă, Lev Tolstoi văzuse un ţînţar aşezîndu-se pe craniul chel al lui Certkov şi-l turtise cu o palmă. Discipolul privise la maestrul său cu dezaprobare :

„Ce-aţi făcut, Lev Nikolaevici ? Aţi omorît o fiinţă vie ! Ar trebui să vă fie ruşine !"

„Tatăl meu se zăpăci, va scrie Saşa care asista la scenă, şi se produse o indispoziţie generală." Pentru a-şi justifica slăbiciunea faţă de întreprinzătorul Certkov, Lev Tolstoi spunea : „Acest om mi-a sacrificat totul. Nu numai că a renunţat pentru mine la viaţa sa de om bogat, la existenţa sa mondenă, dar şi-a consacrat toate puterile publicării operelor mele, a fost deportat..." [1]

Astfel, devotamentul atrăgînd după sine recunoştinţa şi recunoştinţa încurajînd intransigenţa, cu cît Certkov îşi aroga mai multe drepturi asupra operei lui Lev Tolstoi, cu atît mai mult acesta se considera obligatul său. Această manie de a se recunoaşte datornicul cuiva corespundea, la bătrîn, unei nevoi permanente de autoacuzare. Dintotdeauna se simţise „în culpă" : faţă de soţia sa

[1] Alexandra Tolstaia, *Viaţa cu tatăl meu* (n. a.).

pentru că, trăind pentru idealul său, nu-i putea oferi viaţa pe care ea o dorea; faţă de ţărani, pentru că erau săraci atunci cînd lui nu-i lipsea nimic; faţă de cititori, pentru că predicîndu-le virtutea, el practica viciul; faţă de discipolii săi pentru că aceştia sufereau deportări, în timp ce el rămînea la Iasnaia Poliana.

Printre aceşti discipoli, dacă cei mai puţin însemnaţi nu discutau supremaţia lui Certkov, în schimb cei mai bine văzuţi, ca de pildă Biriukov sau englezul Maude, traducătorul lui Lev Tolstoi, denunţau chiar caracterul tiranic şi intrigant al personajului. „Mi-era foarte penibil, va scrie Biriukov, să văd cum el (Certkov) îl supunea pe Lev Tolstoi voinţei sale şi îl obliga uneori la acţiuni care nu erau deloc compatibile cu ideile acestuia. Lev Tolstoi, care-l iubea sincer pe Certkov, suferea în mod vădit din pricina acestei tutele, dar se resemna fără a cîrti, fiindcă ea se exercita în numele celor mai scumpe principii ale sale."[1] În adevăr, Maude spunea şi el: „N-am cunoscut niciodată pe cineva care să fi reuşit să aibă darul de a-şi impune atît de mult voinţa sa altuia. Oricine era în legătură cu el devenea instrumentul său: sau se certa cu el sau trebuia să se îndepărteze... Faptul că dispreţuia violenţa fizică părea să-i dea cu atît mai mult libertatea de a folosi constrîngerea morală, şi el era expert în a se servi de aceasta."[2] Cît priveşte pe Maurice Kues, preceptorul elveţian, el îl descria pe Certkov în aceşti termeni: „Cu credinţă adîncă şi sinceră, aceea care ne face să renunţăm la lume pentru un ideal, el avea acea rigurozitate oarbă pentru tot ce era în legătură cu doctrina şi acea uscăciune, acea încăpăţînare, acel sens grosolan care înlătură nuanţele, acea indiferenţă crudă pentru contingenţele umane care sînt caracteristicele obligatorii ale sectarilor."

[1] *Jurnal* inedit de Biriukov, citat de Meilah: *Fuga şi moartea lui Tolstoi* (n. a.).
[2] Citat de Daniel Gillès, *Tolstoi* (n. a.).

În comparaţie cu maestrul care era şovăielnic, nehotărît, de o sensibilitate profundă, chiar tragică, discipolul se evidenţia printr-o lipsă de tact cu atît mai surprinzătoare, cu cît primise educaţia cea mai rafinată. Partizan al non-violenţei, el socotea totuşi că toate mijloacele — afară de cele ale constrîngerii fizice — erau bune pentru a impune lumii ideile pe care le servea. El ar fi sacrificat, fără să şovăie, liniştea morală a lui Lev Tolstoi, pentru a asigura gloria operei tolstoiene. Din instinct ştia că apostolii devin stînjenitori în măsura în care pot dezminţi în orice clipă vorbele prin faptele lor. Trebuia deci, socotea el, să-l supravegheze pe bătrîn, să-i interzică cuvintele şi scrierile nechibzuite, să-l transforme într-o statuie, în monument public, şi să se instituie paznic al său.

Reîntors în Rusia, îşi petrecu primele zile la Lev Tolstoi, apoi, după o scurtă călătorie în Anglia unde lăsase cîteva probleme în suspensie, se instală în apropiere de Iasnaia Poliana. Cumpărînd de la Saşa jumătatea terenului de la Telîatinki, construi, la trei verste de casa familiei Tolstoi, o vilă mare din lemn cu două etaje, foarte urîtă, ale cărei camere erau dispuse ca într-un hotel, de o parte şi de alta a unui lung coridor. Primul etaj era rezervat „colaboratorilor", adică celor care îndeplineau pentru Certkov o treabă oarecare, secretariat, grădinărie sau spălatul vaselor. Aceşti colaboratori vreo douăzeci la număr, toţi „tolstoieni" practicanţi, dispreţuiau confortul şi curăţenia şi dormeau pe jos, în mantalele lor, pe gră-

mezi de paie. Cu toate acestea, la parter erau odăi mobilate convenabil, unde locuiau Certkov cu soţia, mama şi fiul său Dima. Cînd discipolul îl invită pe bătrînul său maestru să-i viziteze reşedinţa, acesta se plecă spre fiica lui Saşa, şi şopti : „Sufăr... Sufăr văzîndu-l pe Certkov construindu-şi o casă prea mare, prea frumoasă şi cheltuind pentru asta atîţia bani !"

În această perioadă, Certkov întreprinsese o uriaşă lucrare de compilare : *Culegerea gîndirilor lui Lev Tolstoi*. Căutînd în operele literare şi filozofice, în scrisori, în *Jurnalele* intime ale scriitorului frazele cele mai potrivite pentru a-i defini şi a-i ilustra doctrina, el angajase o echipă de intelectuali progresişti şi îi pusese sub conducerea filozofului F. A. Strahov[1]. Toţi aceşti oameni treceau în fiecare zi prin ciur şi prin sită scrierile patriarhului pentru a-i lămuri ideile. Prada era examinată de Certkov, care accepta una, respingea alta. Uneori, tuna şi fulgera împotriva unui pasaj suspect, îl acuza pe Tolstoi de erezie antitolstoiană şi cerea suprimarea cîtorva rînduri, schimbarea cîte unui cuvînt. De cele mai multe ori, Lev Tolstoi se supunea pretenţiilor inchizitorului.

La prînz, toţi locuitorii domeniului Teliatinki, printre care erau şi oameni simpli — lucrători, agricultori, ciobani — se strîngeau în jurul mesei mari din sufragerie. Vreo patruzeci de comeseni înfometaţi îşi întindeau străchinile către oalele fumegînde. În principiu, această colonie tolstoiană era condusă de legile sacre ale egalităţii, ajutorului mutual şi dragostei. Dar Saşa Tolstoi, care venea adeseori ca vecină, constată că „fraţii" erau repar-

[1] Nici o legătură cu criticul N. N. Strahov, prieten cu Tolstoi, mort în 1896 (n. a.).

tizaţi în trei clase, ca şi călătorii unui tren. În fruntea mesei tronau Certkov şi ai săi ; la mijloc se găseau colaboratorii *Culegerii* — secretari, dactilografe ; la celălalt capăt, muncitorii, ţăranii, spălătoresele, paznicii de noapte. Cei din clasa a treia, care nu aveau dreptul decît la „arpacaş cu ulei", îi invidiau pe cei din clasa întîia care se hrăneau cu cotlete de porc, dulceaţă şi compot. Printre cei umili, se auzeau cuvinte ciudate :

„— Uite-te la Alioşa, vrea să treacă într-a-ntîia !

— Şi ţie, tot ţi se mai scurg ochii după cotlete ?"

Mama lui Certkov, aristocrată obişnuită să frecventeze Curtea, ducea la Teliatinki o existenţă separată, lua ceaiul în camera ei, pretindea feţe de masă albe, scrobite, argintărie, ceşti fine. Însuşi Certkov avea un aer elegant, cu toată bluza sa de pînză şi încălţămintea grosolană. În schimb, unicul său fiu, Dima, era de o murdărie şi de o mediocritate respingătoare. Tolstoismul acestui tînăr se mărginea la refuzul de a se instrui şi a se spăla. Plin de paraziţi, se scărpina vorbind şi se lăfăia pe canapele cu ciubotele murdare. La mustrările timide ale tatălui său, îi răspundea că, pentru a trăi cu mujicii, trebuia să ştii „să te simplifici radical".

De obicei, Certkov sosea la Iasnaia Poliana dimineaţa, atunci cînd Lev Tolstoi lucra. Regula era că nimeni nu putea pătrunde în birou în timpul orelor de creaţie, fără să fi fost invitat de maestru. Dar această oprelişte, bună pentru vulg, nu-l putea privi pe marele discipol. Intra, se apleca asupra bătrînului, citea peste umărul lui, aproba, critica :

— Ar fi bine să schimbi acest pasaj !

— A, crezi ?[1] bombănea Lev Tolstoi.

[1] Alexandra Tolstaia, *Viaţa cu tatăl meu* (n. a.).

Şi plictisit, stînjenit, ceda iarăşi. Adeseori, Certkov aducea cu el un fotograf care îl întrerupea pe scriitor şi lua clişee după portretul său destinate propagandei tolstoiene. Sonia, care era pasionată după fotografii, reproşa soţului ei că-i „pozează" mai puţin ei decît unui străin. Curînd, ea adăugă învinuiri mai grave împotriva acestui discipol. Nu pregetă să constate că Certkov, instalat la izvor, punea mîna acum pe tot ceea ce Lev Tolstoi crea cu pana lui. Nu numai că lua cunoştinţă de articolele lui Liovuşka înaintea oricui, dar îşi mai însuşea şi manuscrisul. Cît despre *Jurnal*, avea acces la el, la orice oră a zilei. Această familiaritate o revolta şi o înspăimînta pe Sonia. Se simţea lezată în drepturile sale şi trădată în afecţiunea ei. Odinioară, putea să-şi spună că în ciuda certurilor, a neînţelegerilor, îl ţinea bine în mînă pe soţul ei prin dorinţa pe care i-o inspira. Dar astăzi, ea era o femeie de şaizeci şi cinci de ani, ofilită, bolnavă de nervi, iar el un moşneag octogenar pe care obsesia sexuală nu-l mai chinuia. Cînd o privea nu-i vedea decît zbîrciturile. Respectul pe care i-l purtase ca mamă a copiilor săi dispăruse şi el, ca urmare a „afacerii Taneev". Pianistul revenise la Iasnaia Poliana în februarie 1908. Cîntase pentru contesă *Romanţele fără cuvinte*. Ea plînsese. Ce gîndise oare Liovuşka? Era sigură că acesta spusese totul scumpului său confident. Probabil că Certkov ştia că nu mai era pentru soţul ei nici tovarăşă de pat, nici sfătuitoare, iar el profita de greşelile pe care ea le săvîrşise pentru a-şi asigura propria sa influenţă. Dar ea nu va ceda. Nu trăise patruzeci şi şase de ani alături de un scriitor de geniu, luînd parte la opera sa, ţinîndu-i casa, copiindu-i manuscrisele, dăruindu-i copii, îngrijindu-l şi iubindu-l, pentru a se da deodată deoparte în faţa unui valet al filozofiei tolstoiene. Destinul ei nu avea sens decît dacă rămînea pînă la urmă soţia admirabilă şi de neînlocuit a marelui om. Era raţiunea ei de a fi pe care o apăra împotriva lui Certkov. În ceea ce-l privea însă pe Certkov, el apăra raţiunea sa de a fi împotriva ei. Căci şi el socotea a fi meritat, prin sacrificiile şi lucrările sale, dreptul exclusiv de a-l reprezenta pe Lev Tolstoi în ochii posterităţii. Şi pentru el, nimic altceva nu conta decît locul său la dreapta maestrului. Sigur de a fi înţeles mai bine decît oricine fondul doctrinei, voia s-o ferească de orice denaturare. Pentru aceasta, trebuia, socotea el, să-l împiedice pe scriitorul îmbătrînit şi slăbit, de a abjura la stăruinţele soţiei sale.

În această bătălie pentru primul loc, cei doi antagonişti îşi căutau aliaţi. Soniei i-ar fi plăcut ca toţi copiii ei să formeze un bloc cu dînsa. Dar Serghei şi Tania se izolau într-o neutralitate prudentă, iar de Saşa nu te puteai apropia. Cît despre Ilia, Andrei, Mihai şi Lev, dacă o susţineau pe mama lor, o făceau cel mai adesea prin scrisori, căci veneau rar pe la Iasnaia Poliana. El, Certkov, avea în clanul său pe pianistul Goldenweiser, pe Varvara Feokritova, care lua parte la copierea lucrărilor, pe doctorul Duşan Makoviţki şi pe secretarii tolstoieni. În sfîrşit, înainte de toate cîştigaşe încrederea Saşei.

Cînd părăsise Rusia, ea nu era decît o fetişcană de treisprezece ani, căreia nu-i acordase nici o importanţă. Acum, Saşa era o tînără fată de douăzeci şi trei de ani, bine legată, pieptoasă, cu mişcări greoaie, ţinuta băieţoasă, iubind caii şi cîinii. Chipul ei deschis era luminat de o privire dreaptă şi

loială. Cu un temperament violent, nu cunoştea viclenia şi se dăruia în întregime afecţiunilor ca şi urilor... Pătrunsă de adoraţie pentru tatăl ei, ar fi putut, ca şi Sonia, să devină bănuitoare faţă de intrusiunea lui Certkov în casa lor. Şi, de fapt, la început îi displăcuse prin dezinvoltura sa. Dar, pentru că trebuia să se bată doi contra unu, preferă să se alieze cu Certkov împotriva mamei sale, decît cu mama ei împotriva lui Certkov. Dealtfel, Sonia n-o iubise niciodată. Între ele exista mai mult decît o neînţelegere morală, o adevărată nepotrivire fizică. Îndată ce se găseau împreună, se enervau, se înţepau, se înfruntau într-o atmosferă încărcată cu electricitate. Unii servitori comunicaseră tinerei fete că la moartea lui Vanicika, contesa, năucită de durere, gemuse : „De ce el ? De ce nu Saşa ?“ Saşa nu uitase aceste vorbe cumplite. Mai tîrziu, o văzuse pe mama ei îndrăgostită de Taneev, acoperindu-se de ridicol şi umilind deci pe omul admirabil, a cărui reputaţie ar fi trebuit să-i fie mai scumpă decît viaţa. Asistase la certuri dezolante între părinţii săi. De sute de ori, se gîndise că în locul unei femei ca Sonia, ea l-ar fi putut face fericit pe un Lev Tolstoi. Se şi închipuise probabil în rolul de soţie. Desigur, bătrîneţea tatălui ei, pe care o constata zilnic, răpea acestui vis orice echivoc. Dar dacă simţea nevoia pasionată de a-l îngriji, de a-l servi, de a-l păzi — pe el, atît de obosit, atît de bun ! — o făcea totuşi şi în scopul nemărturisit de a înlocui pe lîngă el o tovarăşă nevrednică. Tinerii n-o interesau deloc. Nu se gîndea la căsătorie. Ideea ei fixă era de a se strecura mereu mai mult în intimitatea patriarhului îndrăgostit de dreptate, ale cărui idei, păr alb, indispoziţii şi glorie, le îndrăgea. În orice împrejurare, ea îi dădea dreptate. „Întrebuinţa, scria cumnatul ei Obolenski, întreaga-i voinţă şi tenacitate, precum şi influenţa din ce în ce mai mare pe care o avea asupra tatălui ei, pentru a înăspri disensiunile (între el şi soţia sa).“ [1]

Lev Tolstoi se silea să ignoreze conflictul familial, al cărui obiect era. Pentru a-şi păstra liniştea personală evita scenele de explicaţii cu Sonia sau cu Certkov. Fărîma de viaţă care-i rămînea, voia să-l consacre meditaţiei. Viitorul ţării sale îl îngrijora : „Sîntem în ajunul unei uriaşe răsturnări, în care Duma nu va juca nici un rol, spunea el. Pentru a lupta împotriva guvernului rus, nu există decît două mijloace : bombele sau iubirea.“

În ianuarie 1909, primi vizita episcopului din Tula, Partenie, care încercă din nou, dar în zadar, să-l readucă pe calea ortodoxiei. În timp ce prelatul se retrăgea decepţionat, Sonia îl luă deoparte şi-l întrebă dacă într-adevăr Biserica ar refuza funeralii religioase soţului ei. Încurcat, Partenie răspunse că trebuia să se supună dispoziţiei Sfîntului Sinod, apoi adăugă cu un surîs binevoitor : „Totuşi, contesă, preveniţi-mă în cazul că Lev Nikolaevici ar cădea grav bolnav“.

Aflînd de la soţia sa aceste vorbe curtenitoare, Lev întrevăzu o uneltire între ea şi cler, se înspăimîntă şi notă, la 22 ianuarie 1909, în *Jurnalul* său : „Nu cumva să se apuce ei să născocească ceva, pentru a-i convinge pe oameni că eu m-aş fi «pocăit» înainte de moarte ! Şi de aceea, declar — şi repet — că nu mă voi reîntoarce la Biserică şi nu mă voi împărtăşi, înaintea morţii, că nu voi putea pronunţa înaintea morţii cuvinte grosolane sau privi imagini indecente ; prin urmare, *tot ce*

[1] N. Obolenski, *Viaţa lui Tolstoi* (n. a.).

vor vorbi despre pocăința și împărtășania me[…] înainte de moarte vor fi minciuni.“

Această problemă îl chinuia cu atît mai mul[…] cu cît puterile îi slăbeau din nou. În luna marti[…] avu o a doua flebită. Era oare sfîrșitul ? O cre[…] sincer. Dar, după opt zile, febra slăbi. Imediat […] apucă să blesteme acest trup, a cărui folosire o […] găsea totuși cu recunoștință. Culcat în patul […] în cearșafuri curate, se simțea, cu toți cei opt[…] de ani ai lui, la discreția unei reveniri a p[…] sexuale și această idee îl dezgusta. La 15 ma[…] se pregătea să-și dea ultima suflare, iar la 16, […] în *Jurnalul* său :

„Ar fi de o sută de ori mai ușor să lupți în[…] triva dorinței fizice, dacă nu s-ar poetiza legăt[…] carnale și sentimentele care duc la ele ; dac[…] s-ar prezenta căsătoria ca o instituție admira[…] creînd fericirea, atunci cînd, poate nu întotdeau[…] dar cel puțin în nouă mii nouă sute nouăze[…] nouă de cazuri din zece mii, ea îți irosește […] viața ; dacă de la copilărie la viață adultă, […] convinge pe oameni că actul sexual (ajunge […] reprezinți o ființă iubită în această postură !) […] un act josnic, animalic, care nu-și dobîndește […] nificația omenească decît dacă cei doi pa[…] au prezentă în minte ideea că, drept urmare […] preunării lor, vor prelua răspunderea grea și c[…] plexă de a da viață și de a-și crește cît mai […] copiii.“

Recopiind aceste rînduri, Sașa trebuia să se […] cite că nu avea altă dragoste în viață decît ace[…] pentru tatăl ei.

Cu sosirea zilelor frumoase, Lev Tolstoi se r[…] tabili complet. La 31 martie, putea de pe ac[…] să se plimbe cu pași mici prin grădina înzăpezi[…] Din nou se gîndea la păcatele sale, și mai ales […]

cel mai grav din toate, personificat prin Timotei, băiatul natural pe care-l avusese de la țăranca Axinia. În amurgul vieții, aceasta se căsătorise cu mujicul Ermil, dar faptul nu schimba cu nimic vina lui Lev Tolstoi. Timotei era o remușcare vie, care pleca și venea în fața lui, îngrijea de cai, se cocoța pe scaunul vizitiului, lua hățurile în mînă : „Unde să vă duc, boierule ?“ Și copiii legitimi care știau […]ot ! Cum îl judecau pe tatăl lor ? Un desfrînat, un […]orc, un diavol ! „Am privit la picioarele mele […]oale, nota Lev Tolstoi, și mi-am amintit-o pe Axi[…]ia. Ea trăiește. Se spune că Timotei (Ermil) este […]ul meu, iar eu nici măcar iertare nu i-am cerut, […]u m-am pocăit, nu mă pocăiesc în fiecare oră din și mai îndrăznesc să-i critic pe alții !“ [1]

Convalescența sa fu întristată de plecarea lui […]ertkov, expulzat de guvernatorul din Tula „pentru […]neltiri subversive“. Înștiințat de această hotărîre […] 6 martie, discipolul putu să amîne plecarea pînă […] sfîrșitul lunii. Se retrase la una din mătușile […]ale, la Krekșino, aproape de Moscova. Sonia, care […] sinea ei, se bucura de a se fi descotorosit de […]cest rival, își putu permite să protesteze împotriva […]surii arbitrare care-l lovea. Încrezător, Lev Tols[…]se înduioșă în fața generozității soției sale. „O, […]că cel puțin s-ar putea ridica deasupra ei însăși !“ […]ota el. Dar, în jurul său, lumea se întreba dacă […]nlăturarea lui Certkov nu fusese inspirată chiar […]e către aceea care îi lua acum apărarea. Ea adresă […] scrisoare circulară ziarelor ruse și străine :

„În vecinătatea noastră, s-a comis de curînd un […]nou act de violență, care a uluit pe toți locuitorii

[1] *Jurnal*, 10 iunie 1909. În textul inițial, Tolstoi scrisese din greșeală : „Se spune că Ermil este fiul meu...“ În realitate, Ermil era bărbatul Axiniei, iar Timotei, fiul natural al lui Lev Tolstoi (n. a.).

din această regiune... Crima lui Certkov este vădită : prietenia pentru Tolstoi și rîvna pe care o depune pentru a răspîndi ideile acestuia. Și ce idei ? Să nu ucizi pe nimeni, să iubești pe toată lumea, să nu te opui răului prin violență, să pui capăt unei revoluții sîngeroase etc. Expulzarea lui Certkov și pedepsele aplicate celor care îndrăznesc să citească și să dea la citit cărțile lui Tolstoi, dovedesc o furie meschină împotriva unui om bătrîn, care contribuie prin opera sa la gloria Rusiei. În adevăr, întreaga omenire cunoaște, știe cît de iubit este Certkov de Lev Nikolaevici... Am observat cu atenție viața și propovăduirea lui Certkov și, cu toate că nu împărtășesc cea mai mare parte a ideilor sale și ale lui Tolstoi, mai ales în ce privește renegarea de către ei a Bisericii, pot afirma că străduințele lui Certkov au avut întotdeauna drept scop să răspîndească printre oameni iubirea aproapelui și nevoia îndreptării morale a oamenilor. Nu numai o dată el i-a făcut pe tinerii țărani să renunțe la revoluție, ca și de la orice act de violență."

Nici protestele Soniei și nici demersurile prietenilor mai influenți ai lui Certkov nu reușiră să anuleze măsurile luate împotriva lui. „Certkov îmi lipsește", nota cu melancolie Lev Tolstoi, în *Jurnalul* său din aprilie 1909. Și începu să se plictisească întocmai ca și o femeie abandonată. Sonia se nelinişti. Devenise atît de nervoasă, încît nu putea sta locului mai mult de zece minute, să asculte o conversație, sau să se lase atrasă de lectura unei cărţi. I se părea că viața este o urzeală de probleme nerezolvabile, iar dacă-şi va încrucişa brațele, boala și sărăcia se vor abate asupra familiei. Ca să se distreze, se ocupa cu fotografiatul. Toate pervazurile ferestrelor erau ticsite de ligheane pline de

chimicale. Alerga de la unul la altul, cu degetele îngălbenite de acizi, şi bombănea :

„Desigur, Liovuşka duce o viață uşoară ! Nu-i pasă de nimic ! Trăieşte liniştit !..."

Tăcut, răbdător, cu muşchii încordaţi, Lev Tolstoi aştepta să treacă furtuna. Privindu-şi soţia agitîndu-se prin casă, era împărţit între milă şi mînie. Avea atîtea să-i spună ! Dacă însă ar deschide gura, ea l-ar contrazice şi discuţia lor s-ar fi terminat cu o ceartă. Pentru a-şi descărca inima păstrîndu-şi în acelaşi timp liniştea, recursese la sistemul scrisorilor postume. „Această scrisoare ţi se va înmîna cînd eu nu voi mai fi, scria el pentru Sonia, la 13 mai 1909. Iartă-mă pentru toate cîte m-am făcut vinovat faţă de tine în timpul lungii noastre vieţi comune, în special, la începutul ei. În ce mă priveşte, n-am nimic să-ţi iert. Tu ai fost aşa cum te-a născut mama ta, o soţie credincioasă şi bună, o mamă excelentă şi admirabilă. Dar tocmai fiindcă ai fost aşa cum te-a născut maică-ta, de aceea ai rămas aceeaşi, n-ai vrut să te schimbi, ai refuzat să te perfecţionezi, să mergi în întîmpinarea binelui şi a dreptăţii, te-ai agăţat chiar cu un fel de încăpăţînare de tot ce fusese mai rău, mai potrivnic a ceea ce eu judecam că ar fi bine, ai făcut mult rău altora şi ţie însăţi, ai coborît din ce în ce mai mult şi ai ajuns în halul vrednic de milă în care te afli acum." Această scrisoare rămase în ciornă.

În iunie, Lev Tolstoi plecă la Kotşeti, la ginerele său Suhotin. Sonia, doctorul Makoviţki şi Gusev îl însoţeau, precum şi un servitor. La gară, o caleaşcă îi aştepta pe călători pentru a-i duce la moşie. În timpul drumului, Lev Tolstoi observă că ţăranii se descopereau în faţa trăsurii boiereşti. „În locul lor, zise el plecîndu-se spre Gusev, aş scuipa văzînd aceşti cai, aceste parcuri uriaşe, cînd ei

n-au nici măcar un par pentru a-şi propti şura care ameninţă să se surpe." Şi, după ce se plimbase pe ogoare, nota în *Jurnalul* său: „Sentimentul dureros de sărăcie, nu de sărăcie, ci de înjosire şi de oprimare a poporului, este chinuitor. Cruzimea şi nebunia revoluţionarilor sînt scuzabile... Conversaţii în limba franceză, tenis şi, alături de acestea, robi înfometaţi, în zdrenţe, îndobitociţi de muncă. Nu pot să mai îndur, aş dori să fug."

Totuşi, nu fugi, şi chiar simţi atîta plăcere să trăiască alintat, răzgîiat, respectat, în casa fiicei sale, încît o lăsă pe Sonia să se întoarcă singură la Iasnaia Poliana. În realitate, Tania ascunse mamei sale că Certkov, căruia i se interzisese şederea în gubernia Tula, încerca să se instaleze la hotarul guberniei Orel, foarte aproape de Kotşeti. „Proiectele mele sînt vagi, scrise Lev Tolstoi Soniei la 28 iunie, pentru că nu ştiu încă dacă-l voi putea întîlni pe Certkov, lucru pe care-l doresc aşa cum şi-l doreşte şi el, sărmanul!" În sfîrşit, discipolul multiubit dibui o izbă de închiriat în satul Suvorovo, la trei verste de Kotşeti. Nici n-apucă bine să fie informat, că Lev Tolstoi încălecă şi galopă cu inima rîzîndu-i de bucurie, prin pădure, pînă la căsuţa unde îl aştepta bărbatul vieţii sale. „Întrevedere voioasă", avea el să noteze în *Jurnalul* său. Se înapoie de mai multe ori la Suborovo, întotdeauna în aceeaşi stare de exaltare morală. „Voi amîna din nou plecarea", spunea el. Între timp, Sonia devenise nerăbdătoare. Fără nici o tragere de inimă, la 3 iulie 1909, Lev Tolstoi reluă drumul înspre Iasnaia Poliana.

Primirea fu mai curînd vijelioasă. Dintr-o dată, Sonia îl învinui pe Liovuşka de a-l fi revăzut pe Certkov fără ştirea ei. Apoi, îl critică pentru că se

hotărîse, între timp, să se ducă la Congresul mondial al Păcii, care trebuia să se ţină la Stockholm.

„Trebuie să profit de situaţia mea pentru a spune cu glas tare ceea ce nimeni, poate, n-ar îndrăzni să spună!" îi explică el soţiei sale.

Ea îi răspunse că, la vîrsta sa, n-avea dreptul să plece atît de departe. Avea desigur dreptate să se teamă pentru el de oboselile călătoriei, ale recepţiilor oficiale, ale conferinţelor, dar, ca întotdeauna, se arătă neîndemînatecă în discuţii. La cea mai mică contrazicere, ridica tonul, gemea, izbucnea în plîns. Avu o nevralgie a umărului şi pretinse că el era răspunzător, pentru că o făcea să-şi frămînte mintea.

„Făgăduieşte-mi că n-ai să pleci! Ce te costă? bîlbîi ea.

— Nu pot renunţa, Sonia! Este datoria mea! spuse el.

— Vai, vai! Vrei să mă omori! Eşti un om crud, nemilos!" [1]

„Dacă ar putea şti, dacă ar putea înţelege, scria el la 12 iulie, cît de mult îmi otrăveşte ultimele ore, ultimele zile, ultimele luni de viaţă!"

Saşa îl încuraja să reziste. Dar nu o făcea oare numai pentru a-şi contrazice mama? Dacă Sonia ar fi fost aceea care l-ar fi îndemnat să plece la Congresul mondial al Păcii, poate că fiica ei s-ar fi opus cu indignare la acest proiect. El nu mai ştia ce să gîndească, pe cine să urmeze, şi totuşi, din scrupulozitate, îşi redactă memoriul către delegaţii de la Stockholm asupra incompatibilităţii spiritului creştin cu serviciul militar.

[1] Alexandra Tolstaia, *Viaţa cu tatăl meu* (n. a.)

Cearta cu privire la călătorie încă nu se isprăvise că un alt conflict izbucni, mai complex şi mai grav. Certkov îngăduise să se publice gratuit *Trei morţi* şi *Copilărie*, povestiri anterioare anului 1881, care făceau parte din lucrările asupra cărora Sonia, pe baza înţelegerii cu soţul ei, îşi păstrase drepturile de autor. La instigaţia fiilor ei Ilia şi Andrei, care erau în pană de bani, ea vorbi despre un proces ce ar urma să fie intentat editorilor prea îndrăzneţi. Dar nepotul ei, Ivan Denisenko, care era magistrat, îi demonstră că nu era sigur că va obţine cîştig de cauză. În ceea ce-l privea pe Lev Tolstoi, acesta o ameninţă cu anularea procurii pe care i-o dăduse, dacă făcea apel la justiţie. Înnebunită de furie, Sonia îi strigă în faţă :

„Ţi-e indiferent dacă familia ta ar fi constrînsă să cerşească ! Vrei să cedezi toate drepturile lui Certkov, iar nepoţii tăi să crape de foame !"[1]

Certurile urmau una după alta, mereu mai violente, mai absurde. „Am fost trezit din somn, nota Lev Tolstoi la 21 iulie. Sonia n-a dormit toată noaptea. Am intrat la ea. S-a petrecut ceva nesăbuit. Pretindea că Duşan (Makoviţki) o otrăvise etc. Sînt istovit, nu mai pot, mă simt foarte serios bolnav. Constat că îmi este imposibil să păstrez o atitudine rezonabilă şi afectuoasă, absolut imposibil... M-am gîndit serios să plec. Ei bine, dovedeşte-ţi spiritul creştin ! Acum sau niciodată. Grozav de mult aş vrea să fug. Mă îndoiesc dacă prezenţa mea aici ar putea fi folositoare cuiva. Un sacrificiu greu, care nu serveşte ni-

[1] Alexandra Tolstaia, *Tatăl meu* (n. a.).

mănui. Ajută-mă, Doamne, luminează-mă ! Tot ce doresc este să îndeplinesc voinţa ta, nu a mea."

Acum, ceea ce pretindea Sonia, nu era numai să renunţe la Congres, dar s-o mai şi lase moştenitoarea tuturor operelor sale, anterioare sau nu anului 1881. Deoarece el nu ceda la nici una din pretenţii, ea se înfurie şi simulă o otrăvire cu morfină. Îi smulse sticla din mînă şi o aruncă pe scară, în timp ce ea izbucnea în hohote de plîns. Reîntors în odaia sa, Lev Tolstoi încercă să se gîndească şi hotărî, în sfîrşit, să refuze invitaţia suedezilor. „M-am dus să i-o spun, scrise el. Este vrednică de milă : o plîng cu adevărat. Dar cît este de edificator ! N-am avut nimic altceva de făcut decît să mă resemnez. Şi imediat ce am făcut aceasta împotriva voinţei mele, totul s-a rezolvat."[1]

Sonia se mai linişti. Saşa îi reproşa tatălui ei că ar fi capitulat în faţa mamei sale şi Lev Tolstoi înţelese că răgazul va fi scurt. În timp ce doctorul Makoviţki îi fricţiona piciorul, îi spuse : „Mă adresez dumitale ca unui prieten apropiat. Aş vrea să plec de acasă şi să mă duc undeva, în străinătate. Cum să fac cu paşaportul ? Ar trebui ca nimeni să nu ştie nimic, cel puţin o lună..." Doctorul Makoviţki îi răspunse că era cu putinţă să organizeze o călătorie în aceste condiţii, dar că o auzise pe contesă spunînd că voia, acum, să plece la Stockholm cu soţul ei. Bătrînul încreţi sprîncenele şi mormăi că acestea erau vorbe aruncate în vînt : „Nu vreau să depind de o creatură isterică ! conchise el. Boala ei nu este fizică, ci mintală, avînd la bază egoismul."[2].

[1] *Jurnal*, 26 iulie 1909 (n. a.).
[2] *Jurnalul* lui Makoviţki (n. a.).

Din fericire sosirea, la 29 iulie, a Mariei Tolstoi, sora lui Liovuşka, sfîrşi prin a o linişti pe Sonia, care o iubea şi o respecta pe această bătrînă femeie evlavioasă, maică la mînăstirea din Şamardino. Alţi invitaţi veniră, ca în fiecare an, să petreacă vreo cîteva zile sau vreo cîteva săptămîni la Iasnaia Poliana. Cu toată oboseala şi sănătatea sa precară, lui Lev Tolstoi îi plăcea să vorbească despre artă cu pictorii Botkin şi Parhomenko (acesta din urmă îi făcea portretul), despre reforma agrară cu deputaţii Tenişev şi Maklakov, despre matematică şi geometrie cu fizicianul rus Tingher. Într-o seară de august, juca o partidă de şah cu Goldenweiser, cînd un comisar de poliţie, urmat de oamenii săi, se prezentă în casă. Din ordinul ministrului de interne, venea să-l aresteze pe Gusev, secretarul scriitorului. Livid de mînie, Lev Tolstoi ceru să vadă mandatul. Îi fu arătat: Gusev era exilat pentru doi ani la Cerdîn, în gubernia Perm, pentru „propagandă revoluţionară şi răspîndire de cărţi interzise". În timp ce cîinii lătrau în faţa dubei poliţiei, toţi locuitorii Iasnei Poliana se strînseră în jurul nenorocitului tînăr. Lev Tolstoi îl ajută să-şi facă bagajul, iar Saşa îi strecură romanul *Război şi pace*, pe care acest tolstoian zelos nu-l citise încă. Maica, sora Maria, nu înţelegea nimic, îşi scutura bătrînul cap acoperit cu o broboadă neagră şi scuipa printre dinţi în direcţia comisarului:

„Ptiu! Ptiu! De ce este arestat un om atît de cumsecade?"

După ce poliţiştii plecară, încadrînd pe deţinut, Lev Tolstoi îşi stăpîni plînsul şi se închise în biroul său. A doua zi, la 5 august, el nota în *Jurnal*: „Ieri, bandiţii au venit să-l caute pe

Gusev şi l-au ridicat. Despărţirea a fost perfectă, purtarea lui faţă de noi şi a noastră, a tuturor faţă de el. Da, totul a fost perfect. Am redactat azi un protest în această privinţă."

Acest protest fu publicat de un mare număr de ziare şi ministrul de interne îl însărcină pe directorul general al poliţiei să exprime guvernatorului general din Tula nemulţumirea sa pentru felul în care subalternii acestuia conduseseră acţiunea: „În loc de a pune mîna pe Gusev la comisariat unde a-ţi fi putut să-l convocaţi în acest scop, poliţiştii au crezut că-i mai bine să pătrundă pe proprietatea contelui L. Tolstoi şi să nu lase inculpatului decît o oră pentru a-şi face bagajele. Acest fel de a proceda al autorităţilor locale — cu nimic justificat de împrejurări — n-a făcut decît să slujească din nou publicităţii contelui L. Tolstoi (ceea ce era lesne de prevăzut) şi a stîrnit în presa periodică o serie de articole de senzaţie, care au tendinţa de a-l prezenta pe numitul conte Tolstoi drept o victimă a arbitrarului guvernamental."

După arestarea lui Gusev, Lev Tolstoi fu cuprins de o şi mai mare dorinţă de a-l revedea pe Certkov. Ostilă timp îndelungat acestei idei, Sonia cedă în sfîrşit. Pregăti chiar ea plecarea soţului ei la Krekşino[1] unde îşi mai avea încă reşedinţa discipolul exilat. La 3 septembrie 1909, Lev Tolstoi porni la drum, însoţit de Saşa, de doctorul Makoviţki şi de un servitor, Ivan Sidorkov. Faima patriarhului era atît de mare, încît firma Pathé-Jurnal solicitase autorizaţia de a-l filma în clipa cînd va părăsi Iasnaia Poliana. Cu tot refuzul său, reporterii şi fotografii se ascunseseră prin tufişuri. La gară, un aparat de filmare

[1] Krekşino se găsea la 36 de verste de Moscova (n. a.).

era instalat pe peron. Operatorul învîrtea manivela. Furios, moşneagul trecu, cu spatele încovoiat, prin faţa obiectivului.

Ajuns la Moscova, trebui din nou să îndure asaltul gazetarilor. Călătorii descinseră în vechea locuinţă familială din strada Kamovnitceski, pe care Saşa o găsi urîtă, şubrezită şi posomorîtă, în vreme ce ea păstrase amintirea unui palat. Fratele mai mare, Serghei, şi cumnata ei Maşa locuiau acum în această casă. Chiar a doua zi, Lev Tolstoi vru să vadă oraşul în care nu mai călcase de opt ani. „Era uluit de casele înalte, de tramvaie, de circulaţie, va nota Goldenweiser. Cu spaimă privea la acest furnicar omenesc şi, la fiecare pas, găsea confirmarea vechii sale duşmănii împotriva aşa zisei civilizaţii."

Cu toate acestea, recunoscu că totuşi civilizaţia avea şi ceva bun, atunci cînd în magazinul de muzică Zimmermann auzi la un pian mecanic o bucată de Chopin interpretată de Paderevski. „Este minunat ! Minunat ! spunea el. Cum funcţionează oare ? " Mai continuă să vorbească despre aceasta şi în trenul care-l ducea spre Krekşino. Dar a doua zi după sosirea sa la familia Certkov, pianul mecanic îl ajunse : darul firmei Zimmermann ! Nu avu curajul să-l refuze ! Instrumentul fu instalat în sala cea mare.

Dar nu pentru a asculta muzică înregistrată se deranjaseră oamenii. În jurul gospodăriei lui Certkov, o confrerie de admiratori aşteptau vizita scriitorului. Ţărani, învăţători rurali, vecini de la ţară... Primele zile trecură în discuţii filozofice sau pedagogice. Ca întotdeauna, la Certkovi, stăpîni şi servitori mîncau la aceeaşi masă, ceea ce-l stingherea tare mult pe feciorul de casă Ivan Sidorkov, pe care Lev Tolstoi îl adusese cu dînsul.

La Iasnaia Poliana, Sonia regreta deja că-şi lăsase soţul să se ducă la întîlnire cu discipolul său. Nimic bun nu putea să iasă din convorbirea lor. Lev Tolstoi nu se afla decît de o săptămînă la Krekşino, că debarcă şi ea. Fu primită cu o amabilitate simulată. Îşi luxase piciorul în timpul drumului şi durerea o făcea arţăgoasă. Totul îi displăcu în acest falanster dezgustător. La masă, îşi examină comesenii cu lornionul şi cînd privirea i se opri asupra servitorului Ivan Sidorkov, nenorocitul se chirci, pe banca lui, ca şi cum ar fi vrut să ofere o suprafaţă mai mică indignării stăpînei sale. Totuşi, în zilele următoare, îşi înfrînă proasta dispoziţie şi încercă să se contopească cu viaţa gazdelor ei. Ea nu bănuia că Liovuşka, încurajat de discipolul şi de fiica sa, redactase tocmai un testament prin care toate operele sale posterioare datei de 1 ianuarie 1881 urmau să treacă în domeniul public, iar toate manuscrisele vor fi preluate de Certkov, care va hotărî singur publicarea lor.

Lev Tolstoi ar fi dorit să se întoarcă direct la Iasnaia Poliana, dar Sonia stărui să se oprească la Moscova. În gară, bătrînul fu din nou înfricoşat de mulţimea ziariştilor şi a fotografilor. Totuşi, chiar în seara sosirii, consimţi să se ducă la o şedinţă de proiecţie cinematografică, în cartierul Arbat. Era prima oară că asista la un spectacol de acest gen. Aceste forme mişcătoare pe un ecran îl uimiră. Dar programul era decepţionant : „Vederi, o melodramă şi în sfîrşit ceva comic". Ieşind din sală, spuse : „Ce minunat instrument ar putea deveni pentru şcoli, pentru studiul geografiei şi al vieţii popoarelor ! Dar va fi prost întrebuinţat ! Ca orişice, de altfel." A doua zi, Saşa, împuternicită de el şi de Certkov, se duse în se-

cret la avocatul Muraviov, pentru a-i supune testamentul redactat la Krekşino. Muraviov citi actul de cîteva ori şi clătină din cap.

„La prima vedere, acest testament nu are nici o valoare din punct de vedere juridic. Nu văd cum poţi transmite proprietatea ta publicului. Trebuie să reflectez, să cercetez legile. Lăsaţi-mi documentul, vă voi scrie..."

Între timp, prezenţa lui Lev Tolstoi la Moscova fusese semnalată : reporteri, curioşi, telefonau fără încetare, ca să afle cu ce tren va pleca. Acest impuls de simpatie măgulea vanitatea Soniei şi o neliniştea pe fiica sa.

În dimineaţa zilei de 19 septembrie 1909, un landou mare, închiriat, veni să-l ia pe el şi pe ai săi din stradela Hamovniceski, ca să-i ducă la gară. În trăsură urcară scriitorul, Sonia, Saşa şi Certkov. Serghei şi soţia sa, Maklakov, prieteni, luară loc, după ei, în birje obişnuite. Doctorul Makoviţki aflîndu-se în străinătate, Sonia obţinuse ca un alt medic, doctorul Berkenheim, să-l însoţească pe soţul ei în călătorie. O îngrămădeală de oameni se formase în curte. În faţa porţii cu două canaturi stătea chiar un general bătrîn. Îşi scoase chipiul la trecerea landoului şi salută pînă la pămînt. În ulicioară, necunoscuţi formau un gard viu. Pe măsură ce landoul înainta, capetele se descopereau. Un murmur îl înconjura pe bătrîn, care avea lacrimi în ochi.

Cînd echipajul ajunse în gara Kursk, cap de linie a căii ferate Tula, Sonia şi Saşa schimbară o privire înspăimîntată. O mulţime de mai multe mii de persoane era înghesuită în piaţă. Studenţi, liceeni, muncitori, femei din popor, aristocrate împodobite cu pene, militari, civili cu pălării tari.

Caii fornăiau în faţa acestei mări întunecate punctată cu pete trandafirii. Un urlet se înălţă :

„Iată-l ! Slavă lui Tolstoi ! Trăiască marele luptător ! Ura !"

Trăsura nu mai putea înainta. Trebuiră să coboare. Lev Tolstoi oferi braţul soţiei sale, care şchiopăta. Certkov, cu o panama albă pe cap, încercă să-şi deschidă drum spre peron. Maklakov şi un jandarm cu umerii largi îl încadrară pe scriitor. Studenţii strigau :

„Lanţul ! Faceţi lanţul !"

Şi se luau de mînă. Înghesuit din toate părţile, Lev Tolstoi, palid, cu privirea stinsă, cu chipul tras, înainta printre aceste două rînduri de şepci albastre cu benzi verzi. Priviri tinere se fixau asupra lui cu patimă. Guri necunoscute îi strigau numele. El simţea că se topeşte de bucurie şi teamă : toate acestea nu se vor sfîrşi cu o strivire monstruoasă, ca la Hardînka ? La intrarea în gară, presiunea deveni atît de puternică, încît lanţul se rupse. Luaţi de mulţime, Lev Tolstoi, Sonia, Saşa se lăsau săltaţi ca nişte dopuri.

„Pentru numele lui Dumnezeu ! Opriţi mulţimea ! Apăraţi-l !" strigă tînăra fată.

„Dacă-l iubiţi pe Lev Nikolaevici ! Vă implor ! Îl striviţi !" gemea Sonia.

Pe peronul spre care călătorii fură împinşi cu violenţă, mulţimea părea şi mai compactă. Oamenii se căţăraseră pe acoperişul vagoanelor, alţii se cocoţau pe stîlpii care susţineau marchiza de sticlă. Buchete de flori treceau din mînă în mînă. Poliţia era depăşită. Totuşi, datorită jandarmului care dădea lovituri de cot în dreapta şi în stînga, Lev Tolstoi şi Sonia, cramponaţi unul de altul, putură înainta, pas cu pas, spre tren. Bătrînul, încovoiat în două, se împleticea ; maxilarul in-

ferior îi tremura uşor ; îşi adună puterile pentru a rezista pînă la capăt.

În sfîrşit, toată lumea se regăsi teafără în vagon. Lev Tolstoi căzu pe banchetă şi închise pleoapele. Pericolul odată trecut, Sonia repeta, cu ochii strălucitori şi obrazii înroşiţi :

„Ca nişte regi ! Ne-au însoţit ca pe nişte regi !"

Certkov îşi ştergea obrazul şi-şi făcea vînt cu panamaua sa albă.

Afară, mulţimea urla într-una :

„Ura ! Ura ! Slavă !"

La îndemnul lui Certkov, Lev Tolstoi apăru la fereastră. Atunci, freamătul de voci crescu. Răsunară ţipete izolate :

„Linişte ! Linişte ! Ne va vorbi !"

„Mulţumesc, zise Lev Tolstoi cu o voce destul de puternică. Nu mă aşteptam la o astfel de bucurie. Această manifestare de simpatie mă mişcă mult... Mulţumesc !"

„Noi vă mulţumim dumneavoastră ! răspunse mulţimea. Ura ! Slavă bunului nostru Lev Nikolaevici !"

Operatori de cinema filmau scena. Trenul se puse în mişcare. În picioare, la fereastra vagonului, Lev Tolstoi saluta mereu cu mîna mulţimea care se distanţa, se micşora şi ale cărei ovaţii se pierdeau în ciocănitul surd al roţilor. Plăcerea pe care o simţea de pe urma acestor urale îl uimea, căci de mult timp se credea la adăpostul capcanelor întinse de orgoliu. Se reaşeză, fericit şi obosit. Pentru a-l întrema, îi dădură să mănînce o fiertură de arpacaş.

La Serpuhov, Certkov coborî, căci, fiindu-i interzisă şederea în gubernia Tula, n-avea dreptul să meargă mai departe. Cînd trenul porni din nou, Lev Tolstoi se întinse pentru a se odihni

şi avu o sincopă. Pulsul îi era atît de slab, încît însuşi doctorul părea îngrijorat. Ajungînd la Iasenki, Tolstoi redeschise ochii, încercă să vorbească, dar limba i se împletici, pronunţă vorbe fără şir. Fu transportat pînă la o trăsură care aştepta în faţa gării. Tot timpul drumului se uita într-una în gol, desenînd cercuri cu degetele şi bîiguind :

„Moise... Pigmalion... Moise, Moise, religia..."

Ghemuită lîngă el, Sonia îl acoperise cu o pătură, îi încălzea mîinile şi se ruga plîngînd.[1]

El mai delira încă, atunci cînd trăsura se opri în faţa peronului de la Iasnaia Poliana.

„Sticle de apă caldă, vin, ventuze, gheaţă pe cap !" porunci doctorul.

Apoi, ajutat de Saşa, se apucă să-l dezbrace pe bolnav. În faţa soţului ei pe jumătate gol, buimăcit, cu buza atîrnînd, Sonia crezu că-i sosise ultima clipă. Atunci, se gîndi la toţi duşmanii care o impresurau. Odată Liovuşka dispărut, va fi despuiată, călcată în picioare ! Se vor servi de *Jurnalele* defunctului pentru a o înfăţişa ca pe o zgripţoroaică ! Şi cea mai înverşunată în a-i distruge reputaţia va fi, fără îndoială, fiica sa mai mică, pe care Certkov o vrăjise ! Repede, repede, trebuia împiedicată această manevră josnică ! Năucită de oboseală şi nelinişte, Sonia se învîrtea în jurul patului, aruncînd în toate părţile priviri de animal hăituit.

„Liovuşka ! Liovuşka ! strigă ea deodată. Unde sînt cheile ?

— Nu înţeleg... De ce ? bîlbîi bătrînul.

---

[1] Cf. Alexandra Tolstaia, *Viaţa cu tatăl meu* şi *Tatăl meu ;* contesa Tolstaia, *Amintiri ;* Sergheenko, *Despărţiri (Tolstoi şi contemporanii săi)* etc. (n. a.).

— Cheile, cheile dulapului unde-ţi rînduieşti manuscrisele !

— Mamă, lasă-l, te rog ! spuse Saşa. Nu-l obliga să facă o sforţare de memorie !

— Am nevoie de aceste chei, reluă Sonia. Dacă moare şi i se fură manuscrisele ?...

— Nimeni nu le va fura. Lasă-l !"[1]

Doctorul administră o spălătură foarte caldă bolnavului, care o vărsă imediat. Apoi îi făcu o injecţie intravenoasă. Sonia gemea :

„Acum, e sfîrşitul !"

Dar, noaptea tîrziu, Lev Tolstoi îşi veni în fire, surîse obosit şi aţipi. A doua zi, dimineaţă, nota în *Jurnalul* său : „Călătorie. Mulţimea uriaşă aproape că m-a strivit. Certkov m-a salvat. Mi-era teamă pentru Sonia şi Saşa... Am ajuns la Iasenki. Îmi amintesc că ne-am urcat într-o trăsură, dar nu-mi mai amintesc ce s-a întîmplat după aceea, pînă la ora zece dimineaţa, în 20 septembrie. Mi s-a povestit că am început să spun prostii, apoi mi-am pierdut cunoştinţa. Cît de simplu şi de bine ar fi să poţi muri aşa !"[2]

A doua zi, călărea. Şi, peste cîteva zile, se apuca din nou de articolele şi de corespondenţa sa. Primise tocmai scrisoarea unui hindus necunoscut care-l considera drept „Titanul Rusiei" şi semna „un umil adept al doctrinelor dumneavoastră". Acest hindus se numea Gandhi. Lev Tolstoi îi răspunse, rugîndu-l să exprime întreaga sa simpatie „scumpilor săi fraţi muncitori indieni din Transvaal."

Între timp, la Moscova, Certkov nu stătea inactiv. La stăruinţele sale, avocatul Muraviev studia

---

[1] Alexandra Tolstaia, *Viaţa cu tatăl meu* (n. a.).
[2] *Jurnal*, 20 septembrie 1909 (n. a.).

un nou proiect de testament. Întocmi mai multe variante, la fel de valabile, iar Strahov se însărcină să plece la Iasnaia Poliana ca să le supună lui Lev Tolstoi. Toate aceste documente se inspirau din aceeaşi idee : trebuia ca drepturile de autor să fie transmise cuiva în mod precis, pentru ca această persoană, desemnată nominal, să provoace, prin refuzul ei, intrarea operelor testatorului în domeniul public. Pentru această călătorie, complotiştii aleseseră o zi cînd, credeau ei, Sonia va fi la Moscova. Dar în trenul care-l conducea la Iasenski, Strahov se întîlni nas în nas cu dînsa. Sonia îl cîntări din ochi, încremeni de neîncredere, iar el avu mult de furcă să-şi ascundă tulburarea. Ajunseră împreună la Iasnaia Poliana. Luîndu-l deoparte pe Lev Tolstoi, Strahov îi arătă actele pregătite de avocat. Dar, între timp, bătrînul îşi schimbase părerea. Se întreba dacă n-ar fi mai bine să renunţe la orice fel de testament. „Această problemă mă apasă, spuse vizitatorului său. Nu este nevoie să se asigure răspîndirea cărţilor mele prin cutare sau cutare măsură. Uitaţi-vă la Hristos, de pildă — oricît de ciudată ar părea această aparentă comparaţie cu mine — el nu s-a preocupat să ştie dacă cineva îşi va însuşi sau nu învăţăturile sale ; le-a rostit cu îndrăzneală şi, pentru ele, a fost răstignit. Şi aceste învăţături nu s-au pierdut. De altfel, nici o vorbă nu se iroseşte fără a lăsa urme atunci cînd exprimă un adevăr, şi cînd omul care a pronunţat-o crede în acest adevăr..."

Atunci, Strahov îi demonstră că, dacă nu se supune formelor legale în materie de succesiune, familia sa va fi aceea care, din lipsă de dispoziţii contrare, va moşteni toate drepturile de autor. Ce indignare va domni printre tolstoieni cînd vor afla că după ce condamnase proprietatea, ma-

estrul lor n-avusese curajul să-şi lipsească soţia şi copiii de veniturile unei opere care, prin însăşi esenţa ei, era destinată domeniului public! Impresionat de acest argument, Lev Tolstoi se retrase pentru a chibzui. După cîteva ore, îi comunică lui Strahov că hotărîrea sa era luată. Încrezător în lealitatea fiicei sale Saşa, îi va lăsa moştenire drepturile literare, cu obligaţia de a renunţa imediat la ele „în favoarea poporului". Această măsură va îngloba nu numai lucrările posterioare anului 1881, dar şi pe acele care fuseseră publicate înainte.

Informată de acest aranjament, Saşa protestă, susţinînd că era nedemnă, că mama ei, surorile, fraţii o vor urî dacă îi va despuia de drepturile lor. Dar în faţa stăruinţelor tatălui ei, cedă. În fond, era mîndră că fusese aleasă să îndeplinească acest mare proiect. Perspectiva de a o vedea pe mama ei plesnind de gelozie, ajungea s-o despăgubească de toate neplăcerile care o aşteptau. Lev Tolstoi o puse să-i promită că, după moartea sa, ea va întrebuinţa banii adunaţi din vînzarea operelor sale inedite prin răscumpărarea de la Sonia a pămînturilor de la Iasnaia Poliana pe care le va împărţi gratuit mujicilor. Strahov plecă mulţumit.

La 1 noiembrie, reveni cu Goldenweiser şi aduse noul text, prin care Alexandrina Lvovna Tolstaia (Saşa) era instituită legatară exclusivă a drepturilor de autor ale tatălui ei. Cei doi bărbaţi sosiră noaptea. În casă, toată lumea dormea, afară de Lev Tolstoi. Îi primi pe emisarii lui Certkov în camera sa, citi documentul şi îl recopie în faţa lor. Dar, în fiece clipă, tresărea, ciulea urechea. Sonia avea somnul uşor. Nu va irupe oare brusc în toaletă de noapte, cu o lampă în mînă, demascînd pe conspiratori? De mai multe ori, controlă dacă nu era nimeni îndărătul uşii. În ciuda încurajărilor lui Goldenweiser şi Strahov, avea sentimentul că comite o faptă urîtă. După ce semnă documentul, cei doi complici îl contrasemnară, iar Strahov îl puse în servieta sa pentru a-l lua la Moscova.

A doua zi, Sonia, care nu bănuia nimic, se arătă foarte amabilă cu cei doi vizitatori. Strahov avu remuşcări. Dar se mîngîie gîndind că, în noaptea trecută, dusese, după propria sa expresie, la bun sfîrşit „o sarcină sortită să aibă consecinţe istorice".

În luna ianuarie 1910, tînărul Dorik Suhotin, fiul vitreg al Taniei, în vizită la Iasnaia Poliana, avu pojar. Saşa, care mergea adesea să-l vadă în odaia pe care o ocupa alături de „sala Remington", se îmbolnăvi la rîndul ei. Dar la ea, pojarul se agravă cu o dublă pneumonie. Începu să scuipe sînge. Disperat, Lev Tolstoi îşi petrecea ore întregi la căpătîiul ei. Cînd cerea să bea, îi întindea un pahar cu propria lui mînă, bătrînă şi tremurătoare. „Apa se răspîndeşte, îmi curge pe bărbie, va scrie ea. Acopăr scumpa lui mînă cu sărutări. El hohoteşte în plîns şi-mi prinde mîna subţire, tare slăbită. Simt atingerea bărbii sale şi mîna mea se udă."

În martie, putu să se ridice. Dar doctorii, care se temeau de un început de ftizie, o sfătuiră să-şi petreacă convalescenţa în Crimeea. Două luni îi vor ajunge, spuneau ei, pentru a se restabili. Fu cuprinsă de groază la ideea de a-şi părăsi tatăl atît de multă vreme. „Dacă nu-l voi mai revedea niciodată?" Fu convinsă să asculte sfatul medicilor. S-au înţeles ca prietena ei Varvara Feokritova să plece cu dînsa. La 13 aprilie, ziua despărţirii,

Lev Tolstoi plînse. „Sînt trist, nu știu ce să fac, nota a doua zi în *Jurnalul* său. Sașa a plecat. O iubesc, îmi lipsește, nu pentru lucrul care-l face, ci din cauza sufletului ei... Din slăbiciune, am avut lacrimi în ochi. Noaptea, o senzație de sufocare, influențînd asupra moralului... Nu mai trebuie să scriu. Cred că în acest domeniu am făcut tot ce am putut. Și cu toate acestea, am poftă de scris. Am o poftă teribilă... Este miezul nopții. Mă culc. Aceeași proastă dispoziție spirituală. Atenție, Lev Nikolaevici, ține-te bine !"

Nu întîrzie să-și dea seama că, după plecarea fiicei sale, atmosfera de la Iasnaia Poliana devenise mai suportabilă. Absența Sașei și îndepărtarea lui Certkov îi dădeau Soniei o aparență de echilibru. Desigur, se plîngea într-una de starea sănătății ei (migrene, oboseală nervoasă, teama de a-și pierde vederea), confecționa cămăși și scufițe de care nimeni nu avea nevoie, ofta pentru că fiii ei o costau prea scump, se omora pregătind o ediție a *Operelor complete* ale soțului ei în douăzeci și opt de volume, scria o poveste a vieții sale și prezicea că întreaga familie va termina în mizerie ; dar, atît timp cît aceste frămîntări și văicăreli rămîneau în limitele obișnuite, Lev Tolstoi nu suferea. Poate că s-ar fi simțit chiar dezorientat într-o casă prea liniștită. Întreținea cu Sașa o corespondență foarte vie, descriindu-i viața, lucrările sale și asigurînd-o de dragostea sa.

„Tu ești atît de aproape de inima mea, scumpă Sașa, încît nu mă pot abține să nu-ți scriu în fiecare zi" *(24 aprilie 1910)*. „Nici o scrisoare de la tine astăzi, scumpă prietenă Sașa, și totuși vreau să-ți scriu" *(25 aprilie 1910)*. „Cum ți-ai organizat viața ? Vreau să sper că și acolo lucrezi la desăvîrșirea ta spirituală. Este mai necesar ca orice.

Cu toate că ești tînără, o poți face, trebuie să poți!" *(sfîrșitul lunii aprilie 1910)*.

Ca în fiecare an la apropierea primăverii, noi vizitatori veneau din cele patru colțuri ale lumii la Iasnaia Poliana. Pe Lev Tolstoi aceste vizite îl oboseau. Uneori, ideea nedreptății sociale punea complet stăpînire pe el, năvălea în biroul său ca un nebun, își lua *Jurnalul* și scria : „N-am luat masa. Neliniște dureroasă pricinuită de sentimentul vieții ticăloase pe care o duc printre acei care se spetesc muncind ca să capete atît cît să nu moară de frig și de foame, ei și familiile lor. Ieri, la masă, cincisprezece persoane care înfulecă plăcinte, și cinci sau șase tați și mame de familie care se zbat, care abia dovedesc să pregătească și să servească toată această crăpelniță. Chiar ieri, trecînd călare în fața spărgătorilor de piatră, am suferit tortura soldatului care este bătut cu nuiele"[1]. În fiecare zi, aproape, avea cîte un motiv să se revolte sau să fie nefericit. Cînd un tînăr vizitator în uniformă de student, îi mărturisea că este un spion plătit de poliție pentru a-i denunța pe teroriști ; cînd cîte un adevărat revoluționar venea să-l vadă ca să-i impute că nu „luptă cu bombe" ; cînd venea cîte un tolstoian care-l acuza că trăiește ca un bogătaș pe spinarea alor săi ; cînd doi japonezi, care, crezînd că-l fac foarte fericit, îi mărturiseau admirația lor pentru civilizația creștină. Cei doi japonezi îl însoțiră într-o seară în satul unde se ducea, cu niște prieteni, ca să arate țăranilor acea minune a timpurilor moderne : un gramofon. Bărbați, femei și copii ieșiră din izbe și se adunară pe o ridicătură de pămînt. Din cutie țîșniră sunetele vesele

[1] *Jurnal*, 12 aprilie 1910 (n. a.).

ale unei orchestre de balalaici. Mujicii priviră uluiţi. Apoi, încurajaţi de stăpîn, se prinseră să joace *gopakul*. Japonezii erau în al nouălea cer. Abia plecaseră, că sosiră fiul lui Certkov şi scriitorul Sergheenko. Înduioşat de aceşti emisari care-i aminteau pe cel mai bun prieten, Lev Tolstoi nota în *Jurnalul* său : „Am simţit trecînd sufletul lui Certkov. Este plăcut. Mă culc“[1].

Cu toate aceste vizite continue, lucra mult. O povestire, *Hodînka*[2], articole, preambulul la *Căile vieţii*, sute de scrisori... Coresponda cu Bernard Shaw, ale cărui piese le socotea „grosolane şi false“, cu Gandhi, pe care-l admira profund, cu necunoscuţi care-l criticau sau îi cereau sfaturi. Pentru a-l înlocui pe Gusev, Certkov îi recomandase ca secretar pe Valentin Feodorovici Bulgakov, un tînăr sensibil, instruit. Noul venit îi plăcu maestrului, ca ţinută şi amabilitate. Nu mergea oare pînă acolo încît se înduioşa de indispoziţiile Soniei ? I se spusese că era o persoană egoistă, nesinceră, hrăpăreaţă, iar el o găsea simplă şi înţelegătoare. Cultul pe care-l avea pentru Lev Tolstoi nu-l împiedica să judece cu nepărtinire pe protagoniştii dramei. Bineînţeles, şi el ţinea un *Jurnal*. Sergheenko îi predase înainte de plecarea sa la Iasnaia Poliana, caiete de un format special, cu o foaie de carbon strecurată între pagini. Trebuia să-şi scrie însemnările zilnic cu ajutorul unui

[1] *Jurnal*, 26 aprilie 1910 (n. a.).
[2] Povestirea relatează catastrofa de pe cîmpia Hodînka din Moscova, din timpul festivităţilor încoronării lui Nicolae al II-a, cînd, din cauza neglijeţei criminale a autorităţilor ţariste, s-a produs o învălmăşeală, soldată cu aproape 2.000 de morţi şi cîteva mii de răniţi. Tolstoi a scris povestirea într-o singură zi (25 februarie 5910), ea fiind publicată pentru prima oară în *Opere postume* ale lui L. N. Tolstoi (vol. II, Moscova, 1912) (n. tr.).

creion chimic, să rupă copia urmînd linia punctată şi s-o trimită la Krekşino. În felul acesta Certkov nădăjduia să fie informat de un martor demn de încredere despre cele mai mărunte fapte şi gesturi ale lui Lev Tolstoi. Acest gen de activitate, destul de apropiată cu spionajul, ajunse în cele din urmă să-l enerveze pe Bulgakov, care încetă cu expedierea rapoartelor secrete „şefilor“ săi, deşi continua să-şi redacteze *Jurnalul*.

Se simţea bine la Iasnaia Poliana, care i se părea „un cuib aristocratic“. Văzîndu-l în fiecare dimineaţă pe Lev Tolstoi în bluza de pînză ordinară, cu mîinile trecute prin curea, barba lată şi privirea pătrunzătoare, el încerca un sentiment religios de bucurie şi teamă. Maestrul îl lua adesea la plimbare şi îi punea întrebări, curios să cunoască părerea unui tînăr de douăzeci şi patru de ani asupra problemelor care-l chinuiau pe el însuşi. Deşi detesta tot ce era „nou“, „progresul“, bătrînul se minuna de invenţiile tehnice. În cîteva luni, avusese revelaţia gramofonului, a pianului mecanic, a cinematografului. Scriitorul Leonid Andreev, în vizită la Iasnaia Poliana, evocînd în faţa sa viitorul acestei ultime invenţii, el îi spuse că va scrie neapărat o povestire din care să se scoată un film. A doua zi, la masă, reveni asupra acestui subiect şi mărturisi că reflectase la el toată noaptea :

„Ia gîndeşte-te, asta va îngădui să interesezi mase uriaşe, toate popoarele pămîntului !... Poţi să scrii pentru patru, cinci, zece, cincisprezece filme...“ [1].

[1] Bulgakov, *Lev Tolstoi în ultimul an al vieţii sale*, însemnare din 22 aprilie 1910 (n. a.).

La cîteva zile după asta se duse pe șoseaua Kievului pentru a asista la cursa de automobile Moscova-Oriol. Era pentru prima oară că vedea aceste mașini diabolice vîjîind, duduind înconjurate de fum și praf. Conducătorii — șapcă sportivă pe cap și ochelari groși pe nas — îl recunoscură și-l ovaționară. Unul dintre ei se opri. Lev Tolstoi cercetă motorul, clătină capul și ură noroc bun pilotului.

„Nu-mi va fi dat probabil, spuse el apoi lui Bulgakov, să văd aeroplane. Dar acești voinici de colo (și-i arătă pe copiii din sat) vor zbura cu siguranță ! Aș prefera, dealtfel, să-i văd arînd sau spălînd rufele !“

Și în aceeași seară, îi mărturisi, îngrijorat, doctorului Makovițki :

„Automobile în viața noastră rusească ! Sînt oameni care n-au ce să încalțe, și iată automobile de cîte douăsprezece mii de ruble !“ [1]

A doua zi trebuia să plece cu Bulgakov și cu doctorul Makovițki, la Kotșeti, la fiica sa Tania. Sonia, care nu lua parte la călătorie, îl ajută să-și pregătească valizele. La gară, un fotograf opera cu înfrigurare. Cu toate că cei trei bărbați luaseră bilete de clasa a treia, trebuiră să urce într-a doua pentru că vagoanele de-a treia erau ticsite. Pe Lev Tolstoi îl neliniști această abatere de la dispozițiile legale și credea, pe nedrept, că afacerea fusese combinată de Sonia pentru a-l scuti de o oboseală prea mare.

„Este ilegal, ilegal !“ repeta el cu ciudă.

Protestă atît de mult încît un funcționar îi găsi în cele din urmă un loc într-un vagon de clasa a treia. Odată instalat pe bancheta de lemn tare,

[1] Makovițki, *Jurnal*, 1 mai 1910 (n. a.).

se liniști. Privirea i se pierdu în imensitatea peisajului. Așezat în fața lui, Bulgakov se uita la el cu dragoste. „Capul său, expresia chipului, a ochilor, a buzelor, erau ciudate și admirabile ! va scrie el. Profunzimea sufletului i se citea în trăsături. Nici coșul de călătorie și nici decorul acestui compartiment de clasa a treia nu se armonizau cu întreaga sa ființă, ci numai cerul limpede și nesfîrșit, pe care acest om genial îl contempla cu ochi ficși.“[1]

[1] Bulgarov, *Lev Tolstoi în ultimul an al vieții sale*, însemnare din 2 mai 1910 (n. a.).

3

TESTAMENTUL

Primele zile, la Kotșeti, fură o încîntare. Departe de Sonia, Lev Tolstoi găsea natura frumoasă, oamenii plăcuți și grijile sale mai suportabile. Scrisorile pe care le scria Sașei, în convalescență pe malurile mării Negre, nu erau decît variațiuni asupra temei, nouă pentru el, a bucuriei de a trăi : „Mă plimb în parc, privighetorile cîntă pretutindeni, lăcrămioarele sînt atît de frumoase încît nu mă pot abține să nu le culeg, iar în inima mea veselă se zbat sentimente, unul mai frumos decît altul."

Cu toate acestea, după o asemenea explozie de bucurie, vechile remușcări îl cuprinseră iarăși. „Din nou resimt în mod dureros povara luxului și a trîndăvirii în viața celor bogați, nota el. Toată lumea muncește, dar eu nu. Dureros, dureros"[1]... Și, numaidecît, scrise Sașei : „Simt din ce în ce mai mult nevoia să descriu toată nebunia, toată josnicia existenței noastre în lux și prostie, printre oameni înfometați, pe jumătate goi, mîncați de păduchi și trăind în cotețe"[2].

---

[1] *Jurnal*, 4 mai 1910 (n. a.).
[2] Scrisoare către Alexandra Tolstaia din 9 mai 1910 (n. a.).

Chiar bunăvoința unor stăpîni față de servitorii sau țăranii lor i se părea suspectă. Această dominație prefăcută nu era oare mai rea decît un despotism sincer ? Începea să se plictisească de frumusețile din Kotșeti, cînd — reînnoind totul ! — sosi Certkov. Cei doi bărbați se îmbrățișară plîngînd. Timp de opt zile, avu loc între ei un lung schimb de confidențe, întrerupte de zgomotele discrete produse de declanșările unui aparat fotografic. Cînd îl fotografia Certkov pe maestru, cînd un specialist simpatizat de el. Se despărțiră la 20 mai, cu făgăduiala unei revederi apropiate.

O săptămînă după reintrarea sa la Iasnaia Poliana, Lev Tolstoi avu bucuria s-o vadă pe Sașa revenind din Crimeea, vindecată, curajoasă și tunsă băiețește, căci fusese rasă în cap din cauza bolii. Credincioasa ei Varvara Feokritova o însoțea. În fața acestor ființe devotate orbește lui Certkov, Sonia simți că-i reapare neliniștea. În timp ce mîinile mari și bărbătești ale Sașei dansau pe claviatura „Remingtonului", mama ei dădea tîrcoale prin casă, ocăra servitorii și suferea ca și cînd n-ar mai fi fost în propria ei casă. Tuturor le spunea că este istovită, că nimeni nu o menajează, că administrarea proprietății era o sarcină excesivă pentru o femeie de șaizeci și șase de ani. „Cine te silește să le faci pe toate ?" îi spuse Lev Tolstoi. Și o sfătui să întreprindă o călătorie ca să-și mai schimbe gîndurile. „Mă gonești ! țipa ea. Vrei să scapi de mine !" Fugi, scoțînd blesteme îngrozitoare. Fură trimiși oameni pe jos și călare s-o caute. O descoperiră departe de casă, șezînd pe marginea unui șanț. Reveni în cabrioletă, cu nervii liniștiți, cu iertarea pe buze.

Imediat după aceea se produse un alt incident, din cauza tînărului paznic, circazianul Ahmet, pe

care Sonia îl angajase de cîteva luni, ca să păzească moşia şi să înlocuiască pe poliţiştii trimişi pînă în 1909 de către guvernator. Ahmet avea o ţinută mîndră în tunica sa neagră, împodobită cu cartuşiere, pumnalul la şold, o căciulă de astrahan aşezată într-o parte. Dar era brutal, mărginit, împiedica pe ţărani să străbată pădurile şi fîneţele „boierului", îi teroriza cu ameninţările, îi şi bătea chiar şi se lega de muierile lor. La 4 iunie îl arestă pe mujicul Vlasov — un fost elev al lui Lev Tolstoi — vinovat că furase un semincer şi îl tîrî, legat de cnutul său, pînă acasă, ca să fie mustrat de contesă. Aflînd de aceasta, Lev Tolstoi simţi „o greutate pe inimă". Nu admitea ca un cerchez sălbatic, în slujba Soniei, să caute ceartă „pentru o creangă ridicată fără învoire", unui ţăran pe care îl cunoştea şi îl iubea. O rugă pe Sonia să-l concedieze pe paznic, a cărui prezenţă era, dealtfel, o insultă la adresa teoriilor sale asupra calamităţilor proprietăţii. Ea refuză, plînse şi notă în *Jurnalul* său : „Se chinuieşte şi mă chinuieşte". Între timp, Lev Tolstoi nota în *Jurnalul* său : „Emoţie, enervări. Este foarte supărător. Mereu dorinţa de a plînge !" A doua zi îi fu rău, întrerupse plimbarea şi se întoarse să se culce, cu pulsul slab, memoria şovăielnică. Văzîndu-l atît de descumpănit, Sonia nu mai avu inimă să se împotrivească plecării lui, pentru cîteva zile, la noua reşedinţă a lui Certkov, aproape de Moscova, la Meştcerskoie. Era, din partea ei, un sacrificiu atît de mare, încît, după ce-l acceptase, se întrebă care diavol o îndemnase să-l facă.

El plecă la 12 iunie cu Saşa, doctorul Makoviţki şi Bulgakov. Varvara Feokritova rămase la Iasnaia Poliana ca să ţină tovărăşie Soniei, în realitate ca s-o supravegheze şi s-o facă să fie înţelegătoare. Regăsindu-l pe Certkov, Lev Tolstoi avu din nou impresia că a întinerit cu zece ani. Casa din Meştcerskoie, murdară şi ruinată, era plină de tolstoieni, ceea ce nu-i displăcu. În tovărăşia lui Certkov şi a Şaşei vizită un spital de psihiatrie din regiune, stătu de vorbă cu nebunii, puse întrebări doctorilor şi asistă la proiecţii cinematografice pentru bolnavi. „Se dădeau pe ecran melodrame stupide, va scrie Saşa. Pe întuneric vedeam bluza albă a tatălui meu, barba sa ; îmi dădeam seama că sala este plină de nebuni şi aveam dorinţa s-o şterg cît mai repede. Dar tata, cu aerul cel mai liniştit din lume, îşi exprima gîndurile lui Certkov şi aveai impresia că nici nu bănuia pericolul. Îmi amintesc să fi spus de cîteva ori că nebunia nu este altceva decît un egoism exacerbat — egoismul unei fiinţe care-şi concentrează toate gîndurile, tot interesul asupra persoanei sale." Fără îndoială că, formulînd această judecată, se gîndea la Sonia. Era atît de liniştit, încît, meditînd la viaţa sa conjugală, se descoperea acum plin de răbdare şi de înţelegere. „Vreau să încerc să lupt în mod conştient împotriva Soniei, prin bunătate şi dragoste, nota la 20 iunie în *Jurnalul* său. De departe, aceasta pare cu putinţă. Mă voi strădui să reuşesc cu bine acest lucru... Şi îi scrise : „Cum trece vremea !... Mai sînt încă cinci zile pînă la plecarea noastră. Am hotărît s-o pornim la drum la 25. Este plăcut să fii oaspete, dar la fel de plăcut este să fii acasă. La revedere, scumpă Sonia, te sărut." Din diplomaţie, servise mierea înaintea fierei ; în *post-scriptum* îi anunţă soţiei sale ca „o veste bună" că guvernul îl autorizase pe Certkov să se reîntoarcă, pentru cîteva

zile, la Teliatinki — foarte aproape de Iasnaia Poliana — ca să-și revadă mama.

Între timp, la Iasnaia Poliana, Sonia îndura foarte greu singurătatea. Nemulțumită că Certkov nu o invitase la Meștcerskoie decît în termeni vagi, fără să-i ofere măcar o cameră separată, ea își recapitula necazurile și-și orchestra furia. Aflînd că „monstrul" urma să revină pe meleaguri, pierdu deodată orice control. Cu mintea înfierbîntată, porunci Varvarei Feokritova să expedieze o telegramă soțului ei : „Nervii Sofiei Andreevna grav zdruncinați. Insomnie, lacrimi ; puls : o sută. Rugăm telegrafiați. Varvara." O altă telegramă, semnată de astă dată de Sonia însăși, urmă la interval de cîteva ore, în noaptea de 22 spre 23 iunie : „Implor veniți cît mai repede, la 23". Sașa bănuind că Sonia nu este serios bolnavă, îl convinse pe tatăl ei să nu-și grăbească plecarea, cu atît mai mult cu cît se aștepta, în timpul zilei, sosirea violoncelistului Erdenko. Lev Tolstoi se supuse și telegrafie : „Mai comod viu mîine. Dar dacă indispensabil, sosesc la noapte." Expresia „mai comod" o revoltă pe Sonia. „Recunosc stilul rece al lui Certkov !" țipă ea. Și o însărcină pe Varvara Feokritova să răspundă imediat cu o telegramă amenințătoare : „Indispensabil, Varvara".

Apoi, în cămașă de noapte, despletită, cu pieptul scuturat de hohote de plîns, se repezi la *Jurnalul* ei, pentru a-și destăinui desperarea :

„Ce am ? Criză de isterie, atac de nervi, anghină pectorală, început de nebunie ? Nu știu... Această tristețe mi-a venit din cauza lungii absențe a lui Lev Nikolaevici. S-a amorezat într-un fel respingător, senil, de Certkov (a se îndrăgosti de bărbați era o trăsătură caracteristică a tinereții sale !) și iată-l gata să-i satisfacă toate capriciile. Numai

Certkov ne desparte. Este un om viclean, despotic și fără inimă, care și-a creat o poziție de prieten intim al lui Tolstoi, mult mai avantajoasă și mai importantă decît situația lui neînsemnată, stupidă de ofițer al gărzii. Sînt îngrozitor de geloasă pe Lev Tolstoi din pricina lui Certkov. Simt că mi-a răpit tot ce a constituit ținta vieții mele de patruzeci și opt de ani... Toate mijloacele de sinucidere s-au perindat în imaginația mea... Mi-a trecut prin minte să mă duc la Stolbova și acolo să mă culc sub trenul cu care îi va fi *comod* lui Lev Nikolaevici să se întoarcă... Am consultat lucrarea de medicină a lui Florinski, pentru a vedea care ar fi urmările unei otrăviri cu opiu. Întîi excitație, apoi letargie. *Nu există antidot.* Trebuie să-i scriu soțului meu care, de curînd, a vizitat un azil de psihiatrie, ca să se informeze cît mai bine despre acest spital, deoarece Certkov, fără îndoială, va găsi *comod* să mă închidă acolo."

Dar, fie că s-ar omorî sau ar fi internată, gîndea ea, principalul era ca Certkov să suporte pedeapsa pentru uneltirile sale. Unul din fii se va însărcina cu această sancționare. „Tu, Andriușa, scria ea în *Jurnalul* ei, răzbună moartea mamei tale, tu ai iubit-o, tu l-ai demascat pe dușmanul ei."

Ajungînd acasă pe la ora zece seara, Lev Tolstoi o găsi pe soția sa culcată, pradă unei agitații febrile. Rămase lîngă ea o parte din noapte și notă apoi în caietul său : „Este mai rău decît mă așteptam. Criză de nervi și excitație. Indescriptibil. Nu m-am purtat foarte rău, dar nici bine, *fără blîndețe.*"

Cu toate strădaniile lui Lev Tolstoi de a evita o nouă discuție, Sonia, în orice clipă, îi reproșa „dragostea" lui pentru Certkov, și izbucnea în lacrimi. Într-o dimineață, fu găsită după un dulap

al bibliotecii, în genunchi, cu fiola de opiu în mînă. Sughiţa : „Numai o mică înghiţitură !"

„În timpul acesta, va scrie Saşa cu o luciditate nemiloasă, ea plimba fiola de opiu în jurul gurii, dar n-o bea. Am vrut la început să i-o smulg din mînă, dar am avut pe neaşteptate o impresie de dezgust."

Repezită de fiica sa, mustrată de doctorul Makoviţki, îşi uscă lacrimile şi făgădui să se stăpînească pe viitor. A doua zi, la 26 iunie, îl rugă pe Lev Tolstoi să-i arate ce scrisese despre ea în ultimul său *Jurnal*. Acesta acceptă în silă. Deschizînd caietul, ea dădu peste însemnarea din 20 iunie : „Vreau să încerc să lupt în mod conştient împotriva Soniei, prin bunătate şi dragoste". Imediat se mînie :

„De ce spui că vrei să lupţi împotriva mea ? Ce rău ţi-am făcut ?"

Şi refuzînd să asculte explicaţiile lui Lev Tolstoi, ceru să i se spună unde erau *Jurnalele* intime din ultimii zece ani. Încolţit, mărturisi în cele din urmă că aceste caiete erau în mîinile lui Certkov. Îl somă să-i spună unde le depusese Certkov. Îi răspunse că habar n-avea. Atunci alergă în parc, rătăci sub o ploaie torenţială şi reveni cu îmbrăcămintea leoarcă. Deoarece Lev Tolstoi îi ordonă să se schimbe, ea ţipă :

„Nu, am să rămîn aşa, am să răcesc, am să mor ! Este tot ceea ce ei doresc !... Cred că o să am un atac de inimă imediat !"

Lev Tolstoi nu dormi toată noaptea şi, a doua zi, consultă tratatul de psihiatrie al doctorului Korsakov. La fiecare pagină parcă recunoştea cîte o trăsătură mai accentuată a Soniei. „Întotdeauna nebunii îşi ajung scopurile mai bine decît oamenii sănătoşi la minte, nota el la 27 iunie.

Asta pentru că nu cunosc nici un obstacol moral: nici ruşine, nici adevăr, nici conştiinţă, nici măcar frică..." Se temea de efectul pe care-l va avea asupra Soniei anunţarea instalării — chiar temporară — a lui Certkov în vecinătate. Era aşteptat dintr-o clipă într-alta. În seara zilei de 27, Bulgakov, reîntors de la Teliatinki, confirma că discipolul se înapoiase acolo cu mama sa. La gîndul că „diavolul" se întorsese în bîrlogul său, Sonia fu cuprinsă de panică şi se hotărî să-l ducă pe Liovuşka oriunde, pentru a-l sustrage influenţelor nefaste. În cîteva ore îl convinse s-o însoţească la Nikolskoie, la fiul lor Serghei, care-şi serba aniversarea. Cu aceeaşi ocazie, îl rugă să rectifice, în nuvela sa *Din greşeală*, descrierea soţiei eroului, al cărei fizic, amintea, spunea ea, pe acela al soţiei autorului. Supus, Lev Tolstoi schimbă cîteva cuvinte şi „bruna energică cu ochi negri", deveni „o blondă cu ochi albaştri".

Plecarea pentru Nikolskoie fusese fixată pentru a doua zi, 28 iunie. În ziua aceea, pe cînd toată lumea mai dormea în casă, Certkov se strecură pe furiş, în ceaţa dimineaţii, pentru a relua legătura cu locurile unde trăia idolul său. Aducea o scrisoare destinată s-o îmblînzească pe Sonia : „Mi s-a spus că aţi fi vorbit despre mine, în ultimul timp, cu duşmănie. N-aş putea vedea în acest sentiment altceva decît efectul unei supărări trecătoare, pricinuită de vreo neînţelegere pe care o întrevedere personală ar face-o să se mistuie ca un coşmar. Lev Nikolaevici întruneşte în el atîtea calităţi care, pentru dumneavoastră şi pentru mine, reprezintă comorile cele mai preţioase ale vieţii, încît ar trebui să se creeze între noi o legătură trainică şi de nezdruncinat..." Se pregătea tocmai să predea plicul unui servitor, cînd Lev Tolstoi,

zărindu-l de la fereastră, ieși din odaia sa, îl îmbrățișă și îl duse cu pași tăcuți în parc. Mergînd și stînd la taifas cu discipolul său, observă deodată că se îndrepta spre Iasenki, în timp ce întreaga familie trebuia să ia trenul la Zasieka. Pînă să vină înapoi, Sonia și pornise cu caleașca. O ajunse în trăsura lui Certkov, se scuză ca un licean vinovat, se urcă alături de ea și suportă cu răbdare proasta ei dispoziție. În timpul călătoriei cu trenul, de cîte ori cobora într-o gară ca să-și dezmorțească picioarele, Sonia cobora cu el.

„Sînt cu tine, voi ieși de fiecare dată cu tine, spunea ea, altfel s-ar putea să rămîi înadins pe peron !"

La Nikolskoie, în casa lui Serghei, era prea multă lume, prea mult zgomot, bătrînul, istovit, regreta că a venit. Cu toate acestea, grijulie de „ce se va spune", Sonia știu să se comporte în casa fiului ei. Înapoiată la 30 iunie, la Iasnaia Poliana, reveni din nou la ideea ei fixă : *Jurnalele* intime din ultimii zece ani ! O vizită a lui Certkov, la 1 iulie, o scoase din sărite. Cînd îl vedea, simțea un șoc electric în creier. Sîngele îi clocotea, gîndurile-i alergau mai repede, pierdea noțiunea convenientelor. Dar el era de o corectitudine glacială. Seara, după ce saluta pe stăpîna casei, se retrăgea cu Lev Tolstoi și Sașa în biroul scriitorului. Sonia nu putea avea nici o îndoială că această discuție în trei era îndreptată împotriva ei. Într-adevăr, cu toate ușile închise, tatăl, fiica și discipolul discutau, pe șoptite, despre testament și *Jurnale*... La un moment dat, Sașa auzi foșnetul unei rochii îndărătul ușii balconului. Sonia era acolo, în întuneric, cu gîtul întins. Își scosese încălțămintea, pentru a face mai puțin zgomot. Strigă :

„Încă un complot împotriva mea !"

Lev Tolstoi fu atît de tulburat de această apariție nocturnă, încît Sașa îl duse într-o odaie alăturată. Rămasă singură cu Certkov, Sonia, cu ochii scînteind de ură, îl întrebă unde sînt *Jurnalele*, și cu ce drept le păstra. Fără a-și pierde cumpătul, Certkov trecu la contraatac. Politețea lui dispăruse. Cu o voce tăioasă, îi declară Soniei că nu avea pentru ce să se amestece între maestru și discipolul său : „De ce vă temeți ? Să nu vă demasc cu ajutorul *Jurnalului*? Dacă aș fi voit, aș fi putut să vă dezonorez fără să-mi pese, pe dumneavoastră și familia dumneavoastră !... Dacă n-am făcut nimic, aceasta se datorează doar dragostei pentru Lev Nikolaevici !" Și, îndreptîndu-se spre ușă, adăugă : „Dacă aș fi avut o asemenea soție de mult mi-aș fi zburat creierii sau aș fi fugit în America !"[1]

Sonia îl ajunse din urmă și, în fața soțului și a fiicei sale, ceru să făgăduiască cel puțin restituirea *Jurnalelor* cînd îi vor fi cerute :

„Da, zise Certkov, dar nu dumneavoastră, Sofia Andreevna, ci lui Lev Nikolaevici".

Și, pe loc, îi scrise lui Lev Tolstoi următorul bilet :

„Dat fiind dorința dumitale de a lua înapoi *Jurnalele* pe care mi le-ai încredințat cu misiunea de a exclude din ele pasajele semnalate de dumneata, mă voi grăbi să termin această treabă și îți voi înapoia aceste *Jurnale*, atunci cînd ea va fi terminată".

„Și acum, spuse Sonia, Lev Nikolaevici să-mi dea o hîrtie prin care se obligă să-mi predea *Jurnalele*, mie !

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 1 iulie 1910 (n. a.).

— Numai asta mai lipsea ! strigă Lev Tolstoi. Ca bărbatul să dea o hîrtie nevestei sale !“

Şi adăugă în barbă : „Ţi-am făgăduit că ai să ai *Jurnalele* şi ai să le ai !“

Reaua sa credinţă era atît de evidentă încît Sonia notă în *Jurnalul* ei : „Ştiu că toate acestea, scrisori şi făgăduieli, sînt făcute cu un singur scop : să mă înşele... Certkov va tot tărăgăna lucrările fictive ale *Jurnalelor* şi nu le va preda nimănui.“

Totuşi, a doua zi primi cu amabilitate pe mama lui Certkov, „femeie foarte frumoasă, care nu era chiar în toate minţile şi de o vîrstă foarte înaintată“, care vorbea mult despre sufletul, doliurile, şi pămînturile ei şi credea că Hristos sălăşluia în măruntaiele sale. Sonia petrecu cu ea o zi plăcută, dar, în schimb, ce suferinţă să-l vadă pe Certkov stînd pe o canapea joasă, alături de Liovuşka ! Şuşoteau, genunchii aproape li se atingeau. „Amîndoi erau fericiţi de a fi în raporturi atît de intime, va nota ea, cît despre mine, eram tulburată de ciudă şi de gelozie.“ [1] Ca o culme a necazurilor, în aceeaşi seară, discuţia alunecă asupra sinuciderii şi a nebuniei. Sonia interveni :

„— Nu s-ar putea schimba subiectul ?

— Dar bine, Sonia, nu te înţeleg, spuse Lev Tolstoi. Vorbim despre articolul meu !

— O faceţi înadins ! Nici n-am intrat bine că aţi şi adus vorba despre asta. S-ar putea da dovadă de mai mult tact !...“

Nu dormi toată noaptea, obsedată de viziunea lui Certkov, aşezat în apropierea lui Liovuşka. Mintea ei surescitată o făcea să-şi imagineze pe bărbatul cu barbă albă şi pe discipolul trupeş, uniţi prin legături împotriva naturii.

Cu toată oboseala, în zorii zilei era hotărîtă să continue lupta. Plină de ipocrizie, făcu o vizită de politeţe doamnei Certkova-mama, apoi se duse pînă la moşia doamnei Zveghinţeva, o persoană care se bucura de o mare influenţă la Sankt-Petersburg, pentru a o ruga să obţină de la autorităţi îndepărtarea din nou a lui Certkov din gubernia Tula. Din zece demersuri, măcar unul va reuşi, gîndea dînsa. Prezenţa fiului ei Lev, sosit de puţin timp la Iasnaia Poliana, o încurajă. Fusese de la început un antitolstoian. Ştiuse să-l pună la locul său pe Certkov, tratîndu-l de imbecil, pentru că acesta încercase să-l îndoctrineze. Momentul se pare că era bine ales pentru o ofensivă pe faţă.

În noaptea de 10 spre 11 iulie, Sonia îi ceru din nou lui Liovuşka *Jurnalele* deţinute de Certkov. Mergea în lung şi în lat pe balcon în faţa odăii soţului ei, ameninţîndu-l, implorîndu-l, încît acesta o conjură să-l lase să doarmă. Atunci, ea îl acuză că voia s-o izgonească şi ţipă : „Îl voi ucide pe Certkov !“ şi îmbrăcată sumar, fugi, afară, în parc. După o lungă trecere de timp, întrucît nu revine, bătrînul, neliniştit, în cămaşă, cu o lumînare în mînă, se duse să-i trezească pe fiul său Lev şi pe doctorul Makoviţki, şi-i trimise în căutarea nenorocitei. O descoperiră, culcată cît era de lungă în iarba umedă. Le spuse că fusese „alungată ca un cîine“, şi că se va sinucide dacă soţul ei nu va veni personal s-o roage să se întoarcă acasă. Gata să se mînie, Lev alergă la tatăl tău şi-i strigă că n-avea dreptul să stea comod la căldură, în timp ce soţia sa, părăsită, jignită, ameninţa să se sinucidă. Bruftuit de acest fiu de patruzeci de ani, Lev

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 5 iulie 1910 (n. a.).

Tolstoi îl urmă, împotriva voinței sale, în parc. După ce o mîngîie și o readuse pe Sonia, notă în *Jurnalul* său : „Abia mai trăiesc, abia. Noapte cumplită. Pînă la patru dimineața. Lev era cel mai groaznic dintre toți. Mă mustra ca și cum aș fi fost un copil și-mi poruncea să mă duc s-o caut pe Sonia în parc." Cei doi soți se culcară, frînți, fiecare în camera sa.

Pentru a echilibra influența periculoasă a lui Lev asupra mamei sale, Certkov o convocase de urgență la Iasnaia Poliana pe Tania cea înțeleaptă. Ea sosi la 12 iulie cu soțul ei, Suhotin, și se înspăimîntă constatînd în ce măsură se înveninaseră raporturile între părinții ei în cîteva săptămîni. Sonia, îmbătrînită, istovită, avea o privire de smintită ; Lev Tolstoi se încovoiase, se uscase, iar chipul său, cînd nu se supraveghea, exprima o zăpăceală copilăroasă. Cu douăzeci de ani mai mare decît Sașa, Tania o îndemnă pe sora ei la mai multă înțelegere, dar se lovi din partea tinerei fete de voința neînduplecată de a-și trata mama ca pe o prefăcută. Și, de fapt, odată trecută criza, Sonia își revenea repede în fire. Chiar în ziua sosirii Suhotinilor, încercă să-l cîștige pe secretarul Bulgakov de partea ei. Luîndu-l pe tînărul bărbat în caleașca sa pentru a-l conduce la familia Certkov, își întoarse brusc spre el fața scăldată în lacrimi și îl imploră să intervină pentru a i se înapoia *Jurnalele*.

„N-au decît să le transcrie pe toate, spunea ea, să le recopieze. Dar, cel puțin, să mi se predea manuscrisele originale ale lui Lev Nikolaevici. Altădată, eu eram aceea care păstram *Jurnalele*. Spune-i lui Certkov, că dacă mi le înapoiază, îmi voi regăsi liniștea. Îi voi dărui din nou simpatia mea, va veni la noi ca pe vremuri și vom

lucra împreună pentru a-l servi pe Lev Nikolaevici. Ai să i-o spui ? Pentru Dumnezeu, ai să i-o spui ?"

Bietul băiat, cu tot tolstoismul lui, fu zguduit. „Lacrimile și emoția ei n-aveau nimic prefăcut, va nota el. Mărturisesc că am fost foarte emoționat. Aș fi vrut cu orice preț — chiar cu acela al predării manuscriselor Sofiei Andreevna, sau prin orice alt mijloc — ca pacea să revină la Iasnaia Poliana."

Ajuns la Teliatinki, în timp ce Sonia era primită cu tot ceremonialul de mama marelui discipol, Bulgakov se retrase cu Certkov și cu consilierul său Sergheenko, ca să le explice că, pe bună dreptate, trebuiau să consimtă la cererea contesei.

„Ce ? țipă Certkov făcînd ochii mari de spaimă. I-ai dezvăluit unde se găsesc *Jurnalele* ?"

Și de furie, scoase limba. Frumosul său chip cu trăsături regulate se transformă într-o mască de gargui.[1] Bulgakov protestă că n-avea nimic ce să-i dezvăluie, deoarece nu știa nimic. Potolit, Certkov îi spuse : „Acum du-te, du-te și ia ceaiul, alături... Trebuie să-ți fie foame !" Îl împinse afară și închise ușa. După ce se consultară, el și Sergheenko hotărîră să rămînă pe pozițiile lor. Dar Lev Tolstoi obosea. „Suferă mult, sărmana, nota el la 12 iulie, și nu trebuie să fac nici un efort ca s-o plîng, deși o iubesc."

Era oare oboseală din partea sa, sau dorința de a se conforma propriei doctrine de non-rezistență ? Fără îndoială, ideea filozofică apărea la țanc pentru a scuza slăbiciunea inimii. Avea atîta sete de liniște ! A doua zi se hotărî : va

[1] Figurile omenești fantastice care decorează jgheaburile sau burlanele construcțiilor gotice (n. tr.).

lua înapoi *Jurnalele* de la Certkov, dar în loc să le dea Soniei, le va depune la o bancă, la Tula, unde vor rămîne pînă la moartea sa. Pentru a lămuri aceste intenții, scrise Soniei o scrisoare lungă :

„1. Nu voi preda nimănui *Jurnalul* pe care-l scriu în prezent, ci îl voi păstra la mine.

2. Voi relua *Jurnalele* mele anterioare de la Certkov și le voi păstra eu însumi, depunîndu-le la o bancă.

3. Dacă ești neliniștită de faptul că unele pagini ale *Jurnalului* meu, scrise sub impresia momentului și în care sînt notate ciocnirile și neînțelegerile noastre, ar putea fi folosite în viitor de biografi care ți-ar fi ostili, țin să reamintesc mai întîi de toate că o asemenea etalare de sentimente trecătoare din *Jurnalul* meu ca și din al tău, nu va putea da niciodată o idee exactă a adevăratelor noastre legături ; dar dacă totuși te temi, sînt fericit că am ocazia să spun în *Jurnalul* meu, sau sub forma unei scrisori, care sînt raporturile mele cu tine și cum apreciez viața pe care o duci.

Raporturile mele cu tine și aprecierea mea asupra vieții pe care o duci, sînt următoarele : așa cum te iubeam cînd eram tînăr, n-am încetat a te iubi cu toate diversele motive de răceală dintre noi, și te mai iubesc încă. Fără a vorbi despre întreruperea raporturilor noastre conjugale (căci acest fapt nu putea decît să facă și mai sinceră expresia adevăratei dragoste), aceste motive de răceală au fost : mai întîi, îndepărtarea mea din ce în ce mai accentuată de lumea mondenă, atunci cînd tu, tu nu voiai și nu puteai să te dezinteresezi de această lume, pentru că principiile care m-au condus la convingerile mele răneau profund sentimentele tale : este cu totul firesc și nu-ți pot reproșa nimic... Temperamentul tău a devenit în acești ultimi ani, din ce în ce mai irascibil, despotic și neînfrînat. Manifestarea acestor trăsături de caracter n-a putut să nu răcească, dacă nu sentimentul în sine, cel puțin exprimarea sa. Și acesta este al doilea punct. În al treilea rînd, cauza principală, fatală, este aceea de care amîndoi sîntem în mod egal nevinovați : ideea cu totul opusă pe care o avem despre sensul și țelul existenței noastre ! Eu consider proprietatea drept un păcat, iar tu ca o condiție indispensabilă a vieții. Pentru a nu mă despărți de tine, m-am supus condițiilor supărătoare ale existenței noastre, în timp ce tu ai socotit această supunere ca o concesie făcută vederilor tale, iar neînțelegerea dintre noi, creștea.. Cît despre aprecierea mea despre viața pe care o duci, iat-o :

Eu, om desfrînat, profund vicios din punct de vedere sexual și care nu mai eram în prima tinerețe, m-am căsătorit cu tine, fată de optsprezece ani, pură, cuminte, deșteaptă și, cu tot trecutul meu vicios, ai trăit cu mine aproape cincizeci de ani, iubindu-mă, ducînd o viață de griji și suferinți, aducînd pe lume copii, crescîndu-i, îngrijindu-i pe ei și pe mine, fără a ceda ispitelor cărora le este expusă orice femeie ca tine, frumoasă și plină de sănătate. Ai trăit astfel fără ca să-ți pot face cea mai mică dojană. Cît despre faptul că nu m-ai putut urma în ascensiunea mea spirituală, într-adevăr excepțională, nu pot să te învinovățesc, căci viața lăuntrică a oricărei ființe omenești este un secret între ea și Dumnezeu, iar ceilalți oameni n-ar putea să-i pretindă ni-

mic. Dacă totuşi ţi-am cerut prea mult, m-am înşelat şi-mi mărturisesc greşeala...

4. Dacă legăturile mele actuale cu Certkov te supără, sînt gata să renunţ să-l văd, cu toate că trebuie să-ţi spun că acest lucru va fi mai neplăcut şi mai dureros pentru el decît pentru mine ; dacă tu pretinzi aşa ceva, o voi face.

5. Dacă n-ai accepta aceste condiţii ale unei existenţe paşnice şi bune, voi reveni asupra făgăduielii mele de a nu te părăsi : voi pleca. Şi nu pentru a mă duce la Certkov, desigur ! Voi pune chiar o condiţie absolută, aceea de a nu se stabili în apropierea mea. Dar eu voi pleca cu siguranţă, căci îmi este cu neputinţă să mai trăiesc mult timp aşa. Aş fi putut continua această viaţă, dacă aş fi fost în stare să suport în linişte suferinţele tale, dar sînt incapabil... Încetează, porumbiţa mea, de a chinui, nu pe alţii, ci pe tine însăţi, căci tu suferi de o sută de ori mai mult decît ceilalţi. Asta-i tot. — 14 iulie, dimineaţa. Lev Tolstoi."

Această scrisoare pe care o arătă imediat Soniei, o încîntă şi o nelinişti deopotrivă. Se temea de o manevră destinată să o lege şi mai mult. Pentru a o convinge, Lev Tolstoi o trimise imediat pe Saşa la Certkov, pentru a-i lua înapoi *Jurnalele*, în schimbul unui bilet scris de mîna sa. Tînăra fată plecă, furioasă că tatăl ei cedase asupra acestui punct esenţial. Dealtfel, curînd, ea reveni fără nici o ispravă, căci el uitase, din zăpăceală, de a vorbi despre restituire în biletul pe care i-l dăduse. Redactă imediat altul, tot pentru Certkov : „Eram într-o stare de agitaţie atît de mare azi dimineaţă cînd îţi scriam, încît îmi închipuiam că ţi-am spus lucrul principal, adică de a restitui imediat Saşei caietele *Jurnalului*. Îţi cer deci să faci acest lucru, Saşa le va duce direct la bancă. Mi-e inima grea, dar cu atît mai bine. Fă şi dumneata bine cu perseverenţă şi curaj în cele bune, scumpul meu prieten."

Saşa plecă din nou, cu un surîs răutăcios pe buze, în timp ce tatăl ei nota : „Nu ştiu dacă este bine, dacă nu sînt prea slab, prea împăciuitor, dar nu puteam face altfel".

Cînd tînăra fată ajunse la Teliatinko, întreg statul-major tolstoian era întrunit în jurul unei mese, sub preşedinţia lui Certkov : mai erau acolo, în afară de stăpînul casei, soţii Goldenweiser, Sergheenko şi Olga Dietrich, fosta soţie a lui Andrei Tolstoi, cumnata lui Certkov. Fanatică, Saşa luă loc printre ei. Îşi împărţiră cele şapte caiete şi le răsfoiră, pentru a găsi pasajele compromiţătoare pentru Sonia, pe care ea nu va întîrzia să le suprime, gîndeau ei, dacă îşi va însuşi *Jurnalele*. Imediat ce dădeau peste o critică, mărturisirea unei tristeţi, a unui dezgust, descrierea unei certe, recopiau cu voluptate paragraful. Cînd aceste fragmente alese ale urii fură terminate, colaboratorii depuseră condeiele şi se priviră cu satisfacţia datoriei împlinite. Apoi *Jurnalele* fură legate, învelite într-o hîrtie groasă şi, pe cînd Saşa urca în trăsură, Certkov făcu deasupra capului ei, în derîdere, cu pachetul, de trei ori semnul crucii.[1] Îi mai dădu, de asemenea, pentru tatăl ei o scrisoare prin care deplîngea că adevăraţii prieteni ai maestrului fuseseră împiedicaţi de a-i sări în ajutor, cum fuseseră odinioară apostolii Mîntuitorului în drum spre Golgota : „Am evocat astăzi în minte,

[1] Bulgakov, *Tolstoi în ultimul an al vieţii sale*, însemnare din 14 iulie 1910 (n. a.).

cu o intensitate neobişnuită moartea lui Hristos... Mă gîndeam la ocările, la jignirile, la batjocurile cu care l-au copleşit, la acea moarte lentă pe care i-au aplicat-o ; revedeam pe prietenii lui cei mai apropiaţi, rudele sale, care, fără a se putea apropia, erau siliţi să participe de departe, la această dramă ; şi mă gîndeam la cele spuse în timpul supliciului : «Iartă-i, căci nu ştiu ce fac»".

În acest timp, la Iasnaia Poliana, Sonia, înnebunită de nerăbdare, se aşezase la o fereastră a ultimului etaj al casei, de unde putea vedea toate drumurile. Fiul ei Lev făcea de gardă la intrarea moşiei. Dar Saşa, ghicind că va fi pîndită, se întoarse la Iasnaia Poliana pe partea opusă, pătrunse printr-o fereastră de la parter şi predă *Jurnalele* prietenei sale Varvara Feokritova. Aceasta le încredinţă Taniei. Prea tîrziu ! Sonia, prevenită de Lev, se şi năpusti asupra fiicei sale mai mari, îi smulse pachetul din mînă şi-l strînse la sînul ei, ca o mamă care şi-a regăsit copilul. Apoi despachetă cele şapte caiete legate în pînză cerruită neagră şi se apucă să le citească cu patimă. La strigătele indignate ale Saşei, Mihail Suhotin, soţul Taniei, veni în grabă, căută s-o convingă prin argumente pe soacră-sa, îi luă *Jurnalele*, le puse în plic, îl sigilă, şi-l încuie într-un dulap. Peste două zile, va depune manuscrisele, pe numele lui Lev Tolstoi, la sucursala băncii de stat din Tula.

Mereu neîncrezătoare, Sonia ceru ca soţul ei să-i predea cheia casetei unde erau depozitate *Jurnalele*. El refuză şi ieşi în parc. Cînd trecu pe la ferestrele ei, aceasta ţipă :

„Liovuşka ! Am băut o fiolă de opiu !"

El se repezi pe scară, ajunse fără suflare pe palier, deschise uşa şi dădu peste soţia sa care plîngea.

„Ţi-am spus-o, aşa, înadins, mormăi ea, dar n-am băut !"[1]

Cu inima grea, el o căută pe Saşa şi-i spuse :

„Du-te de-o vezi pe mama şi explică-i că, prin felul ei de a se purta, mă va sili să părăsesc casa. Dacă continuă, voi fugi, nu mai încape îndoială. Cît despre *Jurnale*, spune-i că voi încredinţa cheia lui Mihail Sergheevici (Suhotin)."

Mustrată zdravăn, Sonia se linişti, astfel încît accepta ca, din cînd în cînd, Certkov să revină la Iasnaia Poliana. Dar, cum îl revedea, nu putea să se stăpînească. Desigur, *Jurnalele* nu mai erau în posesia rivalului, dar nici ea nu avea dreptul să le consulte. Nu repurtase deci decît o semivictorie. „El zvîrle şi tropăie din picioare, ştiind bine că-l observ şi că i-am înţeles făţărnicia. Ar vrea să se răzbune pe mine, dar nu mi-e frică"[2] nota ea. Apoi se întorcea împotriva soţului ei : „Ascunzîndu-mi cu încăpăţînare caietele, are întotdeauna în mînă o armă pentru a mă răni şi a mă pedepsi. O, acest creştinism prefăcut şi această înverşunare împotriva celor apropiaţi, în locul bunătăţii simple şi a sincerităţii leale, care n-ar face rău nimănui."[3]

În casă, situaţia devenise atît de penibilă, încît Lev Tolstoi, sprijinit de Saşa şi de Tania, ceru ajutorul medicilor. La 19 iulie, sosiră la Iasnaia Poliana celebrul psihiatru Rossolimo şi

[1] Alexandra Tolstaia, ***Viaţa cu tatăl meu*** şi ***Jurnalul*** contesei Tolstaia, 15 iulie 1910 (n. a.).
[2] ***Jurnalul*** contesei Tolstaia, 17 iulie 1910 (n. a.).
[3] ***Ibid.***, 18 iulie 1910 (n. a.).

doctorul Nikitin, prietenul familiei. Lev-fiul bombănea : „Nu mama mea trebuie îngrijită ; ea este sănătoasă, ci tatăl meu : a căzut în copilărie“.[1] Amabilă şi dispreţuitoare, Sonia se lăsă examinată de cei doi practicieni. Aceştia îşi prelungiră vizita pînă a doua zi şi conchiseră că Sonia nu suferea de nici o boală mintală, ci de „degenerescenţă dublă : paranoică şi isterică, cu predominanţa primei“. Ca tratament, ei recomandau băi, plimbări şi, mai ales, despărţirea soţilor. Sonia refuză cu dîrzenie să-l părăsească pe Liovuşka, fiindcă era sigură că imediat Certkov îi va lua locul. În faţa încăpăţînării ei, medicii se înclinară. În timp ce se urcau în trăsură, ea repetă, neclintită : „Voi înceta de a fi bolnavă atunci cînd mi se vor înapoia *Jurnalele* !“ Cît despre Lev Tolstoi, revenit la neîncrederea sa faţă de medici, nota, seara, în *Jurnalul* său : „Rossolimo este uluitor de prost, în felul savanţilor, adică fără nădejde“.

La drept vorbind, el n-avea conştiinţa împăcată. Cu două zile în urmă, la 17 iulie, trebuise să se ducă pe ascuns la Certkov, pentru a-şi redacta din nou testamentul. Punerea la punct a acestui document se dovedea foarte delicată. Cînd totul părea în regulă, Certkov, alarmat de recenta boală a Şaşei, îl rugase pe avocatul Muraviov să întocmească un nou proiect, după care, dacă tînăra fată murea înaintea tatălui ei, drepturile de autor vor trece asupra surorii mai mari, Tania. Lev Tolstoi recopiase acest ultim text şi-l semnase în prezenţa a trei martori în ajunul vizitei psihiatrului. Credea că terminase cu această neplăcută procedură, cînd Certkov îi făcu cunos-

[1] Alexandra Tolstaia, *Viaţa cu tatăl meu* (n. a.).

cut că vorbele „sănătos la minte şi în deplinătatea memoriei“ fuseseră omise la redactarea actului, ceea ce risca să motiveze anularea lui de către moştenitori pentru vicii de formă. Neavînd încotro trebuia să reînceapă acea procedură plicticoare. Îngrijorat să nu trezească bănuiala Soniei, Lev Tolstoi hotărî să nu se mai reîntoarcă la Certkov, la Teliatinko, ci să se întîlnească cu martorii, la 22 iulie, în pădure. Sergheenko, consilierul şi prietenul lui Certkov, secretarul său Radinski şi Goldenweiser porniră călare pentru a-l întîlni pe patriarh. Îl zăriră aşteptîndu-i călare pe credinciosul său Delir, a cărui piele lucea. Cu o pălărie albă, cu boruri largi, cu barba albă răsfirată pe bluza albă, cu figura lui impunătoare de bătrîn, plin de demnitate, se desprindea pe fondul fremătător al frunzişului. Mica trupă călări cîtva timp sub crengi în căutarea unui loc convenabil. Apoi toată lumea descălecă. Bătrînul se aşeză pe un butuc şi deşurubă căpăcelul unui toc rezervor de provenienţă engleză, pe care-l adusese cu el. Sergheenko îi dădu o mapă şi o foaie mare de hîrtie. Radinski ţinu în faţa lui documentul pe care trebuia să-l recopieze cuvînt cu cuvînt.

„Parcă am fi nişte conspiratori“, zise Lev Tolstoi punînd mapa pe genunchi.

Şi începu să scrie încet, cu atenţie. Era răcoare sub frunzişuri. Pete de soare jucau pe hîrtia albă. Caii priponiţi goneau muştele cu coada. Din depărtare, se auzea ciripitul păsărilor, o goană ascunsă prin hăţişuri. În sfîrşit, bătrînul semnă. Cei trei martori semnară după el. Le mulţumi, le lăsă testamentul şi murmură : „Ce supărătoare sînt toate acestea !“ apoi încălecă şi se înapoie acasă.

La întoarcere, privirea pătrunzătoare și întunecată a Soniei îl făcu să se teamă că aceasta ghicise totul. În mod neobișnuit, ea stăruise ca Certkov să vină, în seara aceea, la ei. Dar cînd îl văzu, îl și apostrofă : „Nu-mi lasă o zi răgaz ! bombăni ea, uitînd că însăși ea îl invitase. Iar a venit !“

Această proastă dispoziție se agravă a doua zi, cînd Certkov se prezentă din nou la Iasnaia Poliana. Sonia îl surprinse vorbind pe șoptite cu Lev Tolstoi. Cînd îi întrebă asupra subiectului conversației, ei refuzară să răspundă. Aveau motive temeinice pentru asta : Lev Tolstoi tocmai confirma discipolului său că, printr-o scrisoare anexată testamentului, îl va însărcina, singurul după moartea sa, să revadă și să-i publice operele. Furioasă că-i ținută departe de aceste șușoteli, Sonia rosti niște vagi amenințări, se retrase în camera ei, mîngîie cu melancolie fiola de opiu, dar renunță să se sinucidă : „Nu vreau să le ofer tuturor — inclusiv Sașei — satisfacția de a mă vedea moartă“, nota în *Jurnalul* ei. Si întorcîndu-și mînia împotriva „diavolului“, adăugă : „Mă bate gîndul să-l ucid pe Certkov, sau să-i crăp trupul îngreuiat de grăsime, pentru a elibera sufletul lui Lev Nikolaevici de influența sa vătămătoare“.

Prea enervată ca să doarmă, se hotărî să părăsească a doua zi casa, pentru totdeauna, și se apucă să-și pregătească bagajele. Odată valizele făcute, scrise o scrisoare de adio lui Liovușka : „Am căutat să mă resemnez în nenorocirea mea de a-l vedea pe Certkov, dar nu pot s-o fac. Disprețuită de fiica mea, respinsă de soțul meu, îmi părăsesc căminul, deoarece locul meu este

ocupat de un Certkov și nu voi mai reveni aici, decît atunci cînd va pleca el.“

Trebuia prevăzut, de asemenea, un comunicat pentru ziare. Ea îl redactă plîngînd : „În liniștita Iasnaia Poliana s-a produs un eveniment extraordinar. Contesa Sofia Andreevna a părăsit locuința în care, timp de patruzeci și opt de ani, înconjurase cu grijă și dragoste pe soțul ei, consacrîndu-i toată viața. Hotărîrea se datorează faptului că Lev Nikolaevici, slăbit de vîrsta sa înaintată, a ajuns să cadă cu totul sub nefasta influență a domnului C...ov ; a pierdut orice voință, îngăduie lui C...ov să se adreseze Sofiei Andreevna în termeni grosolani și nu încetează să aibă cu el convorbiri misterioase. Suferind de luni de zile de o boală nervoasă, de pe urma căreia a fost nevoită să ceară ajutorul a doi medici din Moscova, contesa, care nu mai suporta prezența lui C...ov, și-a abandonat căminul, cu moartea în suflet.“

Informînd în felul acesta opinia publică, își petrecu ziua de 25 iulie în costum de călătorie, cu aerul posomorît și încăpățînat. Fiul ei, Andrei, trebuia să sosească în aceeași după-amiază. O caleașcă fusese pregătită să-l ia de la gară. Sonia urcă în această trăsură și-și luă rămas bun de la cei apropiați. Lev Tolstoi, crezînd că se pregătea pentru o plimbare, se oferi s-o însoțească. Dar ea refuză și plecă singură. Luase în poșeta ei pașaportul, un revolver și fiola de opium. La ora șapte seara era înapoi : fiul ei, Andrei, pe care-l întîlnise la gară o convinsese să revină la căminul conjugal. Regăsindu-și soțul, îi căzu în brațe, se scuză pentru spaima pe care i-o pricinuise și imediat după aceea, îl întrebă ce fel de complot puneau la cale, el și Certkov. El

schimbă discuţia. Saşei îi spuse cu tristeţe: „Este o sărmană femeie bătrînă; inspiră milă; plînge şi rîde!“ Mişcat mai mult decît voia să mărturisească, reveni la ideea de a-l îndepărta pe Certkov, pentru cîtva timp, de la Iasnaia Poliana. „Cred că este de prisos să-ţi spun cît de mult sufăr, atît pentru dumneata cît şi pentru mine, la ideea că nu ne vom mai revedea, îi scrise el la 26 iulie; dar trebuie să renunţăm la întrevederile noastre, este necesar... Deocamdată, să ne scriem. Nu-i voi ascunde nici scrisorile mele, nici ale dumitale, dacă va voi să le vadă.“

Certkov răspunse imediat că se va supune acestei hotărîri, dar că o dezaprobă ca o decădere a spiritului mistic:

„Mă tem că dorinţa de a o linişti pe Sofia Andreevna să nu te împingă prea departe şi să nu te facă să renunţi la o independenţă pe care întotdeauna trebuie să o păstreze acela care caută să se supună, nu propriei sale voinţe, ci voinţei Domnului... Pericolul care te ameninţă este acela de a face ca linia dumitale de conduită să depindă de dorinţele unei alte persoane, iar nu de vocea Domnului care, în fiecare clipă, răsună în inima noastră. Iată de ce, cu toate că sînt gata, fără un murmur, să nu te mai văd niciodată, dacă eşti sigur că slujeşti prin aceasta vocea Domnului, mi-ar fi nespus de greu şi de dureros să pierd o singură ocazie de a te întîlni, dacă aceasta este doar urmarea unei făgăduieli prin care te-ai fi legat faţă de o fiinţă omenească.“

Lev Tolstoi acceptă umilit această lecţie de tolstoism, dar îşi menţinu totuşi rezerva. Nu era momentul să arunce paie pe foc, gîndi el. Odată cu sosirea lui Andrei, Sonia îşi găsise un aliat important. Acest fiu era cu picioarele pe pămînt.

Chefliu, partizan al ordinii stabilite şi adversar al filozofilor, era hotărît să apere interesele materiale ale familiei. În înţelegere cu fratele său Lev, luă apărarea mamei lor, împotriva celor care o socoteau nebună.

„Tata, cu non-rezistenţa lui, nu ştie decît să urască pe oameni şi să le facă rău! zbiera el. Puţin îmi pasă de părerea unui bătrîn căzut în mintea copiilor!“

La 27 iulie intră în biroul tatălui său şi-i spuse fără menajamente:

„Se petrec lucruri neplăcute în familie. Mama e nervoasă. Am vrea să te întrebăm dacă ai redactat un testament...“

Lev Tolstoi avu o strîngere de inimă, dar se stăpîni, susţinu privirea obraznică a fiului său şi pronunţă cu o voce sigură:

„Nu mă simt deloc obligat să-ţi răspund“.[1]

Andrei ieşi trîntind uşa. Neputîndu-l sili pe Lev Tolstoi să vorbească, se agăţă de soră-sa, dar Saşa pretinse că nu-i la curent cu nimic. Dacă ea minţea cu uşurinţă, cu voluptate chiar, în faţa exasperării celor doi fraţi şi a mamei sale, el, bătrînul, se chinuia că-i silit să simuleze nevinovăţia într-un cerc de inchizitori.

Jurnalul în care de obicei îşi descărca sufletul, nu-l mai putea mulţumi, deoarece fiecare din jurul lui invoca acum un drept de a privi la cele scrise. La 2 iulie, inaugură un nou *Jurnal*, intitulat *Jurnal pentru uzul meu propriu*, pe care-l ţinea, fără ştirea nimănui şi-l ascundea în carîmbul cizmei sau sub cămaşă. Această nevoie de a-şi nota gîndurile cele mai intime corespundea la el cu o recrudescenţă a scrupulelor. Din ce în ce mai

---

[1] Alexandra Tolstaia, *Viaţa cu tatăl meu* (n. a.).

des se întreba dacă avusese dreptate să-şi dezmoştenească familia şi dacă nu-şi trădase doctrina semnînd un document în conformitate cu cerinţele unei legalităţi pe care pe de altă parte o combătea. Pentru a se justifica faţă de el însuşi, invoca mediocritatea morală a fiilor săi. „Pot s-o iubesc pe Sonia cu toată sinceritatea, dar mi-e cu neputinţă cînd e vorba de Lev, scria el în *Jurnalul pentru uzul meu propriu,* la 29 iulie. El, Andrei, este, pur şi simplu, unul dintre acei oameni despre care e greu să-ţi închipui că ar avea un suflet dat de Dumnezeu (dar el există, să nu uităm !)... Totuşi, nu putem lipsi milioanele de fiinţe de ceea ce este probabil necesar sufletului lor (...) pentru a permite lui Andrei să bea şi să se destrăbăleze, iar lui Lev să mîzgălească !" Dar a doua zi mărturisea marea lui nelinişte : „Certkov m-a atras într-o luptă care mi-e penibilă şi mă dezgustă".

Aceste remuşcări fură întărite prin conversaţia pe care o avu, la 2 august, cu biograful şi prietenul său Pavel Biriukov, în vizită la Iasnaia Poliana. Se aştepta ca scumpul său „Paşa" să-l felicite pentru faptul de a fi lăsat moştenire opera sa omenirii, dar acesta critică secretul cu care a fost înconjurată întreaga chestiune. După părerea sa, Lev Tolstoi ar fi trebuit să convoace întreaga familie şi să-şi declare în mod deschis ultimele dorinţi. Nu era el un om destul de mare ca să-şi permită să înfrunte părerea alor săi ? Zdruncinat de această dojană, bătrînul nota în aceeaşi seară : „Am înţeles foarte bine greşeala făcută. Trebuia să întrunesc pe toţi moştenitorii şi să le declar hotărîrea mea, în loc de a acţiona pe ascuns. Acest lucru îl voi scrie lui Certkov."

Dar Certkov protestă. Mai multe scrisori sosiră la Iasnaia Poliana, aduse de Goldenweiser sau de Bulgakov, pentru a explica patriarhului că ar fi fost cu neputinţă să se aducă documentul la cunoştinţa tuturor, fără a provoca un şoc fatal sănătăţii soţiei sale : „Timp de atîţia ani, ea a prevăzut, a formulat, a urzit, cu atîta prudenţă şi circumspecţie, planul care trebuie să-i permită să intre în posesiunea tuturor operelor după moartea dumitale, încît o dezamăgire, cît timp trăieşti, ar însemna pentru ea o lovitură de neîndurat ; ea n-ar cruţa nimic şi pe nimeni, şi nu vorbesc numai de dumneata, de sănătatea dumitale, de viaţa dumitale, ci de însăşi starea ei..."

Răzgîndindu-se iarăşi, Lev Tolstoi îi răspunse discipolului său :

„Îţi scriu pe un petec de hîrtie, fiindcă mă plimb prin pădure. Aseară şi toată dimineaţa m-am gîndit la scrisoarea dumitale. Ea a trezit în mine două sentimente principale : sila faţă de manifestările de lăcomie grosolană şi de egoism pe care nu le remarcasem sau le uitasem ; supărarea şi pocăinţa pentru necazul pe care ţi l-am pricinuit cu scrisoarea prin care îmi exprimam regretul pentru ceea ce făcusem. Concluzia pe care o trag din toate acestea este că Pavel Ivanovici Biriukov n-avea dreptate şi nici eu, care am fost de acord cu el, şi că aprob întrutotul comportarea dumitale ; totuşi, sînt nemulţumit de mine. Simt că s-ar fi putut proceda mai bine, cu toate că nu ştiu cum..."

Aceste du-te-vino de emisari între Iasnaia Poliana şi Teliatinki o scoteau din sărite pe Sonia. Îi socotea pe Bulgakov şi Goldenweiser drept nişte curieri intriganţi. Într-o zi, chinuită de gelozie, spuse soţului ei : „Există între tine şi Cert-

kov o corespondență de dragoste secretă". Și cum acesta o repezi, ea îi băgă sub nas, cu un rînjet de victorie, copia unui pasaj din *Jurnalul* său din tinerețe cu data de 29 noiembrie 1851 : „N-am fost amorezat niciodată de o femeie... Dar mi s-a întîmplat adeseori să mă îndrăgostesc de un bărbat... Pentru mine, semnul distinctiv al dragostei este teama de a ofensa ființa iubită sau de a nu-i plăcea, sau pur și simplu, teama... M-am îndrăgostit de un bărbat înainte de a ști ce este aceea pederastie; dar chiar cînd am știut ce este, gîndul unei astfel de posibilități nu mi-a trecut prin minte. Frumusețea a exercitat întotdeauna o mare influență în alegerea mea, de altfel, un exemplu, îl constituie D... (Diakov). Nu voi uita niciodată noaptea cînd am pornit amîndoi din P... (Pirogovo) și cînd, înveliți cu pătura mea, aveam dorința să-l înăbuș sub sărutări și să plîng. Voluptatea nu era exclusă, dar e cu neputință să spun ce căuta acolo. Căci imaginația mea nu zugrăvea deloc tablouri lubrice. Din contra, acest lucru mă dezgusta profund."

Citind hîrtia, Lev păli și urlă: „Du-te. Șterge-o!" Deoarece Sonia nu se clintea din loc, el alergă în odaia sa și se încuie răsucind cheia de două ori : „Am rămas împietrită, nota Sonia în *Jurnalul* ei. Unde este dragostea? Unde această non-rezistență? Unde creștinismul?... Este oare cu putință ca bătrînețea să facă atît de crudă inima omului ?" Cînd doctorul Makovițki, chemat de Sașa, veni să-l examineze pe bătrîn, îl găsi istovit, inima bătîndu-i neregulat, pulsul depășind o sută.

„Spuneți-i că dacă vrea să mă ucidă, o să izbutească repede", murmură Lev Tolstoi.

Sonia, departe de a se liniști, repetă acuzările ei extravagante de homosexualitate doctorului Makovițki, Sașei și oricui voia s-o asculte. Aflînd că Lev Tolstoi, în timpul plimbărilor sale, îl întîlnea uneori pe Certkov în brădet, îl urmărea, îl pîndea, pitindu-se pe după copaci, întreba pe copiii din sat, pentru a ști dacă-l văzuseră pe conte singur sau însoțit de un domn. Acasă, aștepta ieșirea lui din birou pentru a-i cotrobăi prin hîrtii. Căuta dovezile trădării sale, a răutății, a moravurilor condamnabile ! Recunoștea uneori că era pe punctul de a-și pierde mințile și se gîndea cu spaimă la fratele ei Stepan, care murise anul trecut într-un azil de alienați. Atunci, dorindu-și o clipă de răgaz, scria : „M-am întrebat dacă nu m-aș putea împăca cu Certkov... Poate că nu l-aș mai urî atît de mult. Dar, cînd mă gîndesc că-i voi revedea mutra și voi regăsi pe chipul lui Lev Nikolaevici bucuria de a-l întîlni iar, suferința mi se cuibărește din nou în suflet ; aș vrea să plîng și o protestare desperată urlă în mine. În Certkov există spiritul răului, de aici vine faptul că mă înspăimîntă și mă face să sufăr atît". [1]

În ce-i privea, Andrei și Lev se gîndeau serios să-l declare pe tatăl lor debil mintal, pentru a obține anularea testamentului, a cărui existență, cu toate tăgăduielile, ei o bănuiau. Urît de unii, prea puțin iubit de alții, spionat de toți, Lev Tolstoi privea cu groază la acest trib învrăjbit. Orice ar întreprinde acum, nu putea decît să-i enerveze pe cei apropiați sau pe discipoli. El, care predica iubirea universală, devenise un element de discordie în propria sa familie. Ce eșec și viața lui, cu toate marile principii pe care le afirma cu tărie. Încă o dată voi să se amăgească. Incapabil de a luat o hotărîre, el mască această lașitate printr-un pretext religios.

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 4 august, 1910 (n. a.).

„În situația mea, îi mărturisi lui Bulgakov, inerția mai înseamnă încă tot ce-i mai bun. Să nu faci nimic, să nu întreprinzi nimic... La toate provocările, oricare ar fi, să răspunzi prin tăcere. Tăcerea este o putere atît de mare!... Trebuie să ajungi, așa cum scrie *Evanghelia*, să-ți iubești dușmanii, să iubești pe acei care te urăsc."

Și adăugă, gîndindu-se la Certkov și la Sașa: „Dar ei exagerează, exagerează!..."

„— Fără îndoială, considerați toate acestea ca o încercare care vă este de folos pentru perfecționarea dumneavoastră spirituală? întrebă Bulgakov.

— Da, da, desigur! Am reflectat destul în ultima vreme. Dar în situația mea sînt încă departe de a putea acționa ca Francesco d'Assisi..." [1]

Și nota în *Jurnalul pentru uzul meu propriu*, la 6 august: „Mă gîndesc să plec, lăsînd o scrisoare, dar mi-e teamă de Sonia, deși socotesc că ar fi mai bine pentru ea". Iar peste cîteva zile: „Ajută-mă, Părinte, Spirit universal, izvor, principiu de viață, ajută-mă, cel puțin în ultimele zile și în ultimele ore ale vieții mele de aici, de pe pămînt, ajută-mă să trăiesc prosternîndu-mă înaintea Ta, slujindu-te doar pe Tine!"

În toiul acestui coșmar, Tania reveni la Iasnaia Poliana și Lev Tolstoi, într-un moment de rătăcire, dezvălui fiicei sale mai mari existența testamentului. Ea nu fu surprinsă și chiar îl aprobă. Dar, după puțină vreme, regretă faptul că el crezuse c-ar fi bine să transmită domeniului public

[1] Bulgakov, *Tolstoi în ultimul an al vieții sale*, notația din 10 iulie 1910 (n. a.).

operele anterioare anului 1881. În tot cazul, o privire îi ajunse să-și dea seama că, dacă acesta mai rămînea la Iasnaia Poliana, în climatul viciat, de denunțuri și isterie, va muri de un atac de inimă. Îl invită să vină să se odihnească, singur, la ea, la Kotșeti. El primi cu entuziasm, dar Sonia ceru imperios să-l însoțească. Prefera să-l supere cu prezența sa, decît să-l știe fericit, dar departe de ea. La 15 august, plecă cu soția sa, Sașa, Tania și doctorul Makovițki.

La Kotșeti, primele zile fură caracterizate printr-o astfel de cordialitate, încît Sonia uită de supărări. Se destindea, fericită de amabilitatea ginerelui ei și de drăgălășenia nepoților. La 18 august însă citi în ziare o știre pe care cei apropiați i-o ascundeau de patru zile: ministrul de interne tocmai îl autorizase în mod definitiv pe domnul Certkov să se stabilească în gubernia Tula. „Asta înseamnă condamnarea mea la moarte! țipă ea. Îl voi ucide pe Certkov! Îl voi otrăvi! Sau el, sau eu!" Și-și luă pulsul: „O sută patruzeci! Pieptul și capul mă dor!"

Pentru a o liniști trebui ca Liovușka să-i făgăduiască să nu-l mai revadă pe Certkov și să nu se mai lase fotografiat de el, „ca o bătrînă cochetă", „în pădure și prin rîpi". În timp ce nota cu mîndrie această izbîndă în *Jurnalul* ei, Lev Tolstoi însemna în al lui: „Am avut o convorbire cu Sofia Andreevna și deși nu e drept, am căzut de acord să nu mă mai las fotografiat. Astfel de concesii n-ar trebui făcute." Dar, în aceeași zi, îi spusese că va continua să corespondeze cu discipolul său și atunci ea presimți un alt pericol: „N-am dormit toată noaptea gîndindu-mă că nu în *Jurnal* se vor găsi de acum încolo toate perfidiile

şi conspiraţiile răuvoitoare îndreptate împotriva mea (bineînţeles, sub pretextul umilinţei creştine !), ci în scrisorile schimbate cu domnul Certkov. (Lev Nikolaevici şi-a asumat rolul lui Hristos şi i-a lăsat lui Certkov rolul apostolului preaiubit al lui Hristos.)“

Călăuzită de ideea ei fixă, căută în toată opera lui Lev Tolstoi pasaje dezvăluind înclinările sale pentru bărbaţi. Cel mai semnificativ era poate acel paragraf din *Copilărie* unde autorul se extaziase în faţa frumuseţii lui Serghei : „Ca în copilărie, la fel şi la bătrîneţe, scria Sonia în *Jurnalul* ei. Pasiunea şi dragostea pentru un bărbat în copilărie, iar pentru Certkov, frumosul idol, la bătrîneţe, au una şi aceeaşi origine.“ Cînd se privea într-o oglindă, nu putea înţelege cum Liovuşka îl prefera pe acest bărbos gras şi chel. Ce departe erau vremurile cînd soţul ei, îndrăgostit şi exigent, venea s-o surprindă dezbrăcată, pe marginea rîului, în timp ce se scălda ! [1] „Aniversarea naşterii mele, nota ea la 22 august 1910. Am şaizeci şi şase de ani şi mă bucur mereu de aceeaşi energie, aceeaşi emotivitate arzătoare şi, după cum afirmă oamenii, acelaşi aer tineresc.“

Peste şase zile, era aniversarea lui Lev Tolstoi. Optzeci şi doi de ani. El ar fi dorit ca măcar această dată să fie însoţită de acalmie. Dar între el şi Sonia izbucni o ceartă, fiindcă el susţinea sus şi tare că idealul creştinismului era celibatul şi castitatea. Ea îi răspunse că n-avea dreptul să predice în felul acesta, după ce îi făcuse treisprezece copii. Din vorbă în vorbă, cei doi soţi bătrîni, tremurînd de mînie, îşi dezgropară plîngerile respective : împărţirea proprietăţii, drepturile de autor, Certkov, totul fu pus pe tapet... Urmă o împăcare, care din partea ei fu sinceră, iar din partea lui fu inspirată de o milă adîncă. „Legăturile mele cu Sonia sînt din ce în ce mai supărătoare, nota el în aceeaşi zi. Nu dragoste are ea pentru mine, ci exigenţa dragostei, un sentiment ce se apropie de ură şi care se transformă în ură. Copiii o salvau. Amor animalic, dar totuşi plin de uitare de sine. Cînd aceasta s-a terminat, n-a mai rămas decît un uriaş egoism. Or, egoismul este starea cea mai anormală, este nebunia... Duşan Makoviţki şi Saşa nu vor să admită că e bolnavă. Se înşală.“

După două zile, Sonia, scoasă din răbdări că-i tratată de toţi „ca o Xantipă“, hotărî să părăsească Kotşeti pentru a se întoarce la Iasnaia Poliana. La stăruinţele lui Lev Tolstoi, Saşa o conduse. Abia revenită acasă, la gospodăria ei, Sonia desprinse de pe pereţi fotografiile lui Certkov şi ale Saşei, înlocuindu-le cu fotografii proprii. Apoi convocă un preot să oficieze o slujbă pentru alungarea diavolului din biroul lui Liovuşka, unde plutea spiritul diabolic al discipolului. Preotul se prezentă la 2 septembrie, pe la ora patru după-amiază, în odăjdii, cu un ţîrcovnic care purta o valijoară. El stropi odaia cu apă sfinţită, îşi legănă cădelniţa spre cele patru colţuri şi pronunţă cu o voce cavernoasă o serie de rugăciuni purificatoare, dintre care una destul de ciudată, sărbătorind izbînzile majestăţii-sale împăratul, ceea ce o scandaliză pe Sonia în pacifismul ei tolstoian. Saşa plecă din nou a doua zi, la 3 septembrie şi povesti tatălui ei scenele absurde care se desfăşuraseră în casa lui. El se întristă. Cu atît mai mult cu cît Sonia, nemaiputînd sta locului, îşi anunţa sosirea la Kotşeti.

[1] *Jurnalul* contesei Tolstaia, 6 iulie 1910 (n. a.).

În ziua de 5 era din nou lîngă el, și cearta se reaprinse. Învinuiri, blesteme, fugă nocturnă în parc. Bătrînul alerga greoi după ea, iar dînsa striga cu glas strident : „E un monstru ! Un asasin ! Nu vreau să-l mai văd !" Între două certuri, el încercă să citească și să scrie cîte puțin. Romanele noi îl dezamăgeau. Carol Salomon aducîndu-i *Întoarcerea fiului risipitor* de André Gide, el judecă această lucrare „găunoasă și emfatică"[1]. Nici *Mama* lui Gorki nu-i plăcea mai mult. („Nu face două parale !") În general, rămăsese credincios admirațiilor literare ale tinereții și maturității sale. Dintre scriitorii străini, îl venera dintotdeauna pe scumpul său Rousseau, pentru sinceritatea absolută, sfîșietoare a confesiunilor sale, pe Pascal, a cărui frămîntare mistică i-o reamintea pe a sa, pe Molière, pentru că teatrul său era la îndemîna tuturor, pe Stendhal, care îl învățase să vadă și să descrie războiul, pe Hugo, titanul, care, ca și el, proclama că arta trebuia să folosească umanității, pe Anatole France, ironistul, pe Zola, luptătorul social, pe Dickens, prietenul celor umili, cu talentul nuanțat de umor și melancolie, pe Maupassant, „singurul care a înțeles și exprimat partea negativă a raporturilor dintre bărbat și femeie"[2]. Cu privire la Maupassant, Gorki și prietenul său Posse întrebîndu-l pe Lev Tolstoi cum să-l prețuiască pe acest autor „aproape pornografic", bătrînul le răspunse : „Un adevărat talent are întotdeauna doi umeri : unul din acești umeri este etica, celălalt, estetica. Dacă partea etică se ridică prea sus, acea a esteticei coboară în aceeași

[1] *Jurnalul* lui Lev Tolstoi, 10 iulie 1910 (n. a.).
[2] Cuvinte ale lui Tolstoi raportate de Veselovski : *Convorbiri cu Tolstoi* (n. a.).

măsură și talentul este deformat."[1] Ciudată declarație făcută de un om care afirma, în alte împrejurări, că artistul trebuie înainte de orice să fie un profesor de morală !

La 6 septembrie 1910, el adresă lui Gandhi, pe atunci jurist la Johannesburg, Transvaal, o scrisoare patetică, în care-i expunea că există o contradicție hidoasă între legea iubirii pe care o profesau națiunile creștine și violența pe care o practicau guvernele, armata, tribunalele și toate instituțiile lor administrative. Pe pragul mormîntului, îi îndemna pe frații săi din Asia la non-rezistență la rău. Poate că vor reuși ei acolo unde creștinii eșuaseră ? Uneori, se întreba ce-ar fi gîndit despre el îndepărtatul său corespondent, care-l considera drept un mag, văzîndu-l cum se ceartă cu o soție pe jumătate nebună și cu copii afundați în interese materialiste. Certkov tocmai îl trimisese un extras din *Jurnalul* Varvarei Feokritova, care notase o amenințare imprudentă proferată în fața ei de Sonia : „Chiar dacă soțul meu ar fi lăsat totul moștenire lui Certkov, nu voi renunța la drepturile mele asupra lucrărilor inedite, căci ele nu sînt datate. Toată lumea mă va crede, dacă voi spune că ele au fost scrise înainte de 1881. De altfel, aceasta mi-e egal, căci atît eu cît și fiii mei vom contesta testamentul (dacă există vreunul) ; avem un argument puternic : vom demonstra că el (Lev Tolstoi) era debil mintal în ultima vreme, că avea adeseori sincope, ceea ce este

[1] Citat de Sofia Laffitte în articolul ei *Tolstoi și scriitorii francezi* (revista *Europe*, noiembrie-decembrie 1960). De notat că Lev Tolstoi scrisese în 1894 o prefață la *Opere complete* de Guy de Maupassant, în limba rusă (n. a.).

adevărat, toată lumea o știe, și vom dovedi că a fost constrîns să scrie acest testament într-un moment de slăbiciune cerebrală, dar că el însuși niciodată n-ar fi vrut să-și păgubească copiii."

În timp ce semăna neliniștea în inima lui Lev Tolstoi, Certkov scria Soniei pentru a încerca să-i recîștige favoarea : „Sînt încredințat că o schimbare atît de neașteptată și bruscă în atitudinea dumneavoastră nu s-a putut produce din proprie voință. Mi se pare că ea se datorează, pe de o parte, unor neînțelegeri destul de deplorabile care n-au putut fi limpezite între noi, iar pe de altă parte unor calomnii venite de la terțe persoane, care v-au făcut să împărtășiți sentimentul lor de dușmănie față de mine." [1] Ea răspunse cu trufie că nu-i putea ierta poprirea *Jurnalului* soțului ei : „*Jurnalul* său este Dumnezeul vieții sale și, prin urmare, al vieții mele cu el ; este oglinda sufletului său, pe care m-am obișnuit să-l simt și să-l iubesc, și el nu trebuie să se găsească în mîinile unui străin. Or, caietele acestui *Jurnal* au fost sustrase fără știrea mea de către oameni pe care i-ați trimis să le ia, și au rămas la dumneavoastră într-o casă de lemn, cu toate primejdiile unui incendiu sau a unei percheziții, un timp atît de îndelungat încît ar fi putut fi recopiate de zece ori... De cîte ori nu v-am rugat să-mi spuneți ce dispoziții ați luat pentru hîrtiile și manuscrisele lui Lev Nikolaevici în cazul cînd ar muri. Ați refuzat întotdeauna, cu răutate, să-mi răspundeți. Nu vă plac nici adevărul, nici situațiile limpezi... Ați editat operele lui Lev Nikolaevici, acesta este meritul dumneavoastră. Dar de ce oare acaparați întotdeauna manuscrisele sale ? Văd în aceasta

[1] Scrisoarea lui Certkov, din 6 septembrie 1910 (n. a.)

efectul lăcomiei dumneavoastră, și nu al lăcomiei mele ! Îmi veți spune că vi le dă el însuși. Or, în acest act și în multe altele, recunosc influența mereu crescîndă pe care o exercitați asupra unui om a cărui voință slăbește din ce în ce, care este bătrîn și care încă de pe acum se interesează prea puțin de bunurile pămîntești. L-ați înrobit cu firea dumneavoastră despotică, m-ați îndepărtat de el... Dumneavoastră sînteți acela care-i sugerați că trebuie să fugă de o femeie ca mine sau să se sinucidă..." [1]

La 12 septembrie, după ce lăsase să treacă două zile, fără să mănînce, pentru a-și pedepsi soțul că-i atît de aspru cu ea, Sonia se întoarse singură la Iasnaia Poliana. În timpul scurtei sale șederi la Kotșeti, reușise să ridice împotriva ei pînă și pe blajinul Mihail Suhotin, care-i strigase: „Gloria dumitale, aceea de a fi soția lui Tolstoi, se va nărui dacă el te părăsește ! Tolstoi, se va spune, a fugit de soția sa, care-i otrăvea viața !" Acum, că era departe, adversarii ei, cu Sașa în frunte, se străduiau să-și consolideze avantajele asupra bătrînului. „Ceea ce vreau, este ca tata să nu cedeze mamei mele", scria Sașa lui Bulgakov. Iar Certkov, deplîngînd că nu putea să se întrețină prin viu grai cu maestrul său într-o clipă atît de gravă, înmulțea scrisorile pentru a-l îndemna să fie sever. „Primit o scrisoare de la Certkov, care se alătură sfaturilor tuturor privitor la tăria de care trebuie să dau dovadă, dar nu știu dacă am să pot rezista, nota Lev Tolstoi la 12 septembrie. Vreau să mă întorc la Iasnaia la 22." În adevăr, la 23 septembrie era a patruzeci și opta aniversare a

[1] Scrisoarea contesei Tolstaia, din 11 septembrie 1910 (n. a.).

căsătoriei cu Sonia, şi el îi făgăduise să fie lîngă ea în această zi mare : „În 22, dimineaţa. Plec la Iasnaia şi mă cuprinde groaza numai gîndindu-mă la ceea ce mă aşteaptă acolo. Fă numai ce trebuie... Şi mai ales să tac, să nu uit că în ea se află o inimă divină".

Saşa şi doctorul Makoviţki se întoarseră cu Lev Tolstoi la Iasnaia Poliana. Întîlnirea dintre cei doi soţi fu tristă, jenantă. Dar a doua zi, Sonia apăru într-o rochie de mătase albă, cu un surîs sărbătoresc pe buze, servi ciocolată la micul dejun şi îi ceru lui Bulgakov s-o fotografieze cu soţul ei. Liovuşka nu putea, spunea ea, să-i refuze această favoare, după ce pozase de atîtea ori pentru Certkov. Publicat în ziare, clişeul va pune brusc capăt zvonurilor cum că ar exista o neînţelegere între marele scriitor şi soţia sa. Lev Tolstoi consimţi, în silă, să se aşeze în faţa obiectivului. Ridicară un ecran pentru a concentra razele palide de soare asupra perechii. Cu capul sub pînza neagră, cu para de cauciuc în mînă, Bulgakov invită cu sfială pe cei doi soţi, care pozau ca modele, să se deplaseze, să se întoarcă unul spre altul, să se privească cu drăgălăşenie. Dar Lev Tolstoi, scos din fire de această comedie, nu-l ascultă. Fotografiile nu reuşiră. A doua zi reîncepură, în aceleaşi veşminte şi în aceeaşi poziţie. Era frig, vîntul sufla. Bulgakov nu mai termina să-şi pună la punct aparatul. În sfîrşit, murmură : „Un, doi, trei..." În faţa lui, cu chipul pustiit, privirea săgetînd vidul, cu o mînă în buzunarul bluzei, Lev Tolstoi părea că n-o vedea pe Sonia în rochie albă care, agăţată de braţul său, rugătoare, autoritară, îl sorbea din ochi. Declicul aparatului fotografic fixă pentru posteritate imaginea tragică a acestor

două fiinţe dezbinate din care una căuta s-o stăpînească pe cealaltă. [1]

Bineînţeles, Saşa fu indignată că Lev Tolstoi acceptase să se lase fotografiat cu mama ei, ca şi cum ar fi format o căsnicie model ; şi mai mult, că nu pusese la loc, imediat după înapoiere, fotografiile fiicei sale şi ale lui Certkov, care altădată îi împodobeau biroul. În această amazoană care ridica tonul şi ai cărei ochi lansau fulgere, Lev Tolstoi, copleşit, regăsea înflăcărarea agresivă a soţiei sale.

— Cum îi semeni ! zise el cu tristeţe.

Şi notă în *Jurnalul pentru uzul meu propriu* : „Mă sfîşie. Uneori, îmi vine gîndul să-i părăsesc."

Mai tîrziu, deoarece Saşa, pocăită, veni la el cu un creion şi hîrtie în mînă, el murmura :

— N-am nevoie de stenografia, ci de dragostea ta !

După acestea, tatăl şi fiica plînseră împreună şi se împăcară. A doua zi, Lev Tolstoi atîrnă portretele Saşei şi al lui Certkov la locul lor obişnuit. În clipa aceea, Sonia se dezlănţui. Saşa împreună cu Varvara Feokritova plecaseră tocmai la Taptîkovo, la Olga Dietrich, soţia lui Andrei, de care divorţase, iar Liovuşka se dusese la plimbare în pădure. Scoţînd un pistol pentru copii, cu capse detunătoare, Sonia se năpusti în birou, trase asupra portretului lui Certkov, apoi îl rupse şi aruncă bucăţile la closet. Cînd soţul ei se întoarse de la plimbare, trase a doua oară, în aer, pentru a-l speria. Apoi, cum el nu părea deloc emoţionat, fugi plîngînd în hohote în grădină. Rînd pe rînd, doctorul Makoviţki, Bulgakov, bătrîna Maria

[1] Acest portret este ultimul care există cu Lev Tolstoi în viaţă (n. a.).

Schmidt se duseră s-o dojenească. În cele din urmă se resemnă să se întoarcă acasă, iar Maria Schmidt, îngrijorată, trimise în grabă un servitor călare pentru a o înştiinţa pe Saşa că mama ei avusese o criză de demenţă furioasă. Saşa reveni din Taptîkovo, în noaptea de 26 spre 27 septembrie, pentru a-şi găsi tatăl distrus de oboseală, iar pe maică-sa cu totul surprinsă că se făcea atîta zgomot pentru nimic.

— Nebune ce sînteţi, de ce v-aţi întors atît de repede ? spuse ea.

Saşa se revoltă. Sonia luă în tragic reproşurile care îndrăzneau să i se facă. În focul discuţiei, o dădu afară pe Varvara Feokritova ca pe o servitoare necinstită şi strigă către fiica ei :

— Am să te expediez de aici, aşa cum am făcut cu Certkov.

Gata să se arunce cu ghearele asupra mamei sale, Saşa se stăpîni, trecu în biroul tatălui ei şi-i declară că, pentru a readuce calmul în familie, va pleca, pentru cîteva zile, să stea cu Varvara Feokritova la Teliatinki, unde avea o căsuţă, nu departe de cea a lui Certkov. Era sigură că tatăl ei se va hotărî s-o însoţească. Dar acesta spuse plictisit :

— Da, du-te !

Se mută deci a doua zi împreună cu prietena ei. Sonia primi cu uşurare îndepărtarea celor „două molii", cum le spunea, ducînd cu ele „cai, cîini şi un papagal". Lev Tolstoi notă în *Jurnalul pentru uzul meu propriu* : „Condiţia în care trăiesc este comică şi contradictorie. Pot să spun, fără falsă modestie, că făuresc şi exprim idei din cele mai importante, mai considerabile şi, alături de aceasta, consacru cea mai mare parte a timpului meu capriciilor muiereşti, fie cedînd, fie luptînd împotriva

lor. În materie de perfecţionare morală, mă simt un băieţaş, un şcolar şi încă un şcolar prea puţin zelos."

Certkov nu înceta să-i dea lecţii prin scrisori acestui şcolar : „Din cauza mea, te-ai lăsat tîrît într-o situaţie echivocă şi chiar falsă, într-o măsură oarecare, desigur în mod inconştient, deşi neurmărind decît binele..." În ce-o priveşte pe Sonia, ea îl asurzea cu o trăncăneală în care reveneau întotdeauna aceleaşi aluzii duşmănoase şi aceleaşi proteste de dragoste. „Am rămas singuri, cei doi bătrîni, nota ea cu satisfacţie. El este lipsit de vlagă şi are stomacul stricat." Şi de asemenea : „Cînd ceilalţi nu sînt aici, redevine ca în trecut, bun şi drăgăstos cu mine şi, cred, *al meu*." Între timp el era sătul pînă peste cap de atîtea atenţii, amestecate cu atîtea bănuieli. Citind povestirea lui Maupassant *În familie*, fu cuprins de dorinţa să scrie un roman „pentru a înfăţişa trivialitatea existenţei", avînd ca personaj central „un om cu spiritul viu". Acest proiect îl entuziasmă. „O, ce bine va fi !" Dar la gîndul de a se lansa într-o acţiune de lungă durată, pierdu din nou curajul. „Cu neputinţă să lucrez din pricina ei (Sonia), din pricina sentimentului care mă urmăreşte cu privire la ea, din pricina luptei mele lăuntrice. E de la sine înţeles că această luptă şi posibilitatea de a izbîndi în această luptă, au mai multă însemnătate decît toate operele literare, oricare ar fi ele."

La 3 octombrie, fu foarte tulburat de sosirea fiului său Serghei şi a fiicei sale Tania, care-şi puseseră în cap s-o hotărască pe mama lor să se despartă de el. O acuzară pe nenorocită că l-ar

chinui pe tatăl lor și o amenințară că o vor pune sub supravegherea unui consiliu de tutelă, dacă nu consimțea să plece sau să se îndrepte.

Pentru a scăpa de țipetele lor, Lev Tolstoi se duse să se plimbe călare împreună cu doctorul Makovițki. Întorcîndu-se după o plimbare de douăsprezece verste, se culcă complet îmbrăcat în patul său, fără a-și scoate cizmele. Pe la ora șapte seara, cum nu apăru la cină, contesa servi supa și apoi, neliniștită, intră în camera lui. Zăcea pe pat, fără cunoștință, își mișca fălcile și scotea din cînd în cînd un muget înăbușit. La strigătele Soniei, toți cei din casă alergară : Suhotinii, Serghei, Biriukov, Bulgakov, doctorul Makovițki. Bolnavul fu dezbrăcat. El îngăimă : „Societatea... societatea... rațiunea", și-și mișca încet degetele amorțite pe cuvertură, ca și cum ar fi scris ceva. Cu o prezență de spirit extraordinară, Sonia, ascultînd de sfaturile doctorului Makovițki, puse sticle de apă caldă la picioarele bolnavului, o compresă pe frunte, îi dădu să bea cafea și rom, apropie un flacon cu săruri de nările sale. Deodată, el fu scuturat de spasme. Picioarele i se zvîrcoleau cu atîta putere, încît Biriukov, Bulgakov și doctorul nu puteau, toți trei, să-l stăpînească. Capul îi aluneca de pe pernă, trăsăturile îi erau încordate, ochii sticloși, din gură îi ieșea un horcăit neîntrerupt. Îngenuncheată în fața lui, Sonia îi îmbrățișase picioarele și se ruga cu glas tare : „Nu de data aceasta, Doamne, nu de data aceasta ! Cruță-l !"

Înștiințată prin vizitiu, Sașa sosi în grabă de la Teliatinki. Înfruntînd interdicția, Certkov veni și el. Dar neîndrăznind să se arate în fața contesei, se instală la parter, în camera doctorului Makovițki. Secretarul său, Belinski, îi aducea din sfert

în sfert de oră știri. Certkov avea desigur planul său de acțiune pentru cazul în care maestrul ar fi sucombat : să fluture testamentul, să îndepărteze văduva, să pună mîna pe ultimele manuscrise... Cu toată îngrijorarea, Sonia se gîndea și ea la dispozițiunile ce urma să le ia pentru garantarea drepturilor ce i se cuveneau. Profitînd de zăpăceala anturajului, puse mîna pe un mic portofoliu conținînd hîrtii, și trebui ca Tania, care o zărise, să intervină, pentru ca ea să consimtă a-l restitui. Mai abilă, Sașa șterpelise din cazaca tatălui ei un carnet de note fără ca mama ei să observe. Bolnavul avu cinci accese convulsive a cîte trei minute fiecare. În sfîrșit, la ora unsprezece seara, își recăpătă cunoștința, întrebă ce i se întîmplase și ațipi.

A doua zi, orice pericol era înlăturat, însă Lev Tolstoi, încă foarte slăbit, fu silit să rămînă în pat. Faptul că soțul ei supraviețuise, îi apărea Soniei ca o grație divină de care nu se putea achita decît printr-un act de căință. Întrucît Sasa se pregătea să plece la Teliatinki, un servitor o înștiință că mama ei o aștepta pe peron. O găsi în picioare, fără palton, clătinîndu-și capul și cu ochii roșii.

„Iartă-mă ! spuse Sonia. Îți dau cuvîntul de onoare că nu te voi mai jigni niciodată !" Mai făgădui fiicei ei să nu-și mai chinuie soțul și o imploră să vină să locuiască acasă cu Varvara Feokritova. Avea o figură atît de jalnică, încît însăși aspra, neîncrezătoarea Sașa izbucni în lacrimi. Cele două femei schimbară sărutări udate cu lacrimi și suspine de tandrețe. O mare nădejde plutea peste Iasnaia Poliana. Sașa reveni la cuib cu Varvara Feokritova, iar Sonia, împingînd spiritul de sacrificiu pînă la sublim, îl invită pe Certkov

la ea, la 7 octombrie, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat.

Îşi supraestimase puterile. Cînd auzi uruitul trăsurii pe arcuri a discipolului sosind pe alee, simţi astfel de bătăi de inimă, încît aproape i se făcu rău. Luînd binoclul, privi pe fereastră dacă soţul ei nu manifesta prea multă bucurie. Acesta ieşise pe peron. Ea îl pusese să-i promită că nu-l va îmbrăţişa pe infam. Cei doi bărbaţi se ştiau oare observaţi ? Se mulţumiră să-şi strîngă mîinile. Sonia continuă să-i spioneze toată ziua, fără să apară. Iar seara, notă : „Cu neputinţă ! Acest individ este diavolul în persoană ! Niciodată nu-l voi putea suporta !"

În faţa nervozităţii pe care Sonia o manifestă după plecarea lui Certkov, Lev Tolstoi scrise soţiei acestuia că era mai bine, în interesul tuturor, de a nu mai reînnoi această experienţă. Ţinea cu atît mai mult să n-o provoace pe Sonia, cu cît, de cîteva zile, constatase dispariţia unuia din carnetele *Jurnalului pentru uzul meu propriu*. Îl rătăcise sau cineva i-l luase fără ştirea sa ? O bănuia pe soţia lui ; nu se înşela. Ea găsise carneţelul într-o cizmă în care acesta îl ascundea de obicei şi îl luase, în timp ce el dormea. Desigur, ea nu-i spusese nimic despre această descoperire. Dar lectura însemnărilor îi confirmase existenţa unui complot urzit împotriva ei de Lev Tolstoi împreună cu Certkov. Nu se mai îndoia că un testament fusese redactat pentru a o îndepărta de la moştenire. Era o măsură cu atît mai inacceptabilă, pentru ea, cu cît casa de editură „Prosveşcenie" tocmai propusese suma fantastică de un milion de ruble pentru cedarea dreptului exclusiv de a publica operele lui Tolstoi după moartea

acestuia. Un milion de ruble[1] ! De-ajuns să asigure viitorul fiilor, a fiicelor şi a celor douăzeci şi cinci de nepoţi ! Nu, nu, acest testament, orice ar fi, trebuie distrus ! La 12 octombrie, ea explică toate acestea prin viu grai soţului ei, dar Lev Tolstoi refuză s-o asculte. Atunci, îi scrise o scrisoare, pe care la 14 octombrie o puse pe biroul său :

„În fiecare zi te interesezi cu un aer de compătimire de sănătatea mea, mă întrebi dacă am dormit bine, şi, în fiecare zi se produc noi lovituri care-mi rănesc inima, îmi scurtează viaţa şi mă chinuiesc într-un mod insuportabil, fără ca să-mi pot lecui suferinţele. Această nouă lovitură, această faptă urîtă pe care ai comis-o lipsind de drepturile tale de autor numeroasa ta progenitură, destinul a făcut s-o aflu, cu toate că părtaşul tău la această ispravă n-a voit să facă la fel pentru familia sa... Guvernul, pe care amîndoi l-aţi înjurat şi negat în broşurile voastre, va lua *în mod legal* pîinea din gura tuturor moştenitorilor tăi şi o va da lui Sîtin[2] şi altor editori bogaţi şi oameni de afaceri, în timp ce nepoţii lui Lev Tolstoi, ca urmare a relei voinţe şi a vanităţii lui, vor muri de foame. Acelaşi guvern, prin Banca de Stat, primeşte în depozit *Jurnalele* lui Tolstoi, pentru ca ele să nu ajungă în mîinile soţiei sale... Mă cuprinde groaza (admiţînd că-ţi voi supravieţui) la gîndul răului care poate încolţi pe mormîntul tău şi în memoria copiilor şi a nepoţilor tăi."

---

[1] Adică echivalentul a 7.600.000 franci francezi actuali (760 de milioane de franci vechi) (n. a.).

[2] Faimos editor la acea epocă (n. a.). Este vorba de Ivan Dmitrievici Sîtin (1853—1934), editor de cărţi şi librar, editorul ziarului *Russkoe slova* (n. tr.).

Cînd, tremurînd, se prezentă în biroul soțului ei pentru a-i cunoaște părerea, acesta îi spuse tăios : „Nu poți să mă lași în pace ?" Atunci ea încercă cu blîndețe, cu lacrimi. Lev Tolstoi rămase neclintit. Cum oare ar fi putut să-i declare că o deposedase nu numai de drepturile sale asupra operelor posterioare anului 1881, ci și de acele asupra romanelor *Război și pace*, *Anna Karenina* și *Cazacii* ? „Cînd îmi vorbește în termeni hiperbolici despre dragostea ei pentru mine, cînd îngenunchează și-mi sărută mîinile, mi-este foarte penibil", scria el. Rămas singur, își luă pulsul (era un gest obișnuit la familia Tolstoi !) și notă : „90". Apoi își corectă articolul *Despre socialism* și se duse să-și încalece calul. De cîte ori pleca astfel, singur, în pădure, Sonia era convinsă că avea întîlnire cu Certkov. La 16 octombrie, ea porni pe jos, o tăie peste cîmp, se îndreptă spre Teliatinki, se culcă într-un șanț la o oarecare distanță de intrarea proprietății și își îndreptă binoclul spre casă. Pîndea întîlnirea dintre cei doi îndrăgostiți. Dar Liovușka nu veni. La căderea nopții se întoarse, rebegită de frig, la Iasnaia Poliana, și se așeză pe o bancă, sub un brad. Acolo o descoperi un servitor, avînd o lanternă. Cînd își povesti aventura lui Liovușka și îl imploră să-i jure că nu-l va mai revedea niciodată pe „dezgustătorul" Certkov, el bombăni : „Vreau să fiu liber, nu să mă supun toanelor tale ; refuz să fiu, la optzeci și doi de ani, un băiețaș, o cîrpă sub talpa soției mele !... Îmi retrag toate făgăduielile..."

Puțin după aceasta primi vizita unui tolstoian, țăranul Novikov. Neavînd cui face confidențe, mărturisi acestui „om de rînd" cît suferea din vina soției sale. „La noi, zise Novikov, certurile cu femeile se rezolvă mai simplu și niciodată nu izbucnesc nevricale. Nu sînt partizanul knutului și nu l-am întrebuințat niciodată, dar, pe de altă parte, nu se poate face tot ce vrea femeia !" Lev Tolstoi rîse din toată inima și povesti aceste vorbe doctorului Makovițki și Sașei. Aceasta, cu oleacă de perfidie, îi povesti la rîndul ei că Ivan, vizitiul din Iasnaia Poliana, critica bunătatea boierului și spunea tuturor : „În satul nostru, cînd o femeie începe să-și facă de cap, bărbatul îi trage o bătaie bună cu hățurile ! Ea devine ascultătoare !"

După ce plecă Novikov, Lev Tolstoi nu încetă de a se gîndi la existența simplă și aspră pe care acest mujic i-o descrisese. Să se ducă acolo, să se amestece în popor, să-și cîștige viața cosînd cizme, să mănînce o fiertură de hrișcă... Pentru a-și dovedi că avea rezervă de forțe, reîncepu gimnastica. Agățat de un dulap, îl răsturnă pe spatele său, se propti în picioare și era aproape să se prăbușească sub greutatea poverii : „M-am istovit în mod zadarnic ! Imbecil de 82 de ani !" nota el după acest exercițiu. Totuși, acum se încredințase că era gata pentru a începe o nouă carieră. Cînd un om poate să ridice un dulap, înseamnă că nici un obstacol nu-i va rezista. La 24 octombrie, găsi în corespondența sa scrisoarea unui student din Sankt-Petersburg, Alexandr Barhudarov, care-i reproșa contradicția dintre doctrina și faptele sale, sprijinindu-se pe citate din cartea lui Merejkovski, publicată în anul trecut : *Tolstoi și Dostoievski, viețile și operele lor*. O a doua scrisoare, pur și simplu injurioasă, venea de la o nemțoaică din Breslau. Nu era oare ciudat că aceste două scrisori de critică îi parveniseră în clipa precisă cînd tocmai se întreba

dacă nu trebuie să fugă pentru a începe o viață nouă ? Scrise imediat lui Novikov :

„N-ai putea să-mi găseşti in satul dumitale o izbă, cît de mică, numai să fie izolată şi caldă, ca să te deranjez, pe dumneata şi familia dumitale, cît mai puţin cu putinţă ? Dacă ar fi cazul să-ţi telegrafiez, o voi face nu cu numele meu, ci sub numele de T. Nikolaev. Aştept răspunsul dumitale... Să ştii că toate acestea trebuie să rămînă între noi“.

A doua zi însemnă în *Jurnalul pentru uzul meu propriu :* „Bănuieli, spionaj şi dorinţa ca ea să-mi ofere un pretext ca să plec ; dar cînd mă gîndesc la starea ei, mi-e milă de ea şi nu pot“. Destăinui proiectul său Saşei şi îi propuse să fugă cu el.

— O, da ! spuse aceasta, roşind de plăcere, dar n-aş vrea să te stingheresc ! La început, ar fi poate mai bine să te las să pleci singur...

— Da, da, dealtfel îmi spun mereu că nu eşti atît de sănătoasă, vei căpăta guturai, o să tuşeşti...

— Nu-i nimic, strigă tînăra fată. Mă voi simţi mult mai bine într-un mediu foarte simplu !

— Dacă-i aşa, pentru mine va fi foarte plăcut să te am alături, ca un ajutor. Socotesc să mă organizez în felul următor : să iau un bilet pînă la Moscova, să trimit pe cineva să-mi ducă lucrurile pînă la Laptevo[1] şi să cobor acolo. Dacă voi fi descoperit, voi merge mai departe. Dar de, astea nu sînt încă decît visuri. Desigur, mă voi frămînta dacă o părăsesc, starea ei mă va chinui. Dar, pe de altă parte, aici, atmosfera pentru mine devine din ce în ce mai penibilă.[2]

---

[1] Staţie a liniei Moscova-Kursk, la cîteva verste de satul unde locuia Novikov (n. a.).
[2] Alexandra Tolstaia, *Viaţa cu tatăl meu* (n. a.)

Vru de asemenea să ştie ce gîndea doctorul Macoviţki despre proiectul său. Acesta declară că nu vede nici un neajuns, atît ca discipol cît şi ca medic. Bătrîna Maria Schmidt, căreia îi făcu aceeaşi confidenţă, reacţionă cu totul altfel.

— Scumpul meu Lev Nikolaevici, o să vă treacă, asta este o slăbiciune trecătoare, spuse ea.

Iar Lev Tolstoi, emoţionat, recunoscu că o hotărîre atît de brutală şi de egoistă îi era interzisă de conştiinţa lui.

În acea zi era multă lume la Iasnaia Poliana. Printre invitaţi se găsea doamna Almedingen, redactor al revistelor pentru copii, care, în realitate, venise din partea casei de editură „Prosvescenie“ pentru a încerca să obţină de la contesă cesionarea întregii opere a lui Lev Tolstoi în vederea publicării ei *post-mortem,* în schimbul sumei de un milion de ruble. Cu toate că nici doamna Almedingen, nici Sonia nu făcură vreo aluzie faţă de scriitor despre acest proiect, el ghicise complicitatea lor şi faptul îl enerva.

La 26 octombrie, sosirea lui Andrei, apoi a lui Serghei sfîrşi prin a-l nemulţumi. Mai ales Andrei, acest reacţionar mărginit, era pentru el un om cu care nu-i făcea plăcere să aibă legături. Cît despre Serghei, un vecin de la ţară tocmai îl provocase la duel, în urma unei certe stupide. Fără îndoială, afacerea n-ar fi avut urmări, dar Sonia suspina, gemea, se dădea în spectacol cu îngrijorarea ei maternă. „Este foarte dureros pentru mine să mă aflu în acest azil de alienaţi“, nota bătrînul. Cu toate acestea, a doua zi, arătă fiilor săi un chip amabil. Îl costa destul. La masă se vorbi despre toate, afară de Certkov şi de testament. Sonia trona gătită de sărbătoare, între cei doi băieţi bărboşi ai ei. Lev Tolstoi se retrase

curînd şi plecă la o plimbare, călare, cu doctorul Makoviţki.

O ninsoare uşoară cădea din cerul cenuşiu. Pămîntul era îngheţat, alunecos. Pentru a străbate o rîpă, călăreţii trebuiră să descalece. Doctorul Makoviţki prinse ambii cai de frîu şi îi sili să sară cu dînsul, pe deasupra unui pîrîu. Lev Tolstoi, sumecîndu-şi poalele scurtei sale mantale îmblănite, coborî panta cu paşi mici, agăţîndu-se de crengile de brad, apoi escaladă malul rîpos, în patru labe, sforţîndu-se şi gîfîind.[1] După o cursă de şaisprezece verste, se reîntoarse acasă, zdrobit de oboseală, încovoiat, cu privirea sticloasă şi barba umezită de zăpadă.

Între timp, Bulgakov adusese o scrisoare din partea lui Certkov. Sonia ceru să vadă conţinutul ei. Lev Tolstoi refuză „din principiu". Izbucni cearta. Din nou, Sonia clătinîndu-şi capul, cu ochii ieşiţi din orbite, îl somă pe soţul ei să-i spună dacă era adevărat că semnase un testament prin care îi răpea ei şi copiilor drepturile moştenirii. Şi din nou, el îi opuse o tăcere plină de rea-credinţă şi de laşitate. În fiecare clipă se simţea vinovat faţă de ea. În acelaşi timp însă, nu-i putea pricinui un prejudiciu lui Certkov. Prins între această femeie care personifica viaţa şi acest bărbat care personifica doctrina, el singur nu mai ştia ce voia.

Se retrase în biroul său pe la ora unsprezece seara, cu mintea tulburată şi notă în *Jurnal*: „Aceasta pare condamnabil, dar, în realitate, am făcut-o cu gînd bun. Din ce în ce legăturile dintre noi mă apasă." Apoi reciti cîteva pagini din *Fraţii Karamazov*. Tocmai era vorba, în capitolul pe care-l avea sub ochi, despre ura lui Dmitri Karamazov împotriva bătrînului său tată. Din cele două familii, Karamazov şi Tolstoi, care era cea mai oribilă? Fu cuprins de o nelinişte surdă, şi lăsă cartea deschisă pe masa rotundă. Hotărît, nu-i plăcea acest roman: „Nu pot învinge dezgustul meu împotriva a tot ce găsesc în el, antiartistic, frivol, ipocrit, incompatibil cu marile probleme", scrisese cu cîteva zile în urmă doamnei Certkova. [1]. Nu, nu, Dostoievski nu era un scriitor de prim rang. Cum îndrăzneau unii critici să-l compare pe autorul *Fraţilor Karamazov* cu autorul romanului *Război şi pace*, fie chiar spre a-i opune unul altuia? Eseul lui Merejkovski era absurd! Dealtfel, pentru Lev Tolstoi nu avea nici o importanţă ce se spunea despre opera lui. Ceea ce conta era viaţa sa. Va ieşi oare într-o zi din încurcătur în care a intrat? Îl rugă pe Dumnezeu să-l ajute, se culcă şi, la ora unsprezece şi jumătate, suflă în lumînare.

---

[1] *Amintiri inedite*, de dr. Makoviţki (n. a.).

[1] Scrisoare din 23 octombrie 1910 (n. a.).

4

FUGA

La 28 octombrie 1910, la ora trei dimineață, Lev Tolstoi se trezi brusc. Uși se deschideau, scîrțîind, pași se apropiau, o rochie foșnea agățînd o mobilă. Dinspre birou, o rază de lumină sclipea prin canatul ușii închise. Pe jumătate ridicat în patul său, bătrînul asculta ținîndu-și răsuflarea. În curînd percepu un fîșîit de hîrtii și înțelese că Sonia cotrobăia în sertarele lui. „Trebuie deci ca zi și noapte toate gesturile mele, toate cuvintele mele să-i fie cunoscute și să se găsească sub controlul ei“ [1], gîndi în silă. Așteptă, fără să se miște, ca soția lui să plece, apoi încercă să doarmă din nou, dar în zadar : nu putea să-și regăsească somnul, căci era enervat. Reaprinse lumînarea și se așeză cu picioarele atîrnînd, pe marginea patului. Atrasă de lumină, Sonia reveni și intră în cameră. Nu cumva era bolnav ? N-avea nevoie de nimic ? La vederea acestei temnicere milostive, în cămașă de noapte, cu părul despletit, chipul palid, privirea întunecată și

[1] *Jurnalul* lui Lev Tolstoi, din 28 octombrie 1910. Toate amănuntele întîmplării au fost notate de însuși Lev Tolstoi la Optina (n. a.).

scrutătoare, el simți cum îi crește mînia. Totuși, se stăpîni, o liniști și o sfătui să se ducă la culcare.

Imediat ce Sonia se îndepărtă, simți inima bătîndu-i atît de tare, încît se temea să nu-i vină rău. Își luă pulsul, cu gestul obișnuit : 97. Și deodată, îi apăru clar că nu mai putea rămîne așa, sub dubla supraveghere a soției, care-l soma să acționeze în folosul familiei sale și a lui Certkov, care-l soma să acționeze în folosul sufletului. Toate contradicțiile existenței sale îi săriră în ochi și fu îngrozit. Predica iubirea universală — și-și nefericea soția ; predica sărăcia — și trăia în lux ; uitarea de sine — și nota cele mai mici indispoziții ; unirea cu Dumnezeu — și-și pierdea vremea în certuri casnice ; disprețul gloriei — și-și întreținea prestigiul prin corespondență, recepții, fotografii ; cultul adevărului — și era adus zilnic, la prefăcătoria cea mai jalnică ! De cîte ori n-avusese dorința să fugă, încă din 17 iunie 1884 cînd mersese ore întregi pe drumul Tulei, ca să scape din infernul conjugal. Dar întotdeauna revenise la cămin, nemulțumit, pocăit. Astăzi ar avea puterea de a merge pînă la capătul hotărîrii sale. Da, numai fuga putea să înlăture această contradicție dureroasă între ideile și faptele sale. Odată cercul sfărîmat, departe de prieteni și dușmani, cu singurătatea recîștigată, va găsi pacea sufletească necesară în așteptarea morții. Nu era de pierdut nici un minut ! Își îmbrăcă halatul de casă, își încălță papucii, trecu în birou și scrise Soniei o scrisoare de adio, după o ciornă pe care o redactase în ajun. Acestei scrisori, el îi puse data de 28 octombrie 1910, ora patru dimineața :

„Plecarea mea o să-ți producă supărări. Îmi pare rău, dar înțelege și crede într-adevăr că nu

pot face altfel. Situația mea în casă devine — a și devenit! — intolerabilă. Fără a mai vorbi de tot restul, nu pot continua să trăiesc în luxul care m-a înconjurat pînă acum și fac ceea ce fac de obicei bătrînii de vîrsta mea: renunță la lume pentru a păși în singurătatea și tăcerea ultimelor zile ale existenței lor. Înțelege-mă, te rog, și nu alerga în căutarea mea, chiar dacă afli unde sînt. Apariția ta nu ar face decît să înrăutățească situația ta și a mea și nu mi-ar schimba cu nimic hotărîrea.

Îți mulțumesc pentru cei patruzeci și opt de ani de viață cinstită pe care i-ai împărțit alături de mine și te rog să-mi ierți tot răul pe care ți l-am făcut, așa cum și eu ți-l iert, din toată inima, pe acela pe care tu ai fi putut să mi-l faci. Te sfătuiesc să te resemnezi cu situația cea nouă în care te pune plecarea mea și să nu-mi porți pică. Dacă vrei să-mi comunici ceva, spune Sașei, care va ști unde sînt și va face să-mi parvină cele necesare. Dar ea nu-ți va putea spune unde mă găsesc, pentru că am pus-o să-și dea cuvîntul că nu va dezvălui nimănui acest lucru. Lev Tolstoi.

Am rugat-o pe Sașa să-mi strîngă lucrurile și manuscrisele și să mi le trimită. L.T."

Terminîndu-și scrisoarea, merse în vîrful picioarelor, să-l trezească pe doctorul Makovițki.

— M-am hotărît să plec. Vino cu mine. N-o să luăm prea multe, atît cît ne trebuie. [1]

Doctorul Makovițki nu se arătă deloc surprins. Nici o clipă nu-i trecu prin minte că acest om de optzeci și doi de ani, predispus la sincope grave, își risca viața, lansîndu-se într-o astfel de călătorie. Era mai mult ideolog decît medic. Ce glorie să-l ajute pe patriarh în fuga sa! În loc să-i recomande lui Lev Tolstoi să se liniștească, să se ducă la culcare, se pregăti, cu recunoștință, să-l urmeze. Bătrînul se reîntoarse în odaia lui, se îmbrăcă în haine călduroase, își băgă picioarele într-o pereche de cizme, coborî din nou și bătu la ușa Sașei. Cînd îl văzu în fața ei, în cazaca țărănească, cu o lumînare în mînă, cu chipul hotărît, înțelese totul. Dar nici ea nu încercă să-l rețină. Bucuria pe care o simțea față de această hotărîre, care o va mîhni atît de mult pe mama ei, înăbușea teama pe care i-o inspira starea sănătății tatălui ei.

— Plec chiar acum, îi spuse el. Vino să mă ajuți să-mi fac bagajele.

Ea o înștiință pe Varvara Feokritova, și amîndouă, ușoare ca niște umbre, urcară scara și-l găsiră pe doctorul Makovițki în biroul lui Lev Tolstoi. Acesta închise fără zgomot ușile care duceau spre camera Soniei. Din fericire, ea adormise din nou. Dar nu se va trezi oare, nu va intra să ceară explicații? Trăgînd cu urechea, Lev Tolstoi, cu mîinile tremurînde, lega el însuși pachetele, indica Sașei ce trebuie să pună în cufăr, își implora complicii să umble încet și să vorbească în șoaptă.

După o jumătate de oră, cum pregătirile nu erau încă terminate, el se enervă, declară că nu putea să aștepte mai mult, își puse galoșii, paltonul său mare albastru, căciula de lînă cafenie, mănușile cu un singur deget, și porni în direcția grajdului pentru a porunci să se înhame caii. Dar noaptea era atît de întunecoasă, încît se îndepărtă de cărăruie, se lovi de trunchiul unui copac și se prăbuși în genunchi. Timp îndelungat, își căută

[1] *Amintiri*, de dr. Makovițki (n. a.).

pipăind căciula, care căzuse în iarba umedă. Apoi, negăsind-o, reveni cu capul descoperit, speriat, în casă. Sașa îi dădu o altă căciulă, și el ieși din nou, cu o lanternă în mînă. Cîteva minute mai tîrziu doctorul Makovițki, Sașa și Varvara Feokritova se îndreptară, la rîndul lor, spre grajd, ducînd pachetele și trăgînd cufărul. Se împotmoleau, împovărați din greu, în glodul negru. La jumătatea drumului zăriră sclipind un punct luminos. Lev Tolstoi înainta în întîmpinarea lor pentru a le lumina calea. Luînd comanda grupului, aprindea și stingea alternativ lampa de buzunar, ceea ce, prin contrast, făcea ca întunericul nopții să pară și mai dens încă.

Reîntors în grajd, încercă să-l ajute pe vizitiul Adrian Pavlovici să înhame al doilea cal de oiște. Apucă zăbala, o puse în fața calului, dar mîinile slăbite nu-l mai ascultau ; se așeză, deznădăjduit, pe bagaj, iar umerii i se încovoiară.

— Presimt că o să fim surprinși ! bombănea el. Atunci totul va fi pierdut. Nu voi putea pleca fără a evita scandalul !

În sfîrșit, trăsura fu gata. Se cocoță înăuntru cu doctorul Makovițki.

— Așteaptă, tată ! Lasă-mă să te sărut ! strigă Sașa.

— La revedere, scumpa mea, răspunse el în grabă. Ne vom revedea în curînd !

Și porunci vizitiului să pornească. Rîndașul încălecă pe un cal și o luă înainte, cu o torță în mînă, pentru a lumina drumul. Trăsura se hurduca prin făgașuri : noaptea era rece, umedă ; evitară să treacă prin fața casei unde Sonia mai dormea. Se lumina de zi cînd trăsura se apropie de sat. În cîteva izbe scînteiau lumini. Primele fumuri se înălțau spre cer. Lev Tolstoi tot se mai

temea ca soția sa să nu înceapă urmărirea. Întorcea capul la fiecare două minute. Cum era foarte frig, doctorul Makovițki îl obligă să-și pună încă o căciulă. „Unde să mergem ? murmură Lev Tolstoi. Unde să mergem cît mai departe cu putință ?" Doctorul Makovițki îi propuse să plece în Basarabia, la muncitorul moscovit Gusarov, un adevărat tolstoian. Dar călătoria ar fi lungă, obositoare. Bătrînul nu răspunse nimic. O prevenise pe Sașa că mai întîi va trece s-o vadă pe sora lui, Maria, la mînăstirea din Samardino. Apoi, se va lăsa în voia inspirației, a împrejurărilor...

În stația Șciokino, trebui să aștepte o oră și jumătate sosirea trenului. Fiecare minut scurs îi mărea spaima să nu fie ajuns din urmă de Sonia. Cine se va prezenta mai întîi : ea sau locomotiva ? Locomotiva. Cîștigase. Scoase un suspin de ușurare. Pînă la Gorbaceaevo, călători cu doctorul Makovițki în clasa a doua, dar acolo trebuiră să schimbe trenul și urcară într-a treia. Vagonul era înțesat de călători, din care mai mult de jumătate fumau mahorcă. Stingherit de miros și de lipsa de aer, Lev Tolstoi trecu pe platforma din spate, găsi și acolo cinci fumători și se refugie în cele din urmă pe platforma din față, unde, ridicîndu-și gulerul paltonului, se așeză sprijinit de baston, al cărui capăt de sus era prevăzut cu un scaun pliant. „Ce poate să facă oare Sofia Andreevna ? bombăni el. O plîng !" Și după puțin timp, adăugă : „Ce bine-i să fii liber !" Platforma era deschisă în bătaia tuturor vînturilor. Un curent de aer biciuia fața bătrînului. Scîntei incandescente îi ardeau ochii. Trebui ca doctorul Makovițki să stăruie mult de tot, pentru ca, după trei sferturi de oră, să reintre în vagon.

Identitatea sa fu în curînd descoperită de tovarăşii lui de călătorie : ţărani, muncitori, un topograf, o elevă de liceu... Măgulitoare notorietate. Se lupta ca faptul să nu-i facă plăcere. Topograful îl atrase într-o discuţie despre impozitul unic după părerea lui Henry George, despre darvinism, non-violenţă, ştiinţă, educaţie. După care un mujic îi spuse : „Ceea ce îţi trebuie, tătucule, este să laşi problemele lumii noastre, să intri într-o mînăstire şi să te străduieşti să-ţi mîntui sufletul !" Lev Tolstoi răspunse printr-un surîs înţelegător. În spatele său, un muncitor începu să cînte, acompaniindu-se la armonică. Trenul se tîra. Oboseala crispă trăsăturile bătrînului. Din cînd în cînd, pierdea firul ideilor.

În sfîrşit, la ora cinci fără zece, ajunseră la Kozeolsk, gara cea mai apropiată de Optina-Pustîni. Imediat Lev Tolstoi redactă două telegrame, una pentru Saşa, cealaltă pentru Certkov, anunţînd sosirea. „Petrecem noaptea la Optina. Mîine Şamardino !" Ambele telegrame erau semnate cu numele convenit : Nikolaev. Mai scrise o scrisoare tot Saşei, pentru a-i povesti călătoria, a o ruga să-i trimită cărţile pe care se pregătea să le citească (*Eseurile* lui Montaigne, al doilea volum din *Fraţii Karamazov, O viaţă* de Maupassant), forfecuţe, creioane şi halatul de casă. Cît despre discuţiile pe care nu le va putea evita cu mama, îi dădea următorul sfat : „Te rog, scumpa mea, cuvinte puţine, dar blînde şi energice".

Călătorii închiriară o trăsură şi fură conduşi la mînăstirea din Optina. Drumuri desfundate, vînt rece, cer negru prin care luna, cu intermitenţe, străpungea norii, trecerea unui rîu pe un bac — doctorul Makoviţki îl observa pe Lev Tolstoi cu nelinişte. În arhondaricul mînăstirii fură întîmpinaţi de călugărul metocar, care era un om amabil, cu barba şi părul roşii ca flacăra. O cameră mare cu două paturi, curată şi bine încălzită, fu pusă la dispoziţia lor. Lev Tolstoi bău ceai cu miere, fără să mănînce nimic, ceru un pahar pentru a-şi pune, în timpul nopţii, stilograful său, îşi redactă timp îndelungat *Jurnalul* şi, pe la ora zece seara, se pregăti de culcare, istovit şi mulţumit. Deoarece doctorul Makoviţki voia să-l ajute să-şi tragă cizmele, el mormăi :

— Doresc să mă servesc singur !

Dar avu mult de furcă pentru a se descălţa. Respirînd din greu, adus de spate, mai spuse : „Vreau să trăiesc într-o simplitate extremă, să nu cheltuiesc bani decît cu economie..." [1]

Apoi se întinse şi închise ochii, gîndindu-se la acei pe care-i lăsase, acolo, în casa cea veche şi albă, la marginea unei alei de mesteceni.

La Iasnaia Poliana, în acel 28 octombrie, Sonia se sculase la unsprezece dimineaţa, şi imediat ce fu gata, se duse în camera soţului ei. Nimeni ! Înnebunită alergă în „sala Remington" şi o întrebă pe Saşa :

— Unde-i tata ?

— A plecat ! răspunse tînăra fată cu un ton tăios.

— Unde anume ?

— Nu ştiu.

— Cum adică nu ştii ? A plecat de tot ?

— Ţi-a lăsat o scrisoare. Iat-o.

Sonia tresări, luă scrisoarea pe care i-o întindea fiica ei, rupse plicul, citi primele rînduri, gemu :

[1] *Amintiri* de Makoviţki (n. a.).

„Dumnezeule, ce face din mine ?“ şi fugi în parc. Saşa, Bulgakov care tocmai venise de la Certkovi, şi cîţiva servitori porniră în urmărirea ei. Zăreau din depărtare rochia ei cenuşie, care apărea şi dispărea printre copaci. Alerga spre iaz, cu toată puterea picioarelor ei bătrîne. Ajunsă pe scîndurile spălătorului plutitor, alunecă şi căzu, se tîrî spre mal şi se rostogoli în apă. Începuse să se scufunde, bătînd moale din braţe, cînd Bulgakov şi Saşa săriră şi ei în apă, o apucară şi o traseră la ţărm. O duseră udă, dîrdîind, în camera ei.

— Telegrafiază tatălui tău că m-am înecat ! imploră ea.

Saşa abia îşi schimbase veşmintele, cînd o văzu pe mama ei, în capot că ieşea pe poartă şi relua drumul heleşteului. Din nou Bulgakov şi servitorii o opriră. Pînă seara, ea deliră de supărare ; nu putea fi lăsată singură ; plîngea, se lovea în piept, cînd cu un prespapier, cînd cu un ciocănel, cînd se înţepa cu foarfecele, cu un cuţit, cu bolduri, ameninţa să se arunce pe fereastră sau într-o fîntînă. Alarmată, Saşa chemă un medic din Tula, care se mărgini să diagnosticheze o criză de isterie „fără urmă de boală mintală“. Atunci ea telegrafie fratilor şi surorii ei, stăruind să vină de urgenţă. Andrei sosi chiar în aceeaşi seară şi pe dată îşi condamnă tatăl. Bulgakov şi bătrîna Maria Schmidt făcură cu schimbul pentru a o veghea pe Sonia, care, toată noaptea rătăci din odaie în odaie, vorbind singură, hohotind de plîns, ameninţînd :

— Am să-l găsesc, am să scap de aici, am să sar pe fereastră, am să mă duc la gară !... Numai să aflu unde este, şi nu-l voi mai lăsa !... Am să mă culc în faţa uşii lui !...

În timp ce se căina astfel, Sergheenko, trimis de Certkov, pleca spre Optina-Pustîni. Ajunse la mînăstire la ora şapte, în dimineaţa zilei de 29 octombrie. Lev Tolstoi, care dormise prost (pisici fugeau mieunînd pe coridor, o femeie plîngea în odaia vecină), primi pe emisar cu nelinişte. Ce se petrecea la Iasnaia Polonia ? Aflînd că Sonia încercase să se sinucidă, fu consternat. Şi totuşi, tot ce ştia despre soţia lui ar fi trebuit să-l pregătească pentru această veste. De asemenea se îngrijoră atunci cînd Sergheenko îi spuse că Sonia şi fiii săi ar putea fi ispitiţi să trimită poliţia pe urmele lui. Din fericire, călătorul aducea două scrisori afectuoase, una de la Saşa, care-l sfătuia pe tatăl ei să nu-şi piardă curajul, alta de la Certkov, care se bucura ca de o victorie personală.

„Nu găsesc cuvinte, scria discipolul, pentru a-mi exprima bucuria de a te şti plecat. Simt din tot sufletul că numai aşa trebuia să procedezi şi că ar fi fost o greşeală să continui traiul la Iasnaia Poliana, în condiţiile actuale. Cred că ai întîrziat mereu hotărîrea, din teamă de a acţiona numai în folosul dumitale şi că, de astă dată, nu a existat nici un egoism în decizia pe care ai luat-o. Este desigur inevitabil ca, din cînd în cînd, să constaţi că noul dumitale fel de viaţă este mai liniştit, mai plăcut, mai uşor, dar acest lucru nu trebuie să te frămînte. Sînt încredinţat că gestul pe care l-ai făcut va aduce tuturor o uşurare, şi în primul rînd Sofiei Andreevna, indiferent de manifestarea exterioară a sentimentelor ei.“ [1]

Imediat, Lev Tolstoi răspunse celor doi corespondenţi. Mai întîi Saşei :

---

[1] Alexandra Tolstaia, *Tatăl meu* (n. a.).

„Este supărător. Nu pot să nu simt asupra mea o povară grea... Mă bizui mult pe influenţa bună a Taniei şi a lui Serghei. Principalul este ca ei să înţeleagă şi să se străduiască să o convingă că acest spionaj, aceste eterne învinuiri, acest fel de a dispune de mine, acest control perpetuu, această duşmănie împotriva omului care-mi este cel mai apropiat şi mai folositor (Certkov), această ură evidentă şi această dragoste aparentă pentru mine, toată această viaţă de acolo îmi este mai mult decît neplăcută, că-mi este absolut imposibilă, iar dacă trebuie cineva să se înece nu ea este aceea, ci eu, că nu doresc decît un lucru : să mă eliberez de ea, de această minciună, de această făţărnicie, de această răutate din care este plămădită întreaga-i fiinţă. Desigur, ei n-o pot face să înţeleagă acest lucru, dar îi pot spune că toate manifestările sale faţă de mine nu numai că nu exprimă dragoste, dar se pare că au drept scop să mă ucidă, şi ea va reuşi, căci nădăjduiesc că la al treilea atac care mă ameninţă o voi elibera, în acelaşi timp cu mine, de cumplita atmosferă în care am trăit şi unde nu mai vreau să mă reîntorc." [1]

Lui Certkov îi scrise mai scurt, dar cu aceeaşi hotărîre neclintită :

„Întoarcerea la viaţa de altădată a devenit grea, dacă nu imposibilă, căci acum aş avea dreptul la şi mai multe reproşuri şi la şi mai puţină milă. Cît priveşte acceptarea nu ştiu cărui acord, nu pot s-o fac şi nu o voi face. Întîmplă-se orice ! Numai să nu comit prea multe păcate." [2]

Această dublă confesiune liniştindu-l, îi dictă lui Sergheenko reflecţii asupra pedepsei capitale,

[1] şi [2] Scrisori din 29 octombrie 1910 (n. a.).

apoi se duse la plimbare prin curtea mînăstirii. El, renegatul, excomunicatul, simţea pacea acestui lăcaş ca un dar al Domnului. Flecări cu cîţiva călugări cu anterie zdrenţăroase, cu chipuri simple, înaintă pînă la împrejmuirea sihăstriei cu gîndul de a sta de vorbă cu stareţul, dar cînd se hotărî, se răsgîndi. Reîntors la doctorul Makoviţki, îi spuse :

— Nu mă voi duce din propria mea iniţiativă să-l văd pe stareţ. Totuşi, dacă ei m-ar chema, m-aş duce...

Ceea ce îl îmboldea către aceşti călugări singuratici, nu era desigur dorinţa de a restabili legătura cu religia oficială, ci nevoia de a schimba idei despre Dumnezeu, despre suflet, despre moarte, cu fiinţe cărora le respecta măreţia morală, deşi le condamna credinţele. De asemenea, i-ar fi plăcut să se familiarizeze mai mult cu viaţa lor de asceţi, să afle în ce măsură renunţaseră la lume, să compare experienţa lor cu a lui. La urma urmei, nu era el, ca şi ei, un căutător al adevărului ? O, dacă ar fi putut, respingînd totuşi dogmele bisericii, să se instaleze într-una din aceste chilii albe, departe de soţia sa, de fiii săi, de discipolii săi, pentru a medita pe îndelete asupra marilor probleme !...

La ora unu se aşeză la masă, avînd poftă de mîncare. I se servi meniul mînăstirii : ciorbă, varză şi o fiertură de hrişcă cu ulei de floarea soarelui. Această bucătărie simplă îl încîntă.

După masă, se duse la paisprezece verste de acolo, la mînăstirea din Samardino, unde, sub veşmînt de călugăriţă, trăia sora lui, Maria, în vîrstă de optzeci de ani. Fiica acesteia, Elisaveta, se afla la ea în vizită. Cele două femei îl primiră pe bătrîn cu tandreţe, ascultară povestea certuri-

lor sale, a confuziei, a fugii, şi izbutiră să-l liniştească. De la plecarea sa din Iasnaia Poliana, se gîndea la această întrevedere cu o nădejde nesăbuită. Pentru el, Maria era ultima supravieţuitoare a unui trecut fericit. Mergînd spre ea, se întorcea înapoi, în timp, respira prospeţimea primilor ani. Nu era oare un semn al apropierii morţii această nevoie de a se adînci din nou în amintirile copilăriei ?

— Surioară, îi zise el, am fost la Optina. Ce bine te simţi acolo ! Cu cîtă bucurie aş trăi în acel loc, făcînd treburile cele mai obositoare, cele mai grele ! N-aş avea de formulat decît o condiţie : să nu fiu obligat să merg la biserică !

Seara, îşi depuse bagajele la arhondaricul mînăstirii din Samardino şi, a doua zi, căută în sat o izbă de închiriat. Găsi una pe care proprietăreasa, o văduvă, consimţi să i-o închirieze pentru trei ruble pe lună. De ce să meargă mai departe ? Îşi va sfîrşi zilele la Samardino. Sub acest cer măreţ, pe care uneori îl zguduiau vibrările clopotelor şi cîntul în surdină al călugărilor, erezia sa personală şi credinţa ortodoxă vor face casă bună. Odată înţelegerea făcută, făgădui proprietăresei sale că se va instala în casă la 31 octombrie.

În timp ce nutrea în felul acesta visul unei bătrîneţi meditative la umbra unei mînăstiri, la Iasnaia Poliana se ţinea un consiliu de familie. Toţi vlăstarii lui Tolstoi, cu excepţia lui Lev, care se stabilise pentru un timp la Paris, sosiseră în casa familială la 29 octombrie, la chemarea surorii lor mai tinere. Adunaţi în camera acesteia, discutară vinile reciproce ale părinţilor lor. Serghei şi Saşa fură singurii care luară apărarea tatălui lor ; ceilalţi găsiră că nu procedase bine părăsindu-şi mama, după ce o viaţă întreagă predicase credinţa creştină, şi era de datoria lui să se reîntoarcă lîngă ea.

— Dacă vreţi să se reîntoarcă, nu veţi face decît să aruncaţi întreaga povară pe umerii unui moşneag de optzeci şi doi de ani !" ţipă Saşa.

Dar partizanii întoarcerii nu se lăsară convinşi. Îi scriseră tatălui lor pentru a-l readuce la realitate.

„Ştiu, afirmă Ilia, în scrisoarea sa, cît de grea ţi-a fost aici viaţa... Dar tu considerai această viaţă ca o cruce a ta şi la fel o considerau toţi acei care te cunoşteau şi te iubeau. Deplîng faptul că n-ai avut răbdarea să porţi această cruce pînă la sfîrşit. Tu ai optzeci şi doi de ani, iar mama şaizeci şi şase. Viaţa este în urma voastră, dar trebuie să muriţi frumos... Nu îţi spun să te întorci aici, dar, pentru liniştea mamei, nu rupe legăturile cu ea, scrie-i, ajută-i să-şi refacă nervii şi după aceea, Dumnezeu să vă lumineze !"

Andrei era mai aspru :

„Este de datoria mea să te previn că, prin hotărîrea ta definitivă, eşti pe cale de a o ucide pe mama noastră".

Serghei exprimă o părere opusă :

„Cred că dacă i s-ar întîmpla ceva mamei, ceea ce nu pare deloc probabil, tu nu ai să-ţi faci nici un reproş. Situaţia era fără ieşire si cred că hotărîrea pe care ai luat-o este cea mai bună."

Tania, blînda, îşi nuanţă, ca de obicei, judecata :

„Nu te voi condamna niciodată. Cît despre mama, voi spune doar că este nenorocită şi impresionată. Ea nu este în stare să trăiască altfel de cum trăieşte şi este de presupus că, în ceea ce te priveşte, esenţialul nu se va schimba niciodată."

În timpul acestor consfătuiri între copiii cei mari, Sonia umbla prin casă, cu privirea pierdută, strîngînd la pieptul ei o perniță pe care soțul ei avea obiceiul să și-o pună sub obraz. „Scumpul Liovușka, unde se odihnește acum căpșorul tău atît de slăbit ?" mormăia ea. Sau șuiera printre dinți : „Este un sălbatic ! A voit să mă omoare !"

Pînă la urmă scrise soțului ei o scrisoare sfîșietoare :

„Liovușka, scumpul meu, întoarce-te acasă, iubitul meu, salvează-mă de la o a doua încercare de sinucidere ; Liovușka, tu, tovarășul vieții mele, voi face tot ce vei vrea, voi renunța la orice fel de lux, prietenii tăi vor deveni ai mei, mă voi îngriji, voi fi blîndă. Scumpul meu, scumpul meu, revino, trebuie să mă salvezi. Tu știi bine ce se spune în *Evanghelie*, că un bărbat nu trebuie să-și părăsească soața, sub nici un motiv. Scumpul meu, iubitul meu, prietenul sufletului meu, salvează-mă, întoarce-te, întoarce-te, de n-ar fi decît spre a-mi spune adio înaintea despărțirii noastre veșnice. Unde ești ? Unde ? Ești bine, sănătos ? Liovușka, scumpul meu, nu-mi ascunde unde ești, îngăduie-mi să te regăsesc, să te revăd. Nu te voi stingheri, îți dau cuvîntul meu, mă voi purta cu tine umilă, tandră. Toți copiii mei sînt aici, dar nu sînt în stare să mă ajute cu felul lor despotic. Nu am nevoie decît de un lucru, de dragostea ta... Adio, Liovușka, nu încetez de a te căuta, de a te chema..."

Dar cum să facă să ajungă această scrisoare la Liovușka ? Nu-i știa adresa, deși bănuia că ar fi la Samardino. Fu din nou silită să recurgă la copiii ei. Tocmai terminaseră discuția, acolo sus. Se hotărî ca Sașa, singura care cunoștea ascunzătoarea tatălui ei, să plece la acesta, însoțită de

inevitabila Varvara Feokritova. Ce mîndră era tînăra fată avînd acest secret copleșitor ascuns în capul ei ! Invidia celorlalți o îndemna la intransigență. Nu se va trăda, chiar dacă întreaga familie s-ar fi tîrît la picioarele ei. Luă scrisorile fraților, a surorii, a mamei sale și făgădui să le predea, personal, fugarului. După ce le va fi citit, el va hotărî ce avea de făcut.

În aceeași noapte, Sașa își făcu bagajele și plecă în mare taină, cu Varvara Feokritova. A doua zi, dimineață, la 30 octombrie, ea descinse la Samardino, se prezentă la mînăstire și fu primită de mătușa ei Maria și vara sa Elisaveta, în chilia călugăriței. Puțin după aceea sosi și Lev Tolstoi care se opri, uluit, pe pragul ușii, văzîndu-și fiica.

— Ia spune, ce se petrece la voi acolo ? întrebă el cu un glas stins.

Ea îi povesti totul și îi predă scrisorile ; el le citi și trupul său păru că se chircește.

— S-ar putea să regreți ceea ce ai făcut sau să te scuzi dacă i s-ar întîmpla ceva mamei ? întrebă Sașa cu asprime.

— Desigur că nu, răspunse el. Poate avea un om remușcări atunci cînd îi este cu neputință să facă altfel ? Dar, dacă i se întîmplă ceva, mi-ar fi foarte, foarte penibil. [1]

Simțindu-l nehotărît, Sașa îi flutură în față amenințarea soției venind în urmărirea sa, a poliției descoperindu-i refugiul, a reîntoarcerii rușinoase la cămin. Cu o autoritate neclintită de infirmieră, ea îi demonstră că nu putea întîrzia aici, că trebuia să plece.

---

[1] Alexandra Tolstaia, *Viața cu tatăl meu* (n. a.).

— Da, bîigui el, am căutat să închiriez o izbă. Dar acum nu mai are rost să mă mai gîndesc la asta...

Era trist, descumpănit ; sora lui îi servi ceaiul şi îl linişti, spunînd :

— Dacă Sonia vine, o voi primi eu.

Seara tîrziu, Lev Tolstoi se întoarse în camera de la arhondaric, deschise ochiul care ţinea loc de fereastră, căci suferea de căldură, ceru să fie lăsat singur şi începu să redacteze o scrisoare lungă către Sonia, ca răspuns la aceea pe care o primise. De două ori, Saşa veni să-l roage să închidă ferestruica, dar el refuză ;

— Lasă-mă, mi-e tare cald !

Tînăra fată, neliniştită, îi spuse Varvarei Feokritova :

— S-ar spune că tata a şi început să regrete faptul că a plecat !

Între timp, el scria :

„O întrevedere şi cu atît mai mult, întoarcerea mea, sînt acum cu totul de neconceput. Pentru tine, după cît mi se spune, ar fi dăunător în ultimul grad, pentru mine ar fi cumplit, căci, ca urmare a enervării tale, a exaltării tale, a stării tale bolnăvicioase, conjunctura ar fi, dacă mai e cu putinţă, mai rea ca oricînd. Te sfătuiesc să te resemnezi cu ceea ce s-a întîmplat, să te adaptezi noii situaţii în care te găseşti provizoriu, şi mai ales să te îngrijeşti... Am petrecut două zile la Samardino şi Optina şi plec mai departe... Nu îţi spun unde plec, pentru că socotesc această despărţire absolut necesară pentru tine ca şi pentru mine. Să nu-ţi închipui că am plecat fiindcă nu te mai iubesc. Te iubesc şi te plîng din tot sufletul, dar nu pot face altfel... Adio, scumpă Sonia, Dumnezeu să-ţi vină în ajutor... Poate că

lunile care ne rămîn de trăit sînt mai importante decît toţi anii care au trecut ; trebuie să le trăim frumos."

Cu scrisoarea în mînă, trecu în odaia lui Makoviţki, şi-i găsi pe doctor, pe Saşa şi pe Varvara Feokritova aşezaţi în jurul unei mese, în faţa unei hărţi desfăşurate.

— Dacă plecăm, trebuie să ştim unde ! zise medicul.

Lev Tolstoi li se alătură ca să studieze itinerariile posibile : Novocerkassk şi, de acolo, Bulgaria, Turcia... Dacă n-ar obţine paşapoarte pentru trecerea frontierei, s-ar putea oricînd fixa în Caucaz, într-o colonie tolstoiană. Lev Tolstoi nu luase cu el decît treizeci şi două de ruble, dar Saşa avea asupra ei două sute. Deoarece discuţia se însufleţea, bătrînul se supără :

— Hai, destul ! Nu trebuie făcute proiecte ! Vom vedea mîine !

Dintotdeauna, avusese teama superstiţioasă a planurilor pe termen lung. Îi plăcea să trăiască de la o zi la alta, în felul oamenilor simpli şi al animalelor, a căror nevinovăţie îi apropie de Dumnezeu. Pe neaşteptate, spuse că-i este foame. Cele două domnişoare aduseseră ouă, ciuperci uscate ; îi făcură imediat o supă de ovăz pe o lampă de spirt. Mîncă cu poftă, apoi privirea i se umbri şi scoase un oftat :

— Mi-e sufletul greu !

Curînd, se duse la culcare. Dar era prea tulburat pentru a dormi. Din ce în ce mai mult se simţea fugărit de familia sa. Haita, condusă de Sonia, era gata să-l impresoare. Trebuie să plece imediat. Să coboare în Sud, să se fixeze undeva în Caucaz, aşa cum propuneau Makoviţki şi Saşa. Aerul de munte era cît se poate de indicat pen-

tru tînăra fată care avea plămînii delicați. Lui însuși îi plăcea această regiune, care-i amintea de tinerețea sa. Reîncepu corespondența : o scrisoare lui Serghei și Taniei, ca să le mulțumească pentru înțelegerea arătată, o alta lui Certkov, ca să-l roage să fie atent la ce se petrece la Iasnaia Poliana și să-l prevină, în caz de pericol, prin telegramă.

La patru dimineața, îi trezi pe doctorul Makovițki, Sașa, Varvara Feokritova și porunci să se închirieze cai și o trăsură ; voia să meargă imediat la gară. Primul tren trecea prin Kozeolsk la șapte patruzeci. În timp ce Sașa făcea valizele, el scrise la repezeală un bilet pentru sora și nepoata lui :

„Dragă Mașenka, dragă Lizanka, nu fiți surprinse și nu-mi purtați pică, dacă plecăm în felul acesta, fără a ne lua rămas bun așa cum trebuie. Nu sînt în stare să vă exprim amîndurora, și mai ales ție, scumpa mea Mașenka, întreaga recunoștință pentru dragostea voastră și pentru felul cum ați luat parte la încercarea mea... Plecăm pe neașteptate, întrucît mă tem ca Sofia Andreevna să nu mă găsească aici."

Cincisprezece verste despărțeau Samardino de Kozeolsk. Bătrînul și ciudatul său medic porniră înainte. Înghesuit în caleașcă, Lev Tolstoi se văicărea la fiecare hurducătură. Supliciul dură mai mult de două ore. Domnișoarele îl ajunseră la gara din Kozeolsk cu bagajele. Toți patru luară trenul în direcția Rostov pe Don. Planul de fugă prevedea o primă etapă la Novocerkassk, unde se vor stabili provizoriu la un nepot al scriitorului, Denisenko. Dar Novocerkassk era la peste o mie de verste (1067 de kilometri), ceea ce însemna, cu trenul care mergea abia tîrîndu-se, o călătorie

de treizeci de ore. Încrezător în constituția robustă a pacientului său, doctorului Makovițki nu i se părea absurd proiectul. Cît despre Sașa, foarte înflăcărată, avea impresia că trăiește un roman. Pentru a face să li se piardă urma, hotărî să cumpere bilete care se pot prelungi la fiecare gară mai mare. La capătul puterilor, Lev Tolstoi se întinse pe o banchetă. Capul i se bălăbănea la hurducăturile trenului. Neliniștea nu-l părăsea. Vru să citească ziarele de dimineață. I se cumpărară la stația următoare. Vestea plecării sale se etala în toate gazetele, pe prima pagină. Fu uluit.

„Se și știe totul !" suspină el.

Sașa îl înveli cu un pled, îl îndemnă să doarmă și, ieșind din compartiment, se duse în partea comună a vagonului. Acolo, călătorii citeau ziarele și comentau noutatea. Doi tineri, îmbrăcați cu o eleganță provincială, înfumurați, cu țigara în gură, vorbeau mai tare ca ceilalți. Sașa auzi :

— Le-a făcut festa, bătrînul ! Nu i-o fi venit la socoteală Sofiei Andreevna să-l vadă fugind în plină noapte !

— L-a îngrijit totuși toată viața !

— Poate că îngrijirile ei nu-i prea conveneau...[1]

Izbucniră în rîs. Curînd însă, răspîndindu-se zvonul că Lev Tolstoi se găsea în vagon, tăcură, jenați. În schimb, alții, deveniră îndrăzneți. Pe coridor începu îmbulzeala. În fiecare clipă oameni curioși întredeschideau ușa compartimentului, ca să-l vadă pe patriarhul ațipit pe bancheta sa. Sașa trebui să cheme un controlor ca să-i îndepărteze pe inoportuni. Cînd bătrînul se trezi, îi dădu să mănînce o supă de ovăz, pe care o încălzise la lampă. El goli cratița cu plăcere și adormi din

[1] Alexandra Tolstaia, *Viața cu tatăl meu* (n. a.).

nou. Pe la ora patru după-amiază, se plînse că nu se simte bine. Tremura și-i clănțăneau dinții. Trezindu-i-se simțul răspunderii, doctorul Makovițki îl obligă să-și ia temperatura. Avea 38 de grade cu unu.

Trenul înainta încet, cu un mare zgomot de fierărie ; podeaua pîrîia, geamurile vibrau în cercevelele lor ; un miros de seu cald umplea compartimentul ; neliniștită, Sașa scruta chipul cadaveric al tatălui ei. La Gorbacevo, doi necunoscuți, cu înfățișări suspecte, urcară în vagon și se postară pe culoar. Întrebat de tînăra fată, un funcționar al căilor ferate îi mărturisi că erau polițiști în civil. Între timp febra creștea, bolnavul scîncea slab. „Nu pot spune disperarea noastră, va scrie Sașa. Pentru prima oară simții că n-aveam casă, cămin. Eram într-un vagon afumat, de clasa a doua, cu străini în jurul nostru și nici un locșor unde să putem așeza un bătrîn bolnav."[1] Chiar și doctorul Makovițki își pierduse sîngele rece.

— Curaj, Sașa, totul merge foarte bine ! șoptea Lev Tolstoi strîngînd mîna fiicei sale.

Dar era vizibil că și el era neliniștit. Trenul trecuse tocmai de Dunkov. Fugarii hotărîră să coboare la stația următoare. La ora șase și treizeci și cinci, luminile unei gări mici, necunoscute, se iviră în noapte : Astapovo. Doctorul Makovițki sări pe peron și reveni puțin după aceea, însoțit de șeful de gară. Deoarece nu era nici un hotel în tîrgușor, acest om serviabil, pe nume Ozolin, oferi călătorilor o odaie în casa lui, așezată într-o grădiniță, în fața gării, de cealaltă parte a liniei

[1] Alexandra Tolstaia, *Viața cu tatăl meu* (n. a.).

ferate. Era o construcție obișnuită, numai parter, cu acoperișul de zinc și zidurile vopsite în roșu. Lev Tolstoi coborî din vagon cu ajutorul doctorului și a șefului de gară și se duse să se așeze în sala de așteptare pentru femei, în timp ce i se pregătea un pat.

Cînd totul fu gata, veniră să-l ia. Susținut de Sașa și de doctorul Makovițki, pășea clătinîndu-se, legănîndu-și capul. În drumul său, oamenii se dădeau la o parte, se descopereau. El răspundea la salutul lor, scoțîndu-și pălăria. Șeful de gară pusese un mic pat de fier pentru bolnav, chiar în salonul său, din care se scoseseră unele mobile. În clipa cînd se culca, Lev Tolstoi, căruia i se încurcau gîndurile, crezu că se găsea la Iasnaia Poliana și se miră că obiectele sale familiare nu erau la locul lor.

— Faceți ca de obicei, spuse el. Puneți noptiera, scaunul, aproape de pat... O lumînare, chibrituri, carnetul meu cu însemnări, lampa electrică... Totul ca acasă...

Își pierdu cunoștința, fu cuprins de ușoare tremurături, apoi se liniști și ațipi. A doua zi, temperatura scăzu și el vru s-o pornească la drum. Îi dictă chiar Sașei o telegramă pentru Certkov : „Ieri m-am îmbolnăvit. Călătorii m-au văzut ieșind slăbit din tren. Teamă publicitate. Mergem mai departe. Dă dispoziții. Comunică știri." Dar el însuși recunoscu în curînd că era prea slăbit pentru a se ridica. Sașa îl îndemna la răbdare. Îl întrebă, dacă, în cazul că boala se va prelungi, ar dori să înștiințeze familia. Înnebunit la gîndul că ar putea fi ajuns de fiii săi mărginiți și milogi, o rugă să nu întreprindă nimic. În schimb, îi spuse smerit :

— Aş vrea să-l văd pe Certkov.

Imediat, Saşa telegrafie discipolului :

„Ne-am oprit ieri la Astapovo. Febră mare. Somnolenţă. Azi dimineaţă temperatură normală. Din nou frisoane. Imposibil plecare. A exprimat dorinţa să vă vadă.“

În acea dimineaţă, cum se simţea mai bine, tatăl ei o rugă să noteze într-un carnet cîteva gînduri despre Dumnezeu, care-i veniseră în cursul delirului. Vorbea cu un glas răguşit, gîfîit : „Dumnezeu este acest întreg infinit în care omul are conştiinţa de a fi un element finit. Omul este manifestarea sa în materie, spaţiu şi timp.“

Apoi, chinuit la gîndul că Tania şi Serghei ar putea să-i reproşeze faptul că nu i-a înştiinţat de îmbolnăvirea sa, îi dictă Saşei o scrisoare pentru aceştia :

„Nădăjduiesc şi sînt sigur că nu veţi fi supăraţi pe mine dacă nu vă chem să veniţi lîngă mine. Să vă chem numai pe voi, fără mama, ar însemna să-i pricinuiesc o mare supărare, ca şi fraţilor voştri. Amîndoi veţi înţelege că Certkov, pe care l-am rugat să vină, se găseşte, în ceea ce mă priveşte, într-o situaţie cu totul deosebită. Şi-a consacrat viaţa cauzei pe care şi eu am servit-o în aceşti ultimi patruzeci de ani. Această cauză mi-e scumpă, dar socotesc, mai ales, pe drept sau nedrept, că are importanţă pentru toţi oamenii, inclusiv voi doi... Adio, încercaţi s-o liniştiţi pe mama, pentru care nutresc sentimentul cel mai sincer de compătimire şi dragoste.“

Semnă cu o mînă tremurătoare în josul foii pe care i-o prezentă Saşa şi murmură : „Le vei da scrisoarea aceasta după moartea mea“, şi se porni pe plîns.

Apoi îl primi pe Ozolin, îi mulţumi pentru ospitalitatea sa şi îl întrebă despre familia sa. Acest om cumsecade cedase cele mai bune două odăi ale casei lui ca să-l adăpostească pe Lev Tolstoi şi „suita“ ce-l însoţea. Înghesuiţi într-o cameră micuţă, cei trei copii ai şefului de gară rîdeau şi cîntau cu glasuri limpezi. „Ascultam aceste cîntece vesele şi naive, va spune Saşa, şi acest lucru nu făcea decît să-mi mărească tristeţea, atît de mare era constrastul între aceste melodii vesele, avîntate şi deznădejdea inimilor noastre.“

Timp îndelungat, Lev Tolstoi se amuză de această hărmălaie copilărească. Tocmai voia să spună că se simte mai bine, cînd îl reapucară frisoanele. Junghiuri dureroase îi săgetau capul. Febra creştea, zumzăindu-i în urechi. La ora patru avea 39 cu opt. Doctorul Makoviţki, asistat de medicul gării, descoperi la auscultare un horcăit caracteristic la plămînul stîng. Bolnavul tuşea şi scuipa mucozităţi sanghinolente. Nu mai încăpea nici o îndoială, era începutul unei pneumonii. În faţa gravităţii situaţiei, Saşa, trecînd peste recomandările tatălui ei, telegrafie lui Serghei, ca să-l roage să vină de urgenţă la Astapovo cu doctorul Nikitin. Noaptea de 1 spre 2 noiembrie fu agitată. Inima lui Lev Tolstoi bătea neregulat, respiraţia era greoaie, o sete nepotolită îl chinuia. Dimineaţa, îşi luă temperatura, privi termometrul şi spuse :

— E prost ! Creşte !

În timp ce Saşa îl îngrijea pe tatăl ei la Astapovo, la Iasnaia Poliana un medic şi o infirmieră, convocaţi de Serghei, o vegheau pe Sonia, care se jeluia şi refuza să se hrănească. „Aceşti străini nu fac altceva decît să-mi amărască viaţa, iar

în ceea ce-i privește pe copiii mei, ei nu se gîndesc decît să scape de răspundere", nota în *Jurnal*. Totuși, la 1 noiembrie, primi un preot, se împărtăși, se spovedi și mîncă „de teamă că nu va fi în putere să alerge la Lev Nikolaevici, dacă acesta s-ar îmbolnăvi." În aceeași dimineață primi scrisoarea pe care acesta i-o scrisese din Samardino. O scrisoare cu totul nedreaptă, dar, în sfîrșit, era scrisul său, era ceva de la el ! Profund impresionată de acest prim semn de viață, după patru zile de tăcere absolută, ea îi răspunse : „Nu te teme că plec chiar acum în căutarea ta ; sînt atît de slăbită, că abia mă pot mișca ; și, dealtfel, nu vreau să folosesc nici o constrîngere ; fă ce ți se va părea că este mai bine. Plecarea ta înseamnă pentru mine o lecție cumplită — o astfel de lecție, încît dacă nu mor, iar tu te întorci la mine, voi face tot ce este cu putință pentru a-ți asigura fericirea. Dar nu știu ce presentiment îmi spune că nu ne vom mai revedea... Liovușka, trezește în tine iubirea, și vei vedea cîtă iubire vei găsi în mine... Te sărut, scumpul meu, vechiul meu prieten, tu care m-ai iubit pe vremuri. Dumnezeu să te ajute, cruță-ți sănătatea..."

A doua zi dimineața, sculată în zori, scrise o a doua scrisoare soțului ei, încercînd să justifice, printr-un exces de dragoste, sîcîielile cu care nu-l slăbise :

„Dacă priveam prin ușa balconului, atunci cînd îți făceai seara, pasiențele, dacă te urmăream cînd încălecai pe cal, dacă încercam să te întîlnesc cînd te plimbai, dacă alergam în sala cea mare cînd intrai sau luai masa acolo, toate acestea nu se datorau neîncrederii, ci unui sentiment care, în ultimul timp, devenise înnebunitor de pasionat față de tine... Zilnic îmi propuneam să-ți spun că aș

fi vrut să-l revezi pe Certkov, dar aveam un fel de pudoare să-ți acord pentru a doua oară o autorizație oarecare. Iar tu deveneai din ce în ce mai abătut și mai posomorît ; făcînd abstracție de prezența mea, tu întindeai altora ceașca rugîndu-i să ți-o umple cu ceai sau cu zeamă de fragi ; evitai să-mi adresezi cuvîntul..."

Continuîndu-și pledoaria, ea ajunse la împrejurările care, în noaptea de 27 spre 28 octombrie, motivaseră fuga lui Liovușka. La acest punct al povestirii, minciunile cele mai jalnice apărură în mod firesc sub condeiul ei :

„În ce privește *Jurnalul*, aveam prostul obicei de a verifica pe dibuite, în trecere, dacă era pe masă ; dar o făceam întotdeauna în tăcere ; în acea noapte oribilă (...) am aruncat o privire în biroul tău pe cînd coboram să duc scrisorile și, după prostul meu obicei, am atins ușor cu mîna caietul. N-am *cotrobăit*, n-am căutat nimic, n-am citit nimic, dar chiar în clipa aceea mi-am dat seama că fac o greșeală și o prostie. Dealtfel, tu ai fi plecat în orice caz, o presimțeam și mă temeam grozav... Nu-ți fie teamă, nu voi veni la tine fără învoirea ta ; trebuie să-mi recapăt puterile ; nu-ți fie frică de mine ; mai bine să mor decît să văd spaima zugrăvindu-se pe chipul tău la apariția mea..."

Abia terminase de scris această scrisoare, că fu adusă în casă o telegramă a unui oarecare Orlov, corespondent la *Cuvîntul rus*. Fără să ceară învoirea cuiva, acest gazetar se hotărîse să înștiințeze familia : „Lev Nikolaevici bolnav la Astapovo. Temperatura 40 de grade".

După trecerea primei clipe de stupoare, Sonia hotărî să pornească imediat la drum, cu Tania,

Ilia, Mihail, Andrei, medicul psihiatru și infirmiera care o îngrijea. Cu toată starea de neliniște, ea supraveghie, cu o luciditate extraordinară, facerea bagajelor, neuitînd nimic din ce ar putea fi folositor sau plăcut soțului ei. Cînd călătorii ajunseră la gara din Tula, unicul tren al zilei pentru Astapovo tocmai plecase. Superbă în autoritatea ei, contesa puse să se încălzească o locomotivă și să se formeze un tren special. [1]

La Astapovo, în acea zi de 2 noiembrie, la ora zece dimineața Lev Tolstoi, obosit, dogorind de febră, avu bucuria să-l primească pe Certkov, care, prevenit prin telegramă, călătorise toată noaptea cu Sergheenko, pentru a-l întîlni. Discipolul luă mîna slabă și zbîrcită a maestrului și o sărută cu dragoste. Privindu-se, plînseră. Adunîndu-și puterile, Lev Tolstoi întrebă de Sonia, de copii, de prieteni, și-l puse să-i citească scrisoarea pe care acesta o scrisese ziarelor pentru a-i explica fuga.

— E perfect!, murmură el, cînd Certkov termină.

La ora unsprezece, temperatura atinse 39,6. Deoarece inima-i slăbea, doctorul Makovițki îi dădu să bea șampanie. Toți cei care intrau în odaie își puneau mai întîi papuci, ca să nu facă zgomot umblînd. La începutul după-amiezii, Ozolin șeful gării, veni în goană, tulburat, și anunță Sașei, în mare taină, că tocmai primise o telegramă de la colegul său din Șceovino: un tren special, transportînd pe contesă și familia ei pleacase din Tula și va ajunge la Astapovo pe la ora nouă seara.

[1] *Amintiri* de Tatiana Tolstaia (n. a.).

După o clipă de panică, complicii, adunați în consiliu, își revenira în fire. Se hotărî că o întrevedere între Lev Tolstoi și soția sa putea să aibă cele mai grave urmări și că, în astfel de condițiuni, doctorul Makovițki trebuia să folosească autoritatea sa medicală pentru a-i abate pe contesă și pe copiii săi de la gîndul apropierii de bolnav. Sașa era cea mai înverșunată în voința de a o îndepărta pe mama ei: „Am hotărît să n-o las să intre, doar dacă tatăl meu nu și-ar exprima această dorință, va scrie ea, și să nu țin seama nici de părerea doctorilor și nici de aceea a familiei." Îi părea chiar rău că îi convocase pe Serghei și pe doctorul Nikitin. La întîmplare, trimise fratelui ei o telegramă rectificatoare: „Tata te roagă să nu vii. Scrisoarea urmează. Nu există pericol imediat. Te voi informa în caz contrar." Dar era prea tîrziu. Seara la ora opt, Serghei descinse la Astapovo.

Ar fi vrut să fie introdus imediat la tatăl său, dar recunoscu, împreună cu ceilalți, că bătrînul ar putea fi nemulțumit văzînd că unul din fiii săi îi descoperise refugiul. În cele din urmă, hotărî să riște totul pe o carte și deschise ușa. O lampă cu petrol lumina odaia aproape goală. Pe un pat mic de fier, în fund, se odihnea o formă slăbită, cu chipul de ceară și barba albă. Bolnavul, cu pleoapele închise, nările străvezii, respira sacadat. Doctorul Makovițki îi spuse la ureche bolnavului că Serghei era acolo. Atunci, Lev Tolstoi deschise ochii, privirea sa exprima o teamă animalică și, în timp ce fiul său îi săruta mîna, îl întrebă:

— De unde ai știut că sînt aici? Cum m-ai găsit?

— Trecînd prin Gorbacevo, l-am întîlnit din întîmplare pe „conductorul" vagonului care călă-

torea cu voi, răspunse Serghei. Dînsul mi-a spus unde aţi coborît.[1]

Această minciună potoli temerile bolnavului. Vru să ştie, de asemenea, ce se întîmpla cu familia lui. Serghei îi povesti că venea de la Moscova (ceea ce era adevărat !), că mama sa nu părăsise Iasnaia Poliana (ceea ce era fals !), că un medic şi o infirmieră o supravegheau (ceea ce era adevărat !) şi că ea părea cu totul resemnată (ceea ce era fals !). După ce fiul său se retrase, Lev Tolstoi spuse Saşei :

— Am avut o mare bucurie să-l revăd. Mi-a... mi-a sărutat mîna !

Şi izbucni în plîns.

Cu puţin înainte de miezul nopţii, trenul special intră în gară, aducînd restul familiei. Doctorul Makoviţki alergă pe peron pentru a interzice contesei accesul în casă. Neliniştită, cu fruntea sprijinită pe pervazul ferestrei, Saşa deosebi în ceaţa neagră, străpunsă de vagi puncte luminoase, silueta mamei sale care mergea, aplecată, la braţul unuia din fiii săi. Mult timp încă dincolo de geam se agitară nişte fantome tăcute, apoi întreg grupul porni la voia întîmplării şi se pierdu în noapte.

Doctorul Makoviţki se reîntoarse radios şi-i linişti pe Certkov, Saşa, Sergheenko, Varvara Feokritova, toţi adevăraţii tolstoieni, toţi păzitorii recunoscuţi ai gîndirii şi vieţii maestrului ; mustrată cu asprime, familia socotise că era în adevăr periculos s-o lase pe contesă să se apropie de soţul ei. Însăşi Sonia acceptase această sentinţă aspră. Vagonul special fusese tras pe o linie de garaj, iar călătorii se instalară în el, din lipsă de altă

[1] Serghei Tolstoi, *Reflecţii despre trecut* (n. a.).

locuinţă. Ei vor rămîne atîta timp, cît va fi nevoie, dar fără a încerca să-l vadă pe bolnav.

La 3 noiembrie dimineaţa, doctorul Nikitin sosi din Moscova, îl examină pe Lev Tolstoi şi-i găsi pulsul slab, plămînii inflamaţi, temperatura însă coborîse sub 37°. Nu era deci pierdută orice nădejde. Brusc reînsufleţit, bătrînul glumi cu medicul, îi expuse arta sa de a trăi şi îl somă să-i dea voie să se scoale cît mai repede pentru a pleca mai departe. Aflînd că va trebui să stea în pat timp de două sau trei săptămîni, se posomorî.

Din cînd în cînd, fiii lui Tolstoi dădeau tîrcoale, ca nişte paria, casei interzise. Băteau în geam, Saşa deschidea ferestruica şi le dădea, cu glasul scăzut, ştiri despre tatăl lor. Informaţi, se reîntorceau la Sonia, care, de supărare, aiura în vagonul albastru de clasa întîia, pe linia de garaj. Dacă medicii ar fi interzis cel puţin *toate vizitele* la soţul ei ! Dar ce defilare de străini în odaia sa : Certkov, Goldenweiser, editorul Gorbunov !... Aceştia doi din urmă tocmai sosiseră, şi Lev Tolstoi vru numai decît să-i vadă. Îl dojeni pe pianist că renunţase la un concert, ca să vină la căpătîiul lui.

— Cînd un mujic îşi ară ogorul, iar tatăl său stă să moară, el nu-şi lasă ogorul, îi spuse. Pentru dumneata, concertul este ogorul dumitale ; trebuia deci să-l ari...

Apoi, adresîndu-se lui Gorbunov, care edita colecţia „Mediatorului" : „Sîntem uniţi nu numai prin muncă, ci şi prin iubire".

— Tot ce am făcut împreună este pătruns de iubire, replică Gorbunov. Deie Domnul ca dumneavoastră şi cu mine să continuăm lupta cea dreaptă !

— Dumneata da, dar pentru mine s-a sfîrşit ! şopti Lev Tolstoi.

Mai vorbi despre broşurile ce urmau să apară şi mai ales de ultimele capitole ale lucrării sale, *Drumul vieţii*. Dar glasul îi slăbea. Gorbunov se retrase pentru a-l lăsa să se odihnească. În loc să se liniştească, bolnavul chemă unul după altul pe Saşa, Varvara Feokritova, Certkov, doctorul Nikitin. Îşi închipui că o vede pe Sonia stînd la pîndă îndărătul uşii cu geamuri a camerei :

— Am distins precis în faţa geamului două chipuri de femei care mă priveau.

Pentru a-l linişti, trebuiră să acopere uşa cu geamuri cu o pătură. Apoi el fu cuprins de o activitate intelectuală febrilă, puse să i se citească ziarele, corespondenţa şi indică răspunsurile pe care înţelegea să le dea fiecăruia. Lui Certkov îi dictă o scrisoare în limba engleză pentru traducătorul său, Aylmer Maude, şi o telegramă pentru fiii săi, a căror prezenţă la Astapovo o ignora : „Stare mai bună, dar inima atît de slabă încît întrevederea cu mama ar fi periculoasă pentru mine".

— Înţelegi, îi spuse lui Certkov, dacă vrea să mă vadă, eu n-o pot refuza, dar ştiu că o astfel de întîlnire îmi va fi fatală.

Încîntată de această punere la punct, Saşa duse mamei sale textul mesajului. O găsi supărată pe toată lumea şi „fără nici un sentiment de căinţă".

— Ştie că m-am aruncat în apă ? întrebă nenorocita.

— Da, ştie.

— Şi atunci ?

— A spus că dacă te-ai fi sinucis, ar fi fost foarte necăjit, dar nu s-ar fi simţit răspunzător, pentru că nu putea face altfel decît a făcut !

— A trebuit să alerg aici cu un tren care a costat cinci sute de ruble ! ţipă Sonia.

Şi începu cu învinuirile împotriva soţului ei, afirmînd că este un monstru, dar că, de s-ar face bine, nu l-ar mai părăsi.

În ziua aceea, ea îl implorase pe doctorul Makoviţki să strecoare sub capul bolnavului perniţa brodată care lui îi plăcea şi pe care o adusese anume de la Iasnaia Poliana. Doctorul o satisfăcu fără a bănui ceva rău într-asta, dar Lev Tolstoi recunoscu imediat perna şi ceru explicaţii. Încurcat, doctorul îi răspunse că Tania Suhotina îl rugase să dea acest obiect tatălui ei. Aflînd că fata lui cea mai mare venise la Astapovo, bătrînul se bucură şi o chemă la căpătîiul său.

De cum apăru, o întrebă despre Sonia. Tania se sili să spună cît mai natural cu putinţă că mama ei rămăsese la Iasnaia Poliana, şi întrucît bătrînul stăruia cu întrebările („Ce face ? Cum se simte ? Mănîncă oare ? Nu vrea să vină ?") ea încercă să abată conversaţia. Atunci, el strigă cu lacrimi în ochi :

— Vorbeşte ! Vorbeşte ! Ce poate fi mai important pentru mine ?[1]

Tulburată, Tania îngăimă cîteva cuvinte vagi şi părăsi repede odaia. În ciuda aerelor sale hotărîte, nu-şi simţea conştiinţa liniştită.

Ceea ce făcea ca această dramă familială să fie şi mai odioasă, era publicitatea care i se făcea. Împrejurimile staţiei fuseseră invadate de gazetari. Ei opreau persoanele care ieşeau din căsuţa roşie a şefului de gară şi le implorau să le dea ştiri proaspete. Sonia, care n-avea nici o treabă, discuta bucuros şi povestea cu un aer tragic versiunea ei asupra evenimentelor. Domnul Pathé telegrafie operatorului său de cinematograf, Mayer :

[1] Serghei Tolstoi, *Reflecţii despre trecut* (n. a.).

„Fotografiați familia, personalități cunoscute precum și vagonul unde ele dorm. Trimiteți totul la Tula pentru a fi expediat mai departe."

Dar, în Rusia, era interzisă fotografierea gărilor, fără un permis special. Proteste ale gazetarilor : „Sîntem împiedecați să ne facem meseria." Căpitanul de jandarmi făcu un referat la Moscova. În sfîrșit, autorizația fu dată telegrafic. Mica gară se însufleți de zgomotele produse de declanșarea aparatelor. Dezlănțuiți, vînătorii de imagini luau clișee ale peronului, barierei, grădiniței, cîmpiei înzăpezite, noroioase, sub un cer umed, Serghenko făcea de gardă la ușă și nu lăsa să intre decît pe rarii aleși, indicați de Certkov și Sașa. Telefonul suna fără încetare. Telegrafiștii, înecați de valurile telegramelor, cereau întăriri din capitala guberniei. În după-amiaza zilei de 3 noiembrie, medicii publicară primul buletin de sănătate : „Inflamația părții inferioare a plămînului stîng. Bronșită generalizată..." Ministerul de interne, temîndu-se de manifestații, înmulțea telegramele cifrate către autoritățile locale. „Luați măsuri. Țineți gata în orășelele vecine contingente suficiente de poliție călare." Un detașament de jandarmi se instală la Astapovo.

Lev Tolstoi, care ignora această uriașă zarvă stîrnită în jurul persoanei sale, ceru să i se dea *Jurnalul*, un caiet legat în pînză ceruită, neagră, îl deschise la pagina 129, și, cu o scriere tremurată, înșirui pe hîrtia liniată cîteva cuvinte abia citețe :

„*3 noiembrie*. Noapte supărătoare. Dormit două zile cu febră. Certkov a sosit în 2. Se zice că Sofia Andreevna... La 3, Tania. Noaptea a sosit Serghei.

M-a mișcat mult. Astăzi, în 3 Nikitin, Tania, apoi Goldenweiser și Ivan Ivanovici [1]. Și iată planul meu. «*Fais ce que dois et...*» [2] Și totul să fie și pentru binele altora și în special al meu." [3]

În timpul serii fu apucat de sughițuri dureroase, pe care doctorii Makovițki și Nikitin încercară să le curme, dîndu-i să bea lapte dulce amestecat cu apă de Seltz. În timp ce i se făcea patul, el gemu.

— Dar mujicii ? Oare cum mor mujicii ?

Delirul îl surprinse în mijlocul unei crize de lacrimi. Vru să dicteze ceva important, dar limba i se încleșta, cuvinte incoerente îi ieșeau din gură și se supăra pe fiica lui care nu le nota. Pentru a-l liniști, ea îi citi cu glas tare extrase din *Ciclu de lecturi*. Cînd se clătină de oboseală, Certkov îi luă cartea din mînă și o înlocui. Toată noaptea făcură cu schimbul la căpătîiul bolnavului, care ațipea, se trezea, cerea să i se repete o frază pe care o auzise prost.

La 4 noiembrie, dimineața, el șopti :

— Mi se pare că mor, dar poate că nu !

Se frămînta, sufla, răsucea un colț de cuvertură în jurul degetelor, încrunta sprîncenele în urmărirea unei idei și, incapabil s-o exprime, ofta cu tristețe.

— Haide, nu te mai gîndi ! îi spuse Sașa.

— Cum să nu gîndești ? Trebuie, trebuie să gîndești !

---

[1] Gorbunov (1864—1939), scriitor ; începînd din 1897 a fost directorul editurii Possedrik (n. tr.).

[2] Fraza, în limba franceză (Fă ce trebuie și fie ce-o fi...) a rămas neterminată (n. a.).

[3] Aceasta constituie ultima însemnare a lui Lev Tolstoi în *Jurnalul* său (n. a.).

Adormi, cu gura întredeschisă, buzele subțiate și palide, trăsăturile feței brăzdate de durere, apoi se deșteptă și începu să pronunțe, cu o voce întretăiată, cuvinte fără noimă :

— Căutați ! Căutați mereu !...

Cu vîrful degetelor simula scrisul pe cearşaf cu repeziciune şi eleganță. Muncitor harnic, pierdut în negura febrei, ce roman, ce articol de filozofie credea el că redactează ? Spre seară Varvara Feokritova intră în odaie, și bătrînul, luînd-o drept fiica sa moartă, se ridică din pat, cu ochii scînteind de o bucurie supranaturală, întinse brațele și strigă cu voce puternică :

— Mașa ! Mașa !

Apoi recăzu pe spate.

— Sînt foarte obosit ! Nu mă mai chinuiți !

În acest timp, Sonia se perpelea în vagonul ei, între fiii nedumeriți și infirmiera bănuitoare. De patru ori, înșelîndu-le supravegherea, se apropiase de căsuța roșie și încercase să-și zărească soțul prin fereastră. Dar, de fiecare dată, o mînă trăgea perdeaua în fața ei. Atunci, alerga spre uşă şi se lovea de Sergheenko ca de o stană. Intrarea interzisă. Ea se revolta. Cu ce drept? Liovușka, poate, era gata-gata să moară ! Trăise patruzeci și opt de ani cu el ! Și niște străini pretindeau acum să-i împiedice să se întîlnească ! Dacă el ar ști că dînsa este aici, îndrăgostită, pocăită, ar porunci să i se deschidă larg ușile odăii sale ! Deoarece ridica tonul în fața cerberului, băieții ei alergau și o readuceau cu sila în vagon. Trecea prin fața ziariștilor, îmbrăcată toată în negru, cu căciulița de blană înconjurată de un voal de culoare deschisă, legat sub bărbie.

A doua zi, la 5 noiembrie, starea bolnavului se agravă. Chemat de urgență, doctorul Berkenheim sosi din Moscova, în ajutor. Aducea un pat nou, mai moale, digitalină și baloane cu oxigen. Dar auscultîndu-l pe bătrîn, nu-și ascunse neliniștea. Inima amenința să cedeze din clipă în clipă. Lev Tolstoi refuza orice îngrijire, moțăia, delira, confunda numele și chipurile. Între două clipe de uitare, spuse Taniei :

— Multe necazuri au căzut pe Sonia !

Neînțelegînd ce voia să spună cu asta, Tania întrebă :

— Vrei s-o vezi ? Vrei s-o vezi pe Sonia ?

Dar el nu răspunse, cu privirea pierdută, respirația șuierătoare. Puțin mai tîrziu, spuse fiului său Serghei :

— Nu pot dormi. Compun. Creez într-una. Scriu. Totul se înlănțuie armonios...

Mulțimea corespondenților de presă, a fotografilor, a operatorilor de cinema creștea cu fiecare tren care sosea. Unde să-i găzduiești ? Compania de căi ferate Riazan-Ural îi instală la început în vagoane, apoi, din lipsă de locuri, le deschise o casă nou construită, care trebuia încălzită pentru a se usca tencuiala de ipsos. Telegramele de serviciu se luau la întrecere una cu alta : „Rugăm trimiteți urgent la Astapovo zece sau cincisprezece lămpi de masă foarte solide..." „Rugăm trimiteți cu furgonul de bagaje saltele, cuverturi, perne..." Feroviarii se străduiau să mențină o zonă de relativă liniște în jurul bolnavului. Luau seama să nu scîrțîie prea tare frînele, să amortizeze șocul tam-

poanelor, să rețină șuieratul provocat de vaporii locomotivelor. Cînd o garnitură de tren trecea prin gară, la portiere apăreau fețele călătorilor. Locomotivele se opreau și porneau fără să șuiere. În acest timp, pe străzile înzăpezite din Astavopo, de obicei atît de liniștite, se auzea vorbindu-se în toate limbile pămîntului. Bufetul gării era asaltat de personaje agitate și înfumurate care beau vodcă, ronțăiau castraveciori murați și schimbau, cu glas tare, părerile lor despre muribund. Temperatura sa, pulsul său, ritmul respirației sale erau anunțate în toată lumea. El care, în timpul vieții, notase cu atîta grijă semnele clinice ale celor mai ușoare indispoziții, iată că acum toate gazetele de pe glob îl înlocuiau în această sarcină. Printr-o sinistră ironie, *Jurnalul* său intim se răspîndea în ziarele de mare tiraj, omul care căutase tăcerea și uitarea în fugă, stîrnea cea mai extraordinară campanie de publicitate pe care un scriitor a cunoscut-o vreodată.

Conștient de răsunetul universal al afacerii, ministerul de interne hotărîse să întrebuințeze mijloace energice. Începînd cu ziua de 4 noiembrie, guvernatorul provinciei se afla la fața locului, de asemenea și directorul jandarmeriei din Riazan. La 5, vicedirectorul departamentului poliției sosi și el *incognito*. Se temeau de o răscoală populară ? Se dădu ordinul să se distribuie gloanțe jandarmilor. Spioni în civili se amestecară printre ziariști. La rîndu-i, Biserica nu rămînea inactivă. În ajun, mitropolitul Sankt-Petersburgului expediase bolnavului o telegramă îndemnîndu-l să se pocăiască „înainte de a ajunge în fața tribunalului Domnului." Dar Certkov refuzase să arate telegrama scriitorului. În seara de 5 noiembrie, un trimis al Sfîntului Sinod, părintele Varsonofie,

stareţul mînăstirii din Optina-Pustîni, descinse la Astapovo și intră imediat în legătură cu căpitanul de jandarmi însărcinat cu securitatea. Omul bisericii avea misiunea să intre în vorbă cu Lev Tolstoi și să încerce, prin toate mijloacele, readucerea sa în sînul Bisericii. Ce izbîndă pentru religie, dacă bătrînul excomunicat, în clipa morții și-ar fi recunoscut greșelile ! Dar familia și medicii se opuseră categoric ca monahul să-l vadă pe bolnav. Totuși, el rămase la Astapovo, ceea ce ridica o problemă serioasă de găzduire căpitanului de jandarmi. Sălile de așteptare, birourile, vagoanele, totul era înțesat. Părintele Varsonofie trebui să se mulțumească cu un pat, așezat într-o cabină a toaletelor pentru femei. Împotriva oricărei logici, el nădăjduia că anturajul lui Lev Tolstoi, atins de harul divin, îi va face vreo propunere în ultimul moment. Mai puțin optimist, arhiepiscopul Riazanului reaminti clerului local că renegatul n-avea dreptul la funeralii religioase. Alți prelați adresară muribundului mesaje de persuasiune care nu-i fură încredințate.

La 6 noiembrie, sosiră la Astapovo doctorii Usov și Șurovski, chemați de copiii lui Lev Tolstoi. Cu cît medicina se arăta mai neputincioasă de a-l salva, cu atît numărul medicilor din jurul său se mărea. Acum erau șase : Usov, Șurovski, Nikitin, Berkenheim, Semeanovski, Makovițki. Acest nou aflux de vizitatori de vază determină pe șeful de gară să lase întreaga casă „domnilor" și să se instaleze, cu toată familia sa, într-o cabină a acarului. Temperatura lui Lev Tolstoi nu trecea de 37,2 dar el era atît de slăbit, încît orice nădejde era pierdută. Tania și Sașa nu se mai ridicau de la căpătîiul său. El spuse Taniei :

— Iată sfîrşitul !... Şi nu-i nimic... [1]

Apoi, întrucît Saşa voia să-i îndrepte pernele, se ridică pe jumătate şi rosti cu putere :

— Te sfătuiesc să-ţi aminteşti următoarele : mai sînt mulţi oameni pe lume în afara lui Lev Nikolaevici, iar tu nu te ocupi decît de el. [2]

Se prăbuşi, cu capul în jos, istovit de această sforţare. Nasul şi mîinile i se învineţiră. Crezură că e sfîrşitul. Sonia şi fiii ei se adunară în faţa căsuţei roşii. Dar doctorii făcură bolnavului o injecţie cu ulei camforat şi-i dădură să respire oxigen. Cei trei fraţi şi mama lor fură din nou împinşi înapoi spre vagonul lor. După douăzeci de minute, Lev Tolstoi îşi reveni. Se agita, gemea. Aplecat asupra lui, Serghei îl auzi murmurînd :

— Vai, ce penibil !... Mă voi duce undeva... nimeni să nu mă găsească !... Lăsaţi-mă în pace !...

Şi, pe neaşteptate, cu puterea, cu asprimea unui ţăran furios, el proferă : „S-o ştergem !... Trebuie s-o ştergem !“

Spre seară, avu o criză de sughiţuri. Şaizeci pe minut. La fiecare scuturătură, bătrînul său trup tresărea din creştet pînă-n tălpi. Vroi să se aşeze în pat pentru a respira mai comod, dar nu mai putea să-şi mişte membrele. O injecţie cu morfină îl linişti.

Aflînd că starea bolnavului era disperată, părintele Varsonofie îşi recăpătă nădejdea. Ceru s-o vadă pe Saşa, a cărei tinereţe îi apărea ca o garanţie a sensibilităţii. Ea îi răspunse printr-un bilet laconic, care însemna un refuz :

„N-aş putea acum să mă îndepărtez de patul tatălui meu, care poate avea nevoie de mine în

[1] Serghei Tolstoi, *Reflecţii despre trecut* (n. a.).
[2] Alexandra Tolstaia, *Viaţa cu tatăl meu* (n. a.).

fiece clipă. Nu voi adăuga nimic la ceea ce întreaga noastră familie v-a spus. Cu toţi ne-am hotărît, în afara oricăror consideraţii, să ne supunem voinţei şi dorinţelor tatălui meu, oricare ar fi ele.“

Această voinţă şi aceste dorinţe, Lev Tolstoi le exprimase în mod precis în *Jurnalul* său intim, la 22 ianuarie 1909 : „N-aş mai putea reveni în sînul Bisericii şi a mă împărtăşi înaintea morţii, la fel cum n-aş putea înaintea morţii să pronunţ cuvinte triviale sau să privesc fotografii obscene...“

Dar, el mai scrisese în acelaşi *Jurnal*, la 29 noiembrie 1901, cînd fusese grav bolnav la Gaspra :

„Cînd voi fi pe moarte, aş vrea să fiu întrebat dacă mai continui să înţeleg viaţa aşa cum am înţeles-o, că ea este o apropiere de Dumnezeu, o creştere a iubirii. În cazul cînd nu voi avea puterea de a vorbi şi dacă va fi da, voi închide ochii ; dacă va fi nu, îi voi lăsa deschişi.“

Cu toate că în anturajul său toată lumea citise şi recitise *Jurnalul*, nimeni nu se gîndea să-i pună această întrebare. Pentru toţi tolstoienii era esenţial ca Lev Tolstoi să nu-şi contrazică opera într-o clipă de slăbiciune. La biletul Saşei, călugărul răspunse imediat cu o scrisoare pe care i-o transmise şi prin care, cu o abilitate vicleană, făcea aluzie la o făgăduială practic incontrolabilă a muribundului :

„Ştiţi că la mînăstire fiind, contele exprimase surorii sale, mătuşa dumneavoastră care este călugăriţă, dorinţa de a ne vedea şi a sta cu noi de vorbă, pentru a obţine odihna sufletului său şi a fost foarte supărat că această dorinţă n-a putut fi îndeplinită. Vă rog, deci, respectuos, contesă, să nu refuzaţi de a face cunoscut contelui pre-

zența mea la Astapovo ; dacă dorește să mă vadă, chiar numai pentru două-trei minute, voi veni în grabă lîngă el. În cazul unui răspuns negativ, mă voi întoarce la Optina-Pustîni, lăsînd să se împlinească voia Domnului.“

Sașa nici nu se gîndea să răspundă. Tatăl ei murea. Mîinile slăbite ale bătrînului se agățau de cuvertură, se urcau pînă la pieptul său, alungau umbre invizibile. Din nou pete vinete apăreau pe urechi, pe buze, pe unghii. La zece seara avu sufocări :

— Abia respir, spuse el.

Medicii îi dădură oxigen și hotărîră să-i facă o injecție cu ulei camforat pentru reanimarea inimii. El mormăi :

— Toate astea sînt prostii !... La ce bun să te mai îngrijești ?...

Dar după injecție, se simți mai bine și îl chemă pe Serghei. Cînd fiul său fu lîngă el, își roti ochii și cu fața contractată de importanța pe care o dădea celor ce avea să spună, pronunță slab : „Adevărul... Îmi place mult... Cum ei...“

Fură ultimele lui cuvinte. Ațipi, destins, ușurat. Se putu crede într-o revenire a mersului bolii. Camera era cufundată în penumbră. O singură lumînare ardea pe masa de veghe. Din odaia vecină, care era plină de lume, venea din cînd în cînd un murmur de voci, un oftat, un scîrțîit de somieră. Ușa cu geamuri se deschidea, un doctor intra în vîrful picioarelor, se apropia de bolnav, îi asculta respirația chinuită și clătina din cap. Minutele se tîrau îngreunate de tăcere și de noapte. Istovită, Sașa se dezbrăcă și se duse să se întindă pe canapea, în timp ce Serghei și Certkov își începeau garda.

Puțin după miezul nopții o treziră. Lev Tolstoi era rău de tot. Se agita, bolborosea, incapabil să-și articuleze cuvintele. Pe la ora două, pulsul se acceleră și mai mult, respirația deveni mai slabă, precipitată. Întins pe spate, cu pleoapele închise, părea că reflectează la cine știe ce problemă spinoasă. După ce se consultă cu ceilalți medici, doctorul Usov sugeră Sașei să-și cheme mama. De astădată, nici tînăra fată și nici Certkov nu obiectară nimic, bolnavul, socoteau ei, nu-și va mai recunoaște soția.

Sprijinită de băieții ei, Sonia părăsi vagonul și se grăbi în noapte spre căsuța cu ferestrele vag luminate. În pragul odăii, se opri, clătinîndu-se, neîndrăznind să se apropie de soțul ei în fața acestor oameni care o urau. Privea de la distanță pe acest bătrînel scheletic, cu obrajii scofîlciți, cu barba albă, care fusese toată dragostea vieții sale. În sfîrșit, se hotărî, merse drept spre pat, îl sărută pe Liovușka al ei pe frunte, îngenunchie și spuse : „Iartă-mă ! Iartă-mă !“ Dar el n-o auzea. Se sufoca. Ea îi mai vorbi cu glasul scăzut, fără legătură, amestecînd cuvintele de tandrețe cu învinuiri și jurăminte. Deoarece începea să-și piardă sîngele rece, medicii o rugară să treacă în odaia de alături.

În ciuda noilor injecții cu ulei camforat, Lev Tolstoi nu-și mai recăpătă cunoștința. Totuși, cînd se apropie de el o lumînare aprinsă, încruntă sprîncenele. Doctorul Makovițki îl strigă cu glas tare :

— Lev Nikolaevici !

El deschise ochii ; privirea îi era sticloasă. Medicul îi întinse un pahar de apă înroșită cu vin. Supus, bău o înghițitură. Era ora cinci dimineața.

Puţin după aceea, respiraţia muribundului se opri. Urmă o tăcere lungă.

— Prima întrerupere, zise doctorul Usov.

Respiraţia porni din nou, şuierătoare, neregulată. Bolnavul horcăia. Toate persoanele prezente în casă înconjurară patul. Sonia îngenunchie din nou în faţa soţului ei şi începu să spună rugăciuni. Cum lupta împotriva morţii ! După fiecare răsuflare, ea aştepta, îngrozită, răsuflarea următoare. Deodată se făcu o mare linişte în odaie. Doctorul Makoviţki se aplecă asupra lui Lev Tolstoi şi, cu o mînă uşoară, îi închise ochii. Era ora şase şi cinci, dimineaţa.

Serghei şi doctorul Makoviţki îl dezbrăcară pe mort, îl spălară şi-i puseră cazaca de pînză groasă, cenuşie, care-i era dragă, un pantalon cenuşiu, ciorapi de lînă, papuci. O telegramă, printre alte sute, porni din gara Astapovo :

„Comandaţi sicriu de stejar vopsit, de doi arşini şi nouă verşoace [1], cu interiorul de zinc". În acest timp, retrasă în vagonul său, Sonia nota în *Jurnalul* ei :

„7 noiembrie. Astapovo. Lev Nikolaevici a murit la şase dimineaţa. Nu m-au lăsat să intru decît în ultimul moment. Nu mi s-a dat voie să-mi iau rămas bun de la soţul meu. Oameni cruzi."

Reveni lîngă soţul ei mort, se aşeză la căpătîiul său şi nu-l mai părăsi toată ziua. La ora opt şi jumătate, uşile casei şefului de gară fură deschise mulţimii. În faţa cadavrului, cu mîinile împreunate, defilară prieteni, cunoştinţe, feroviari, ziarişti, ţărani, muncitori. În odaie nici o icoană, nici un crucifix. O lampă cu petrol lumina slab obrazul liniştit al lui Lev Tolstoi şi al Soniei, cu ochii înroşiţi, cu bărbia care se clătina, cu buzele deformate de un tic.

Episcopul din Tula, Parfenie, care luase trenul în ajun, sosi la Astapovo la ora opt şi treizeci dimineaţa şi fu foarte dezamăgit aflînd că Lev Tolstoi murise. Fără a pierde vremea, convocă unul cîte unul pe toţi membrii familiei pentru a-i întreba dacă nimic din atitudinea defunctului nu le sugerase că ar fi dorit să i se facă funeralii religioase. Toţi răspunseră negativ. Andrei Tolstoi spuse episcopului :

— Sfinţia ta, sînt un ortodox practicant şi aş fi vrut ca tatăl meu să se fi împăcat cu Biserica, dar nu pot minţi.

Imediat vicedirectorul departamentului poliţiei trimise o telegramă cifrată subsecretarului de stat de la interne : „Misiunea excelenţei-sale Parfenie n-a avut succes ; nici un membru al familiei n-a crezut de cuviinţă să certifice că muribundul şi-ar fi exprimat dorinţa de a reveni în sînul Bisericii".

Cît priveşte pe părintele Varsonofie, temîndu-se de o dojană a superiorilor săi, obţinu eliberarea, din partea guvernatorului din Riazan, a următorului certificat :

„Cu toate cererile stăruitoare pe care le-a adresat membrilor familiei contelui Lev Nikolaevici Tolstoi şi medicilor care-l înconjurau, părintele Varsonofie n-a fost admis să-l vadă pe contele Tolstoi, iar defunctul nici n-a fost măcar înştiinţat de prezenţa sa, timp de două zile, în gara Astapovo".

[1] Doi arşini şi nouă verşoace, adică aproximativ 1 m. 82 (n. a.).

După care, ecleziasticii dezamăgiţi, se retraseră, nu fără a fi repetat popii din regiune, părintele Nikolai Graţianski, interdicţia de a face vreo slujbă pentru sufletul lui Tolstoi. Rămaseră jandarmii. Ei supravegheau reacţiile mulţimii în faţa corpului inamicului autocraţiei. Numărul vizitatorilor creştea pe măsură ce ştirea pătrundea mai departe în ţară. Slujbaşii drumului de fier împodobiră patul cu crengi de ienupăr şi depuseră prima coroană, care purta această inscripţie : „Apostolului iubirii". A doua coroană, ale cărei flori de hîrtie fuseseră decupate de copii, fu aşezată la picioarele patului mortuar, de către nepoata poetului Delvig : „Gloriosului nostru patriarh, tinerele sale admiratoare", se citea pe banderolă. Mujicii din satele vecine înaintau tropăind, în dezordine, cu copiii de şcoală. O ţărancă spuse fiului ei :

— Să-ţi aminteşti de el, a trăit pentru noi !

Femeile plîngeau, se închinau, îşi făceau cruce, necunoscuţi sărutau mîinile, pentru totdeauna inerte, ale apărătorului celor umili. Se părea că familia mortului ar fi avut legături cu toţi oamenii de rînd din Rusia. Pe la amiază, spontan, persoanele prezente intonară cîntarea funebră : *Veşnica lui pomenire*. Deoarece Biserica refuzase o liturghie pentru defunct, poporul îi făcea una, în felul ei. Sub plafonul scund al cămăruţei, vocile aspre, stîngace, răsunau puternic pentru a încredinţa Domnului sufletul robului său. Însărcinaţi a face să se respecte hotărîrea Sfîntului Sinod, jandarmii de gardă din camera vecină nu puteau îngădui o asemenea manifestare de evlavie. Ei pătrunseră în odaie, cu săbiile în mînă, ţipînd :

— Destul cu cîntecele !

Toată lumea tăcu dar, după o clipă, voci timide reluară melopeea şi o continuară pînă la o nouă intervenţie a jandarmilor. [1]

Totuşi, în general, autorităţile nu erau nemulţumite. La ora unu după-amiază, căpitanul de jandarmi telegrafia — cifrat — statului-major :

„Cu autorizaţia guvernatorului provinciei Riazan s-a îngăduit aici depunerea de coroane, dar fără inscripţii provocatoare, susceptibile să provoace vreo demonstraţie. Nu există indicii ale unei intenţii oarecare de a folosi evenimentul în scopuri criticabile. Numărul subofiţerilor a fost mărit. Ordinea în afară este asigurată. Toate măsurile au fost luate pentru ca transportul corpului să se facă repede, spre a evita o prea mare agitaţie din cauza curiozităţii."

Un student în medicină injectă formol în vinele cadavrului, sculptorul Merkurov mulă masca mortuară, pictorul Pasternak, venit din Moscova cu fiul său Boris [2], îşi instală şevaletul aproape de pat. Dar era încontinuu stingherit de mulţime. În astfel de condiţii era foarte greu să picteze. Se mulţumi să facă o schiţă. Apoi, un feroviar înconjură cu o trăsătură de creion pe perete umbra profilului lui Lev Tolstoi. Ziarişti curioşi, o fotografiară din toate părţile, sub toate luminile, şi apoi corpul fu pus în coşciug.

Tot timpul zilei şi toată noaptea, telegraful nu încetă să ţăcăne, aducînd familiei lui Lev Tolstoi simpatia lumii întregi. În douăzeci şi patru de ore, telegrafiştii zdrobiţi de oboseală înregistrară opt mii de cuvinte.

---

[1] Meilah, *Fuga şi moartea lui Tolstoi* (n. a.).
[2] E vorba de scriitorul Boris Pasternak (n. a.).

La 8 noiembrie, patru din fiii lui Lev Tolstoi — Serghei, Ilia, Andrei şi Mihail — scoaseră afară din casă sicriul foarte simplu, de un galben închis, fără cruce, nici podoabe, şi îl depuseră într-un vagon de marfă, pe un soclu îmbrăcat cu stofă neagră. Fotografii se îmbulzeau să ia cît mai multe clişee cu putinţă, operatorii de cinematograf învîrteau manivela cu frenezie. În interior, vagonul era decorat cu jerbe de pai şi crengi de brad. El fu ataşat la vagonul de clasa întîia unde era instalată Sonia şi familia ei. Un alt vagon, adăpostind douăzeci şi cinci de corespondenţi de presă, completa garnitura. La ora unu şi cincisprezece minute, după-amiază, trenul mortuar părăsi gara Astapovo cu destinaţia Kozlov-Zasieka. Lev Tolstoi indicase personal locul unde voia să fie înmormîntat : la Iasnaia Poliana, în pădurea Zakaz, pe malul rîpei, acolo unde fratele său Nikolai spunea că este îngropată formula iubirii universale, scobită pe un baston mic, verde.

Ministerul de interne interzisese, în ultimul moment, plecarea trenurilor speciale spre Iasnaia Poliana, Sfîntul Sinod se opusese oficierii de slujbe religioase în memoria renegatului, poliţia primise ordinul să supravegheze pe negustorii de coroane mortuare ca să evite orice inscripţie revoluţionară pe banderole, garnizoanele marilor oraşe fuseseră puse în stare de alarmă, cenzura ziarelor se văzu întărită peste noapte, şi în timpul acesta întreaga Rusie lua parte la doliu. Portretul scriitorului se etala pe prima pagină a tuturor ziarelor, într-un chenar negru, cîteva teatre îşi închiseseră porţile, universitatea din Sankt-

Petersburg suspendase cursurile, ţarul în persoană, Duma, Consiliul Imperiului trimiteau telegrame de condoleanţe familiei. De asemenea se iscară greve, manifestări studenţeşti reprimate de armată, o vastă agitaţie în jurul unui bătrînel, călătorind, ţintuit în sicriul său, în fundul unui vagon de marfă.

La 9 noiembrie, la ora şase şi jumătate dimineaţa, trenul intra încet în gara Zasieka. O mulţime considerabilă se îngrămădise pe peron şi la intrările gării : ţărani din Iasnaia Poliana şi din împrejurimile Tulei, studenţi veniţi special din Moscova, diverse delegaţii, prieteni intimi, adepţi necunoscuţi. La deschiderea vagonului funebru, toate capetele se descoperiră şi asistenţa intonă *Veşnica lui pomenire*. Din nou, cei patru fii ridicară coşciugul de stejar. Procesiunea porni pe şoseaua pe care Lev Tolstoi o străbătuse atît de des cu pasul său sprinten. Era posomorît şi rece, pete de zăpadă scoteau în evidenţă, pe alocuri pămîntul brun.

În fruntea cortegiului mergeau doi mujici fluturînd o banderolă : „Scumpe Lev Nikolaevici, amintirea bunătăţii tale nu se va stinge niciodată printre noi, ţăranii orfani din Iasnaia Poliana". Apoi urma sicriul, pe care îl purtau cu schimbul mereu alţi locuitori, urmau telegi încărcate cu coroane şi în sfîrşit o gloată de trei sau patru mii de persoane din care răzbătea un murmur nedesluşit, echipaje, poliţişti în civil. Se trecu printre cele două turnuleţe de la intrare. În parc patrulau jandarmi. Pe măsura apropierii de casă, numărul fotografilor se mărea.

După instrucţiunile date de Serghei, sicriul fu aşezat pe o masă, între cele două uşi ale fostului

birou, din care una dădea în vestibul şi cealaltă pe o terasă. Se deschise capacul şi mortul apăru. Cei mai apropiaţi rămaseră cîteva minute în jurul său. La ora unsprezece începu defilarea mulţimii. Avea să dureze pînă la trei fără un sfert. Din cînd în cînd, cîte unul, împins din spate, bombănea :

— Domnilor, avansaţi, avansaţi, nu încetiniţi mersul !

Sub greutatea acestor oameni, podeaua trosnea să se rupă. Veşmintele cernite ale vizitatorilor făceau să pară şi mai palid, prin contrast, chipul celui care zăcea acolo, între pereţii goi, în sicriul său de lemn vopsit. Plecîndu-se spre el, în îmbulzeală, vizitatorii se sprijineau de masă şi uneori capul mortului, lovit, se clătina imperceptibil de la dreapta la stînga. Slăbise în două zile, nasul i se lungise, pielea îi devenise străvezie. Culcat, cu mîinile încrucişate după ce munciseră cu atîta sîrg, el nu mai era decît puţină ceară, cu fulgi de mătase albă pe frunte şi sub bărbie, o întruchipare de ceaţă şi de zăpadă, o fantomă pe care o pală de vînt ar fi fost de ajuns s-o risipească, un personaj dintr-o carte, Platon Karataev din *Război şi pace*.

La ora două şi patruzeci şi cinci de minute cadavrul fu ridicat. Mulţimea se adună în apropierea peronului. Aparatele cinematografice intrară în acţiune, în timp ce fotografii se înălţau în vîrful picioarelor pentru a obţine clişeele scenei. Fiii şi prietenii defunctului purtară sicriul cu rîndul. Mulţimea care crescuse în număr, îi urma cîntînd *Veşnica lui pomenire*. Tropăia pe drumul cu făgaşuri lungi, îngheţate de ger. Un vînt polar sufla printre crengile goale. Groapa fusese săpată, după dorinţa lui Lev Tolstoi, la marginea pădurii.

Ţăranii coborîră cu frînghii coşciugul în groapă. Scos din mii de piepturi, cîntecul liturgic de adio se amplifică şi străbătu pădurea. Cît vedeai cu ochii, între trunchiurile de copaci, se înşiruiau bărbaţi şi femei, îngenuncheaţi, care se rugau. În faţa unei asemenea mulţimi, fără să vrei, căutai broderiile unei odăjdii, scînteierea unei cruci. Era pentru prima oară în Rusia că funeralii publice se desfăşurau fără asistenţa unui preot. Şi cu toate acestea, zelul mulţimii n-ar fi fost mai mare dacă mitropolitul Sankt-Petersburgului în persoană s-ar fi deranjat pentru a binecuvînta rămăşiţele pămînteşti ale scriitorului.

Familia ceruse să nu se ţină discursuri la mormînt. Numai un bătrîn necunoscut spuse cîteva cuvinte despre „marele Lev“, iar Sulerjiţki, unul dintre tolstoieni, explică asistenţei de ce defunctul voise să fie îngropat în acest loc. Deodată, cîţiva jandarmi indiscreţi se iviră. Li se strigă :

— În genunchi ! Jos chipiul !

După o clipă de şovăială, ei îngenuncheară şi se descoperiră. Cerul începu să se întunece cînd primii bulgări de pămînt îngheţat căzură, cu un zgomot surd, peste sicriu. Încremenită de durere, Sonia nici nu mai plîngea. Cînd totul se termină, mulţimea se împrăştie în tăcere. Jandarmii încălecară şi plecară în trap mărunt, cu misiunea împlinită. Familia făcu drumul înapoi.

La capătul aleii, se ivi bătrîna casă albă, înconjurată de arbori închirciţi. Cei intimi rămaseră după înmormîntare. Ce de lume în sala cea mare ! Şi, în acelaşi timp, ce vid ! Lev Tolstoi nu mai era decît un nume pe coperta unui lung şir de cărţi.

POST-MORTEM

A doua zi după înmormîntare Sonia, care răcise, se îmbolnăvi : 40 de grade febră. Trebui să stea în pat timp de două săptămîni. De cum căpătă destulă putere ca să poată merge, se duse la mormîntul soţului ei. Noua ei singurătate o înspăimînta, şi de asemeni sentimentul vinovăţiei pentru fuga şi moartea lui Liovuşka. La 29 noiembrie 1910, nota în *Jurnalul* ei : „Tristeţe de neîndurat, remuşcări, slăbiciune, regrete sfîşietoare pentru soţul meu. Cît de mult a suferit în ultima vreme ! Nu mai pot trăi." Iar la 13 decembrie : „N-am închis un ochi toată noaptea. Vai, aceste groaznice nopţi de insomnie, cu gîndurile, chinurile conştiinţei mele. Tenebre ale nopţilor de iarnă şi tenebre ale inimii mele". Absorbea doze masive de veronal ca să doarmă şi rămînea tot timpul zilei buimăcită. Chiar şi religia, de la care sperase mult, nu putea s-o scoată din marea ei tristeţe. Ce o să se întîmple cu Iasnaia Poliana ? Guvernul, sondat pentru cumpărarea domeniului, se recuză, nevoind să onoreze memoria unui scriitor care fusese un inamic al statului şi al Bisericii. Dar doi ani mai tîrziu, Saşa, legatară universală, primi pentru editarea operelor pos-

tume ale tatălui ei suma de o sută douăzeci de mii de ruble, ceea ce-i permise să răscumpere proprietatea de la mama şi fraţii ei. Apoi, după voinţa lui Lev Tolstoi, dărui pămîntul ţăranilor. Totuşi, Sonia păstră casa şi livada. Casa din Moscova fu achiziţionată de primăria oraşului, dar nu deveni muzeu decît mult mai tîrziu. [1]

Cît pentru manuscrise, lupta dintre Sonia şi fiii ei de o parte, Saşa şi Certkov de cealaltă, se continua cu străşnicie. Nici un rînd de Lev Tolstoi nu se publica fără controlul fiicei lui mai mici şi a discipolului său preferat. Se considerau ca singurii continuatori ai operei sale. În pioasa intenţie de a-i cinsti memoria, refuzau colaborarea celorlalţi membri ai familiei, socotiţi impuri. Unii bănuiau chiar că perechea Certkov-Saşa „rectificau" textele înainte de a le da la tipar. Astfel Sergheenko, tolstoian convins, îl acuza pe Certkov că a suprimat în scrisorile lui Lev Tolstoi toate pasajele favorabile soţiei sale. Chiar şi Tania, care ştiuse să păstreze o neutralitate înţeleaptă, între părinţii ei, era acum indignată de impertinenţa lui Certkov. „Dacă tatăl meu ar putea opri uneltirile Saşei şi ale lui Certkov, ar face-o, fără nici o îndoială" [2], scria ea. Şi adăuga vorbind despre o societate tolstoiană întemeiată de sora ei : „Nu poate ieşi nimic bun... Tot ce se face acolo şi tot ce se spune acolo este foarte departe de spiritul tatei." [3]

La rîndul ei, pentru a răspunde insinuărilor răuvoitoare ale tolstoienilor, Sonia se apucă să redacteze o *Autobiografie*. Această muncă o adînci

[1] În 1920 (n. a.).
[2] Tatiana Tolstaia, *Jurnal*, însemnare din 29 aprilie 1911 (n. a.).
[3] *Ibid.*, însemnare din 19 mai 1911 (n. a.).

din nou în vremurile de frămîntare şi de violenţă pe care le blestema odinioară şi pe care le regreta acum. Ea simţea plăcerea să evoce viaţa de soţie alături de un om excepţional care, după moarte, devenea şi mai mare. Rolul ei pe pămînt era acum să răscolească amintirile. Subzista datorită unei pensii pe care i-o dăduse împăratul Nicolae al II-lea. În fiecare zi se ducea să se roage la mormîntul lui Liovuşka. Numeroşi pelerini veneau de asemenea acolo, unii să se reculeagă, alţii indiferenţi sau glumeţi. Hîrtii unsuroase în jurul moviliţei de pămînt, stupide inscripţii în scoarţa copacilor... „Am înţeles prea bine că, de acum încolo, nu vom mai putea avea un acoperămînt la Iasnaia Poliana, scria Tania. Casa noastră a ajuns de la sine propietatea tuturor."

În 1914, Sonia fu înmărmurită văzînd cum se prăbuşeşte, la prima lovitură de tun, visul pacifist al soţului ei. Fiicei sale Saşa, care voia să se angajeze infirmieră pe frontul turcesc, îi spuse : „De ce pleci la război ? Tatăl tău nu te-ar fi aprobat"...

După Revoluţia din 1917, proprietatea lui Lev Tolstoi, transformată în fermă de stat, fu plasată sub administraţia ginerelui Soniei, Obolenski [1]. Datorită acestei măsuri, văduva marelui om putu să rămînă în locuinţa familială, din care cîteva odăi îi fură rezervate.

În 1918, Saşa veni la Iasnaia Poliana şi găsi, în locul duşmancei sale, o bătrînică, adusă de spate, cu bărbia tremurîndă, cu privirea stinsă, cu glasul slab. Căzînd una în braţele celeilalte, mama

[1] Fostul soţ al Maşei (n. a.).

şi fiica se împăcară. Era începutul marii foamete. Un servitor vlăguit servea, în mănuşi albe, cîrpite. Pe faţa de masă de damasc străluceau, ca pe vremuri, tacîmuri de argint şi pahare de cristal. Dar, în farfurii, nu erau decît morcovi fierţi şi bucăţele de pîine neagră amestecate cu paie tocate [1]. În anul ce urmă, mizeria deveni atît de mare că, pentru a face faţă nevoilor mamei sale, a mătuşii sale [2] şi a fiicei sale, care toate locuiau la Iasnaia Poliana, Tania fu nevoită să vîndă la tîrgul din Tula, eşarfe tricotate de ea...

În octombrie 1919, Sonia răci şi se îmbolnăvi. O pneumonie. Ca şi Liovuşka. Tania, care o îngrijea, o întrebă :

— Te gîndeşti adesea la tata ?

— Dar nici nu fac altceva, răspunse ea cu blîndeţe. Nu încetez de a trăi alături de el şi mă căinez că n-am fost bună. Cu toate acestea, i-am fost întotdeauna credincioasă cu sufletul şi cu trupul. N-aveam decît optsprezece ani cînd l-am luat de soţ, şi n-am iubit niciodată pe altcineva decît pe el [3].

Starea Soniei se înrăutăţi ; medicii dădeau puţine speranţe ; Tania scrise lui Serghei, care locuia la Moscova. Iasnaia Poliana aflîndu-se în zona operaţiilor militare, el trebui să ceară o autorizaţie a Kremlinului. Documentul fu semnat de V. Ulianov (Lenin), Preşedintele Sovietului Comisarilor Poporului. Serghei sosi destul de repede

[1] Alexandra Tolstaia, *Tatăl meu* (n. a.).
[2] Tatiana Kuzminskaia, născută Bers (n. a.).
[3] Serghei Tolstoi, *Reflecţii despre trecut* (n. a.).

pentru a asista la ultimele clipe ale mamai sale. Ea îl recunoscu, îl binecuvîntă şi îi spuse că ar vrea să fie îngropată religios. Apoi, întorcîndu-se spre Saşa, murmură :

— Saşa, scumpa mea, iartă-mă. Nu ştiu ce se petrecea cu mine, atunci...

— Iartă-mă şi tu, răspunse Saşa printre lacrimi. Mă simt foarte vinovată faţă de tine. [1]

Sonia se stinse, lucidă şi calmă, primind ultima împărtăşanie, la 4 noiembrie 1919, nouă ani după moartea lui Lev Tolstoi. [2] Fu îngropată în micul cimitir din Kociaki, alături de fiica ei Maşa. Săpînd groapa, în pămînt, se descoperiră oseminte

[1] Alexandra Tolstaia, *Tatăl meu* (n. a.).

[2] După moartea contesei Tolstaia, fiii şi fiicele ei nu pregetară să se împrăştie. Tania, directoarea muzeului Tolstoi din Moscova, din 1923 pînă în 1925, plecă în Franţa, apoi se stabili în Italia, unde muri în 1950. Ilia emigră în Statele Unite, duse o viaţă grea, se ocupă de cinema (mai ales de filmul *Învierea*) şi muri în 1933. Lev, intelectualul frămîntat, călători mult, trăi în Statele Unite, în Italia, în Franţa şi suferi pînă la sfîrşitul zilelor sale (1945) de a nu fi fost decît fiul marelui Tolstoi şi de a nu fi putut scrie nimic, întreprinde nimic care să nu pară lipsit de valoare în comparaţie cu opera tatălui său. Mihail locui în Franţa pînă în 1935, apoi se instală în Maroc, unde muri în 1944. Andrei murise în timpul primului război mondial, în 1916. Saşa, singura supravieţuitoare din toţi copiii Tolstoi, încercă în zadar să promoveze învăţătura tatălui ei în şcoala de la Iasnaia Poliana. Ea părăsi Rusia, pe la sfîrşitul anului 1920, emigră în Japonia, apoi se stabili în Statele Unite. Deveni preşedinta Fundaţiei Tolstoi, ale cărei capitaluri servesc la întreţinerea unui azil de bătrîni, a unei biserici, a unei şcoli, a unei biblioteci etc. Serghei, rămas în Uniunea Sovietică, suferi amputarea unui picior în urma unui accident şi muri în 1947. El contribui din plin, ca şi Tania, la studiul şi editarea operelor tatălui său. Douăzeci şi unu de nepoţi ai lui Lev Tolstoi trăiesc acum în Europa şi în America. Toţi aceştia au şi ei copii.

Cît despre Certkov, rămas în U.R.S.S., participă la publicarea *Operelor complete* ale lui Lev Tolstoi în nouăzeci de volume de către Editurile de Stat sovietice şi muri în 1936, în vîrstă de şaptezeci şi şase de ani (n. a.)

şi butoni de uniformă din aramă care, după cum erau gravaţi, aparţinuseră probabil vreunui ofiţer de pe timpul lui Alexandru I, unul dintre aceia cărora Liovuşka le slăvise memoria în *Război şi pace*.

ANEXE*

* Anexele sînt traduse după ediţia franceză a cărţii de faţă (n. red. rom.).

INDICE BIOGRAFIC *

Cititorul va găsi aici scurte indicaţii biografice despre unele personaje citate în cursul prezentului volum.

A

Aksakov, Constantin Sergheevici (1817—1860), publicist de tendinţă slavofilă.

Aksakov, Ivan Sergheevici (1823—1886), publicist de tendinţă slavofilă, fratele precedentului.

Alekseev, Vasili Ivanovici (1848—1919), profesor al copiilor lui Lev Tolstoi din 1877 pînă în 1881. Înainte, fusese doi ani în Statele Unite într-o comunitate agrară.

Aliohin, Arcadi Vasilievici (1854—1918), discipol al lui Lev Tolstoi ; a făcut parte din mai multe colonii tolstoiene.

Andreev, Leonid Nikolaevici (1871—1919), scriitor de inspiraţie chinuită şi morbidă, căruia îi

* Au fost eliminate, în cazul unor nume de scriitori foarte cunoscuţi la noi (Cehov, Dostoievski, Turgheniev) unele date biografice prea dezvoltate (n. red. rom.).

datorăm *Prăpastia, Groaza, Rîsul roşu, Jugul războiului, Jurnalul Satanei.*

Andreev-Burlak, Vasili Nikolaevici (1843—1888), actor de teatru.

Annenkov, Pavel Vasilievici (1812—1877), critic literar şi artistic ; publică mai ales, o ediţie a *Operelor complete* ale lui Puşkin şi interesante amintiri literare.

B

Barteniev, Piotr Ivanovici (1829—1912), bibliograf şi redactor şef al revistei „Russki Arhiv — *Arhiva rusă).*

Bibikov, Alexandr Nikolaevici (1822—1886), moşier în gubernia Tula, vecin cu Lev Tolstoi.

Biriukov, Pavel Ivanovici (1860—1931), prieten, secretar şi biograf al lui Lev Tolstoi. Poreclit „Paşa" de către familia scriitorului.

Botkin, Vasili Petrovici (1811—1869), publicist şi critic literar, adept al „artei pentru artă".

Boulanger, Paul Alexandrovici (1865—1925), prieten şi admirator al lui Lev Tolstoi, funcţionar la Compania de căi ferate Moscova-Kursk.

Bulgakov, Valentin Feodorovici (n. 1886), în 1910, în vîrstă de douăzeci şi patru de ani, intră ca secretar în serviciul lui Lev Tolstoi. I se datorează o carte : *Lev Tolstoi în ultimul an al vieţii sale.*

Bunin. Ivan Alexeevici (1870—1953), scriitor rus, stabilit în Franţa în 1920 ; a scris : *Satul, Domnul de la San Francisco, Fraţi, Taina dragostei, Eliberarea lui Tolstoi.* Premiul Nobel în 1933.

Buturlin, Alexandr Sergheevici (1854—1916), revoluţionar, în relaţii cu Lev Tolstoi din 1879.

C

Ceaikovski, Piotr Ilici (1840—1893), celebru compozitor. L-a cunoscut pe Tolstoi în decembrie 1876.

Cehov, Anton Pavlovici (1860—1904), scriitor rus, născut la Taganrog. În 1888 publică cu succes marea sa povestire : *Stepa,* urmată de culegeri de povestiri încîntătoare, emoţionante, de o sinceritate inegalabilă : *O poveste oarecare* (1889), *Un duel* (1891), *Salonul nr. 6* (1892), *Povestea unui necunoscut* (1893), *Călugărul negru* (1894), etc. Piesele de teatru, *Pescăruşul, Trei surori, Unchiul Vania, Livada cu vişini,* sfîrşiră prin a-i consolida faima.

Certkov, Vladimir Grigorievici (1854—1936), secretar, discipol şi executor testamentar al lui Tolstoi.

D

Danilevski, Nikolai Iakovlevici (1822—1885), publicist de tendinţă slavofilă.

Diakov, Dmitri Alexeevici (1823—1891), prieten din copilărie al lui Lev Tolstoi.

Dostoievski, Feodor Mihailovici (1821—1881), scriitor rus. În 1845 cunoscu un succes uriaş cu primul său roman *Oameni sărmani.* Cam în aceeaşi epocă intră într-un grup de tineri liberali, care, adunaţi în jurul lui Petraşevski, criticau regimul şi visau la abolirea şerbiei. Arestat îm-

preună cu tovarășii săi în 1849, în urma denunțării unui agent dublu, aruncat în închisoare, condamnat apoi la moarte prin împușcare, fu condus la locul de execuție și, cînd să fie legat la stîlp, află că pedeapsa sa fusese comutată la patru ani de muncă silnică în Siberia. Abia în 1859 obținu dreptul de a reintra în Rusia. Roș de boală, dar înzestrat cu o voință înverșunată, publică unul după altul: *Umiliți și obidiți, Amintiri din Casa morților*, în care suferințele sale de ocnaș sînt relatate cu realism, *Insemnările din subterană, Crimă și pedeapsă, Judecătorul, Idiotul, Eternul soț, Posedații, Adolescentul* și *Frații Karamazov.*

Discursul pe care-l ținu la inaugurarea unui monument al lui Pușkin sfîrși prin a-i consacra faima în ochii publicului cultivat din Rusia. Muri puțin după aceea, fără a-l fi întîlnit pe marele său rival, Lev Tolstoi.

Drujinin, Alexandr Vasilievici (1824—1864), publicist, critic literar, romancier și traducător. L-a cunoscut pe Lev Tolstoi o dată cu sosirea acestuia la Sankt-Petersburg, în noiembrie 1855.

Dudîșkin, Stepan Stepanovici, critic literar, a fost unul din primii care a lăudat romanul lui Lev Tolstoi *Copilărie* în *Otecestvenniie zapiski (Analele patriei).*

F

Fainerman, Isak Borisovici (1863—1925), învățător, discipol al lui Lev Tolstoi, a scris în amurgul vieții sub pseudonimul Teneromo.

Feokritova, Varvara Mihailovna (1875—1950), prietena Sașei (Alexandra Lvovna) Tolstaia, a lucrat ca secretară a lui Tolstoi.

Fet, Afanasi Afanasievici (1821—1891), pe numele său adevărat Șenșin. Poet rus, adept al artei pentru artă. S-a bucurat de o viață liniștită, retrasă și a fost onorat cu prietenia lui Tolstoi și Turgheniev. Poetul dragostei și al nopții (așa a fost poreclit), el a scris *Panteonul liric, Poezii, Focuri de seară* și două volume de amintiri. În amurgul vieții, Tolstoi, care-l iubea mult, se depărtă puțin de el, din cauza lirismului său exagerat și a vederilor sale politice reacționare.

G

Gastev, Piotr Nikolaevici (n. 1866), discipol al lui Lev Tolstoi.

Ghe, Nikolai Nikolaevici (1831—1894), pictor celebru, prieten al familiei Tolstoi.

Goldenweiser, Alexandr Borisovici (n. 1875), pianist de talent și intim al lui Lev Tolstoi; profesor la conservatorul din Moscova, autorul unui volum de amintiri intitulat *In preajma lui Tolstoi.*

Goncearov, Ivan Alexandrovici (1812—1891), scriitor realist, cu stilul de o rară perfecțiune, ale cărui opere principale sînt: *Oblomov*, în care a trasat portretul admirabil al unui ambițios, și *Rîpa.*

Gorki, Alexei Maximovici, pseudonimul lui Alexei Maximovici Peșkov (1868—1936). Operele sale mai remarcabile sînt acele care au un caracter autobiografic: *Amintiri din viața mea literară,*

Copilăria. Dintre celelalte opere, cităm *Vagabonzii, Stepa, Mama* și piese de teatru, dintre care *Azilul de noapte*.

Grigorevici, Dmitri Vasilievici (1822—1899), scriitor rus pe care Tolstoi l-a cunoscut în 1856. Prin nuvelele și romanele sale care arătau mizeria țăranului rus, Grigorovici pregătea eliberarea șerbilor. Tolstoi aprecia în special nuvela sa *Anton Goremîka*. Cei doi bărbați făcură parte, cîtva timp, din grupul colaboratorilor *Sovremennikului (Contemporanul)*. De semnalat că Grigorovici fu cel dintîi care remarcase talentul lui Dostoievski, recomandînd *Oameni sărmani*, încă sub formă de manuscris, lui Nekrasov și Belinski.

Gusev, Nikolai Nikolaevici (1882), secretarul lui Tolstoi din 1907 pînă în 1909. Autor a numeroase studii biografice asupra acestuia din urmă.

Grot, Nikolai Jakovlevici (1852—1899), filozof din școala idealistă, profesor la universitatea din Moscova, prieten intim al lui Lev Tolstoi.

H

Herzen, Alexandr Ivanovici (1812—1870), scriitor și revoluționar rus; exilat în Siberia pentru ideile sale subversive, părăsi Rusia în 1846, se refugie la Paris, la Nisa, apoi la Londra. Acolo scoase ziarul *Kolokol (Clopotul)*, în care denunța abuzurile guvernului rus. Mai tîrziu, instalat la Geneva, editā același ziar, în limba franceză.

Hilkov, Dmitri Alexandrovici (1875—1914), prinț, fost ofițer de gardă, demisionă din armată, consecvent ideilor lui Tolstoi.

Hippius, Zenaida Nikolaevna (1869—1945), romancieră și poetă rusă, stabilită în Franța, soția lui Dmitri Merejkovski.

Homeakov, Alexei Stepanovici (1804—1860), scriitor și poet de tendință slavofilă, dar foarte favorabil ideilor progresului tehnic și a emancipării șerbilor.

J

Jemciujnikov, Alexei Mihailovici (1821—1908), poet despre care Lev Tolstoi spunea că n-avea „scînteia" și „bea din paharul altora" *(Jurnal*, 1857).

Jukovski, Vasili Andreevici (1783—1852), poet rus, romantic și mistic; îl îndemnă pe țarul Alexandru al II-lea, al cărui preceptor fusese, să-i elibereze pe șerbi.

K

Katkov, Mihail Nikiforovici (1818—1887), publicist și editor de tendință reacționară.

Kireevski, Ivan Vasilievici (1806—1856), filozof, inițiatorul, împreună cu Homeakov, a mișcării slavofile.

Kireevski, Piotr Vasilievici (1808—1856), fratele celui de mai sus. Publicist de tendință slavofilă, se consacră culegerii și studierii cîntecelor populare ruse.

Koni, Anatoli Feodorovici (1844—1927), jurist și magistrat renumit, autorul *Memoriilor*, prieten cu Lev Tolstoi, căruia îi cedă subiectul *Invierii*.

Korch, Evgheni Feodorovici, editorul ziarului *Ateneu*.

Korolenko, Vladimir Galaktionovici (1853—1921), scriitor rus de origină ucraineană. Arestat pentru apartenenţa sa la cercurile revoluţionare, exilat în Siberia, autorizat apoi să se reîntoarcă în Rusia, publică numeroase lucrări în care apăra cauza celor asupriţi ca, de pildă : *Visul lui Makar, Muzicantul orb, Murmură pădurea.*

Kraievski, Andrei Alexandrovici (1810—1889), publicist, editorul ziarului *Otecestvennîie zapiski (Analele Patriei).*

Kramskoi, Ivan Nikolaevici (1837—1887), pictor şi prieten cu Tolstoi, a fost primul care i-a făcut portretul.

Kuprin, Alexandr Ivanovici (1870—1938), scriitor rus, autorul a numeroase romane şi nuvele, de o factură realistă : *Moloh, Căpitanul Rîbnikov, Sulamita, Brăţara de granate, Iama.*

L

Leontiev, Konstantin Nikolaevici (1831—1891), scriitor, eseist şi critic, a murit călugăr în mînăstirea Sfintei Treimi, de lîngă Moscova. A scris mai cu seamă un studiu remarcabil : *Analiză, stil şi atmosferă în romanele contelui L. N. Tolstoi* (1890).

Leskov, Nikolai Semionovici (1831—1895), scriitor rus, temperament realist, se distinse în zugrăvirea cercurilor bisericeşti şi populare *(Oameni în biserică, Îngerul înlănţuit, Lady Macbeth din gubernia Mţensk, Femeia războinică, Prostituata).*

Löwenfeld, Rafael (1854—1910), scriitor german, slavizant, critic literar, autor al mai multor cărţi despre Tolstoi. Îl vizită pe acesta în 1890 pentru a se documenta în vederea unei biografii pe care urma să o scrie.

M

Maikov, Apollon Nikolaevici (1821—1897), fiu de pictor, atras şi el la început de pictură, îşi descoperi, de la vîrsta de douăzeci de ani, daruri poetice atît de evidente, încît hotărî să se consacre literaturii. În urma unei călătorii în Italia scrise : *Schiţe despre Roma* şi *Album napolitan*. Mai tîrziu, Roma îi inspiră tragediile : *Două lumi* şi *Cei trei morţi*, care, probabil, sînt capodoperele sale. După o şedere la Paris, unde frecventă Sorbona şi prezentă o teză despre *Dreptul vechi slav* reveni la Sankt-Petersburg, fu numit bibliotecar al muzeului Rumianţev şi deveni preşedintele Comitetului de cenzură a operelor străine. Poet rafinat, preocupat de muzicalitatea frazelor ca şi de calitatea gîndirii, fu un partizan declarat al artei pentru artă.

Maklakov, Vasili Alexeevici (1870—1957), avocat, membru al Dumei imperiului, prieten al lui Tolstoi, a fost, în 1917, în epoca guvernării lui Kerenski, ambasador al Rusiei în Franţa, unde a rămas şi după revoluţie.

Makovițki, Dușan Petrovici (1866—1921), medicul particular al lui Tolstoi din 1904 pînă în 1910.

Mecinikov, Ilia Ilici (1845—1916), zoolog și biolog rus ; a locuit la Paris, unde a fost numit subdirector al Institutului Pasteur. A venit la Iasnaia Poliana cu soția sa la 30 mai 1909. Premiul Nobel în 1908.

Merejkovski, Dmitri Sergheevici (1865—1941), scriitor rus, pasionat de problemele religioase și istorice, autor al volumelor *Julian Apostatul, Amurgul zeilor, Romanul lui Leonardo da Vinci, Piotr și Alexei* etc. ; de asemenea și a unor studii critice, dintre care *Veșnicii tovarăși : Tolstoi și Dostoievski*. După revoluție, Merejkovski și soția sa Zenaida Hippius s-au stabilit în Franța.

N

Najivin, Ivan Feodorovici (n. 1874), scriitor, prietenul lui Tolstoi.

Nekrasov, Nikolai Alexeevici (1821—1877), mare poet și publicist neînfricat, răscumpără în 1846 revista *Sovremennik (Contemporanul)* întemeiată de Pușkin și Pletneiov în 1836. Ajutat de Ivan Panaev, el făcu repede din acest periodic prima revistă literară a Rusiei, de tendință liberală și progresistă. Autoritățile au oprit publicarea ei în 1866. Spirit pozitiv și ateu, zugrăvi în operele sale cele mai vestite *(Cui îi este bine în Rusia, Moșul ger cu nasul roșu, Femeile ruse)* mizeriile poporului și cele mai generoase năzuinți ale sale și contribui la pregătirea opiniei publice în vederea abolirii șerbiei.

O

Ogariov, Nikolai Platonovici (1813—1877), poet cu opinii liberale, fu îndepărtat din Capitală în anul 1834 pe cale administrativă. După ce străbătu Europa, părăsi definitiv Rusia în 1856 și se instală la Londra, unde colaboră la publicațiile lui Herzen. A scris o culegere de *Poezii* de o mare sinceritate în exprimare.

Ostrovski, Alexandr Nikolaevici (1823—1886), autor dramatic rus, care s-a distins prin zugrăvirea cercurilor micii burghezii și a negustorilor. A scris vreo patruzeci de piese, printre care : *Sărăcia nu-i un viciu, O slujbă rentabilă, Sclava bărbaților, Furtuna, Pădurea* etc.

Ozmidov, Ivan Ivanovici (1812—1862), scriitor, editor, împreună cu Nekrasov, al revistei *Sovremennik*.

P

Pisemski, Alexei Feofilaktovici (1820—1881), romancier și autor dramatic. Primul său roman *Lumea boierilor*, e o pledoarie în favoarea amorului liber ; interzis la început de cenzură, circulă în manuscris, fu apoi editat în 1858. Încă din 1855, el obținuse un răsunător succes cu romanul *O mie de suflete*, tablou al moravurilor ruse înainte de abolirea șerbiei. Se mai pot cita : *Păcatele bătrîneții, Marea agitată, Oameni de la 1840* și cîteva piese de teatru, în stil realist, dintre care *O soartă amară*. Pisemski a fost un excelent pictor al vieții de provincie.

Pobedonsţev, Konstantin Petrovici (1827—1907), preceptor al ţareviciului Alexandru, care va domni sub numele de Alexandru al III-lea; el căpătă asupra spiritului acestuia un ascendent considerabil şi îl călăuzi către un autocratism absolut. Devenit procuror general al Sfîntului Sinod, rămase în această funcţie aproape cincizeci de ani, mai întîi sub Alexandru al III-lea, apoi sub Nicolae al II-lea şi fu, pînă la sfîrşitul vieţii sale, duşmanul jurat al ideilor liberale.

Polonski, Jakov Petrovici (1819—1898), poet plăcut şi gingaş.

R

Raevski, Ivan Ivanovici (1835—1891), moşier din gubernia Riazan, prietenul lui Lev Tolstoi, care se instală la el în 1891, ca să organizeze ajutorul înfometaţilor în timpul marii secete.

Repin, Ilia Efimovici (1844—1930), celebru pictor rus, autorul unor tablouri în culori vii, reprezentînd evenimente istorice, scene de gen, personaje celebre etc. Lui îi datorăm în special *Edecarii de pe Volga*, *Procesiunea*, *Nihilistul*, *Întoarcerea din Siberia*, *Cazacii*, *Moartea ţareviciului Ivan* şi cîteva portrete şi schiţe ale lui Tolstoi, a cărui casă o frecventa fie la Moscova, fie la Iasnaia Poliana.

Rusanov, Gavril Andreevici (1846—1907), prietenul lui Lev Tolstoi, membru al tribunalului guberniei Harkov.

S

Saltîkov-Şcedrin, Mihail Evgrafovici (1826—1889), scriitor rus, pasionat pentru ideile liberale. Exilat în 1848 pentru primul său roman, *O afacere încurcată*, se întoarce la Sankt-Petersburg în 1856, intră în administraţie, devine viceguvernator al Riazanului, apoi al Tverului, publicînd fără întrerupere în *Russki vestnik (Mesagerul rus)* nuvele violent satirice: *Schiţe provinciale*. În 1868 părăsi administraţia pentru a se consacra literaturii, publicînd una după alta opere satirice în care ataca cu vervă toate clasele societăţii ruse: *Istoria unui oraş*, *Satire în proză*, *Poveşti nevinovate*, *Pompaduri şi pompadure*, *Moartea lui Pazuhin*, şi mai ales *Domnii Golovliov*, un roman admirabil, sumbru, de un tragic obsedant.

Samarin, Piotr Feodorovici (1830—1901), moşier, mareşalul nobilimii guberniei Tula, prietenul lui Lev Tolstoi.

Sergheenko, Alexei Petrovici (n. 1886), scriitor, a fost secretarul lui Certkov din 1906 pînă în 1920. A scris o carte de amintiri.

Sergheenko, Piotr Alexeevici (1854—1930), a nu se confunda cu precedentul. Scriitor, admirator al lui Lev Tolstoi, cu care s-a cunoscut în 1892. Publică despre acesta numeroase articole şi mai cu seamă o carte: *Cum trăieşte şi lucrează Lev Tolstoi*.

Sîtin, Ivan Dmitrievici (1851—1934), celebru editor.

Sologub, Vladimir Mihailovici (1814—1882), părăsind cariera diplomatică pentru a se dedica literaturii, a făcut parte din grupul scriitorilor

de la *Sovremennik*. A scris: *Tarantas, Suferința unei inimi, Două minute.*

Sologub, Feodor Kuzmici; pseudonimul Tietiernikov (1863—1927). Poet și romancier; cu Briusov, Block, Balmont și alții, a fost unul dintre reprezentanții remarcabili ai școlii simboliste ruse. În afară de poeme de o mare frumusețe a limbii, a scris un roman autobiografic important: *Demonul meschin.*

Soloviov, Vladimir Sergheevici (1853—1900), teolog și filozof, a profesat la universitatea din Moscova, apoi la cea din Sankt-Petersburg, stîrnind reacțiunile violente ale cercurilor raționaliste. Predicînd recreștinarea claselor populare, trebui totuși să demisioneze după asasinarea lui Alexandru al II-lea, pentru că ținuse o conferință despre necesitatea abolirii pedepsei cu moartea. Împiedicat să mai predea la catedră, își reluă apostolatul cu condeiul. Din aversiune față de Occident, care i se părea că e corupt din cauza cultului banilor, se alătură, la început, grupului slavofililor. Dar dîndu-și seama curînd de confuzia dintre puterea absolută și creștinismul ortodox, tăgădui Rusiei rolul celei de-a „treia Romă", pe care i-l atribuise Dostoievski. Spre sfîrșitul vieții, preocuparea lui permanentă fu realizarea unității creștine, prin împăcarea Bisericii romane cu Biserica greco-bizantină. A scris: *Justificarea binelui, Ideea rusă, Rusia și Biserica universală, Istoria și viitorul teocrației.*

Sulerjițki, Leopold Antonovici (1872—1916), regizor al Teatrului de artă din Moscova, prieten și admirator al lui Tolstoi.

Suvorin, Alexei Sergheevici (1834—1912), nepotul unui șerb. După ce a fost învățător, a devenit ziarist, ajungînd directorul celui mai mare cotidian rus de tendință reacționară *Novoe vremea (Timpuri noi).* Autodidact prin formație, avea simțul afacerilor, creie o mare casă de editură și obținu o concesiune pentru exploatarea chioșcurilor de ziare în toate gările din Rusia. Scriitor și autor dramatic, avea pasiunea literaturii și a oamenilor de litere.

Stahovici, Mihail Alexandrovici (1861—1923), moșier, membru al Dumei și al Consiliului Imperiului în 1907, prieten intim al lui Lev Tolstoi.

Stasulievici, Mihail Matveevici (1826—1911), publicist liberal, editorul ziarului *Vestnik Evropî (Mesagerul Europei).*

Stasov, Vladimir Vasilievici (1824—1906), critic de artă și literatură, bibliotecar la biblioteca publică din Sankt-Petersburg, unde l-a cunoscut pe Lev Tolstoi. Deveni un admirator și chiar un îndrăgostit al aceluia pe care-l numea „Lev cel Mare".

Stolîpin, Piotr Arkadievici (1862—1911), ministru de interne în 1904, reprimă cu energie toate revoltele, se strădui să împace, în 1906, prin reforme agrare, pe țărani cu regimul țarist. Dușman pe viață al revoluționarilor, fu asasinat de unul dintre ei la teatrul din Kiev.

Strahov, Feodor Alexeevici (1861—1923), autorul cîtorva eseuri filozofice inspirate de ideile lui Lev Tolstoi, al cărui intim prieten a fost.

Strahov, Nikolai Nikolaevici (1828—1896), critic literar și filozof de tendință idealistă. Colaborator apropiat al lui Dostoievski la redacția revistelor *Vreme (Timpul). Znek (Epoca)* și

Grajdanin (Cetățeanul), autorul primei biografii a lui Dostoievski, apărută în 1883. Mare admirator al lui Tolstoi, se devotă cu căldură operei acestuia și îl ajută îndeosebi la corectarea manuscriselor romanelor *Război și pace*, *Anna Karenina*, precum și a *Abecedarului*. Corespondența sa cu Lev Tolstoi trezește cel mai viu interes.

Ș

Șaliapin, Feodor Ivanovici (1873—1938), celebru cîntăreț rus, interpret îndeosebi al lui Boris Godunov, Mefisto, Don Basilio etc.

Șcarvan, Albert (1870—1926), fost medic militar de origină slovacă, discipol al lui Tolstoi.

T

Taneev, Serghei Ivanovici (1856—1915), compozitor, profesor la Conservatorul din Moscova, intim al familiei Tolstoi. Sonia avu o slăbiciune pentru el și Lev Tolstoi deveni bănuitor.

Tiutcev, Feodor Ivanovici (1803—1873), după treizeci și patru de ani de serviciu în diplomația și cancelaria Imperiului, scoase primul și unicul său volum : *Poezii*. Discipol al lui Pușkin, se distinse în politică prin panslavismul său și în literatură printr-o formă foarte pură, o grijă permanentă pentru muzicalitatea cuvintelor și o predispoziție accentuată pentru romantism, apoi pentru simbolism.

Tretiakov, Pavel Mihailovici (1832—1898), fondatorul galeriei Tretiakov din Moscova.

Trubețkoi, Piotr Petrovici (Paolo) (1867—1938), sculptor rus, născut și mort în Italia, portretist de un talent viguros ; a sculptat de asemenea grupuri intime, familiale. Între altele, statuia generalului Cadorna și monumentul lui Alexandru al III-lea.

Turgheniev, Ivan Sergheevici (1818—1883), își făcu studiile la Moscova și la Sankt-Petersburg, le termină la Berlin și, de la primul său volum în proză, *Povestirile unui vînător*, luă o poziție violentă împotriva șerbiei. În romanele sale de o mare finețe psihologică și de o desăvîrșită formă : *Rudin*, *Un cuib de nobili*, *Părinți și copii*, *Fum*, *Desțelenirea*, nu a încetat de a evoca Rusia, deși și-a petrecut cea mai mare parte a vieții în străinătate.

U

Urusov, Alexandr Ivanovici (1848—1900), avocat și scriitor, preocupat de probleme estetice.

BIBLIOGRAFIE

Bibliografia lui Lev Tolstoi în limba rusă este atît de vastă şi se măreşte atît de repede încît nici nu poate fi vorba de a enumera toate cărţile publicate pînă azi despre om şi opera sa. M-am mărginit să indic mai jos operele principale la care am recurs în timpul lucrului.

I. *Lucrări în limba rusă*

Tolstoi (Lev). — *Opere complete*, ediţia centenarului, Editura de Stat, Moscova (90 volume).

— *Opere complete*, Editura Biriukov, Sîtin, Moscova, 1913 (24 vol.)

— *Opere*, în 14 volume, Editura de Stat, Moscova, 1951—1953.

— *Scrisorile lui Tolstoi către soţia sa*, Moscova, 1915.

— *Corespondenţa lui Tolstoi cu contesa A. A. Tolstaia*, Sankt-Petersburg, 1911.

— *Corespondenţa lui Tolstoi cu N.N. Strahov*, Sankt-Petersburg, 1914.

— *Corespondenţa lui Tolstoi cu Turgheniev*, Moscova, 1928.

— *Corespondența lui Tolstoi cu Stasov*, Leningrad, 1929.
— *Corespondența cu scriitori ruși*, Moscova, Editura de Stat, 1962.
— *Despre artă și despre literatură* (Culegere de cugetări), Moscova, 1958 (2 vol.).
— *Moștenirea literară*, Moscova, 1939 (2 vol.).
— *Moștenirea literară*, Moscova, 1961 (2 vol.).
— *Tolstoi în amintirea contemporanilor săi*, Editura de Stat, 1960 (2 vol.).
— *Tolstoi în critica rusă*, Editura de Stat. Moscova, 1960.
— *Moartea lui Tolstoi, după noi documente*, Editura Lenin, Moscova, 1929.

Annenkov — *Amintiri literare*, Sankt-Petersburg, 1909.
Apostolov — *L. N. Tolstoi și colaboratorii săi*, Moscova 1928.
— *Tolstoi în viață*, Moscova, 1928.
Ardens — *Drumul creației lui L. N. Tolstoi*, Moscova, 1962.
Biriukov (P.I.) — *Biografia lui L. N. Tolstoi*, Berlin, 1921, (4 vol.).
— *Duhoborii*, Moscova, 1908.
Botkin și Turgheniev — *Corespondență*, Academia, Leningrad, 1930.
Bulgakov (V.F.) — *L. N. Tolstoi în timpul ultimului an al vieții sale.* (Jurnalul secretarului lui L. N. Tolstoi), Editura de Stat, 1960.
Bursov (B.) — *Lev Tolstoi (Cercetări ideologice și metode de lucru)*, Moscova, 1960.
Eihenbaum (B) — *Lev Tolstoi în anul '70*, Leningrad, 1960.

Ermolov (V) — *Tolstoi pictor în romanul* Război și pace, Moscova, 1961.
Fet (A.A.) — *Amintiri despre Tolstoi*, Moscova, 1890.
Goldenweiser (A.B.) — *În preajma lui Tolstoi*, Editura de Stat, 1959.
Gorki (Maxim) — *Amintiri despre Tolstoi*, Berlin, 1921.
Gusev (N.N.) — *Viața lui L. N. Tolstoi*, Moscova, 1927.
— *Doi ani cu L. N. Tolstoi* (Amintiri și jurnalul secretarului lui L. N. Tolstoi), Moscova, 1928.
— *Materiale pentru o biografie a lui Lev Tolstoi*, Editura Academiei de științe, Moscova, 3 vol., apărute în 1954, 1957 și 1963 (volumul I : 1828—1855 ; volumul II : 1856—1869 și volumul III : 1870—1881.).
— *Cronologie a vieții și a operei lui L. N. Tolstoi*, 2 vol., apărute în 1936 și 1960 (volumul I : 1828—1890 ; Volumul II : 1891—1910).
Iasnaia Poliana — *Culegere de articole și de materiale*, Tula, 1960.
— *Culegere de articole și de materiale*, Tula, 1962.
— *Amintiri ale țăranilor cu privire la L. N. Tolstoi*, Tula, 1960.
Jdanov (V.) — *Dragostea în viața lui L. Tolstoi*, Moscova, Editura Șabașnikov, (2 vol.).
Kuzminskaia (T.A.) — *Viața mea acasă și la Iasnaia Poliana*, Editura Șabașnikov, 1927 (3 vol.).
Lazurski (V.) — *Amintiri despre Tolstoi*, Moscova, 1911.

Leontiev (Konstantin) — *Analiza, stilul și atmosfera în romanele contelui L. N. Tolstoi*, Sankt-Petersburg, 1890.

Löwenfeld — *Contele L. N. Tolstoi după părerea rudelor sale (Russkoie obozrenie,* nr. 10, 1897).

Makovițki (Dușan) — *Însemnări de la Iasnaia Poliana* (1904—1910), Moscova, 1922—1923 (2 vol.).

Meilah (B.) — *Fuga și moartea lui Lev Tolstoi*, Editura de Stat, Moscova-Leningrad, 1960.

Muratov (M.V.) — *Tolstoi și Certkov în corespondența lor*, Moscova, 1934.

Obolenski (prinț D.D.) — *Amintiri, Russki Arhiv (Arhiva rusă)* (1894—1895).

Plahotișina (V.T.) — *Măestria romancierului L. N. Tolstoi*, 1960.

Pobedonoștev — *Scrisori către Alexandru al III-lea*, Moscova, 1925 (2 vol.).

Sergheenko (P.A.) — *cum trăiește și lucrează L. N. Tolstoi, Kușvereov*, Moscova, 1898.

Sukhotina-Tolstaia (T.L.) — *Prietenii și oaspeții de la Iasnaia Poliana*, 1923.

— *Jurnal.*

— *Amintiri* (În *Moștenirea literară*, Moscova, 1961).

Strahov (N.N.) — *Amintiri și fragmente*, Sankt-Petersburg, 1892.

Șepeleva (Z.S.) — *Lev Tolstoi*, Moscova, 1960.

Șlovski (V.). — *Lev Tolstoi*, Moscova, 1963.

Taneev (S.D.) — *Jurnalul lui Taneev*, Ed. Kuznețov, 1922.

Tolstaia (contesa S.A.) — *Scrisori către L. N. Tolstoi* (1862—1910), Editura Academia, Moscova-Leningrad, 1936.

— *Jurnale intime* (1860—1909), Editura Saboșnikov (3 vol.).

— *Jurnale intime* (1897—1909), Editura Sever, Moscova, 1932.

— *Jurnale intime* (1910), Editura „Sovetski pisatel", 1936.

Tolstaia (Alexandra Lvovna) — *Tatăl meu*, New York (2 vol.).

— *Viața cu tatăl meu* (Amintiri).

Tolstoi (Ilia Lvovici) — *Amintirile mele*, Moscova, ediția a 2-a, 1933.

Tolstoi (Lev Lvovici) — *Adevărul despre tatăl meu și despre viața lui*, Palmia, Praga, 1923.

Tolstoi (Serghei Lvovici) — *Schițe ale trecutului*, Editura de Stat, 1955.

— Mama și bunicul lui L. N. Tolstoi, Moscova, 1928.

II. *Lucrări în limba franceză*

Operele complete ale lui Lev Tolstoi, traduse din rusește de M.J. Bienstock, revăzute și adnotate de P. Biriukov, au fost publicate la Paris de Libraria Stock, din 1902 pînă în 1923. Ele cuprind 28 de volume. De atunci, numeroase traduceri au fost prezentate de diferiți editori. Trebuie semnalate cele trei volume din Bibliotheque de la Pleiade: *Război și pace* (1948), *Anna Karenina* și *Invierea* (1951) și *Amintiri* și *Povestiri* (1960).

Tolstoi (Lev) — *Jurnal* (anii 1847—1852), Editura Jeheber, Paris-Geneva, 1921.

— *Jurnal* (anii 1853—1865), Editura Fasquelle, Paris, 1926.

— *Jurnal* (anii 1895—1899), Editura Jeheber, Geneva, 1917.

Jurnalele intime ale lui Lev și Sofiei Tolstoi din anul 1910, Editura Gallimard, Paris, 1940.

— *Corespondența lui Lev Tolstoi*, traducerea de B. Goriély, vol. I. : 1842—1860. Edition de Paris, 1954.

— *Corespondența lui Lev Tolstoi cu Biriukov : socialism și creștinism*, traducere de M. Semenov, Ed. Grasset, Paris, 1957.

— *Corespondența dintre Gandhi și Tolstoi*, introducere de note de M. Semenov, editura Denoël, Paris, 1958.

— *Scrisorile lui Lev Tolstoi către Charles Salomon, Révue des Etudes slaves, Paris*, 1930.

Alexandre (Aimée) — *Mitul lui Tolstoi*, Ed. Jupiter, Paris, 1960.

Asquith (Cynthia) — *Contesa Tolstoi*, Ed. Hachette, Paris, 1962.

Biriukov (P.) — *Lev Tolstoi, viața și opera*, Ed. Mercurre de France, Paris, 1906—1909 (3 vol.).

Bunin (Ivan) — *Eliberarea lui Tolstoi*, Ed. Gallimard, Paris, Institutul de studii slave, 1950.

Cassou (Jean) — *Grandoarea și infamia lui Tolstoi*, Ed. Grasset, Paris, 1932.

Chestov (Léon) — *Revelațiile morții : Dostoievski-Tolstoi*, Ed. Plon, Paris, 1923.

— *Ideea binelui la Tolstoi și la Nietzsche*, Ed. Vrin, Paris, 1949.

Cresson (A.) — *Lev Tolstoi, viața și opera sa*, Ed. Presses Universitaires, Paris, 1950.

Europe (revistă lunară) — Numerele din iulie 1928 și din noiembrie-decembrie 1960, închinate lui Tolstoi.

Gillès (Daniel) — *Tolstoi*, Editura Julliard, Paris, 1959.

Gorki (Maxim) — *Trei ruși : L. N. Tolstoi, Cehov, L. Andreev*, Editura Gallimard, Paris, 1935.

Garfinkel (Nina) — *Tolstoi fără tolstoism*, Editura Le Seuil, Paris, 1946.

Halperin-Kaminsky (H.) — *Tragedia lui Tolstoi și a soției lui*, Ed. Fayard, Paris, 1931.

Hoffmann (M.) și Pierre (A.) — *Viața lui Tolstoi*, Editura Gallimard, Paris, 1956.

Hoffmann (M.), Lozinski (L). și Motchoulski (C.) — *Istoria literaturii ruse*, Ed. Payot, Paris, 1934.

Laffitte (Sophie) — *Lev Tolstoi și contemporanii săi*, Editura Seghers, Paris, 1960.

— *Cehov, văzut prin prisma operei lui*, Editura Le Seuil, Paris, 1955.

Lindstrom (Tehaïs S.) — *Tolstoi în Franța*, Institutul de studii slave, Paris, 1952.

Mann (Thomas) — *Goethe și Tolstoi*, Editura Victor Attinger, Paris, 1947.

Markovitch (Milan) — *J. J. Rousseau și Tolstoi*, Editura H. Champion, Paris, 1928.

— *Tolstoi și Gandhi*, Editura H. Champion, Paris, 1928.

Maurois (André) — *Turgheniev*. Editura Tallandier, Paris, 1957.

— *Lectura, dulcea mea plăcere*. Editura Fayard, Paris, 1957.

Merejkovsky (Dmitri) — *Tolstoi și Dostoievski*. Editura Perrin, Paris, 1903.

Metzel (Boris) — *Tolstoi*. Ed. Tallandier, Paris, 1950.

— *Din ce trăia Tolstoi*, Editura des Deux Rives, Paris, 1950.
Michelson (Serge) — *Marii prozatori ruşi*, Editura Jeune Parque, Paris 1946.
Pasternak (B. L.) — *Încercare de autobiografie*, Editura Gallimard, Paris, 1958.
Persky (Serge) — *Trei soţii : Natalia Puşkin, Anna Dostoievski, Sonia Tolstoi*, Editura Payot, Paris, 1929.
Porché (François) — *Portretul psihologic al lui Tolstoi*, Editura Flammarion, Paris, 1935.
Pozner (Vladimir) — *Tolstoi a murit*, Editura Plon, Paris, 1935.
Rolland (Romain) — *Viaţa lui Tolstoi*, Editura Hachette, Paris, 1929.
Saurés (André) — *Tolstoi în viaţă, Cahiers de la Quinzaine*, Paris, 1911.
Tolstaia (Alexandra) — *Viaţa cu tatăl meu*, Editura Rieder, Paris, 1933.
Tolstoi (Ilia) — *Tolstoi, amintirile unuia din fiii lui*, Editura Calman-Levy, Paris, 1914.
Tolstoi (Lev Lvovici) — *Lev Tolstoi, văzut de fiul lui*, Editura Nouvelle Revue Critique, Paris 1931.
— *Adevărul despre tatăl meu*, Editura Stock, 1923.
Tolstaia (Tatiana) — *Jurnal*, prefaţă de André Maurois, Editura Plon, Paris, 1953.
Tolstaia (Contesa Lev) — *Jurnal* (1862—1897), Editura Plon, Paris, 1931 (2 vol.).
Troyat (Henri) — *Dostoievski*, Editura Fayard, Paris, 1940.
— *Sfînta Rusie*, Editura Grasset, Paris, 1956.
Vogiié (viconte E. M.) — *Romanul rus*, Editura Plon, Paris, 1886.

Weisbein (Nicolas) — *Evoluţia religioasă a lui Tolstoi*, Editura Librairie Cinq Continents, Paris, 1960.
Zweig (Stefan) — *Tolstoi*. Editura Attinger, Paris. 1923.
— *Trei poeţi ai vieţii lor*, Editura Stock, Paris, 1950.

CUPRINS

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2024